

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ BİLİM DALI**

**ÇİN'DE DEVLETİN YÖNETİM RASYONALİTESİNİN DEĞİŞİMİ:
BİR YÖNETİM TEKNİĞİ OLARAK SOSYAL KREDİ SİSTEMİ**

Doktora Tezi

İlkay ATA YILDIZ

ANKARA, 2024

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ BİLİM DALI**

**ÇİN'DE DEVLETİN YÖNETİM RASYONALİTESİNİN DEĞİŞİMİ:
BİR YÖNETİM TEKNİĞİ OLARAK SOSYAL KREDİ SİSTEMİ**

Doktora Tezi

İlkay ATA YILDIZ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Ömer Aykut ÇELEBİ

ANKARA, 2024

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ BİLİM DALI**

**ÇİN'DE DEVLETİN YÖNETİM RASYONALİTESİNİN DEĞİŞİMİ:
BİR YÖNETİM TEKNİĞİ OLARAK SOSYAL KREDİ SİSTEMİ**

Doktora Tezi

İlkay ATA YILDIZ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Ömer Aykut ÇELEBİ

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

- 1) Prof. Dr. Ömer Aykut ÇELEBİ**
- 2) Prof. Dr. Seriyse SEZEN**
- 3) Prof. Dr. Çınar ÖZEN**
- 4) Doç. Dr. Ruhtan YALÇINER**
- 5) Dr. Öğr. Üyesi Kerem KILIÇDAROĞLU**

Tez Savunması Tarihi

19.01.2024

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Prof. Dr. Ömer Aykut ÇELEBİ danışmanlığında hazırladığım “Çin’de Devletin Yönetim Rasyonalitesinin Değişimi: Bir Yönetim Tekniği Olarak Sosyal Kredi Sistemi (Ankara, 2024)” adlı doktora tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

19.01.2024

İlkay ATA YILDIZ

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	i
KISALTMALAR.....	iii
TABLOLAR.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
GİRİŞ.....	1
SKS Çözümlemelerine İlişkin Yazın	6
Araştırmanın Amacı ve Araştırma Soruları	15
Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve.....	19
1. BİR YÖNETİMSELLİK OLARAK NEOLİBERALİZM	29
1.1. Büyük N ve Küçük n'ler Olarak Neoliberalizm	30
1.2. Yönetimsellik olarak Neoliberalizm	40
1.2.1. Yönetimsellik	41
1.2.2. Biyopolitika ve Biyoiktidar	45
1.2.3. Liberal Yönetimsellik.....	49
1.2.4. Alman Ordoliberalizmi ve Liberal Yönetimsellikten Kopuş	52
1.2.5. Amerikan Neoliberalizmi	86
1.3. Ara Değerlendirme	114
2. ÇİN'İN REFORM VE DIŞA AÇILMA İLE GERÇEKLEŞEN PİYASA	
MERKEZLİ DÖNÜŞÜMÜ.....	116
2.1. Mao Döneminde Ekonomi ve Siyasetin Temel Hatları	118
2.2. Çin'de Piyasa Reformları.....	131
2.2.1. 1978-1983: Ekonomik Reformların Başlangıcı ve Piyasa Arayışı Yılları..	136
2.2.1.1. Kırsal Ekonominin Yeniden Yapılandırılması	140
2.2.1.2. Devlet İşletmelerine Tanınan Özerklikler	144
2.2.1.3. Özel Sektörün Teşviki	147
2.2.1.4. Dışa Açılmada Reform	148
2.2.2. 1984-1991: Planlı Meta Ekonomisine Geçiş ve Piyasaya Adım Atma Yılları	
.....	151
2.2.2.1. Devlet İşletmelerinde Reform	155
2.2.2.2. İki Raylı Fiyat Reformu.....	159
2.2.2.3. Dışa Açılmanın İlerletilmesi.....	161
2.2.2.4. Tiananmen Olayları ve Reformların Duraksaması.....	162

2.2.3. 1992-2001: Sosyalist Piyasa Ekonomisinin Tesisi ve Piyasa İnşası Yılları	166
2.2.3.1. Devlet İşletmelerinin Yeniden Yapılandırılması ve Modern İşletme Sisteminin Tesisi	171
2.2.3.2. Dünya Ticaret Örgütü'ne Katılım ve Küresel Ekonomik Sisteme Entegrasyon	178
2.3. Ara Değerlendirme	181
3. NEOLİBERAL BİR YÖNETİM TEKNİĞİ OLARAK SOSYAL KREDİ SİSTEMİ	184
3.1. SKS Fikrinin Evrimi	186
3.1.1. SKS Fikrinin Belirşi	186
3.1.2. SKS Fikrinin Somutlaşması: 2007 Fikirler Belgesi	196
3.1.3. SKS Fikrinin Genişlemesi: 2011 Kararları	199
3.1.4. SKS Fikrinin Programlaşması: 2014 Planı	201
3.1.5. SKS Fikrinin İlerletilmesi: 2022 SKS'nin Nitelikli Gelişimine Dair Fikirler Belgesi	213
3.1.6. SKS Tasarımının Son Evresi: 2022 SKS İnşası Yasa Taslağı	216
3.2. SKS'nin Hayata Geçirilmesi	228
3.2.1. Ulusal Düzeyde Devlet Kurumları Tarafından Hayata Geçirilen Sosyal Kredi Uygulamaları	229
3.2.1.1. Veri Tabanlarının Oluşturulması ve Kredi Öznelerinin Bilgilerinin Derlenmesi	230
3.2.1.2. Kara ve Kızıl Listeler: Kredi Öznelerinin Kategorilendirilmesi	234
3.2.1.3. Ceza ve Ödül Sistemleri: Kredi Öznelerinin Yönlendirilmesi	238
3.2.2. Yerel Düzeyde Devlet Kurumları Tarafından Uygulanan Sistemler	243
3.2.3. Çin Halk Bankası Tarafından Hayata Geçirilen Uygulamalar	246
3.2.4. Özel Aktörler Tarafından Hayata Geçirilen Kredi Uygulamaları	247
3.3. Ara Değerlendirme	250
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	253
KAYNAKÇA	268
ÖZET	304
ABSTRACT	306

KISALTMALAR

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

BİA: Büyük İleri Atılım

ÇHB: Çin Halk Bankası

ÇHC: Çin Halk Cumhuriyeti

ÇKP: Çin Komünist Partisi

DTÖ: Dünya Ticaret Örgütü

GSMH: Gayri Safi Milli Hâsıla

GTTGA: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması

HSS: Hanehalkı Sorumluluk Sistemi

IMF: Uluslararası Para Fonu

KKİ: Köy ve Kasaba İşletmeleri

ÖEB: Özel Ekonomik Bölge

SKS: Sosyal Kredi Sistemi

SPD: Alman Sosyal Demokrat Partisi

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

SSS: Sözleşme Sorumluluk Sistemi

UİKBPP: Ulusal İşletme Kredi Bilgisi Paylaşım Platformu

UKBPP: Ulusal Kredi Bilgisi Paylaşım Platformu

UKRK: Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu

YHM: Yüksek Halk Mahkemesi

TABLÖLÄR

Tablo 1. 232

Tablo 2. 239

ÖNSÖZ

Bu tez benim için uzun bir yolculuk oldu; haddinden fazla süren, inişli-çıkışlı fakat nihayetinde güzel biten, öğretici bir yolculuk. Bu yolculukta yanımda olup, desteğini benden esirgemeyen, benim için çok kıymetli insanlara teşekkür etmek boynumun borcudur.

En başta danışmanım Prof. Dr. Ömer Aykut ÇELEBİ'ye teşekkür etmek isterim. Aykut Hoca, bu tezin formülasyonundan kontrol aşamasına kadar her noktasında bana büyük bir destek verdi. Bu süreçteki sabrı, yol göstericiliği ve zihin açıcı fikirleri için kendisine çok teşekkür ediyorum. Daha sonra, bu tez yolculuğu esnasında tanıştığım ve tanıştığım ilk andan itibaren bilgisi ve zarafetiyle hep yanımda olduğunu hissettiren, tüm gayretiyle bana yol gösteren Prof. Dr. Seriyse SEZEN'e teşekkür borç bilirim. Ayrıca tez izleme komitemde yer alan ve her talep ettiğimde beni sıcakkanlılıkla karşılayan ve fikirlerini paylaşan Prof. Dr. Çınar ÖZEN'e teşekkür ederim. Tez jürimde yer alan Doç. Dr. Ruhtan YALÇINER'e ve Dr. Öğr. Üyesi Kerem KILIÇDAROĞLU'na ufuk açıcı yorumları ve yapıcı eleştirileri için teşekkür ederim.

Hocalarımla yanı sıra, sadece tez sürecimde değil, hayatımın her aşamasında koşulsuzca yanımda olan ve olacaklarından şüphe duymadığım dostuma, aileme ve eşime de ayrı ayrı teşekkür etmek istiyorum. Dostum Zeynel DOĞAN'a tez konusundaki cesaretlendirici tutumu bir yana, her daim bana sunduğu farklı bakış açıları için minnettarım; hayatımda olduğu için çok teşekkür ediyorum. Ailem, hayattaki en büyük şansım. Başta annem Zarife ATA olmak üzere, babam Ahmet Nihat ATA'ya ve kardeşlerim İlker ATA, Zeynep ATA ve Onat ATA'ya tez konusundaki manevi destekleri için ne kadar teşekkür etsem az. Son olarak, minnettarlığımı ifade etmekte kelimelerin az kalacağı eşim Uğur YILDIZ'a sonsuz sabrı ve desteği için tüm kalbimle teşekkür ediyorum; olmasaydı olmazdı.

GİRİŞ

“Sosyal Kredi Sistemi, sosyalist piyasa ekonomisi sistemi ve sosyal yönetim sisteminin önemli bir bileşenidir. Yasaları, düzenlemeleri, standartları ve sözleşmeleri esas alır; toplumun tüm üyelerinin kredi kayıtlarını kuşatan bir ağa ve kredi bilgisi altyapısına dayanır; kredi bilgisi ve kredi hizmeti sistemlerinin kullanımıyla yürütülür, bir dürüstlük kültürü tesis etmeyi ve geleneksel dürüstlük erdemini teşvik etmeyi hedefler; ödül ve ceza mekanizmaları ile güvenilir olmayı özendirirken güvenilmez olmayı kısıtlar ve amacı, tüm toplumda dürüstlük bilincini ve kredi düzeylerini yükseltmektir.”¹

Hemen şu anda bir internet arama motoruna “Sosyal Kredi Sistemi” (SKS) yazarak yapacağınız bir aramanın önünüze getireceği sonuç başlıklarında “Çin’de vatandaşlık puanları”², Çin’in yeni cezalandırma sistemi”³, “Çin’de dijital diktatörlük”⁴, “Çin’de

¹ Çin Halk Cumhuriyeti Merkezi Halk Hükümeti, Guówùyuàn guānyú yìnfā shèhuì xìnyòng tìxì jiànshè guīhuà gāngyào (2014—2020 nián) de tōngzhī (Devlet Konseyi Sosyal Kredi Sistemi İnşa Planı Çerçevesi (2014-2020) İle İlgili Duyuru), 2014, http://www.gov.cn/zhengce/content/2014-06/27/content_8913.htm, Erişim Tarihi: 10.01.2019, Giriş, Paragraf 1.

² NTV, “Çin’de Vatandaşlar Davranışlarına Göre Puanlanacak (Sosyal Kredi Sistemi)”, 2020, <https://www.ntv.com.tr/ekonomi/cinde-vatandaslar-davranislarina-gore-puanlanacak-sosyal-kredi-sistemi,8E3rk-wtMUi7fuEExnRx1g>, Erişim Tarihi: 12.11.2020.; Hürriyet, “Çin Vatandaşlarını Puanlıyor”, 2018, <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/cin-vatandaslarini-puanliyor-40973114>, Erişim Tarihi: 17.10.2020.; Bostman, Ratchel, “Big Data Meets Big Brother as China Moves to Rate Its Citizens”, 2017, **Wired**, <http://www.wired.co.uk/article/chinese-government-social-credit-score-privacyinvasion>, Erişim Tarihi: 24.03.2019.; Ma, Alexandra, “China Has Started Ranking Citizens With A Creepy ‘Social Credit’ System-Here’s What You Can Do Wrong, and The Embarrassing, Demeaning Ways They Can Punish You”, 2018, **Business Insider**, <https://www.businessinsider.nl/china-social-credit-system-punishments-and-rewards-explained-2018-4/#:~:text=China%20plans%20to%20rank%20all,down%20according%20to%20their%20behavior>, Erişim Tarihi: 24.03.2019.; Hvistendahl, Mara, “Inside China’s Vast New Experiment in Social Ranking”, 2017, **Wired**, <https://www.wired.com/story/age-of-social-credit/>, Erişim Tarihi: 24.03.2019.

³ Tarcan, Pınar, “Çin ve Silikon Vadisi’nin Sosyal Kredi Sistemi: Bir Nevi Black Mirror”, **Bianet**, <https://bianet.org/bianet/yasam/212302-cin-ve-silikon-vadisi-nin-sosyal-kredi-sistemi-bir-nevi-black-mirror>, Erişim Tarihi: 17.10.2022.; Campbell, Charlie, “How China Is Using ‘Social Credit Scores’ to Reward and Punish Its Citizens”, <https://time.com/collection-post/5502592/china-social-credit-score/>, Erişim Tarihi: 17.10.2019.;

⁴ Gazeteduvar, “Çin’de ‘Dijital Diktatörlük’ Test Ediliyor”, <https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya/2018/07/05/cinde-dijital-diktatorluk-test-ediliyor>, Erişim Tarihi: 17.10.2022.; The Economist, “China Invents The Digital Totalitarian State”, <https://www.economist.com/news/briefing/21711902-worrying-implications-its-social-creditproject-china-invents-digital-totalitarian>, Erişim Tarihi: 24.03.2019.; New York Post, “China’s New ‘Social Credit System’ Is A Dystopian Nightmare”, <https://nypost.com/2019/05/18/chinas-new-social-credit-system-turns-1>

algoritmik yönetim”⁵ gibi ifadelerle rastlayacaksınız. Bu sonuçlarda yer alan SKS anlatısı, ister istemez Çin’deki tek parti devletinin, toplumun özgürlük alanını bir adım daha daraltan habis bir gözetim aygıtını hayata geçirdiğini düşündürüyor. Adeta distopik bir mitos haline gelen bu anlatıya göre SKS öyle bir sistemdir ki; ülkenin dört bir yanını kuşatan kameralar ve internet gözetimi yoluyla tüm vatandaşlar yaptıkları alışverişlerden kimlerle arkadaşlık ettiğine, bilgisayarda oyun oynadığı süreden sosyal medya gönderilerine, gerçek hayatta ve sanal dünyada kesintisiz bir izlenmeye tabi tutulmakta ve elde edilen veriler merkezi bir bilgisayar sistemine aktarılıp yapay zekâ yoluyla değerlendirilerek her bir kişiye otomatik olarak bir sosyal kredi puanı atanmakta ve son olarak da kişilere atanan bu sosyal kredi puanlarına mukabil bir takım cezalandırmalar ve ödüllendirmeler uygulanmaktadır. Öyle ki, sistemi bir “korku projesi”⁶, “Orwell’in kâbusu”⁷ veya bir “Black Mirror gerçekliği”⁸ şeklinde niteleyen değerlendirmelere rastlamak da mümkün. Bu değerlendirmeler akla, Çin hükümetinin SKS yoluyla, Frankfurt okulunun önemli

orwells-1984-into-reality/, Erişim Tarihi: 24.03.2019.; The Economist, China’s Digital Dictatorship, <https://www.economist.com/leaders/2016/12/17/chinas-digital-dictatorship>, Erişim Tarihi: 24.03.2019.

⁵ The Conversation, “China’s Dystopian Social Credit System Is A Harbinger of The Global Age of The Algorithm”, <https://theconversation.com/chinas-dystopian-social-credit-system-is-a-harbinger-of-the-global-age-of-the-algorithm-88348>, Erişim Tarihi: 24.03.2019.; ABC News, “Leave No Dark Corner”, <https://www.abc.net.au/news/2018-09-18/china-social-credit-a-model-citizen-in-a-digital-dictatorship/10200278>, Erişim Tarihi: 19.10.2020.; TRT Haber, “Çin’de Yapay Zeka Destekli Puanlama Sistemi Bu Yıl Başlıyor”, 2020, <https://www.trthaber.com/haber/bilim-teknoloji/cinde-yapay-zeka-destekli-puanlama-sistemi-bu-yil-basliyor-460188.html>, Erişim Tarihi: 17.10.2022.

⁶ Ford, Cristie, "Seeing Like an Authoritarian State", Orgad, Liav ve Reijers, Wessel (Ed), **A Dystopian Future? The Rise of Social Credit Systems**, Robert Schuman Centre for Advanced Studies Global Citizenship Governance, European University Institute Working Papers 2019/94 içinde, s. 15, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3491179>, Erişim Tarihi: 01.02.2020.

⁷ George Orwell’in “1984” isimli romanına referansla böyle bir yakıştırma yapan değerlendirmeler, Sosyal Kredi Sistemi yoluyla Çin hükümetinin bir “Büyük Birader” gibi hareket ederek toplumun tüm üyelerinin yedi yirmi dört izlendiği evren tasavvuruna atıfta bulunurlar. Bkz. Asian Institute for Policy Studies, “Orwell’s Nightmare: China’s Social Credit System.”, 2017, <http://en.asaninst.org/contents/orwells-nightmare-chinas-social-credit-system/>, Erişim Tarihi: 24.04.2019.

⁸ İngiliz yapımı distopik Black Mirror dizisinin, Nosedive isimli bölümünde, toplumun tüm üyelerinin akıllı telefonlar aracılığıyla birbirlerini puanladıkları ve bireylerin toplumsal yaşam içindeki konumlarının ve fırsatlarının bu puanlara göre şekillendiği bir evren tasavvuru sunulur. Bu hayali evrende tüm toplumsal etkileşimler vatandaşların cep telefonları aracılığıyla birbirlerine verdikleri puanlar esasında ilerler. Buna göre belirli düzeyde bir puana sahip olanlar güvenilir, başarılı, topluma uyumlu ve istikrarlı olarak kabul edilirken belirli düzeyin altında puana sahip olanlar güvenilirmez, başarısız, toplumsal bakımdan uyumsuz ve istikrarsız kişiler olarak kabul edilir. Bu doğrultuda tüm vatandaşların barınmadan ulaşım, sağlıktan istihdama yaşam fırsatlarına erişimi sahip oldukları puanlara göre belirlenir. Çin’de hayata geçirilen SKS ile Black Mirror dizisinde sunulan bu hayali evrenin gerçeğe dönüştüğü ve Çin devletinin benzer bir puanlama sistemini uygulamaya koyduğu iddia edilmektedir. Bkz. T24, “Sosyal Kredi Sistemi Gündemde: Black Mirror Çin’de Gerçek Mi Oluyor?”, 2020, <https://t24.com.tr/haber/sosyal-kredi-sistemi-gundemde-black-mirror-cin-de-gercek-mi-oluyor,860578>, Erişim Tarihi: 17.10.2022.

temsilcilerinden Theodore W. Adorno'nun tartışmasını yaptığı, “bireyin sonunu getiren” “topyekûn yönetilen toplum” tasavvurunu getirmektedir.⁹ Ne var ki, bu popüler yakıştırmalar, ne özel olarak Çin devlet bürokrasisine, ne de genel olarak kapitalist toplumlarda modern kültürün yarattığı yeni sosyal kontrol biçimlerine yönelik kapsamlı bir eleştiri taşımaktadır. Söz konusu yakıştırmalarla, daha ziyade, Çin'deki tek parti iktidarının sürdürdüğü iddia edilen “keyfi” ve “hukuksuz” yönetim biçimine atıfta bulunmaktadır. Aslına bakılırsa yukarıda, Çin Devlet Konseyi tarafından yapılan SKS tanımı tek başına ele alındığında söz konusu SKS anlatısında yapılan çıkarımlarda bulunmak olasıdır. Nitekim bu tanıma göre, Çinli siyasi otoritelerin sistem yoluyla yapmaya çalıştıkları şeyin muğlak bir güven ve dürüstlük nosyonu temelinde tüm vatandaşlara bir puan verilmesi ve bu doğrultuda ödüllendirme ve cezalandırmalarda bulunulması olduğu çıkarımı yapılabilir. Gelgelim bu yaygın anlatının SKS'nin kapsamı, amacı ve işleyişine dair yanlışlarla malul olduğunu söyleyebiliriz.

Çin Komünist Partisi'nin (ÇKP) ekonomik ve sosyal yönetimin yeni bir bileşeni olarak sunduğu SKS gerçekten bir korku projesi ya da toplumu atomlarına dek gözetleme işleviyle donatılmış bir distopik kâbus mudur? Bu çalışmanın hareket noktasını tam da, SKS'nin gerçekten iddia edildiği üzere Orwell'in 1984 evreninin veya Black Mirror evreninin gerçek hayattaki yansıması olup olmadığına dair merak oluşturmuştur. Bu akademik merak doğrultusunda araştırmada, bu tür kötümser okumaların tam olarak SKS gerçekliğini yansıtmadığının açığa çıkarılması önemli addedilmiştir. Bu önemle, çalışma boyunca vurgulanacağı üzere, Çin hükümeti tarafından özgün bir oluşum olarak ortaya konan bu sistemin; amacı, kapsamı ve işleyişi bakımından akademik yazın ve popüler mecralarda bir takım eksiklik ve önyargılarla aktarıldığını ifade etmek yanlış olmayacaktır.

⁹ Kellner, Douglas, **Critical Theory, Marxism and Modernity**, Oxford: Polity Press, 1989, s. 121.

İşte, bu eksiklik ve önyargılarla dolu anlatımlara dayalı meraktır ki, SKS’yi bu tezin konusu haline getirmiştir.

SKS, Çin hükümetinin siyasa gündemine ilk kez 1999 yılında girmiş ve on beş yıllık bir hazırlık sürecinin ardından 2014 yılında Devlet Konseyi tarafından sistematik inşasına yönelik plan çerçevesinin açıklanmasıyla ülke genelinde uygulamalarına başlanan bir ekonomik ve sosyal yönetim projesidir. Bu yönetim projesine yönelik eksiklik ve önyargılarla dolu tasvirlerin temel nedeni ise, daha en başta kredi ve sistem sözcüklerine Çinli otoriterlerin düşündüklerinden çok farklı anlamlar atfediliyor olmasıdır. Birincisi, sistemi tanımlamaya çalışırken, finansal kredi derecelendirme sistemleri ile kurulan analogi, SKS’nin de kendi başına bir kredi derecelendirme mekanizması olduğu yanılgısını doğurmaktadır. Bu doğrultuda sistemin, Çin’de yaşayan her bir vatandaşa bir kredi puanı atamak üzere tasarlanmış bir düzenek olduğu düşüncesi oluşmaktadır. Oysaki Xuewei ve Xiaoye’nin işaret ettiği üzere kredi kelimesi Çince’de sözünde durmak, kurallara uymak, dürüst olmak, erdemli olmak gibi ahlaki içerimlere sahiptir ve kelimenin “sosyal kredi” bağlamında en kapsayıcı anlamıyla “güvenilirlik” olarak tercüme edilmesi sistemin içeriğini kavramada daha doğru olacaktır.¹⁰ Bu bağlamda Çinli otoritelerin tasavvur ettiği haliyle sosyal kredi, ülkedeki tüm gerçek ve tüzel kişilerin sosyal ve ekonomik eylemlerindeki güvenilirlik durumlarını anlatmaktadır. Çinli siyasi otoritelere göre bu güvenilirliğin ölçütü ise kişilerin, işletmelerin ve devlet yöneticilerinin, yani bir anlamda devlet-piyasa-toplum üçgenindeki aktörlerin dürüstlük ahlakına bağlı kalarak her türlü yasa, düzenleme ve sözleşmeden doğan yükümlülüklerini yerine getirmesidir. Bu bakımdan SKS, kişilere puan atamak ve bu puanlar doğrultusunda onları ödüllendirmek veya cezalandırmak üzere hayata geçirilen bir sistem değil, tüm toplumsal entitelerin ekonomik ve sosyal eylemlerinde

¹⁰ Zhai, Xuewei ve Huang, Xiaoye, **China's Social Credit: Theoretical, Empirical Research, and Countermeasures**, Routledge, 2023.

güvenilir tutumlar benimseyip benimsemediklerini tespit ve teşvik etmek üzere tasarlanmış bir sistemdir.

SKS'ye dair yanlış değerlendirmelerin ikinci nedeni ise, sistem kelimesinin akla tek parça bir düzeneğin varlığını getiriyor olmasıdır. Bu düşünce, SKS adı altındaki her bir uygulamanın bütünleşik bir yapının boğumları olduğu düşüncesini yaratır. Gerçekte ise SKS, kişi ve kurumların farklı bağlamlardaki güvenilirliklerini tespit ve teşvik etmeye yönelik kendi amaç, işleyiş ve yöntemleri olan uygulamaların toplamından oluşur. Diğer bir deyişle söz konusu sistem, yekpare bir aygıtın varlığını değil, güvenilir entitelerden oluşan bir toplum ideali doğrultusunda uygulamaya koyulan bir güvenilirlik denetim sistemleri ağını anlatır. Yani yaygın kanının aksine, bu çalışmanın da göstereceği üzere SKS, tekil bir mekanizma değil, birbirinden farklı birtakım uygulamaların toplamıdır. Diğer bir ifadeyle, hayata geçirilmeye çalışılan şey, yekpare bir aygıt değil, daha ziyade bir sosyal kredi “düzeni”dir. Bu düzen, farklı kamusal ve kamu dışı aktörlerin katılımıyla ulusal ve yerel düzeylerde bir çoğulluk içinde vuku bulmakta ve farklı mekanizma ve uygulamaların toplamından oluşmaktadır. Bu noktada, söz konusu uygulamaların içeriğinin ne olduğu sorunsalı detaylandırılması gereken husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu uygulamaların içeriği ise, devlet-piyasa-toplum üçgeninde öznelerin ekonomik büyüme ve sosyal istikrara zarar veren tutumlarının değiştirilmesine yönelik girişimlerden oluşmaktadır. Bu bakımından SKS, merkezi-yeknesak bir yapı veya tekbiçim bir modeli değil, bir yönetim düzenini anlatmaktadır. Bu yönetim düzeninin temel amacı, gerçek ve tüzel kişilerin ekonomik ve sosyal güvenilirliklerinin tespit ve teşvikinin sağlanmasıdır ve bu düzen; gerçek ve tüzel kişilerin güvenilirlik bilgilerinin derlenmesine, bu bilgilerin değerlendirmesine ve yapılan değerlendirmelere karşılık gelen ödüllendirmeler ile cezalandırmaların uygulanmasını sağlayan yapı ve mekanizmaların tesis edilmesine dayanır.

Çin hükümetinin SKS projesi kapsamında temel iki hedefi vardır. Bunlardan birincisi, hem piyasa ilişkilerinde hem de sosyal ilişkilerde kişilerin, ticari işletmelerin ve devlet kurumlarının yasa, düzenleme ve sözleşmelerden doğan yükümlülüklerini yerine getirmelerini sağlayacak yapı ve mekanizmaların tesis edilmesidir. Çin hükümetinin bir SKS yaratmaktaki ikinci hedefi ise, ülkedeki finansal kredi derecelendirme piyasasının geliştirilmesi yönünde gerekli yapı ve mekanizmaların inşasıdır. Bu bağlamda, sistem kapsamında hayata geçirilen uygulamaları iki grupta toplamak mümkündür. Bu gruplardan birincisi; kişi, işletme ve devlet kurumlarının kredi bilgilerinin bir araya getirildiği kredi bilgisi veri tabanlarının inşası ile kredi bilgilerinin, kara ve kırmızı listeler etrafında yapılan kategorizasyonu temelinde gerçekleştirilen ödüllendirme ve cezalandırmalardan oluşur. İkinci grupta ise, ülkenin finansal kredi raporlama ve derecelendirme hizmetleri piyasasını geliştirmek üzere gerçekleştirilen girişimler yer alır. Bu girişimler doğrultusunda bir taraftan Çin Halk Bankası¹¹ (ÇHB) tarafından geleneksel verilere dayanan kredi raporlama sistemi geliştirilmeye çalışılırken, bir taraftan da büyük teknoloji şirketleri tarafından online verilere dayalı yeni kredi raporlama sistemlerinin oluşturulması denenmektedir. İkinci grupta yer alan bu girişimlerin temel motivasyonu, ülkedeki finansal kredi piyasasını genişletmek üzere gerekli teknik altyapıların tesis edilerek finansal kapsayıcılığın artırılmasıdır.

SKS Çözümlemelerine İlişkin Yazın

SKS'nin sistematik inşasına çok yakın bir zamandan başlanmış olmasının yanı sıra, sistemin biçimlenmesinin hâlihazırda devam eden bir süreç olması, sisteme ilişkin literatürün kısıtlı bir çerçevede kalmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte, mevcut durumda SKS'yi konu edinen çalışmalar içinde belirli araştırma gruplarının oluştuğunu söylemek mümkündür. Örneğin Liu, sistemi konu edinen çalışmaların dört grup altında

¹¹ Çin Halk Bankası, Çin'in merkez bankasıdır.

incelenebileceğine işaret etmektedir.¹² Liu'ya göre, mevcut çalışmalardaki temel araştırma yönelimleri SKS'nin kredi bilgisi toplama-birleştirme-analiz etme süreçleri; sisteme yönelik kamuoyu tepkileri; sistemin çoğul yapısı ve farklı SKS uygulamalarının gelişim tarihçesini kapsamaktadır. Haili ve Kostka da benzer bir gruplandırmaya giderek sisteme dair çalışmaların, beş araştırma yönelimi çerçevesinde yoğunlaştığını ileri sürmektedir.¹³ Bu gruplar, farklı SKS uygulamalarını ele alan çalışmalar; SKS'yi bir gözetim devleti altyapısı olarak ele alan çalışmalar; SKS'nin toplumsal etkilerini inceleyen çalışmalar; SKS nedeniyle ortaya çıkabilecek sorunları değerlendiren çalışmalar; SKS'ye yönelik kamuoyu tepkilerini inceleyen çalışmalar ve son olarak sistemin sosyolojik ve politik etkilerini değerlendiren çalışmalardan oluşmaktadır. Ancak akılda tutulmalıdır ki, bu gruplandırmalar analitik kolaylık sağlaması açısından faydalı görüldüğü için yapılmıştır ve farklı gruplarda yer alan çalışmalar birbirini dışlamamaktadır. Nitekim yukarıda belirtildiği gibi SKS'nin görece yeni bir fenomen oluşu, literatürdeki kısıtlı çalışmaların sürekli olarak birbiriyle konuşmasını, birbirlerinin bulgularından faydalanmasını gerektirmektedir.

ÇKP'nin neden tarihin bu momentinde SKS gibi bir proje başlatma ihtiyacı duyduğunu açıklama ve bu bağlamda SKS'yi yaratan politik aklın mantığını, yani SKS inşasının dayandığı politik rasyonaliteyi gösterme amacındaki bu çalışmada, literatüre ilişkin ikili bir gruplandırmaya gidilmiştir. Bu gruplandırmada, SKS'nin ne amaçla inşa edildiğini irdeleyen çalışmalar esas alınmıştır. Bu gruplardan birincisinde, SKS'nin esas olarak, devletin yasal ve idari yaptırım kapasitesini pekiştirmek amacıyla olduğu iddia eden çalışmalar yer almaktadır. İkinci grupta yer alan çalışmalar ise SKS'yi, Çin

¹² Liu, Chuncheng, "Multiple Social Credit Systems in China", **Economic Sociology: The European Electronic Newsletter**, 21 (1), 2019, 22-32, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3423057>, Erişim Tarihi: 12.10.2020.

¹³ Li, Haili ve Kostka, Genia, "Accepting but Not Engaging with It: Digital Participation in Local Government-Run Social Credit Systems in China", <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4066462>, Erişim Tarihi: 12.06.2023.

devletinin yeni geliştirdiği bir gözetim sistemi olarak değerlendirmekte ve sistemin temel amacının toplumsal baskı ve kontrolü artırmak olduğunu iddia etmektedir. Bu iki grup içinde yer alan çalışmalar, ister istemez yukarıda farklı araştırmacılar tarafından işaret edilen diğer araştırma konularını da kapsadığından ve bu tez SKS'nin ne amaçla inşa edildiği sorunsalından hareket ettiğinden bu şekilde ikili bir gruplandırma yeterli görülmüştür.

Birinci grupta yer alan ve SKS'yi devletin idari ve yasal yaptırım kapasitesini artırmaya yönelik bir araç olarak değerlendiren çalışmalar; sistemin gelişim seyrine, işleyiş ve bileşenleri ile sistem d hilinde hayata geçirilen uygulamalara dair detaylı anlatımlar sunmaktadırlar. Bu  alışmalar, SKS'nin yekpare ve tekbiçim bir düzenek olmadığına dikkat çekerek, farklı sosyal kredilendirme uygulamalarında başvurulan mekanizmaların çeşitliliğini gösterirler. Böylelikle, farklı düzeylerde (ulusal-yerel), farklı amaçlarla (finansal-idari) ve farklı aktörler (devlet kurumları-özel şirketler) tarafından uygulanan sistemlerin işleyişine ilişkin detaylı bilgiler sunarlar. Bu grupta yer alan çalışmaların ortak özelliği, SKS'ye ilişkin yaygın yanlış anlatıları, fiili uygulamalar ile Çinli otoritelerin yayınladıkları siyasa belgeleri temelinde düzelterek sistemin, yekpare bir gözetim-denetim aygıtı olmanın ötesinde, çok parçalı ve katmanlı uygulamalar toplamından oluştuğunu göstermeleridir. Bu  alışmalar, SKS'nin temelinde yatan motivasyonun, devletin yaptırım kapasitesini artırmak ve böylelikle kişi, ticari işletme ve devlet kurumlarının sosyal ve ekonomik faaliyetlerinde kurallara uygun davranmasını sağlamak olduğunu savunurlar. Bu çalışmaların önde gelen örnekleri arasında, Brussee¹⁴,

¹⁴ Brussee, Vincent, **Social Credit: The Warring States of China's Emerging Data Empire**, Palgrave Macmillan, 2023.

Creemers¹⁵, Daum¹⁶, Dai¹⁷, Liu¹⁸ ve Wu'nun¹⁹ çalışmaları yer almaktadır. Bu bağlamda Vincent Brussee'nin yakın bir zamanda yayınlanan kitap çalışması SKS'nin en kapsamlı akademik tasvirini oluşturmaktadır.²⁰ SKS'yi bir "sistemler sistemi" olarak tanımlayan Brussee'ye göre SKS gerçekte oldukça "sıkıcı"dır.²¹ SKS, bütünlük bir sistem değil, ülkede yasal olarak bağlayıcılığı olan kanun, düzenleme ve sözleşmelerin uygulanmasına yardımcı olan geniş bir siyasa şemsiyesidir.²² Sistem bunu, idari ve yasal bilgilerden oluşan bir bilgi paylaşım sistemi ile karmaşık ama parçalı kara listeler sistemi yolu ile yapar. Creemers ve Daum da Brussee'ye benzer şekilde sistemi gelişim tarihi içerisinde inceleyerek SKS'nin farklı bileşenlerini göz önüne alırlar ve nihayetinde sistemin Çin liderliği tarafından devlet ve toplumu yönetmek için kullandığı geleneksel yönetim araçlarının yanı sıra uygulamaya koyulan modern teknoloji bir yönetim aracı olduğunu, bu aracın temel amacının, toplumun her kesimince yasa ve düzenlemelere uyulmasının sağlanması olduğu sonucuna varırlar. Creemers ve Daum SKS'nin nasıl finansal amaçlarla başlayıp öncelikle ticari aktörlere yöneldiğini, gelişim seyrinde ise devlet ve yargı aktörleri ile gerçek kişileri de kapsar hale geldiğini ayrıntılı bir şekilde anlatırlar.²³ Bu çalışmalarda ulusal ve bölgesel düzeylerde uygulanan SKS pratikleri örneklendirilerek sistemin genel işleyişi detaylı bir şekilde portrelendirilir ve SKS'nin ulusal ve yerel düzeylerde, finansal ve idari amaçlarla uygulamaya koyulan bir siyasal

¹⁵ Creemers, Rogier, "China's Social Credit System: An Evolving Practice of Control" <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3175792>, Erişim Tarihi: 12.04. 2019.

¹⁶ Daum, Jeremy, "Far From a Panopticon, Social Credit Focuses on Legal Violations", **China Brief**, 21 (19), 2021, 6-11, https://jamestown.org/wp-content/uploads/2021/10/Read-the-10-08-Issue_PDF.pdf, Erişim Tarihi, 01.02.2022. Daum, Çin'in yasa belgelerinin İngilizce çevirilerine ve Çin'deki yasal gelişmelere dair haberlere yer verdiği websitesinde SKS için ayrı bir başlık açmıştır. Bu başlık altında SKS'ye ilişkin yasal belgelerin çevirilerine ve sisteme dair değerlendirme yazılarına yer vermektedir. Bu websitesi SKS'ye dair belgelerin İngilizce çevirileri için eşsiz bir kaynaktır. Bkz, <https://www.chinalawtranslate.com/en/>.

¹⁷ Dai, Xin, "Toward a Reputation State: The Social Credit System Project of China", <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3193577>, Erişim Tarihi: 23.02.2020

¹⁸ Liu, Chuncheng, a.g.e.

¹⁹ Wu, Jingmei, "Reflections on China's Credit Reporting Practice", Everling, Oliver (Edt.), **Social Credit Rating: Reputation und Vertrauen beurteilen**, Springer Gabler, 2020 içinde, 3-22.

²⁰ Brussee, Vincent, a.g.e.

²¹ A.g.e., s. 3.

²² Brussee, Vicent, a.g.e.

²³ Creemers, Rogier "China's Social Credit System: An Evolving Practice of Control"; Daum, Jeremy, a.g.e.

şemsiyesi olduğu sonucuna varırlar. SKS'ye ilişkin en geniş kapsamlı çalışmaların erken örneklerinden birini veren Dai da çalışmasında, sistemin Çin'in yönetim sistemi içindeki farklı rollerini açıklayarak, SKS'nin tek boyutlu ve yekpare bir mekanizma olmadığına açıklık getirir.²⁴ Dai, SKS'nin bu çok boyutlu yapısı içinde SKS'nin bir itibar sistemi olarak işlev gördüğünü ve sistemin temel amacının, devletin yönetim kapasitesinin artırılması olduğu sonucuna varır. Liu ve Wu da, sistemin çok katmanlı bir yapı içinde geliştiğine dikkat çekerler.²⁵ Bu bağlamda Liu, SKS'nin nasıl finansal ve idari iki farklı mantık etrafında dört farklı uygulamalar toplamından oluştuğunu gösterir. Liu'nun, sistemin temel amacına yönelik vardığı sonuçsa benzerdir; ona göre de SKS, gerçek ve tüzel kişilerin ekonomik ve sosyal sorumluluklarını yerine getirmelerini sağlayacak yapıların inşasına dayalı bir projedir. Wu da SKS'nin yekpare bir yapı olmadığına, içerisinde finansal, idari ve ticari katmanlar barındıran bir doğası olduğuna dikkat çeker ve sistemin, temel amacının ekonomik ve sosyal ilişkilerde kişi ve kurumların kurallara uymasının sağlanarak toplumsal güvenin tesis edilmesi olduğunu savunur.

SKS'yi sosyo-ekonomik bir yönetim sistemi olarak ele alan çalışmalar arasında yabancı ülkelerin Çin'deki temsilcilikleri veya Çin ile ticaret konusunda danışmanlık yapan şirketlerin hazırladığı raporlar da dikkat çekmektedir. SKS'nin esasen şirketler özelinde ekonomik faaliyetleri düzenlemeye yönelik bir girişimler toplamı olduğuna işaret eden bu raporlar, sistemin ticari yönleri ile ilgilenmekte ve SKS'nin temel amacının, şirketlerin davranışlarının yönlendirilmesi olduğu vurgusunu yapmaktadırlar. Bu bağlamda söz konusu çalışmalar, Çin'de faaliyet gösteren şirketlerin SKS'den nasıl etkilenebileceğini görmek amacıyla sistemin şirketlere yönelik veri toplama-işleme süreçleri, kara-kızıl liste uygulamaları ve ödül-ceza mekanizmalarına odaklanmaktadır. Bu bağlamda örneğin Avrupa Birliği'nin (AB) Çin'de faaliyet gösteren ticaret odası,

²⁴ Dai, Xin, a.g.e.

²⁵ Liu, Chungheng, a.g.e.; Wu, Jingmei, a.g.e.

SKS'yi Çin devletinin ülkede piyasa aktörlerinin davranışlarını düzenlemek için kullandığı büyük veri teknolojilerine dayalı bir sistem olarak tanımlamaktadır.²⁶ Benzer şekilde, Çin'de ticari danışmanlık şirketi olarak faaliyet gösteren Trivium tarafından hazırlanan kapsamlı rapor SKS'nin, esas olarak şirketlerin ticari ve idari eylemlerini düzenlemeye yönelik bir araç olarak geliştiğine işaret etmektedir.²⁷ Bu çalışmalarda sistemin esas olarak, Çin devletinin piyasa üzerindeki denetim kapasitesini pekiştirmek için kullanıldığı savunulmaktadır.

Sonuç olarak, birinci grupta yer alan çalışmalar²⁸ Çinli otoritelerin açıklamalarına paralel şekilde sistemin sadece gerçek kişileri, ya da sadece ticari aktörleri hedef almadığını; Çinli otoriteler tarafından yayınlanan siyasa belgelerinde yer aldığı şekliyle devlet aktörleri, yargı aktörleri, ticari aktörler ve gerçek kişilerden oluşan dört grubu hedef aldığını kabul etmekle birlikte sistemin esas olarak gerçek kişilere ve ticari aktörlere yönelik uygulamalarını açıklamaya yoğunlaşırlar. Bu çalışmaların temelde göz

²⁶ European Chamber of Commerce in China, "The Digital Hand: How China's Corporate Social Credit System Conditions Market Actors", 2019, [https://static.europeanchamber.com.cn/upload/documents/documents/The_Digital_Hand_How_China_s_Corporate_Social_Credit_System_Conditions_Market_Actors\[709\].pdf](https://static.europeanchamber.com.cn/upload/documents/documents/The_Digital_Hand_How_China_s_Corporate_Social_Credit_System_Conditions_Market_Actors[709].pdf), Erişim Tarihi: 12.11.2019.

²⁷ Schaefer, Kendra, "China's Corporate Social Credit System: Context, Competition, Technology and Geopolitics", **Trivium China**, <https://socialcredit.triviumchina.com/report/chinas-corporate-social-credit-system-context-competition-technology-and-geopolitics/>, 2020, Erişim Tarihi: 02.01.2021.

²⁸ Bu grupta yer alan çalışmalar elbette yukarıda atıfta bulunan çalışmalarla sınırlı değildir. Benzer çalışmalar için bkz. Chorzempa, Martin; Triolo, Paul ve Sacks, Samm, "China's Social Credit System: A Mark of Progress or a Threat to Privacy?", **Peterson Institute for International Economics Policy Briefs PB18-14**, 2018, <https://www.piie.com/publications/policy-briefs/chinas-social-credit-system-mark-progress-or-threat-privacy>, Erişim Tarihi: 19.03.2019.; Ding, Xiaodong ve Zhong, Dale Yuhao, "Rethinking China's Social Credit System: A Long Road to Establishing Trust in Chinese Society", **Journal of Contemporary China**, 30(130), 2021, 630-644.; Drinhausen, Katja ve Brussee, Vincent, "China's Social Credit System In 2021: From Fragmentation Towards Integration", **MERICS**, <https://merics.org/sites/default/files/2021-03/MERICS%20ChinaMonitor%2067%20Social%20Credit%20System%20final%20%281%29.pdf>, Erişim Tarihi: 18.01.2022.; Everling, Oliver (ed.), **Social Credit Rating: Reputation und Vertrauen beurteilen**, Springer Gabler, 2020.; Jiang, Min, "A Brief Prehistory Of China's Social Credit System", **Communication and the Public**, 5(3-4), 2020, 93-98.; Liu, Chuncheng ve Rona-Tas, Akos, "Trusting by Numbers: An Analysis of a Chinese Social Credit System Infrastructure", 2021, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4109446>, Erişim Tarihi: 12.12.2021.; Mac Sithigh, Dai ve Siems, Mathias, "The Chinese Social Credit System: A Model for Other Countries?", **The Modern Law Review**, 82, 2019, 1034-1071.; Song, Bing, "The West May Be Wrong About China's Social Credit System", **New Perspectives Quarterly**, 36, 2019, 33-35.; Zhang, Chenchen, "Governing (Through) Trustworthiness: Technologies of Power and Subjectification in China's Social Credit System", **Critical Asian Studies**, 52(4), 2020, 565-588.

ardı ettiği husus ise, SKS'nin devlet ve yargı aktörlerine yönelik kapsayışının sıklıkla bir kenara atılmasıdır. Dolayısıyla bu durum sistemin bütünsel kavrayışına yönelik eksiklikle malul olur. Nitekim Çinli siyasi otoriteler tarafından SKS'nin toplumun tüm üyelerini kuşatan bir yönetim modu olduğu belirtilmişken, bu yönetim sistemi içinde devlet ve yargı alanlarına yönelik yönetsel hedeflerin neler olduğunun da açıklanması gerekmektedir.

SKS'ye ilişkin literatürün ikinci grubunda yer alan ve SKS'yi esas olarak, ileri teknoloji bir gözetim devleti teşekkülü olarak değerlendiren çalışmaların ortak özelliği, sistemi büyük veri, yapay zekâ ve gözetim araçları çerçevesinde incelemeleridir. Çin hükümetinin bu teknolojileri kullanarak SKS ile algoritma temelli bir yönetim sistemi oluşturduğunu ve SKS'nin bir gözetim devleti inşası olduğunu iddia eden bu çalışmaların temel iddiası, ileri teknolojilerle donatılmış bu sistem yoluyla katı bir kontrol ve baskı rejimi tesis edildiğini ileri sürmeleridir. Bu eksenindeki çalışmaların tipik bir örneği olarak Arsene, sistemi yapay zekâ ve büyük veri teknolojileri sayesinde devletin toplumu her yönden kuşattığı bir uygulamalar toplamı olarak nitelendirmektedir.²⁹ Liang ve diğerleri SKS'nin bir devlet gözetim altyapısı olduğunu ileri sürerek, SKS'nin büyük veri güdümlü bir devlet projesi olduğunu ve toplumun tüm üyelerini gözetim altında tuttuğunu ileri sürerler.³⁰ Engelmann ve diğerleri de benzer şekilde SKS'yi bireylerin, şirketlerin ve diğer entitelerin davranışlarını derecelendirmek için kullanılan büyük veri güdümlü dijital bir skrolama sistemi olduğuna işaret etmektedir ve sistem dâhilinde uygulamaya koyulan kara liste ve puanlandırma tekniklerine odaklanmaktadır.³¹ Ohlberg ve diğerleri sistemi,

²⁹ Arsène, Séverine, “China's Social Credit System: A Chimera with Real Claws”, **Asie.Visions**, No.110, Ifri, Kasım 2019, www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/arsene_china_social_credit_system_2019.pdf, Erişim Tarihi, 06.07.2020.

³⁰ Liang, Fan, Das, Vishnupriya; Kostyuk, Nadia ve M. Hussain Muzammil, “Constructing a Data-Driven Society: China's Social Credit System as a State Surveillance Infrastructure”, **Policy&Internet**, 10 (4), 2018, 415-453.

³¹ Engelmann Severin, Chen, Mo, Dang, Lorenz ve Grossklags, Jens, “Blacklists and Redlists in the Chinese Social Credit System: Diversity, Flexibility, and Comprehensiveness”, **AIES '21: AAAI/ACM**

devletin gerçek ve yasal kişileri gözetlemek, değerlendirmek ve ödüllendirmeler-cezalandırmalar yoluyla davranışlarını değiştirmek için teknoloji temelli bir merkezi veri deposu oluşturma girişimi olarak değerlendirmekte ve sistemin teknolojik unsurlarına dair detaylı bir analiz sunarken, ÇKP'nin nasıl bu sistem yoluyla toplumun tüm kesimlerini kontrol altına aldığına işaret ederler.³² Backer³³, Suter³⁴ ve Werbach³⁵ ise SKS'yi, yeryüzündeki en büyük “algoritma temelli yönetim” örneği olarak tasvir etmektedir. Onlara göre bu algoritma temelli düzenek bir panoptikon olarak işlev görür ve temel hedefi, bireylerin ÇKP'nin istediği itaatkâr varlıklara dönüşmesidir. Langer³⁶ ve Orgad ile Reijers³⁷ ise sistemi yurttaşları değerlendirmek üzere uygulamaya koyulan bir veri toplama, skollama ve cezalandırma sistemi olarak tanımlarlar. SKS'yi bir gözetim aracı olarak tanımlayan çalışmalar arasında, sistemin sahip olduğu varsayılan “ileri teknoloji” altyapısı nedeniyle hukukun üstünlüğü, kişisel verilerin korunması ve şeffaflık konularında yarattığı endişeleri ele alanlar da vardır. Örneğin bu bağlamda Blomberg, sistem aracılığıyla uygulanan veri toplama, veri değişimi ve skollama tekniklerinin şeffaflık ilkesine aykırılığı nedeniyle ülkede hukukun üstünlüğüne darbe

Conference on AI, Ethics, and Society, 2021, <https://doi.org/10.1145/3461702.3462535>, Erişim Tarihi: 07.01.2022.

³² Ohlberg, Mareike, Ahmed, Shazeda ve Lang, Bertram, “Central Planning, Local Experiments: The Complex Implementation of China's Social Credit System”, **MERICs**, 2017, <https://merics.org/en/report/central-planning-local-experiments>, Erişim Tarihi: 01.01.2019.

³³ Backer, Larry Catá, “And an Algorithm to Entangle them All? Social Credit, Data Driven Governance, and Legal Entanglement in Post-Law Legal Orders”, **Penn State Law Research Paper** No.05, 2020, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3512608>, Erişim Tarihi: 08.08.2020.

³⁴ Suter, Victor, “Algorithmic Panopticon: State Surveillance and Transparency in China's Social Credit System”, Chugunov, Andrei; Khodachek, Igor; Misnikov, Yuri ve Trutnev, Dmitrii (Ed.), **Electronic Governance and Open Society: Challenges in Eurasia**, Springer, 2020 içinde, 42-59.

³⁵ Werbach, Kevin, “Orwell That Ends Well: Social Credit as Regulation for the Algorithmic Age”, **University of Illinois Law Review**, No. 1417, 2022, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3589804>, Erişim Tarihi: 10.10.2022.

³⁶ Langer, Paul F., “Lessons from China - The Formation of a Social Credit System: Profiling, Reputation Scoring, Social Engineering”, **The 21st Annual International Conference on Digital Government Research**, 2020, 164-174, <https://dl.acm.org/doi/fullHtml/10.1145/3396956.3396962>, Erişim Tarihi: 03.04.2021.

³⁷ Orgad, Liav ve Reijers, Wessel, “How to Make the Perfect Citizen? Lessons from China's Model of Social Credit System”, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, Research Paper No.28, 2020, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3586503>, Erişim Tarihi: 12.03.2020.

vurduğuna işaret etmektedir.³⁸ Chen ve diğerleri de, SKS yoluyla belirsiz bir güven nosyonunun hukukun yerini aldığına işaret eder ve bir devasa veri toplama sistemi olan SKS'nin kişilerin özgürlük alanını daralttığını savunurlar.³⁹ Chen ve Cheung, SKS'yi dünyanın en büyük kişisel veri toplama ve işleme aygıtı olarak nitelendirdikleri çalışmalarında, sistemin kişilerin veri gizliliği için büyük bir tehdit olduğunu savunurlar. Sonuç olarak, bu grupta yer alan çalışmalar⁴⁰, SKS'nin hukuk, bireysel özgürlükler, veri gizliliği gibi meselelere yönelik olası etkilerini hatırlatmaları bakımından literatüre değerli katkılar sunsalar da bu çalışmalara dikkatle yaklaşmak gerekmektedir. Zira fiili uygulamalarına bakıldığında SKS'nin teknolojik altyapısının bu çalışmalarda varsayılandan çok daha geri olduğu, aynı zamanda sistemin Çinli siyasi otoriteler tarafından genel bir puanlama veya cezalandırma sistemi olarak tasarlanmadığı bu çalışmaların⁴¹ göz ardı ettiği hususlardır.

³⁸ Von Blomberg, Marianne, "The Social Credit System and China's Rule of Law", **Mapping China Journal**, 2018 (2), <https://ssrn.com/abstract=3877623>, Erişim Tarihi, 16.04.2019.

³⁹ Chen, Yu-Jie, Lin, Ching-Fu ve Liu, Han-Wei, "Rule of Trust: The Power and Perils of China's Social Credit Megaproject", **Columbia Journal of Asian Law**, 32(1), 2018, 1-36.

⁴⁰ Chen, Yongxi ve Cheung, Anne S.Y., "The Transparent Self Under Big Data Profiling: Privacy and Chinese Legislation on the Social Credit System", **The Journal of Comparative Law**, 12(2), 2017, 356-378.

⁴¹ Bu grupta yer alan çalışmalar elbette yukarıda atıfta bulunan çalışmalarla sınırlı değildir. Benzer çalışmalar için bkz. Bi, Honghai, "Old Regulatory Wine in a New Bottle of Technology: A Critical Analysis of China's Social Credit System", **University of Pennsylvania Asian Law Review**, 282, 2021, 282-327.; Cheung, Anne S.Y. ve Chen, Yongxi, "From Datafication to Data State: Making Sense of China's Social Credit System and Its Implications", **Law & Social Inquiry**, 47(4), 2022, 1137-1171.; Devreaux, Abigail ve Peng, Linan, Give Us A Little Social Credit: To Design or to Discover Personal Ratings in the Era of Big Data", **Journal of Institutional Economics**, 16(3), 2020, 369-387.; Hoffman, Samantha, "Managing the State: Social Credit, Surveillance and the CCP's Plan for China", **China Brief**, 17(11), 2017, 21-27.; Kshetri, Nir, "China's Social Credit System: Data, Algorithms and Implications" **IEEE IT Professional**, 22(2), 2020, 14-18, <https://doi.org/10.1109/MITP.2019.2935662>, Erişim Tarihi: 21. 02. 2021.; Lee, Claire Seungeun. "Datafication, Dataveillance, and The Social Credit System as China's New Normal." **Online Information Review**, 43, 2019, 952-970.; Osetrova, Inna, "Digital Dictatorship: The System of Social Credit in China", 2019, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3828279>, Erişim Tarihi: 11. 02. 2020.; Rettinger, Lizzy, "The Human Rights Implications of China's Social Credit System", **Journal of High Technology Law**, 21(1), 2021, 1-33.; Wong, Karen L. X. ve Dobson, Amy., "We're Just Data: Exploring China's Social Credit System in Relation to Digital Platform Ratings Cultures in Westernised Democracies", **Global Media and China**, 4(2), 2019, 220-232.; Zuo, Zhenbin, "Governance by Algorithm: China's Social Credit System", Working Paper, 2020, https://www.finance.group.cam.ac.uk/system/files/documents/GovernancebyAlgorithm_CERF_Zhenbin6.16.2020.pdf, Erişim Tarihi: 21.02.2021.

Bu tez ise SKS'yi, mevcut akademik yazındaki sunuları dışlamamakla birlikte, ÇKP'nin yönetim ve yaptırım kapasitesini artırmak üzere uygulamaya koyduğu yeni bir sosyo-ekonomik araç veya toplumu, sızdırmaz bir kontrol altına almak üzere geliştirilmiş bir gözetim aygıtı olmanın ötesinde, Çin'in 1978 yılında başlattığı reform ve dışa açılma sürecine bağlı bir şekilde geliştirdiği inovatif bir yönetim tekniği olarak ele almayı önermektedir.

Araştırmanın Amacı ve Araştırma Soruları

Bu tezde, parti aygıtı ve kamu kurumlarıyla dünyanın en güçlü devlet örgütlenmelerinden birine sahip olan Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC) neden SKS gibi yeni bir yönetim tekniğine ihtiyaç duyduğu sorunsalını takip eden bir çalışma yürütülmüştür. Nitekim literatürde sunulan yaptırım kapasitesini artırma ve gözetim devleti oluşturma yaklaşımlarının, SKS'nin görünürdeki hedeflerini kavramakla birlikte, sistemin inşa sürecine kaynaklık eden siyasi rasyonaliteyi açıklamada yetersiz kaldığı görülmektedir. Mevcut çalışmalarda SKS'nin inşasına dair sunulan görünür nedenler göz önüne alındığında şu iki soru sorulabilir: Birincisi, Çin devleti bir yönetim zafiyeti mi çekmekteydi ki SKS gibi yaptırım kapasitesini artıracak bir araç geliştirme ihtiyacı duymuştu ve ikinci olarak, hâlihazırda kullanılmakta olan Altın Kalkan, Gökağ, Güvenli Kentler ve Polis Bulutları, Keskin Gözler Projesi ve Sincan'daki Entegre Ortak Operasyonlar Platformu gibi devasa gözetim devleti uygulamaları varken neden yeni bir gözetim aracına daha gerek duyuldu? Hâlbuki gerek Çin devleti ve daha özelinde ÇKP üzerine akademik tartışmalar, gerekse Parti'nin icraatları göz önüne alındığında herhangi bir sosyal-siyasal entiteye karşı sorumluluk duymadan istediğini yaptırmaya muktedir bir yapıyla karşılaşmaktayız. Şu halde, Çin hükümetinin SKS ile ulaşmaya çalıştığı siyasal hedef ve bu sistemin temelinde yatan siyasi akıl başka bir yerde aranmalıdır. İşte bu arayış, tezin araştırma sorusunu doğurmaktadır: Çin Devleti tarihin tam da bu

momentinde neden bir sosyal kredi sistemine ihtiyaç duymuştur? Bu araştırma sorusu temelinde tezin temel amacı, SKS'nin betimleyici bir biçimde görünür özelliklerini anlatmaktan ziyade, SKS'nin ardında yatan politik rasyonalitenin açığa çıkarılması ve SKS'nin ne tür bir politik işlevle donatıldığının tespit edilmesidir.

Tezde, araştırma sorusuna yanıt verebilmek için görünür nedenlerin ötesine geçip geçmişin izleri takip edilerek bugün, bu momente nasıl gelinmiş olduğunun açığa çıkarılabileceği iddia edilmektedir. Burada geçmiş derken, ülkenin yakın geçmişi kastedilmekte ve 1978 yılıyla başlayan reform ve dışa açılma sürecinin, SKS'yi anlamak için hareket noktası ve kritik eşik olduğu ifade edilmektedir. Peki, bu başlangıç tezde neden kritik bir eşik olarak ele alınmalıdır? Tezin ikinci bölümünde detaylandırılacağı üzere ÇKP 1978'de kapitalist reform sürecini başlatmış ve 1980'li ve 1990'lı yıllar boyunca sürdürdüğü yapısal reformlarla planlı bir biçimde kapitalist –ki bu neoliberal olarak da okunabilir– piyasa temelli bir dönüşüm sürecine girmiştir. Bugün hâlâ devam etmekte olan bu dönüşüm süreci, ülkenin 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) üye olup kapitalist dünya ekonomisinin aktif bir üyesi olmasıyla büyük ölçüde tamamlanmıştır. Dolayısıyla 1980'li ve 1990'lı yıllarda yaşanan yapısal dönüşüm, Çin ekonomisini makro ölçekte küresel kapitalist sistemin bir parçası haline getirmiştir. Gelgelim bu makro dönüşüme uygun yönetsel kurumlar ve toplumsal ortam aynı hızda gelişmemiştir. İşte bu bağlamda ilk defa 1999 yılında Çin hükümetinin siyasa gündemine giren SKS'ye neden ihtiyaç duyulduğu sorusunun en yalın yanıtı, söz konusu makro dönüşümlerin mezo ve mikro düzeylere aktarılması süreciyle ilgili olduğudur. Diğer bir deyişle, Çin hükümeti tarafından bir yandan tüm toplumsal entitelerin yasa, düzenleme ve sözleşmelerden doğan sorumluluklarına uygun davranmasını sağlama, bir yandan da finansal güvenilirlikleri sağlama hedefleriyle uygulamaya koyulan SKS, reformlarla inşa edilmek istenen piyasalara dayalı yeni sosyo-ekonomik koşullara uygun bir çevrenin ve öznelerin üretilmesiyle ilgilidir. Bu bağlamda SKS, bir cezalandırma hukukundan ziyade,

piyasaya ilişkin bir düzenleme projesi olarak belirlemektedir. Diğer bir deyişle, piyasaların sağlıklı ve sorunsuz işleyebilmesi için piyasa kurallarını koyan ve kuralları uygulatabilen güçlü bir devletin varlığına gereksinim duyulduğu fikrinden yola çıktığımızda, Çin, piyasalara dayalı ekonomik ve sosyal süreçlerin sağlıklı, kesintisiz ve sorunsuz işlemesi için SKS ile inovatif bir yönetim metodunu deneyimlemektedir. Böylece Parti, makroekonomik reformlarla sosyalist piyasa ekonomisine geçişte toplumsal düzeyde karşılaşılmış olan ve karşılaşılabilecek sorunları bir anlamda önceden engelleyebilecek bir teknik oluşturma tahayyülü içindedir. Bu noktada şöyle bir not düşmek de gereklidir ki, Çin hükümeti SKS ile reform sonrası dönemde oluşturulan yeni ekonomik-politik sisteme geçilmesiyle ortaya çıkabilecek belirsizlikleri ve maliyetleri azaltmayı amaçlamıştır. Bu amaç da aslında bize, Çin hükümetinin piyasa ekonomisine geçişte, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) gibi geçiş ekonomilerinin finansallaşma ve neoliberalleşme sonrası karşılaştığı politik, ekonomik ve toplumsal karmaşaları önemli ölçüde ciddiye aldığını göstermektedir. Dolayısıyla SKS'nin 2014 yılında yayınlanan İnşa Planı Çerçevesi'nin, sistemin düşünülmesindeki ve uygulanmasındaki bir başlangıç noktası olarak alınmaması gerektiği hatırd tutulmalıdır. Nitekim 2014 yılında sistematik inşasına başlanan SKS, bundan çok daha önce, ilk kez 1999 yılında Çin hükümetinin siyasa gündemi haline gelmiştir ve bu gündeme geliş, ÇKP tarafından 1978 yılında başlatılmış olan piyasa reformlarıyla bağlantılıdır.

SKS projesinin ekonomik-politik gerekçelerinin reformlarda aranması, bizleri tezin ikinci aşamasına getirmektedir. Bu ikinci aşama da, Çin devletinin 1978'den bu yana sürdürdüğü piyasa reformlarının ülkenin sadece ekonomik sistemini dönüştürmekle kalmayıp, aynı zamanda sosyal ve siyasal ilişkileri dönüştürdüğü, hatta ÇKP'nin yönetim rasyonalitesini de çarpıcı bir biçimde dönüştürmüş olduğuyla ilgilidir. İşte, Çin devletinin reformlarla beraber değişen yönetim rasyonalitesi bizleri tezin ilk alt sorusuna getirmektedir: Çin devletinin neoliberal piyasa reformları ve değişen yönetim sanatı ve

rasyonalitesiyle SKS uygulaması ne ölçüde kesişmektedir ve aralarında ne tür bir ilişki bulunmaktadır? Soruda yer alan yönetim sanatı ve rasyonalitesi kavramlarının Foucaultcu bağlamda kullanıldığı tezde, SKS'nin oluşumu, ülkenin, neoliberal ekonomik reformlarla piyasa güdümlü yeni bir ekonomik, toplumsal ve siyasal düzene doğru evrilmesi ve ÇKP'nin ekonomik-politik rasyonalitesinin dönüşümüyle olan ilişkisi üzerinden açıklanması hedeflenmektedir. Bunun için, Çin'in 1978'den itibaren gerçekleştirdiği reform ve dışa açılma politikalarıyla nasıl adım adım piyasa güdümlü yeni bir sosyo-ekonomik düzen tesis ettiğinin temel dönemeçleri gösterilecektir. Diğer bir deyişle tezde, ÇKP'nin değişen yönetim rasyonalitesiyle birlikte artık iktidarın icrasındaki temel motivasyonun piyasa güdümlü yeni bir düzene geçiş, bu düzenin korunması ve bu oluşan düzen içinde piyasa öznelerinin (üretici, tüketici, kural koyucu, denetleyici) piyasa oyununun kuralları doğrultusunda yönetilip yönlendirilmesi ve daha da önemlisi bu aktörlerin kendi kendilerinin yönetimlerinin sağlanması olduğu iddiasıyla, hedefinde piyasa koşulları ve piyasa aktörlerini düzenleme olan SKS gibi inovatif bir tekniğe yönelindiği gösterilecektir.

Tezin son aşaması ise bizleri SKS'ye getirmektedir. Piyasa koşullarını ve piyasa aktörlerinin tutumlarının düzenlemek için uygulamaya koyulan SKS'nin nasıl bir sürecin sonunda, ne şekilde tasarlandığı ve bugün SKS kapsamında hangi uygulamaların hayata geçirildiği tezin üçüncü aşamasında cevaplanacak sorulardır. Bu aşamada, SKS'nin, Çin'in neoliberal piyasa reformları bağlamında, güçlü devletin varlığıyla piyasanın verimli ve etkin işleyebilmesi için gerekli çevresel koşulların ve öznelerin üretilmesi amacıyla hayata geçirildiği akılda tutularak, sistemin nasıl Çin hükümetinin siyasa gündemi haline geldiği ve sistem çerçevesinde piyasa koşullarının ve aktörlerinin hangi tekniklerle, nasıl biçimlendirildiği gösterilecektir. Bu şekilde, sistemin nasıl baskıya dayalı bir gözetim teşekkülü olarak değil de, hedefinde piyasa olan bir akılla işlev gösterdiği açıklanabilecektir.

Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve

Tezde, SKS'nin, Çin iktidarı tarafından 1978 yılında makro düzeyde uygulamaya koyulan neoliberal ekonomi reformlarıyla ilişkili olduğunu ve sistemin neye hizmet edip nasıl işlev gösterdiğini göstermek için Çin'in iç dinamiklerinin açıklanması gerektiğinden yola çıkılmaktadır. Bu bağlamda tezde SKS, odağında artık devrimci siyasi rasyonalite yerine piyasa güdümlü yeni bir siyasi rasyonalite olan ÇKP'nin yönetim akılsallığındaki bu değişim doğrultusunda, sağlıklı işleyen piyasalardan menkul bir ortamı oluşturmak ve buna uygun öznelere inşa etmek için uygulamaya koyulan inovatif bir ordo/neoliberal bir yönetimsellik tekniği olarak kavramsallaştırılacaktır. ÇKP'nin bu şekilde, piyasanın gereksinimleri doğrultusunda SKS gibi bir yönetimsellik tekniğine yönelişini ve SKS ile ordo/neoliberal yönetimsellik ilişkisini açıklamak için kuramsal ve yöntemsel açıdan Michel Foucault'nun College de France'ta 1977 ve 1979 yılları arasında verdiği, kimilerinin yönetimselliğin tarihi olarak adlandırdığı⁴² *Güvenlik, Toprak, Nüfus* ve *Biyopolitikanın Doğuşu* derslerindeki ordoliberalizm, neoliberalizm ve yönetimsellik tartışmalarındaki formülasyonu takip edilecektir.

Çalışmada başvurulanan neoliberalizm olgusu, özellikle son yıllarda, çok sayıda disiplinde ve çeşitli olguların analizinde kullanılan, her yerde rastlanan bir kavram haline gelmiştir.⁴³ Neoliberalizm; coğrafi bir süreç, bir yönetimsellik biçimi, elit sınıf iktidarının restorasyonu, kurumsal değişimin siyasi bir projesi, dönüştürücü siyasi-ekonomik fikirler dizisi, uluslararası bir kalkınma politikası paradigması, epistemik bir topluluk veya düşünce kolektifi ve bir ekonomik ideoloji veya doktrin gibi farklı şekillerde

⁴² Lemke, Thomas, **Foucault, Yönetimsellik ve Devlet**, Çeviren: Utku Özmakas, Pharmakon Kitap, 2015.; Walters, William, **Governmentality: Critical Encounters**, Routledge, 2012 gibi çalışmalar örnek olarak verilebilir.

⁴³ Springer, Simon, Birch, Kean ve MacLeavy, Julie (Ed.), **The Handbook of Neoliberalism**, Routledge, London, 2016.

kavramsallaştırılmıştır.⁴⁴ Bu çalışmada ordoliberalizm/neoliberalizm olguları Foucault'nun yaklaşımı benimsenerek bir yönetimsellik formu olarak ele alınacak ve SKS uygulaması bir ordo/neoliberal yönetimsellik tekniği olarak kavramsallaştırılacaktır.

Bu bağlamda öncelikle belirtilmesi gereken husus, Foucault'nun derslerinde ele aldığı temel meselenin daha önceki derslerinde olduğu gibi iktidar ilişkilerinin eleştirel analizi olmakla beraber, odağının mikro düzeyden makro düzeye kaydığı ve esas olarak iktidar ilişkilerinin, çağdaş gerçekliğin siyasi ve tarihsel oluşumundaki rolü üzerinde olduğudur. Foucault; *Güvenlik, Toprak, Nüfus* ve *Biyopolitikanın Doğuşu* derslerinde artık ilgisini devlet, ekonomi ve nüfus gibi siyasal alana ait makro oluşumlara yöneltir. Önceki çalışmalarında yoğun olarak kullandığı iktidar kavramının yerine, bu derslerinde yönetim kavramını tercih eden Foucault, yönetimin modern yani liberal, ordoliberal ve neoliberal formlarına odaklanır.⁴⁵ Foucault'ya göre, bireyleri baştan aşağı öbür dünyada kurtuluş için yönlendiren Hristiyanlığın pastoral iktidarı; on altıncı ve on yedinci yüzyıllarda Hristiyan kilisesinin ötesine geçerek, sekülerleşmiş pastoral iktidar biçiminde “bir bütün olarak nüfus ve birey hakkındaki utsal bilginin üretimine dayanan on sekizinci yüzyıl modern devletinin” oluşumunda tarihi öneme sahip olmuştur.⁴⁶ Yani burada söz konusu olan, ruhun yönetilmesi ve kurtuluş için insanların ilahi yola yönlendirilmesinden, insanın akılsal-ussal ilkeler doğrultusunda yönetilmesine dönüşümdür. On sekizinci yüzyılda ise ekonominin değişen anlamıyla birlikte bilginin yeni biçimlerinin gelişimi sonucunda ekonomi politik, bir müdahale aracı olarak liberal yönetim sanatının ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Foucault bu yönetim sanatı akılsallığını dışsal bir nesne olan sivil topluma bağlamakta ve yirminci yüzyılın iki savaş arası döneminde liberal yönetim

⁴⁴ Springer, Simon ve Birch, Kean, “Peak Neoliberalism? Revisiting and Rethinking the Concept of Neoliberalism”, *Ephemera: Theory & Politics in Organization*, 19 (3), 2019, 467-485, s. 467.

⁴⁵ Oksala, Johanna, “From Biopower to Governmentality”, Falzon, Christopher, O'Leary, Timothy ve Sawicki, Jana (Ed.), *A Companion to Foucault*, Blackwell Publishing Limited, 2013 içinde, 320-336, s. 321.

⁴⁶ Lemke, Thomas, *Foucault, Yönetimsellik ve Devlet*, s. 22.

sanatının yeniden programlaması diye adlandırdığı neoliberal yönetim sanatını, neoliberalizmin iki varyantı Alman ordoliberalizmi ve Amerikan neoliberalizmi bağlamlarında tartışmaktadır.

Foucault 1978-1979 yıllarında College de France’ta verdiği *Biyopolitikanın Doğuşu* derslerinin dördüncüsünde neoliberalizmi, yeni bir yönetimsellik biçimi olarak ele almaktadır. Neoliberal yönetimselliği, liberalizmin krizine verilen bir yanıt olarak okumakta ve neoliberalizmde “yeni” olanın ne olduğunu sorgulamaktadır. Foucault iki örnek üzerinden ilerleyerek neoliberalizmin nasıl yeni bir rasyonaliteyle donanmış bir yönetimsellik olduğunu göstermektedir. Bunlar; neoliberalizmin Weimar Cumhuriyeti’nden, 1929 krizinden, Nazizmin eleştirisinden, son olarak da savaş sonrasında yeniden yapılanmadan gelen Almanya’daki örneği ile New Deal ve özellikle Demokrat siyasetçiler tarafından geliştirilen yardım programlarının eleştirisi üzerinden ilerleyen Amerikan örnekleridir. Neoliberal fikirlerin belirişi, Almanya örneğinde Ordoliberal Okulu etrafında toplanan entelektüellerin çalışmaları ekseninde gelişmişken, Amerikan örneğinde, Chicago Okulu eksenindeki entelektüellerin çalışmaları belirleyici olmuştur. Foucault’ya göre iki ekol de; devlet kontrolündeki ekonomi, ekonomik planlama ve devlet müdahaleciliği etrafında birleşen bir Keynesçilik karşıtlığı üzerinden gelen ortak bir hareket ve itiraz paydasına sahiptir.⁴⁷ SKS uygulamasının bir yönetimsellik, hatta ordo/neoliberal yönetimsellik tekniği olduğu kavramsallaştırması, tam da bu buluşma noktası olan ortak payda ve ortak itiraz ekseninde ele alınacaktır. Yani Michel Foucault ve yakın dönemde ordoliberalizm literatürünün vurguladığı gibi, tezde ordoliberalizm ve neoliberalizm olguları, 1920 ve 1930’ların liberal ekonomik krizi koşulları bağlamında ortaya çıkan entelektüel tartışmaların ortak karşı çıkış formülünden hareket edecektir. Ortaklaşan bu payda üzerinden Michel Foucault’nun anlatısı takip

⁴⁷ Oksala, Johanna, “Ordoliberalism as Governmentality”, Biebricher, Thomas ve Vogelmann, Frieder (Ed.), **The Birth of Austerity: German Ordoliberalism and Contemporary Neoliberalism**, Rowman&Littlefield, London&New York, 2017 içinde, 181-196, s. 182.

edilecektir; dolayısıyla, neoliberalizm ve ordoliberalizm birbirinden farklı iki olguymuş gibi kullanılmayacaktır.

Bu kavramsal ve analitik çerçeve doğrultusunda tezde Foucault'nun, insanların tutumlarının yönlendirilerek yönetilmesi ve bir kendilik yönetimi olarak yönetimsellik ve modern devletin siyasal rasyonalitesinde yaşanan değişime bağlı olarak ortaya çıkan, merkezinde piyasa rekabetinin yer aldığı ordo/neoliberal yönetimsellik kavramsallaştırmaları takip edilecektir. Çin Devlet Konseyi tarafından sosyalist piyasa ekonomisi sistemi ve sosyal yönetim sisteminin önemli bir bileşeni olarak kabul edilen SKS, Foucault'nun tam da bu bağlamı, yani liberal yönetimselliğin yeniden programlanarak tedavüle sokulan ordo/neoliberal yönetimsellik kavrayışı doğrultusunda irdelenecektir. Bu bağlamda SKS, Çin'in 1978'den itibaren başlatmış olduğu kapitalist piyasa reformlarından bağımsız düşünülmemesi gereken ve günümüz Çin varyantlı neoliberalizminin ihtiyaç duyduğu bir ordo/neoliberal yönetimsellik tekniği olarak ele alınacaktır. Çalışmanın kuramsal ve yöntemsel özgünlüğü olarak nitelendirilebilecek bu ele alış bir anlamda, Foucault'nun *Güvenlik, Toprak, Nüfus* adlı eserindeki biyopolitika tartışmasında güvenlik tertibatı altında hedefine artık tek tek bireyler yerine nüfusu koyan politik rasyonaliteyle benzerlik gösterip göstermediği tartışmasının açılması bakımından önemlidir. Bu benzerlik üzerinden, Foucault'nun tartışması SKS'ye uyarlanabilir mi? İşte böyle bir uyarlamanın yerinde olduğunun savunulduğu tezde, SKS'nin, hedefinde piyasa ve piyasa aktörleri olan, sağlıklı işleyen piyasalardan menkul bir çevrenin oluşturulması için geliştirilmiş bir güvenlik tertibatı olduğu gösterilmektedir. Diğer bir deyişle, SKS hedefinde piyasa ve piyasa aktörleri olan bir teknik olarak karşımıza çıkarken piyasa için eylemleri dürüstlük, güvenilirlik temelinde koordine ederek neoliberal yönetimselliğin merkezinde olan piyasada rekabet koşullarını düzenlemeye ve organize etmeyi hedeflemektedir. Bu hedef, kişilerin tutumlarının düzenlenmesi ve belirli kuralları sabitlenen çevre içinde tutumların yönetilmesi olarak Foucault'nun yönetimsellik

kavrayışına uygun bir şekilde, Çin'in, tedavüle koyduğu SKS aracılığıyla piyasada var olabilmenin önkoşulların çizerek ve piyasa oyununun kurallarını oluşturarak piyasa aktörlerinin tutumlarının yönetilmesi ve yönlendirilmesi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla tezde SKS, piyasaya yönelik olarak, piyasadaki aktörlerin hesaplanabilirliği ve istatistiksel öngörülebilirliğinin yapabilmek için bir yönetimsellik tekniği olarak incelenmektedir.

Ordo/neoliberal bir yönetimsellik tekniği olarak SKS kavramsallaştırması, SKS'nin Çin bağlamında neoliberalizmle ilişkisinin ortaya koyulmasını sağlamakta ve piyasa ekonomisinin ihtiyacı olan güçlü, buyurucu ve düzenleyici devlet ile olan bağının açığa çıkarılmasına hizmet etmektedir. Dolayısıyla tez, SKS'nin oluşumunu, bir taraftan ordo/neoliberalizm tartışmalarında karşılaştığımız piyasaların düzenleyici ve güçlü devlete olan gereksinimi, diğer taraftan da piyasaya uygun öznelerin yaratılması açılarından incelemektedir. Bu kuramsal ve kavramsal çerçevenin göstereceği temel nokta, serbest piyasa ekonomisinin devamlılığının sağlanabilmesi için SKS plan metninde geçen ve aynı zamanda neoliberal piyasa sistemi için de önemli olan rekabet, güven, kredi, girişimcilik ve sorumluluk gibi anahtar kavramlar doğrultusunda toplumsal ilişkilerin yeniden biçimlendirilmesi anlamını taşıdığıdır. İşte bu yeniden biçimlendirme sürecinde SKS, neoliberal piyasa sisteminin ihtiyaç duyduğu düzenleyici devletin, hedefinde piyasa koşulları ve aktörleri olan bir neoliberal yönetimsellik tertibatı olarak tezahür etmektedir. Dolayısıyla SKS, makro ekonomik reformların toplumsal ilişkilere sirayeti için tedavüle sokulan, hedefinde Mao tipi insandan, yeni neoliberal piyasa aktörleri öznelerin üretimi için işlev gösterme hedefindeki yönetimsellik tekniği olarak irdelenecektir. Kısacası tezde, SKS'nin, bir Orwellci “büyük birader” olmaktan ziyade, neoliberal piyasa ekonomisinin ihtiyacı doğrultusunda piyasanın verimli ve etkin işleyebilmesine yönelik düzenlemelerin yapılması ve toplumsal öznelerin (üretici, tüketici, yargı mensupları, işletmeci, bürokrat gibi) piyasaya uygunlaştırılması için

yönetimsel bir teknik olduğu açığa çıkarılacaktır. Bu haliyle de SKS'nin neoliberal piyasa ekonomisinin ihtiyacı olan güçlü, yani, sınırlarını çizdiği piyasa oyunu doğrultusunda kurallarını işletebilen devlet bağlamında, inovatif bir yönetimsel müdahale tekniği olduğunu gösterilecektir.

Sonuç olarak, yukarıda verilen sorular ve kavramsallaştırma doğrultusunda tez, Çin'de gerçekleştirilen piyasa reformları sonucunda beliren piyasanın gereksinimleri ile SKS arasındaki ilişkisellik ve nedenselliğin açığa çıkarılmasını hedeflemektedir. Tezin bu hedefi SKS'nin, salt bir hukuki sözleşme mekanizması ve salt dijital algoritmik bir teknolojik düzenek olmanın ötesinde, Çin'in politik-ekonomik rasyonalitesi doğrultusunda piyasa ve piyasa aktörlerine müdahale tekniği olabileceği tartışmasına işaret ederken, aynı zamanda literatürde bu bağlamda farklı tartışmalar açabilme potansiyeli taşımaktadır.

SKS'nin ardında yatan politik rasyonalitenin ne olduğunun açığa çıkarılması ve bu rasyonalite doğrultusunda SKS'nin ne tür bir işlevle donatıldığının gösterilmesini amaçlayan bu tezde, bu amaca ulaşmak için metin analizine dayanan yorumsamacı bir yöntem benimsenmiştir. Giriş ve sonuç bölümlerin haricinde üç bölümden oluşan tezin birinci bölümünde, Foucaultcu neoliberal yönetimsellik kavramının açıklanabilmesi için birincil kaynak olarak başta *Biyopolitikanın Doğuşu* ders notları olmak üzere Foucault'nun çalışmalarına başvurulmuştur. Bölümde ayrıca ikincil kaynaklar olarak Foucault'nun ardından gelişen neoliberal yönetimsellik literatürü ile, neoliberalizmin farklı kavramsallaştırmalarına dair literatür incelenmiştir. Tezin, Çin'in reform ve dışı açılma politikalarının incelendiği ikinci bölümünde esas olarak ÇKP Merkez Komitesi kararlarına başvurulmuştur. Üçüncü bölümde, SKS inşasına dair Çin Devlet Konseyi tarafından kamuya sunulan temel siyasa belgeleri birincil kaynak olarak kullanılmıştır. Çince yazılmış olan bu birincil kaynaklar çeviriden kaynaklı hata olmaması için İngilizce

çevirileriyle karşılaştırılarak teyit edilmiştir. Tezin amacı doğrultusunda, SKS'nin amaç kapsam ve işleyişinin ne olduğunun tespit edilmesi gereğinden hareketle, Çin hükümeti tarafından sunulan siyasa belgeleri detaylı bir incelemeye tabi tutularak Çin hükümetinin SKS'ye dair fikir ve hedefleri tespit edilmiştir. Çin hükümeti tarafından yayınlanan siyasa belgelerine başvurularak sistemin kapsamına ve işleyişine dair yakıştırmalara değil, somut verilere dayalı bir gözlem geliştirilmiştir. İkincil kaynaklar olarak, SKS'ye ilişkin makale ve kitaplar ile basın yayınlarından yararlanılmıştır. İkincil kaynak olarak başvuru kitap, makale ve basın yayınlarının değerlendirilmesiyle sistemin farklı araştırmacılar tarafından açığa çıkarılan yönleri göz önüne alınmıştır.

Tezde metodolojik olarak, Michel Foucault'nun Nietzsche'yi takip ederek deliliğin ve cinselliğin tarihlerinin yanı sıra modern devletin tarihini açıklamak için de kullandığı soykütüksenel (*genealogical*) yaklaşım benimsenmiştir. Bu yaklaşımın benimsenmesinde etkili olan dört unsur vardır. Devleti ve iktidarı özcü ve yekpare oluşumlar olarak kavramsallaştıran geleneksel anlayışı sorunsallaştıran Foucault, soykütüksenel yöntemle, devlet ve iktidara dair yeni bir düşünme biçimi sunarak, yönetimselliğin on sekizinci yüzyıldan bu yana süren serüveninin ifşasıyla devlet aklında ve iktidarın uygulanmasındaki değişimleri göstermektedir. Tezde, soykütüksenel yöntemin benimsenmesindeki temel mantık, bu yaklaşımın, geçmiş bugüne doğru bir hareket noktası olarak alarak kavramların, bağlamların ve bugün ile bugünün çıkmazının daha derin bir analizi için hem eleştirel hem de introspektif olmanın altını çiziyor olmasıdır. Bu doğrultuda temel amaç; SKS'ye yönelik büyük anlatıları yapısöküme uğratarak sistemin kötü veya iyi bir olgu olduğu sonucuna ulaşmak değil, SKS'nin neden tarihin bu momentinde ve hangi bağlam sonucunda ortaya çıkıp nasıl bir işlev gösterdiğinin eleştirel olarak ifşa edilmesidir.

İkinci olarak, şeylerin kökenini ve ortaya çıkışının geriye doğru izini süren Foucaultcu-Nietzscheci bir soykütük çalışması, tarih boyunca inşa edilen kimliklerin,

kategorilerin, kavramların ve etiketlerin ardındaki eşitsizliği ve dağınıklığı ortaya çıkarmayı amaçlamak açısından faydalıdır.⁴⁸ Ayrıca, bilginin nasıl iktidarın ürünü olduğunu ve öznenin nasıl disipline edici teknikler tarafından üretildiğini aydınlatmak yine Foucaultcu bağlamda soykütüksel yaklaşımın hedefleri arasındadır. Bu nedenle, bu yaklaşım, iktidar ve bilginin yanı sıra öznelliklerin de ilişkisel yönünü ele almanın önemini vurgulamaktadır. Bu doğrultuda, Foucault’yu takip ederek, “bir tarih biçimi olarak” soykütük, “olaylar alanıyla ilişkili olarak aşkın olan ya da tarih boyunca aynılığı içinde işleyen bir özneye atıfta bulunmak zorunda kalmadan, bilgilerin, söylemlerin, nesne alanlarının vb. oluşumunu açıklayabilir”.⁴⁹ Dolayısıyla, belirli iktidar oluşumlarının kökenlerinin ve rasyonalitesinin tarihsel olarak araştırılması, öznenin belirli bir söylemde veya söylemlerde nasıl oluşturulduğunu gösterir. Bu doğrultuda SKS’ye dair söylemlerin incelenmesi, bu sistemle oluşturulmak istenen öznelerin niteliğini kavramak açısından oldukça açıklayıcı bir nitelik taşımaktadır. Bu bağlamda çalışmada metodolojik olarak soykütüksel bir yaklaşım benimsenmesi, ÇKP tarafından piyasayı nüfusunu yönetmeye yönelik tedavüle sokulan SKS’nin, titiz ve derin bir araştırma gerektiren oluşumunun ardındaki gerekçelerin ve siyasal-ekonomik rasyonalitenin açığa çıkarılmasına hizmet etmektedir. Michel Foucault’yu takip edecek olursak, bu metodolojiyi kullanmak “belirli şeylerin -devlet ve toplum, egemen ve özneler vb.- gerçekte nasıl oluşturulabildiğini” ortaya çıkarmak ve araştırmak için önemli bir uğraştır.⁵⁰

İlk iki hususa ilişkili üçüncü olarak, Çin devletinin SKS inşasına yönelik plan metninde kullanmış olduğu güvenilirlik ve dürüstlük gibi evrensel ahlakilik içeren söylem ve kavramları da göz önünde bulundurulursa, soykütük yaklaşımı, gerçek olarak temsil

⁴⁸ Foucault, Michel, “Nietzsche, Genealogy, History”, Rabinow, Paul (ed.), **The Foucault Reader**, Pantheon Books, New York, 1984 içinde, 76-100.

⁴⁹ Foucault, Michel, “Truth and Power”, Rabinow, Paul (ed.), **The Foucault Reader**, Pantheon Books, New York, 1984 içinde, 51-75, s. 59.

⁵⁰ Foucault, Michel, **The Birth of Biopolitics**, s. 3.

edilen büyük anlatıların ve söylemlerin izini sürmek ve ortaya çıkarmak için kullanışlı bir araçtır. Diğer bir deyişle, soykütük, analitik olarak belirli nüfus kategorilerini kimi zaman yeniden üreterek ve piyasa aktörlerinin tutumlarının yönlendirilmesi için SKS'nin nasıl işlev üstlendiğini göstermek bakımından yararlı bir araçtır. Son olarak, en azından Nietzsche'nin *İyinin ve Kötünün Ötesinde* ve *Ahlakın Soykütüğü* eserlerinde bize gösterdiği şekliyle soykütüksel metodoloji, SKS'ye, ne ÇKP'nin habis bir zulüm uygulaması, ne de yeni nesil bir kahramanlık hikayesi olarak yaklaşmamamız gerektiğini hatırlatması bakımından önemlidir. Bu bakımdan tezde, SKS'ye normatif bir anlam atfedilmemektedir.

Bu tez giriş ve sonuç bölümleri hariç olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Tezin kuramsal temelini sunulduğu birinci bölümde, SKS'nin içinden anlamlandırıldığı, neoliberal yönetimsellik kavramının detaylı bir incelemesi sunulmuştur. Bölümde, öncelikle neoliberalizm kavramına dair farklı kavramsallaştırmalar sunularak olgunun nasıl farklı biçimlerde tanımlandığına işaret edilmiştir. Daha sonra, bu kavramsallaştırmalar içinde esas alınan Foucault'nun neoliberalizm değerlendirmesi göz önüne alınarak, neoliberalizmin bir yönetimsellik olarak hangi politik temellere dayandığı ve ne şekilde işlediği açıklanmaktadır. Bu bağlamda, Foucault'nun neoliberalizmi açıklamak için kullandığı iki örnek olan Alman ordoliberalizmi ve Amerikan neoliberalizmi detaylı bir şekilde anlatılarak, bu örnekler üzerinden ordo/neoliberal yönetimselliğin temel politik ve ekonomik hatları çıkarılacaktır. Bu şekilde, Çin'in tedavüle soktuğu SKS tekniğinin kuramsal ve kavramsal çerçevesinin oluşturulmasının yanı sıra, ordo/neoliberal yönetimsellik anlayışının aynı zamanda devlet, toplum ve piyasa ilişkilerini ne şekilde yeniden formüle ettiği ve buna uygun bir yönetimsellik geliştirdiği gösterilebilecektir.

Tezin ikinci bölümünde, Çin'in neden SKS gibi bir tekniğe ihtiyaç duyduğunun maddi zeminini oluşturması bakımından, 1978 yılında başlatılan reform ve dışa açılma politikalarıyla nasıl piyasalardan menkul bir sosyal ve ekonomik düzen inşa ettiği ve siyasi yönetime biçin veren akılsallıkta yaşanan değişim gösterilecektir. Bölümde öncelikle, Çin'in yaşadığı bu dönüşüm sürecine gelmeden önce ülkedeki siyasetin genel hatları belirlenecektir. Böylece daha sonraki kısımda ele alınacak reform ve dışa açılma politikalarının nasıl yeni bir politik rasyonaliteyle tedavüle sokulduğu gösterilebilecektir. Bölümde Çin'in 1978 yılından sonra yaşadığı piyasa temelli dönüşüm süreci, ülkenin yapısal reformlarını büyük oranda tamamladığı ve DTÖ'ye üye olarak tam anlamıyla kapitalist dünya piyasasının bir parçası haline geldiği 2001 yılına kadar ele alınacaktır. Bu şekilde bölümde, Çin hükümetini SKS inşasına yönlendiren sosyo-ekonomik koşullar açıklanabilecektir.

Tezin üçüncü bölümünde, SKS'nin amaç, kapsam ve işleyişi ele alınacaktır. İki kısımdan oluşan bölümün ilk kısmında, SKS'nin amaç ve kapsamı Çinli siyasi otoriteler tarafından kamuoyuna açıklanan belgeler temelinde incelenecek ve sistemin hayata geçirilmesinin koşulları ve sistem yoluyla ulaşılmaya çalışılan temel hedefler açıklanacaktır. Bölümün ikinci kısmında, SKS çerçevesinde hayata geçirilen uygulamalar anlatılacaktır. Böylelikle, SKS'nin Çinli otoriteler tarafından nasıl 1978 yılında başlatılan reformlarla oluşturduğu piyasa temelli sosyo-ekonomik düzenin yönetimi için, piyasa koşullarını düzenleyen ve toplumun her kesiminde piyasaya uygun öznelerin yaratılması doğrultusunda işleyen inovatif bir teknik olduğu gösterilecektir.

1. BİR YÖNETİMSELLİK OLARAK NEOLİBERALİZM

SKS'nin, Çin'in kapitalist piyasa reformları ile ilişkili, makro reformların mezo ve mikro düzeylere enjekte edilmesi süreci bağlamında bir ordo/neoliberal yönetimsellik tekniği olduğu iddiasında olan tezde, SKS ile ordoliberalizm/neoliberalizm ve neoliberal yönetimselliğin nasıl bir bağının kurulduğunu gösterilebilmesi için bu bölümde, neoliberalizm ve neoliberal yönetimsellik kavramları tartışılacaktır. Neoliberalizmin, Foucaultcu bağlamda modern devletin yönetim rasyonalitesi çerçevesinde tartışılmasına geçmeden önce, neoliberalizmin son yıllarda, ilgili yazında tartışmalı bir olgu olarak ele alınışı üzerinde durulacaktır. Daha sonra, 1970'lerden bu yana geliştiği biçimiyle daha çok sosyal refah devletinin daraltılıp piyasanın hükümlerliği için uygulanan ekonomi politikalarıyla eşleştirilen neoliberalizm olgusu tartışılacaktır. Tezde, bu iki yazında da temel sıkıntı olarak görülen durum, neoliberalizmin, daha çok 1970 sonrasında geliştiği haliyle, günümüz çelişkilerine odaklanılması ve neoliberal kavrayışın fikrîsel temellerini göz ardı edilmesidir. Diğer bir deyişle, bu iki bakış açısı, neoliberalizmin güncel görüngülerine dair kapsamlı değerlendirmeler sunmakla beraber, bu olgunun hangi tarihsel koşullar içinde ve ne biçimde kavramsallaştırıldığına dair yeterince açıklama sunmamaktadır. Bu göz ardı ediş, neoliberalizmin teorik kavramsallaştırmaları ve pratik uygulamaları arasındaki boşluk iddiasına yol açarken, bizlere neoliberalizmin belirişine dair daha bütüncül bir tablo sunan Foucault'nun yönetimsellik olarak neoliberalizm kavrayışı ile son dönemlerde akademik yazında artan şekilde gözlemlenen ordoliberalizm tartışmalarının önemini gösteriyor. Foucault'nun ordo/neoliberalizm yönetimsellik olarak kavrayışının net olarak açıklanabilmesi için öncelikle, yönetimsellik ve biyopolitika kavramsallaştırmaları ele alınacaktır. Bu şekilde, Foucault'nun sunduğu üzere, yönetimsellik ve biyopolitika olgularının, modern devletin rasyonalitesinin oluşumundaki belirleyiciliği gösterilecek ve neoliberal yönetimselliğe uzanan tarihsel sürecin soykütüğü ortaya konacaktır. Sonrasında, Foucault'nun Almanya ve Amerika

örnekleri üzerinden ordoliberalizmi/neoliberalizmi siyasi bir rasyonalite ve bir yönetimsellik biçimi olarak değerlendiren çözümlemesi takip edilerek, bu yeni yönetim biçiminin ortaya çıkışı, temel önermeleri ve karakteristiği ortaya koyulacaktır. Böylelikle, tezin üçüncü bölümünde tartışılacak olan Çin'in tedavüle soktuğu SKS tekniğinin kuramsal ve kavramsal çerçevesinin oluşturulmasının yanı sıra, ordo/neoliberal yönetimsellik anlayışının aynı zamanda devlet, toplum ve piyasa ilişkilerini ne şekilde yeniden formüle ettiği ve buna uygun bir yönetimsellik geliştirdiği gösterilebilecektir.

1.1. Büyük N ve Küçük n'ler Olarak Neoliberalizm

Neoliberalizm olgusu, çok sayıda disiplinde, farklı ve çeşitli olguların analizinde kullanılan, her yerde rastlanan bir kavram haline gelmiştir.⁵¹ Bu haliyle kavramın, modern siyasetin ve akademi dünyasının en tartışmalı ve çetrefilli kavramlarından birisi olduğunu iddia etmek abartılı olmayacaktır. Öyle ki neoliberalizm; coğrafi bir süreç, bir yönetimsellik biçimi, elit sınıf iktidarının restorasyonu, kurumsal değişimin siyasi bir projesi, dönüştürücü siyasi-ekonomik fikirler dizisi, uluslararası bir kalkınma politikası paradigması, epistemik bir topluluk veya düşünce kolektifi ve bir ekonomik ideoloji veya doktrin gibi farklı şekillerde kavramsallaştırılmaktadır.⁵² Neoliberalizmi, savaş sonrası kapitalizmin, finansallaşma ile karakterize olan yeni bir aşaması olarak tanımlayan Fine ve Saad-Filho, neoliberalizme ilişkin farklı bakış açılarının dört grupta ele alınabileceğini vurgularlar.⁵³ Fine ve Saad-Filho'nun sunduğu gruplandırmaya göre, neoliberalizm günümüzde 1) (Neo-)Avusturya iktisat okulu ve monetarizmden esinlenen ekonomik ve toplumsal düşünceler dizisi; 2) bu düşüncelerden esinlenen politikalar, kurumlar ve uygulamalar bütünü; 3) genel olarak sermaye, özel olaraksa finans namına, devlet öncülüğünde emekçilere ve yoksullara karşı bir sınıf saldırısı ve son olarak 4)

⁵¹ Springer, Simon, Birch, Kean ve MacLeavy, Julie (Ed.), a.g.e.

⁵² Springer, Simon ve Birch, Kean, a.g.e.

⁵³ Fine, Ben ve Saad-Filho, Alfredo, "Thirteen Things You Need to Know About Neoliberalism", **Critical Sociology**, 43(4-5), 2017, 685-706, s. 686.

kapitalizmin son aşamasındaki, finansallaşma destekli maddi bir toplumsal, politik ve ekonomik üretim yapısı olarak kavramsallaştırılmaktadır.⁵⁴ Hal böyleyken neoliberalizmin bir iktisadi kuram mı, bir politik ideoloji mi ya da ekonominin politikayı hükümranlığı altına aldığı iktisadi bir reçete mi, yoksa kapitalizmin belirli bir safhası olup olmadığı hususunda akademik tartışma devam etmektedir. Bu farklı kullanımlar kimilerine göre, kavramın gelişigüzel bir biçimde kullanılıp işlevsizleşmesine, açıklayıcılığının yok olmasına veya azalmasına, sonuç olarak işe yaramaz hale gelmesine yol açmaktadır.⁵⁵ Olgunun üzerine kafa yoran akademisyenlerden kimisi bu gelişigüzel kullanıma karşı, olgunun çeşitli fakat özenli ele alınışının günümüz dünyasını anlamak için kavramın mevcut geçerliliğine vurgu yapmakta ve kuramsallaştırmanın dikkatlice yapılmasının altını çizmektedirler.⁵⁶ Sözün özü, neoliberalizmin mevcut anlayış ve kavrayışlarına eleştirel yaklaşan ve bu sorunların birçoğunun altını çizen bir akademik yazın oluşmuşken, aynı zamanda neoliberalizmi çağdaş ekonomi politığın pek çok insana verdiği zararı analiz etmenin yararlı bir yolu olarak, günümüz koşullarını iyileştirmek amacıyla kullanılmasını yararlı bulan bir yazın da ortaya çıkmıştır.⁵⁷

Bu farklı kavramsallaştırmaların yanı sıra, çok ilginçtir ki Amerika ve Avrupa ülkelerinde yaşanan kapitalizmin finansal sarsıntılarında ve krizlerinde de AB ve Amerika, Brezilya, Türkiye, Macaristan gibi ülkelerde yükselen sağ popülizmin yarattığı demokrasi krizlerinde de neoliberalizm ve neoliberal politikalar günah keçisi ilan edilmektedir. Daha da ileriye götürülecek olursa, 1997 Asya Finans Krizi veya 2008 küresel finans krizi gibi her kapitalist kriz sonrasında ve hatta Donald Trump'ın Amerikan başkanı seçilmesi sonrasında bile farklı cenahlardan isimler neoliberalizmin –daha

⁵⁴ A.g.e., s. 686.

⁵⁵ Venugopal, Rajesh, “Neoliberalism as Concept”, *Economy and Society*, 44(2), 2015, 165-187.

⁵⁶ Cahill, Damien, Cooper, Melinda; Konings, Martin ve Primrose, David (Ed.), **The SAGE Handbook of Neoliberalism**, Sage, London, 2018.

⁵⁷ Springer, Simon ve Birch, Kean, a.g.e.

spesifik olarak Amerikan neoliberalizminin– öldüğünü dile getirmişlerdir.⁵⁸ Krizleri takip eden yıllarda neoliberalizmin hala varlığını sürdürüyor oluşu da aynı şekilde özel ilgi çekmiştir. Neoliberalizmin varlığını korumasına dair kimileri “neoliberalizmin tuhaf ölmeyişi”⁵⁹ tasvirinde bulunmuş, kimileri de neoliberalizmin, dokuz canından birini kaybettiğini ifade etmiştir.⁶⁰ Yine dokuz canlı olma metaforundan hareketle, özellikle Marksist ekonomi politik yaklaşımını benimseyen akademisyenler, neoliberalizmin uzun ömürlülüğünü, sermaye bloklarının ve onların hükümetteki müttefiklerinin dayanıklılığına ve neoliberal dünya görüşlerinin, muhafazakârlık ve sosyal demokrat liberalizm gibi rakip ideolojiler karşısında genişlemesine ve adaptasyon kabiliyetine bağlamaktadırlar.⁶¹ Yaşanan krizlerin ve bütün olumsuzlukların neoliberalizmin sorumluluğuna yüklenmesine rağmen kavramın ne şekilde ele alınması gerektiği noktası çetrefillidir. Neoliberalizm, her şekilde suçlanan bir kategori, küresel kapitalizmin hegemonik ideolojisi, yönetimsellik biçimi, liberalizmin bir varyantı ve Anglo-Sakson gelenek özelinde oluşmuş kurumsal bir çerçeve gibi farklı başlıklarda sınıflandırılmaktadır.⁶² Kısacası her olumsuzluğun kavrama yüklenmesi durumundan dolayı neoliberalizm çoğunlukla aşağılama amacıyla kullanılan, sevilmeyen, “serseri” bir kavram haline gelmiştir.⁶³ Dolayısıyla neoliberalizm için gerek kavramın ne olduğu, gerekse ne şekilde sınıflandırılacağı hususunda üzerinde net bir uzlaşımın olmadığını rahatça ifade edebiliriz.

Yukarıda da vurgulandığı üzere bu tartışmalar ve anlaşmazlıklar neticesinde kavrama dair işaret etmemiz gereken noktalardan bir diğeri, kavramın farklı disiplinler

⁵⁸ Slobodian, Quinn ve Plehwe, Dieter, “Introduction”, Plehwe, Dieter, Slobodian, Quinn ve Mirowski, Philip (Ed.), **Nine Lives of Neoliberalism**, Verso, London&New York, 2020 içinde 1-17.

⁵⁹ Crouch, Colin, **The Strange Non-Death of Neoliberalism**, Polity Press, Cambridge, 2011.

⁶⁰ Peck, Jamie, **Constructions of Neoliberal Reason**, Oxford University Press, New York, 2010.

⁶¹ Plehwe, Dieter; Slobodian, Quinn ve Mirowski, Philip (Ed.), a.g.e.

⁶² Flew, Terry, “Six Theories of Neoliberalism”, **Thesis Eleven**, 122(1), 2014, 49-71.

⁶³ Peck, Jamie, “Explaining (with) Neoliberalism”, **Territory, Politics, Governance**, 1 (2), 2013, 132-157.; Springer, Simon, “Neoliberalism and Geography: Expansions, Variegations, Formations”, **Geography Compass** 4(8), 2010, 1025-1038.

tarafından farklı kuramsal ve yöntemsel araçlarla ele alınması sonucunda, neoliberalizme yönelik birbiriyle ilişkili fakat birbirinden ayrık akademik yazınların ortaya çıkmasıdır. Örneğin, son yıllarda neoliberalizm ile otoriterlik arasında yakından bir bağın olduğunu iddia eden ve gitgide büyüyen bir akademik yazının varlığıyla karşı karşıyayız.⁶⁴ Yine bu akademik yazın çerçevesinde neoliberalizmin demokrasi ve/veya otoriterlik ilişkisi Çin⁶⁵, AB⁶⁶, Amerika Birleşik Devletleri⁶⁷ (ABD) gibi farklı ülke ve bölgeler bağlamında incelenmiştir⁶⁸. Bu akademik yazının önemli katkılarından biri şüphesiz ki neoliberalizmin sadece Batı eksenli bir olgu olmadığını göstermesi; olgunun farklı coğrafyalarda, farklı siyasi yapılanmalar altında da vuku bulduğunu bizlere sunuyor olmasıdır. Baskıcı/otoriter devlet ile piyasa bağının gösterilmesi için bu literatürde sıklıkla başvurulmuş örnek Pinochet dönemi Şili'si ya da 12 Eylül Darbesi sonrası Turgut Özal Türkiye'si olarak karşımıza çıkarken, David Harvey bunu sonraki on yıllarda Meksika, Çin, Rusya gibi ülkelerin yanı sıra Doğu Avrupa, Doğu Asya gibi bölgelere de genişleterek baskıcı/otoriter devlet ile piyasa bağının çözümlemesini sunmuştur.⁶⁹

Neoliberalizmi Marksist bir çözümlemeyle ele alan Harvey olguyu, refahın artırılmasında “güçlü özel mülkiyet hakları, serbest piyasalar ve serbest ticaretin” gerekliliği temel varsayımına dayanan, her şeyden önce “politik-ekonomik pratikler kuramı” olarak değerlendirmektedir. Bu gerekliliklerin sağlanabilmesi için ise neoliberal kuram, amacı “bireysel girişim beceri ve hürriyetlerini serbest bırakmak” olan kurumsal bir çerçevenin varlığına vurgu yapmaktadır.⁷⁰ Böylece öne sürülen bu temel varsayım,

⁶⁴ Bruff, Ian, “The Rise of Authoritarian Neoliberalism”, **Rethinking Marxism**, 26(1), 2014, 113-129.; Gallo, Ernesto, “Three Varieties of Authoritarian Neoliberalism: Rule by the Experts, the People, the Leader”, **Competition & Change**, 26(5), 2022, 554-574.

⁶⁵ Sum, Ngai-Ling, “Ordoliberal Authoritarian Governance In China Since 1978: World Market, Performance Legitimacy, and Biosovereign Ordering”, **South Atlantic Quarterly**, 118(2), 2019, 381-400.

⁶⁶ Jessop, Bob, “Authoritarian Neoliberalism: Periodization and Critique”, **South Atlantic Quarterly**, 118(2), 2019, 343-361.

⁶⁷ Giroux, Henry A., **The Public in Peril: Trump and the Menace of American Authoritarianism**, Routledge, London, 2017.

⁶⁸ Jessop, Bob, a.g.e.; Giroux, Henry A., a.g.e.; Sum, a.g.e.

⁶⁹ Harvey, David, **A Brief History of Neoliberalism**, Oxford University Press, Oxford, UK, 2007.

⁷⁰ A.g.e., s. 2.

neoliberalizmin hem kuramsal hem de kurumsal meşruluğuna dayanarak oluşturulmaktadır. Harvey'nin sunduğu bu formülü takip edersek devlet, bu kuramsal varsayıma dayanarak, kurumsal çerçevenin inşası ve sürdürülmesi noktasında devreye girmektedir ve toplumu kurumsal çerçeve aracılığıyla neoliberal inanca uygun hale getirme işlevini üstlenmektedir. Harvey, özellikle 1970'lerdeki ekonomik krizlerin ardından güçlenmesi neticesinde, neoliberalizmi, bir taraftan "sermaye birikimi koşullarını ve ekonomik elitlerin gücünü yeniden tesis etme" amacıyla bir siyasi proje, diğer taraftan da uluslararası kapitalizmin tesisi ve yeniden örgütlenmesi bağlamında bir ütopya projesi olarak tanımlamakta ve olguyu, bu ütöpik ve siyasi projenin gerçekleştirilmesine yönelik bir "gerekçelendirme ve meşrulaştırma sistemi" olarak kavramaktadır.⁷¹ Buna göre, gerek devletler gerekse uluslararası örgütler tarafından toplumları kapitalist ve dolayısıyla piyasa yanlısı biçimde yeniden düzenlemek için kullanılan bir ideoloji olarak neoliberalizm bir sınıf projesidir.⁷² Diğer bir deyişle, pek çok Marksist gibi Harvey neoliberalizmi, devletin, ekonomilerin inşasında ve işleminde önemli rol oynadığı sınıfsal bir proje olarak görmektedir. Harvey'nin ifadesiyle, neoliberal devletten "iyi iş iklimi yaratma konusunda aktif olması ve küresel siyasette rekabetçi bir entite olarak davranması" beklenmektedir.⁷³ Ki bu beklenti ordoliberalizmin ilksel tartışmalarında Eucken ve Röpke gibi isimlerin, devlete atfettikleri piyasa kurallarını belirleyecek iyi bir iklim yaratma ve rekabetçi piyasa düzeni oluşturup girişim toplumu ve girişimci bireylerin inşa edilmesi rolünü yansıtmaktadır.

Neoliberalizmin Marksist eleştirisinde, bu olgunun Harvey'nin ifade ettiği gibi sadece bir *proje* olmadığı, aynı zamanda bir *süreç* olduğu vurgusu da son yıllarda önemli ölçüde akademik yazında yer almaya başlamıştır.⁷⁴ Yani burada yapılan süreç vurgusu,

⁷¹ A.g.e., s. 19.

⁷² Gallo, Ernesto, a.g.e.

⁷³ Harvey, David, a.g.e., s. 79.

⁷⁴ Brenner, Neil, Peck, Jamie ve Theodore, Nik, "Variegated Neoliberalization: Geographies, Modalities, Pathways", **Global Networks**, 7(3), 2010, 327-345.

neoliberalizmin sadece devlet öncülüğünde değil, aynı zamanda mekânların ve yerelliklerin çokluğundan geçtiğini ve kaynaklandığını öne sürmektedir. Bu şekilde bir çoğul kip kullanılarak ve “projeyle birlikte süreç” olarak neoliberalizmin dinamik ve karmaşık gerçekliğinin neoliberalleşme(ler) kavramıyla daha iyi kavranabileceği iddiasıyla tartışmayı derinleştirmektedir.⁷⁵ Buradan hareketle neoliberalizm kavramını “küçük n’ler” olarak kavrayarak süreçlere odaklanan isimler, neoliberalizmin Wall Street ya da Londra gibi belirgin bir yerle konumlandırılamayacağı sonucuna ulaşmaktadırlar. Bu doğrultuda örneğin Larner, devletlerin ve uluslararası örgütlerin mekânsallığına indirgenemeyecek katlı/çeşitli neoliberalizm(ler) olduğunu işaret etmektedir.⁷⁶ Bu noktada Aihwa Ong “büyük N neoliberalizmi” ile farklı, alacalı, karmaşık, çok yerelleşmiş ve gündelik toplumsal yaşamda görülen “küçük n’ler” türünü ayırarak ikisinin de varlığını kabul etmektedir.⁷⁷ Farklı ve çok katlı ya da, küçük n ve büyük N tartışmalarının yanı sıra analitik tasvirler, devletin rolünün sınırlı olduğu “bırakınız yapsınlar kapitalizmi olarak neoliberalizm” ve devletin rolünün daraltılması yerine genişletilmesi yoluyla “düzenleyici kapitalizm” gibi birbirinden tamamen ayrık iki farklı yaklaşımla çeşitlenmektedir.⁷⁸ Bu ayrımın temel sorun, neoliberalizm her ne şekilde yapılan bir ayrımla olursa olsun, yani ister bırakınız yapsınlar kapitalizmi ister düzenleyici kapitalizm olarak ele alınsın neoliberalizmin 1930’larda ortaya çıkış koşullarına ve fikirsel temellerine gözünü kapatıyor olmasıdır. Söz konusu ordo/neoliberal temeller, sonraki alt başlıkta Michel Foucault’nun neoliberalizmi bir yönetimsellik olarak kavrayışı ve bu yönetimselliğin bırakınız yapsınlar kavrayışından ve

⁷⁵ Peck, Jamie, “Geography and Public Policy: Constructions of Neoliberalism”, **Progress in Human Geography**, 28(3), 2004, 392-405, s. 400.

⁷⁶ Larner, Wendy, “Neoliberalism?”, **Environment and Planning D: Society and Space**, 21, 2003, 509-512.

⁷⁷ Ong, Aihwa, “Neoliberalism as A Mobile Technology”, **Transactions of the Institute of British Geographers**, 32(1), 2007, 3-8, s. 3.

⁷⁸ Cahill, Damien, “‘Actually Existing Neoliberalism’ and the Global Economic Crisis”, **Labour & Industry: A Journal of the Social and Economic Relations of Work**, 20(3), 2010, 298-316.

basitçe devletin ekonomiden elini ayağını çekip geri çekilişi anlayışından nasıl farklılaştığını gösterdiği çözümlemesinden hareketle detaylandırılmaktadır.

Literatürde bu ayrımın tartışmasına dönülecek olursa, bu haliyle olgu üzerine getirilen farklı yaklaşımlar aslında kavramın giderek “çelişkili bir piyasa merkezli yönetim rejimi” anlamına geldiğini göstermektedir.⁷⁹ Buradan hareketle Brenner, Theodore, Peck ve Cahill gibi araştırmacılar nosyonu *gerçekte var olan neoliberalizm* olarak kavramsallaştırmayı doğru bulmaktadırlar. Çünkü Peck’e göre neoliberalizm “sabit bir politika repertuarına ya da belirli bir eğilimi olan kurumsal çekirdeğe” sahip değildir; daha ziyade “piyasa temelli ve piyasa benzeri stratejileri tercih eden bir sosyo-düzenleyici seçicilik ve kurumsal istisna durumlarına izin veren bir anlayışla” işleyen esnek ve şekil değiştiren bir şeydir.⁸⁰ Bu nedenle Peck haklı bir şekilde, neoliberalleşmeye yönelik herhangi bir yaklaşımın “neoliberal teori ve pratik arasındaki çelişkili dinamiklerin” farkında olunması uyarısında bulunmaktadır.⁸¹

Yukarıda da değinildiği üzere, Marksist yaklaşım neoliberalizm olgusunu bir sınıf projesi olarak tanımlarken neoliberalizm kavramına dair yaygın kanı, Chicago Okulu’nun iktisadi formülüne ve hatta Adam Smith’in piyasanın kendi kendini düzeltebileceği görünmez el inancına dayanan bir ideoloji olduğu yönündedir.⁸² Bu yaygın kanı bizleri kavramın en yoğun biçimde kullanımına, yani neoliberalizmin sınırsız eylemlere, akışlara ve sermaye birikimine yol açan özelleştirme, piyasalaşma ve deregülasyon politikalarını kapsayan kullanımına götürmektedir.⁸³ Neoliberalizmin, bahsi geçen bu üç politika ayağından hareketle, sosyal refah ve hükümetin kamusal işlevlerine karşı olduğu ve hatta

⁷⁹ Peck, Jamie, “Explaining (with) Neoliberalism”, s. 133.

⁸⁰ A.g.e., s. 147.

⁸¹ A.g.e., s. 145.

⁸² Dardot, Pierre ve Laval, Christian, **Dünyanın Yeni Aklı: Neoliberal Toplum Üzerine Deneme**, Çeviren: Işık Ergüden, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 20.

⁸³ Cahill, Damien, a.g.e.; Brown, Wendy, **Edgework: Critical Essays on Knowledge and Politics**, Princeton University Press, 2005.; Brown, Wendy, “Neoliberalism’s Frankenstein: Authoritarian Freedom in Twenty-First Century ‘Democracies’”, **Critical Times**, 1(1), 2018, 60-79.

toplumsal refah ve korumaya en başından kör olduğu ifade edilmektedir.⁸⁴ Özellikle 1970’li yıllar sonrasında neoliberalizmi büyük oranda ve sadece Washington Uzlaşısı ile ilişkilendiren bu yaklaşım, bir anlamda devletin piyasa lehine küçültülmesi yoluyla ve yönetimin odağını devletin dışına taşıyan programlar aracılığıyla, sosyal koruma ve iktisadi düzenleme kurumlarının yapısının bozulduğu varsayımına dayanmaktadır. Bu kapsamda, neoliberal doktrini savunan düşünürler bir anlamda sosyal refah devletinin yükselişine karşı çıkmakta ve sosyal devletin varlık ve mantığına önemli ölçüde meydan okumaktadır.⁸⁵ İfade edilen bu husus bizleri yine akademik yazında önemli ölçüde vurgulanan meselelerden biri olan neoliberalizmle birlikte devletin değişen rolü üzerine yapılan tartışmalara getiriyor. Devletin değişen rolüne ilişkin olarak Harvey, neoliberalizmin piyasa mübadelesini giderek “tüm insan eylemlerine rehberlik edebilecek ve daha önce sahip olunan tüm etik inançların yerine geçebilecek, kendi içinde bir etik” olarak işlev gösterdiğini ve oluşan yeni etiğin artan bir şekilde piyasaların sözleşmeye dayalı ilişkilerini dayanak aldığını ifade etmektedir.⁸⁶ Harvey’e göre, piyasadaki sözleşmeye dayalı ilişkilerin yeni bir etik olarak tüm insan eylemlerine yön verdiği, sosyal devletin dayanışmacı ve eşitleyici normlarını terk ettiği bir sürece girmiş bulunmaktayız.⁸⁷ Harvey’nin bu tespiti, neoliberalizmle birlikte bölüşümcü devletten vazgeçişe işaret etmekte ve yeni beliren devlet-piyasa-toplum ilişkilerine geçişin vurgusunu yapmaktadır. Dolayısıyla zaman içinde devlet ve piyasa arasındaki değişen ilişkilerin, neoliberalizm ve bileşenlerine farklı biçimde yaklaşılmaya yol açtığını ifade edebiliriz.⁸⁸

⁸⁴ Evans, Peter, “Is an Alternative Globalization Possible?”, **Politics and Society**, 36(2), 2008, 271-305.

⁸⁵ Rose, Nikolas, **Powers of Freedom: Reframing Political Thought**, Cambridge University Press, Cambridge, 1999.

⁸⁶ Harvey, David, a.g.e., s. 3.

⁸⁷ A.g.e., s. 3-19.

⁸⁸ Brenner, Neil ve Theodore, Nik, “Cities and the Geographies of ‘Actually Existing Neoliberalism’”, **Antipode** 34(3), 2002, 349-379.; Cahill, Damien, a.g.e.; Peck, Jamie, Brenner, Neil ve Theodore, Nik, “Actually Existing Neoliberalism”, Cahill, Damien; Cooper, Melinda; Konings, Martin ve Primrose, David (Ed.), **The SAGE Handbook of Neoliberalism**, Sage, London, 2018 içinde, 3-15.

Gerek büyük N olarak neoliberalizmin eleştirisi gerekse küçük n’ler olarak var olan gerçeklikler bağlamında neoliberalizmin farklı mekânsallıklar ve zamansallıklarına vurgu üzerinden geliştirilen eleştiriler önemli olmasına rağmen, olgunun kavrayışında eksik kalmaktadır. Nitekim özellikle neoliberalizmi devlet müdahalesinin olmaması ya da sınırsız, kontrolsüz, denetimsiz bir serbest piyasa sistemi olarak değerlendiren tartışmalar, neoliberalizmin kökenine, yani fikirsel tartışmalarının yapıldığı 1930’lara gidildiğinde eksik bir anlatı sunmaktadırlar. Diğer bir deyişle Biebricher’in eleştirisini takip edecek olursak, gerek materyalist gerekse gerçekte var olan neoliberalizmler yaklaşımları önemli olmakla birlikte olguya sadece bu açılardan yaklaşmak kendi içinde birtakım sorunları beraberinde getirmektedir.⁸⁹ Bu sorunlardan birincisi, söz konusu yaklaşımların en temelinde, örneğin özelleştirme ve piyasalaştırma gibi bazı politika rejimlerini haklı bir biçimde neoliberal olarak tanımlarken, bu değerlendirmelerini, büyük oranda 1930’ların başından itibaren nüveleri atılmaya başlanan ve uzun yıllar sadece fikirsel düzeyde tartışılmış olan ordoliberal/neoliberal metinlere ve bu metinlerde yer alan fikirlere başvurmadan yapmalarıdır.⁹⁰ Olgunun kökensel tartışmalarına değinmeden ve ordo/neoliberalizmin neye karşı bir müdahale ve/veya hangi doktrinin modifiyesi olduğunu aktarmadan doğrudan 1970 sonrası siyasi uygulamalara bakmak ve bunları başlangıç noktası almak bizleri, siyasal uygulamaların kendiliğinden ve aniden ortaya çıktığı noktaya getirebilir. Dolayısıyla ordo/neoliberal yönetimselliğin düşünsel kökenlerine bakarak klasik liberalizmden ve Keynesçi sosyal müdahalecilikten ayrıldığı noktaları aktarmak 1970 sonrası özelleştirme, serbestleştirme ve deregülasyon gibi politika uygulamalarının aslında apansız bir seçim olmadığını göstermeye yaramaktadır. İkinci olarak, neoliberal kuram ve pratik arasında olduğu iddia edilen tutarsızlık, neoliberal kuramın abartılı bir biçimde büyük oranda “kendi kendini düzenleyen

⁸⁹ Biebricher, Thomas, **The Political Theory of Neoliberalism**, Stanford University Press, California, 2019.

⁹⁰ Ag.e., s. 8.

piyasalar” doktrini olarak özetlenmesinden kaynaklanmaktadır.⁹¹ Neoliberalizmi bu şekilde özetleyen yaklaşım, piyasalar ile devleti karşı kutuplarda yer alan güçler olarak konumlandırmakta ve devletin piyasalara yönelik müdahalelerini, neoliberalizmin kuramı ile pratiği arasındaki bir çelişki olarak görmektedir. Hâlbuki Foucault’nun işaret ettiği şekilde, neoliberalizmin kavramsallaştırıldığı ilksel metinlere bakıldığında, neoliberalizmin kuramı ile pratiği arasında böyle bir uyumsuzluğun var olmadığı görülmektedir. Bilakis, 1930’ların başından itibaren yapılan tartışmalara baktığımızda karşımıza çıkan, politik ekonomide bir düşünce bütünü olarak ordo/neoliberal kuramın devlet, toplum ve ekonomi arasındaki bağlarla derinden ilgilendiği ve iddia edilenin aksine neoliberal pratiklerle ve kavramın fikirsel tasarımı arasında bir uçurumdan ziyade önemli benzerliklerin var olduğudur. Neoliberal düşünce, neoliberal sorunsalın ayrılmaz bir parçası olan ve kendi kendini düzenleyen piyasalar inancının bir eki olmaktan uzak, gerçek anlamda siyasi bir boyut içermektedir.⁹² Tam da bu siyasi boyuttur ki, neoliberalizmi; yönetim eyleminin, piyasa ekseninde biçimlendiği özgün bir yönetimsellik biçimi olarak ele almamızı gerekli kılmaktadır.

Bu bağlamda, 1920’li yılların sonu ve 1930 yıllarda ortaya ordoliberalizm ve yeni liberalizm tartışmaları ile Michel Foucault’nun 1977 ve 1979 yılları arasında College de France’ta verdiği derslerin yanı sıra özellikle AB’nin Eurozone kriziyle birlikte tekrar canlanan ordoliberalizm çalışmaları temelinde neoliberalizme ilişkin daha tutarlı ve bütüncül bir tablo ortaya konulabileceğini söylemek mümkündür. Bu tablonun bize sunduğu ordo/neoliberal yönetimsellik çözümlemesi, neoliberalizmin yalnızca ekonomik bir fenomen olmakla sınırlı kalmadığını; özünde, toplumun farklı alanlarını piyasa mantığı çerçevesinde ve piyasanın ihtiyaçları doğrultusunda yeniden örgütlemeyi esas alan bir yönetim rasyonalitesine dayanan bir yönetimsellik biçimi olduğunu

⁹¹ Ag.e., s. 8.

⁹² Ag.e., s. 2.

göstermektedir. Bu modern yönetimsellik, kendisine nüfusu nesne alan bir rejim olarak belirirken, nüfusu, “her biri ve tümü”nü (*omnes et singulatim*) esas alarak yönetmektedir.⁹³ Kökenleri Foucault’nun işaret ettiği üzere, pastoral iktidar ve devlet aklı doktrinine dayanan bu yönetim rasyonalitesinin etkileri, toplumun bir yandan bireyselleştirilirken, bir yandan da bütünselleştirilmesine dayanmaktadır. İşte piyasa ekseninde şekillenen neoliberal yönetim rasyonalitesinde devlet, “tümü”, bir piyasa düzleminde ve “her biri”, birer piyasa aktörü olarak şekillendirilmektedir. Tezin ikinci ve üçüncü bölümünde gösterileceği üzere, Çin, 1978 yılında başlattığı reformlarla, piyasa ekseninde gelişen bu bireyselleştirici ve bütüleştirici iktidarı uygulamaya koymuş ve SKS de bu iktidarın uygulanmasının araçlarından biri olarak belirmiştir.

1.2. Yönetimsellik olarak Neoliberalizm

Yukarıda ifade edildiği üzere neoliberalizmi büyük N ve küçük n’ler olarak ele alan yazın her ne kadar olguyu güçlü bir biçimde eleştirmiş olsa da, neoliberal düşüncenin entelektüel altyapısının, 1930’larda liberalizmin krizine bir yanıt olarak geliştiği gerçekliğinden ya hareket etmemekte ya da bu gerçekliği göz ardı etmektedirler. Bu nedenle, neoliberal politika ve yönetimselliğin arka planını oluşturan ve ilk olarak savaş sonrası Almanya’da yaşanan ekonomik, toplumsal ve siyasal krizin etkisiyle ortaya çıkan Alman ordoliberallerin fikirsel tartışmalarına ve dönemin yeni liberalizm formülasyonlarına dönülmesi, neoliberal yönetimselliği tarihselleştirip bugünkü anlaşmazlıkların ötesine geçmek için önemlidir. Diğer bir deyişle, tezde, neoliberalizme dair literatürdeki büyük N-küçük n’ler tartışmaları ile neoliberalizmin kuramı ve pratiği arasında yapılan ayrımlara dayanan kavrayışların ötesine geçen daha bütüncül portre ortaya koymanın gerekliliğinden hareket edilmektedir. Dolayısıyla, ilk bölümde ifade

⁹³ Foucault, Michel, “‘Omnes et Singulatim’: Siyasi Aklın Bir Eleştirisine Doğru”, *Seçme Yazılar 2: Özne ve İktidar*, Çeviren: Işık Ergüden ve Osman Akınhay, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2005, içinde, 25-56.

edildiği üzere Foucaultcu soykütüksel yaklaşımla neoliberal yönetimselliğin hangi yönetim pratiğinin eleştirisinden doğduğu ve ne tür strateji ve tekniklerle modern devletin siyasal rasyonalitesini tesis ettiğini göstermek, günümüz SKS uygulamasının ne olduğu ve hangi işlevi üstlendiği tartışmasını daha açık ve anlamlı hale getirecektir. Zira Foucault'nun derslerinde sunduğu şekliyle neoliberal yönetimselliğin kökenlerine gidilmesiyle, Çin'in SKS tekniği ile ordoliberalizm ve neoliberalizmin kökleri arasındaki bağlantı gösterilebilecektir.

Foucault gerek liberalizmi gerekse neoliberalizmi birer yönetimsellik formu olarak ele almış ve bu olguları bir ideoloji olarak kavrayan yaklaşımlardan farklılaşmıştır. Bu farklı bakış açısı, Foucault'nun neoliberalizm çalışmalarında çığır açan yönetimsellik (*gouvernementalité- governmentality*) dersleri olarak nitelendirebileceğimiz *Güvenlik, Toprak, Nüfus ve Biyopolitikanın Doğuşu* derslerinde karşımıza çıkmaktadır. Tekrar hatırlatmak gerekirse Foucault bu derslerinde liberalizm, ordoliberalizm ve neoliberalizm olgularının açıklanmasında yönetimsellik kavramına başvurmuş ve bu kavramı da daha önceki çalışmalarında odaklandığı biyoiktidar ve biyopolitika kavramlarıyla ilişkisi içinde ele almıştır. Bu nedenle yönetimsellik biçimi olan ordoliberalizm ve neoliberalizmin Foucaultcu yaklaşımını açıklamak için öncelikle yönetimsellik ve biyoiktidar/biyopolitika olguları ile başlamak daha anlamlı olacaktır.

1.2.1. Yönetimsellik

Liberalizm, ordoliberalizm ve neoliberalizm olguları Foucault için yönetimsellik formlarıdır. Dolayısıyla Foucault'nun kullanımında yönetimselliğin nasıl formüle edildiğinin açıklanması önemlidir. Öncelikle Foucault'nun yönetimsellik kavramı ile olumsuz iktidar portresinden olumlu ve üretken iktidara geçişin vurgusunu yaptığı ve biyoiktidar/biyopolitika kavramlarıyla ilişkili olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Yönetim ve rasyonalite kavramlarının birleşiminden oluşan son derece hassas bir teşhis

aracı olan bu analitik kavram, siyasi iktidarı bir dizi kurum ya da belirli ideolojiler açısından değil, onu destekleyen ve ona biçim ve etki veren akılsallıklar, rasyonellikler, programlar, teknikler ve öznellikler düzeyinde incelenebilen, tarihselleştirilebilen ve tanımlanabilen son derece pratik bir faaliyet olarak anlamayı sağlayan yeni bir yaklaşımdır.⁹⁴ Foucault kavramı şu şekilde kullandığını belirtmektedir:

“Bu “yönetimsellik” kelimesiyle üç şey kastediyorum. Yönetimsellik” derken, temel hedefi nüfus, baskın bilgi biçimi ekonomi politik, temel teknik aracı da güvenlik düzenekleri olan bir bütünü, bu son derece belirli fakat karmaşık iktidar biçiminin uygulanmasını sağlayan kurumlardan, usullerden, çözümleme ve düşüncelerden, hesap ve taktiklerden oluşan bütünü kastediyorum. İkinci olarak, “yönetimsellik” derken, Batı’nın tamamında, “yönetim” olarak adlandırabileceğimiz bu iktidar tipini diğerleri (hükümlerlik ve disiplin) üzerinde egemen kılmayı çok uzun süredir sürdüren eğilimi, kuvvet çizgisini kastediyorum. Bu iktidar tipi beraberinde bir yandan yönetime özgü bir dizi aygıtın gelişimini, diğer yandan ise bir dizi bilmeyi getirmiştir. Nihayet, “yönetimsellik” derken, Ortaçağ’daki adalet devletinin 15. ve 16. yüzyıllarda idari bir devlete dönüştüğü, yavaş yavaş “yönetimselleştiği” süreci, daha doğrusu bu sürecin sonucunu anlamak gerekir.”⁹⁵

Foucault’nun kavramın kullanımına ilişkin yukarıda verilen bu ifadesi bizlere *Güvenlik, Toprak, Nüfus ve Biyopolitikanın Doğuşu* derslerinde öne çıkan yönetimsellik kavramının modernite içindeki yönetimin rasyonalitesini, tekniklerini ve prosedürlerini

⁹⁴ Walters, William, a.g.e., s. 2.

⁹⁵ Foucault, Michel, **The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978-1979**, Palgrave Macmillan, New York, 2008, s. 186.

analiz etmek için temel teorik araç olarak kullanıldığını göstermektedir.⁹⁶ Buradan da anlaşılacağı üzere yönetimsellik nosyonu Foucault'nun kurumsal bir iktidar yerine, ilişkiler ağı olarak iktidar hakkındaki düşüncelerinin gelişiminden ayrı değerlendirilemeyeceğidir. Yönetimsellik çalışmaları genel olarak kavramı liberal ve neoliberal yönetim ile eşanlamli sunuyor olsa da Foucault'nun yukarıdaki tanımlamaları göz önüne alındığında, kavramı farklı biçimlerde kullandığını söylemek mümkündür.⁹⁷ Bu çerçevede, kimileri Foucault'nun kavram ile karakteristik iktidar ilişkileri türlerine yaklaşımını gözler serdiği vurgusunu yaparken⁹⁸, bazıları da Foucault'nun bu kavramı hem spesifik hem genel anlamıyla liberalizme ilişkin kullandığını işaret etmektedirler.⁹⁹ Ne var ki yukarıda ifade edildiği üzere kavramın mucidi Michel Foucault da kavrama dair tek bir tanımlama yapmamış ve farklı biçimlerde kullandığını söylemiştir.¹⁰⁰

Foucault; *Güvenlik, Toprak, Nüfus* derslerinde tarihsel bir analiz yoluyla, modern devlet için temel olan belirli bir iktidar teknolojisi türünün gelişimini ortaya çıkarmak hedefindedir. Bu doğrultuda bu belirli iktidar teknolojisinin Hristiyan pastoral iktidarı ve ekonomi politığın doğuşu gibi tarihsel koşullarını tanımlayıp ve onun kendine özgü rasyonelliğini analiz etmektedir. Buradaki tanımlamasıyla yönetimsellik; hedefinde nüfus, başlıca bilgi biçimi ekonomi-politik ve temel teknik araçları güvenlik düzenekleri olan bir iktidar biçimidir. Öte yandan Foucault'ya göre yönetimsellik, bir dizi özgül yönetim aygıtının ve bilgi biçiminin gelişmesine yol açan eğilimi de ifade etmektedir. Aynı zamanda, *Biyopolitikanın Doğuşu* derslerinde kavrama daha genel bir anlam atfeden

⁹⁶ Walters, William, a.g.e., s. 2.

⁹⁷ Oksala, Johanna, "From Biopower to Governmentality".

⁹⁸ Rabinow, Paul, **Anthropos Today: Reflections on Modern Equipment**, Princeton University Press, 2003.

⁹⁹ Gordon, Colin, "Governmental Rationality: An Introduction", Burchell, Graham, Gordon, Colin ve Miller, Peter (Ed.), **The Foucault Effect: Studies in Governmentality, with Two Lectures by and an Interview with Michel Foucault**, Chicago: The University of Chicago Press, 1991 içinde, 1-51.

¹⁰⁰ Burada unutulmaması gereken bir not düşmek faydalı olacaktır: Foucault yönetimsellik kavramını cinsellik, delilik gibi çalışmalarının aksine sadece derslerinde sunmuştur ve bu nedenle derli toplu halde son haline getirememiştir. Ders notları Foucault'nun ölümünden sonra kitap haline getirilmiştir.

Foucault'ya göre yönetimsellik, insanların "tutumlarının yönlendirilerek" yönetimine yarayan ve bu haliyle iktidar ilişkilerini anlamamızı sağlayabilecek bir analitik örgüdür.¹⁰¹ Bu bağlamda William Walters da, yönetimsellik üzerine olan kapsamlı çalışmasında, Foucault'nun yönetimselliğe dair yaptığı çeşitli tanımlamalara vurgu yaparak bu üç kavramsallaştırmayı rafine eder.¹⁰² İşte bu kavramsallaştırmalardan ilki, belki de literatürde en sık ve genel bilineni, iktidarın icra edililişini, tutumların yönlendirilmesi açısından inceleyen bir başlıktır.¹⁰³ Burada Foucault, yönetimin çok yaygın bir fenomen olduğunu ve hiçbir şekilde devlet alanıyla sınırlı kalmadığı, bireylerin ve grupların kendi davranışlarını veya başkalarının davranışlarını şekillendirmeye çalışmalarının her zaman devam eden bir şey olduğunun analitik çerçevesini yönetimsellik altında sunmaktadır.¹⁰⁴ özellikle *Güvenlik, Toprak, Nüfus* ve *Biyopolitikanın Doğuşu* derslerinde önemli yer kaplayan ikinci vurgu, devlete ilişkin özgün bir bakış açısı oluşturmak için yönetimin belirli bir alanına, yani devletlerin yönetimi ve devletler tarafından yönetime yöneliktir. Bu zgn bakış açısını Nietzscheci bir soykütüksel yöntemle sunmaya alışan Foucault böylece, modern devletin soykütüğü için yönetimsellik nosyonundan yararlanmıştır. Bu soykütüğü yöntemi aracılığıyla Foucault devleti, bir kurumlar topluluğu ve kesinlikle değişmez bir sistem olarak görmemektedir. Yani Foucault'da yönetimsellik fikri, devleti radikal bir şekilde tarihselleştirmekte ve onun kimliğini kurumlar, prosedürler, analizler ve düşünceler, hesaplamalar ve taktikler çokluğu içinde eritmektedir.¹⁰⁵ Dolayısıyla devleti sadece toplumsal beden üzerinde baskıcı, negatif bir kudret uygulayan şeytani bir varlık olarak gören yaklaşımların aksine, devletin aynı zamanda yönetimin tarihsel bir biçimi olarak da anlaşılması gerekliliği Foucault'nun ortaya koymaya çalıştığı amaçlardan biridir.

¹⁰¹ Foucault, Michel, **The Birth of Biopolitics**, s. 186.

¹⁰² Walters, William, a.g.e.

¹⁰³ Foucault, Michel, **The Birth of Biopolitics**, s. 186.

¹⁰⁴ Walters, William, a.g.e., s. 11.

¹⁰⁵ Oksala, Johanna, "From Biopower to Governmentality".

Foucault bu amaçla soykütük yöntemini takip ederek, devletin tarihini ve varlığını, devlet denen şeyi ilk etapta düşünülebilir ve anlamlı kılmak ve insan davranışlarını yürütmek için bir çerçeve olarak uygulanabilir hale getirmek için farklı şekillerde ve farklı zamanlarda bir araya gelen belirli sanatlar, uygulamalar ve teknikler düzeyinde kavramaya çalışmaktadır.¹⁰⁶ Walters'ın işaret ettiği üzere Foucault son olarak yönetimselliği, on altıncı yüzyıldan bu yana yönetsel pratiklerin rasyonalitesindeki sürekli değişikliklerle gelişen yeni bir siyasal iktidar biçimi, yani devletleri ve tebaalarını yönetmeye yönelik sanat ve tekniklerin belirli bir tipine, özellikle on sekizinci yüzyılda görülen liberal ve sonrasında neoliberal yönetime atıfta bulunmak için kullanmaktadır.¹⁰⁷

1.2.2. Biyopolitika ve Biyoiktidar

Biyopolitika ve biyoiktidar kavramları Foucault'nun ilgisini iktidarın mikrofiziğinden, yani bireyleri denetleyen, düzenleyen ve disipline eden hastane, akıl hastanesi, okul gibi kurumlardan iktidarın makrofiziğine yöneltmesiyle bağlantılı olarak ortaya çıkmıştır. Foucault'ya göre, bireyleri baştan aşağı öbür dünyada kurtuluş için yönlendiren Hristiyanlığın pastoral iktidarı, on altıncı ve on yedinci yüzyıllarda Hristiyan kilisesinin ötesine geçerek, sekülerleşmiş pastoral iktidar biçiminde “bir bütün olarak nüfus ve birey hakkındaki ussal bilginin üretimine dayanan” on sekizinci yüzyıl modern devletin oluşumunda tarihi öneme sahip olmuştur.¹⁰⁸ Foucault'nun incelemelerindeki temel husus ise bu oluşumların rasyonalitesinin sunulması ve tarihselleştirilmesi olmuştur. Pratiklerden ziyade kurumlara fazladan önem atfeden yaklaşımların tersine Foucault, devletin bir özü olmadığı ve devletin yönetim uygulamalarındaki değişiklikleri gösterebilmek için pratikler, teknolojiler, teknikler, söylemler ve akılsalları da kapsayan yönetimsellik kavramını tercih etmiştir. Foucault, yönetimselliğin tarihi ya da modern

¹⁰⁶ Walters, William, a.g.e., s. 12.

¹⁰⁷ A.g.e., s. 12.

¹⁰⁸ Lemke, Thomas, **Foucault, Yönetimsellik ve Devlet**, s. 22.

iktidarın soykütüğü derslerinde yönetimin işleyiş biçimini, faaliyetlerini ve faaliyetlerin nasıl sürdürüldüğünü, örneğin kimin yönetebileceğini ve kimin yönetildiğini ya da yönetmenin ne olduğunu derinlemesine incelemektedir.¹⁰⁹ Aynı derslerinde iktidarın makrofiziğini ve mikrofiziğini biyoiktidar kavramı aracılığıyla birbirine bağlarken, bu kavramla ulusal politika ve iktidar meselelerinin bireysel davranış meseleleriyle ilişkili olduğu, nüfusun bir parçası oldukları için bireyler üzerinde uygulanan iktidara atıfta bulunmaktadır. Foucault'ya göre biyoiktidar, kendinden önceki yaşatma ve öldürme hakkını elinde tutan egemen iktidardan farklı olarak yaşam üzerinde olumlu bir etki yaratan, “yaşamı yönetmeye, optimize etmeye ve çoğaltmaya çalışan, onu kesin kontrollere ve kapsamlı düzenlemelere tabi tutan” bir iktidar biçimidir.¹¹⁰ Bu, artık hedefinde nüfus olan ve egemenliğin geleneksel kral merkezli hükümlanlığından piyasanın hükümlanlığına doğru kayışla karakterize olan bir yönetimsellik ile yani, modern devletin rasyonallitesiyle ilişkilidir.

Foucault'ya göre on sekizinci yüzyıldan itibaren ortaya çıkan yönetimsellikte, ekonomi politiğin yasaları ön planda tutulup ekonomik aktörlerin çıkarları düzenlenmekte ve biyopolitika dediği iktidar biçimi de bu yönetimsellik bağlamında piyasa ve ekonomik yasalara uygun bedenleri üretken ve verimli hale getirmek için seferber olmaktadır. Biyopolitikanın modern devletin rasyonallitesine doğru giden süreçte yönetimsellik kavramıyla ilişkisi tam da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda yönetimsellik nosyonu, Foucault tarafından politik-ekonomik liberalizm tarafından sağlanan belirli bir yönetim sanatını tanımlama girişimi olarak anlaşılmış ve politik ekonomi ile liberalizmin buluşarak nüfusun yönetiminde bilginin temel biçimi haline gelmesi olarak düşünülmüştür. Kısacası, bu yönetimsellikte biyoiktidarın amacı bir takım

¹⁰⁹ Burchell, Graham, Gordon, Colin ve Miller, Peter, (Ed.), **The Foucault Effect: Studies in Governmentality, with Two Lectures by and an Interview with Michel Foucault**, Chicago: The University of Chicago Press, 1991.

¹¹⁰ Foucault, Michel, **History of Sexuality: Volume 1 An Introduction**, Pantheon Books, New York, 1978, s. 136.

güçleri/kuvvetleri engellemek ya da eksiltmekten ziyade artırmaya, onları üretmeye ve düzenlemeye yöneliktir; mantığı ya da rasyonalitesi şiddetle malul bir eksiltmeye dayanmamakta, bunun yerine, çeşitli teknikleri devreye sokan pozitif bir üretim kipidir. Pozitif üretkenlik amacıyla kullanılan çeşitli teknikler tıbbi tedavilerin koordinasyonundan yaşlı bakımının düzenlenmesine, tutumların bazılarının normalleştirilip bazılarının normalin dışında tutulmasına, sigorta mekanizmalarının rasyonelleştirilmesinden şehir planlamasına uzanan çok farklı teknikleri içerirken hedefinde bilimsel araçlarla mütemadiyen bedenlerin etkin bir şekilde idare edilmesi ve yaşamın hesaplanabilir yönetimi bulunmaktadır.¹¹¹ Bu, sadece ekonomi alanının idaresi ve yönetimi olmakla sınırlı kalmayıp hayatın tüm alanlarının idaresi ve yönetiminin ekonomikleştirilmesi¹¹² ve Foucault'nun devletin rasyonelleşmesi ya da yönetimselleşmesi dediği noktaya işaret etmektedir. Bu yönetimselleşme dâhilinde iktidar ve bilgi mekanizmaları biyopolitik bir bağlamda yaşam sürecini fayda-maliyet üzerinden optimize etmek, kontrol etmek ve değiştirmek için sorumluluk üstlenmektedir. Biyopolitikanın yükselişiyle iktidarın hukuksal gerileme aşamasına değinen Foucault, biyoiktidar ve bu iktidarın teknikleriyle hukukun giderek daha fazla norm olarak işlemekte olduğuna ve yargı kurumunun, işlevleri büyük ölçüde düzenleyici olan aygıtlar (tıbbi ve idari vb.) bütününe giderek daha fazla dâhil olmakta olduğunu vurgulamaktadır.¹¹³ Bu şekilde uzman ve teknik bilgiyle işleyen biyoiktidar, Foucault'ya göre, müdahale aracı olarak yasalar yerine idari politikaları, stratejileri ve taktikleri kullanırken, yasaları kullandığı noktada ise bunu bir taktik olarak yapılmaktadır.¹¹⁴ Diğer bir deyişle biyopolitika içinde hukuk, nüfusun yaşamını düzenlemek, koordine etmek ve

¹¹¹ Oksala, Johanna, "From Biopower to Governmentality", s. 321.

¹¹² Wendy Brown'un son eserlerinde bu vurgu özellikle dikkat çekmektedir.

¹¹³ Foucault, Michel, **History of Sexuality**, s. 144.

¹¹⁴ Foucault, Michel, "Governmentality", Burchell, Graham, Gordon, Colin ve Miller, Peter (Ed.), **The Foucault Effect: Studies in Governmentality, with Two Lectures by and an Interview with Michel Foucault**, Chicago: The University of Chicago Press, 1991 içinde, 87-104, s. 95.

iyileştirmek için kullanılabilecek diğer pek çok idari teknikten biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Foucault sürdürdüğü soykütük çalışmasında yaptığı şeyin, yönetimsellik mekanizmalarının, daha önceki hukuki-yasal mekanizmalar ile disiplin mekanizmalarının yerine geçtiğine dair bir açıklama olmadığını net bir şekilde ifade etmektedir. Daha ziyade, yönetimsellik, hukuki-yasal mekanizmalar ile disipline edici mekanizmalar arasındaki korelasyon sisteminde bir değişiklikte bulunmaktadır.¹¹⁵ Bu korelasyonla, nüfusa odaklanan yönetim teknolojileri, mevcut hukuk ve disiplin donatılarını kullanmak zorunda kalırken, aynı zamanda kendi farklı organizasyon ve rasyonalitesini de ortaya koymaktadır.¹¹⁶ Foucault, yönetimselliğin, iktidar pratiklerinin devletin kendine içsel olan yönetim ilkeleri üzerine kurulması gerektiği anlamına geldiğini ifade ederken, doğa gibi devletin de kendine özgü bir rasyonalite biçiminin olduğunu ve bu rasyonaliteye göre yönetilmesi gerektiğine işaret ediyordu. Foucault'ya göre bu durum temel olarak, farklı bilgi biçimleri üzerine kurulması ve farklı insanları ilgilendirmesinden dolayı yönetim pratiklerinin çok çeşitli olması gerektiği anlamına gelmektedir. Farklı yönetim pratiklerinin zenginliğin artırılmasındaki amaçlar ise üretimin verimli hale getirilmesi, nüfusun büyümesi ve refahının sağlanması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu amaçların gerçekleştirilebilmesi çeşitli strateji ve taktikleri gerektirmiştir ve bu, Foucault'nun on yedinci yüzyılda gerçekleşen önemli bir değişim olarak nitelendirdiği ekonomi politiğin, siyasal pratiğin belirleyicisi hale gelmesine denk düşmektedir.¹¹⁷ İktidar ve bilgi ya da yönetim ve bilim arasında belirli döngüsel bir ilişkinin ortaya çıkması anlamını taşıyan yönetimsellik ile yönetenler artık, evrensel hukuk değerlerine, ahlaki ya da ilahi yasalara uygun olup olmadıklarına göre değil, bilimsel gerçeklere uygun hareket edip

¹¹⁵ Johanna, Oksala, "From Biopower to Governmentality".

¹¹⁶ Foucault, Michel, **Security, Territory, Population: Lectures at the Collège de France, 1977-1978**, Palgrave Macmillan, New York, 2007.

¹¹⁷ A.g.e., s. 95.

etmediklerine göre değerlendirilmekte ve yönetimin meşruluk zemini artık bilimsel bilginin biçimleri ve özellikle nüfusun ekonomi bilimi doğrultusunda yönetilip yönetilmediği meselesi haline gelmektedir.¹¹⁸

Modern devlet, on sekizinci yüzyıldan itibaren artık istatistiksel analizin bir nesnesi ve kendi içsel düzenlilikleri ile bilimsel bilgi olarak, nüfusu ve nüfusun refahını hedefine koymuştur. Devlet, nüfusun yönetimi için ölüm, doğum ve hastalık oranları, yaşam beklentisi, işgücü kapasitesi ve zenginlik gibi kendisine özgü bilgi biçimleri, taktikler ve stratejiler ve bilgi biçimlerine başvurarak, onun refahı için nüfusu sürekli bakım, kontrol ve rehberliğe tabi tutmaktadır. Modern devletin rasyonalitesindeki değişimin sonucu, biyopolitikanın –özellikle ekonomi politiğin yönetim üzerindeki etkinliğinin artmaya başladığı on sekizinci yüzyıldan itibaren– artık hedefine bir bütün olarak nüfusu yerleştirmesi olmuştur. Artık iktidarın meşruluğunu, ekonomi politik çerçevesinde bilimsel bilgidir alarak nüfusu yaşatma, yönetme ve yönlendirme hedefinde olması bizleri Adam Smith ve fizyokratların ekonomi formülleriyle ilişkili olan liberal yönetimsellik formunun oluşumuna getirmektedir.

1.2.3. Liberal Yönetimsellik

Foucault, *Biyopolitikanın Doğuşu* derslerinde biyopolitika ve biyoiktidarın derinlemesine inceleyeceğini ifade etmesine rağmen derslerini tamamen liberalizm ve neoliberalizme ayırmış ve politik ekonominin kuramsal formüllerinin temellerinin atıldığı on sekizinci yüzyıl ortalarına gidip Fransız fizyokrat François Quesnay ve Adam Smith'e başvurarak bu iki yönetimsellik rejiminin gelişimini sunmuştur.¹¹⁹ Çünkü Foucault'ya göre modern biyopolitik devletin siyasal rasyonalitesinin anlaşılabilmesi için liberal ve özellikle üzerinde durduğu neoliberal yönetimselliklerinin kavranması

¹¹⁸ Johanna Oksala, "From Biopower to Governmentality".

¹¹⁹ Foucault, Michel, **The Birth of Biopolitics**.

gerekmektedir. On sekizinci yüzyıla giderek Adam Smith'e önem atfetmesinin temel sebebi ise, modern ekonomi anlayışının toplumun ayrı bir alanı ve siyasi tarihte özerk bir bilimsel bilgi nesnesi olarak ortaya çıkışını onun formülasyonuna ve yazdıklarına bağlamasıdır.¹²⁰ Ekonomiye ilişkin bu kırılma, iyi yönetim anlayışımız ve daha genel olarak siyasal kavrayışımızın da değişimi açısından oldukça önemlidir. Nitekim ekonomi politigin gelişmesiyle birlikte yönetim eylemlerinin sınırlandırılması için hukuki ve ahlaki prensiplerin yerine ekonomi politik yeni bir ilke olarak ortaya çıkmıştır ve bundan sonraki süreçte yönetsel faaliyetler için ekonominin bilimsel yasaları doğrultusunda yeni bir hakikat rejimi olmuştur.¹²¹

Ekonomi politikle oluşan yeni hakikat rejimi, Orta Çağ ile on altı ve on yedinci yüzyıllarda fiyatların adil olmasını ve dolandırıcılık, hırsızlık ya da suç işlenmemesini sağlamak üzere sıkı düzenlemelere tabi tutulan ve dolayısıyla bir yargı alanı görevi üstlenen piyasanın da işlevini değiştirmiştir. Yeni ekonomi politik anlayışı ilkesi doğrultusunda piyasa artık doğal, kendiliğinden oluşan ve itaat edilmesi gereken bir mekanizma olarak görülmeye başlanmıştır. Böylece piyasa, doğal mekanizmaların görünür hale gelmesine izin veren ve bu doğal mekanizmaların düzgün işleyişi için doğru koşulların oluşmasına izin veren bir hakikat alanı haline gelmiştir.¹²² Bunun anlamı ise iyi yönetimin adaletten ziyade yeni hakikate göre yani, bir haklar sorununa göre değil, fayda sorununa göre işlemesi ve piyasanın, yönetim pratiklerinin doğruluğunun ve bu doğruluğun sağlamanın yapıldığı ve meşruluğunun temel alanını oluşturmasıydı. Bu bağlamda Adam Smith'in görünmez eli olarak karşımıza çıktığı üzere; ekonomik

¹²⁰ Albert Hirschman, *The Passions and Interests* adlı çalışmasında erken Orta Çağ döneminin siyaset kuramında olumsuzlukla ve kötülükle eşdeğer tutulan mal edinme, iktidar arzusu ve çıkar tutkularının Adam Smith öncesinde Montesquie ve James Steuart'ın formüllerinde olumlanan ve imparatorluğun bekası için olumlu yöne kanalize edilmesi gereken tutkuya dönüştüğünü ve bu dönüşümle kapitalizmin nasıl başarılı olduğunu göstermektedir. Bkz. Hirschman, Albert O., **The Passions and the Interests: Political Arguments for Capitalism Before Its Triumph**, Princeton University Press, 2013.

¹²¹ Foucault, Michel, **The Birth of Biopolitics**, s. 18-19.

¹²² A.g.e, s. 30-31.

gerçekler, piyasa mekanizmaları yoluyla özel çıkarların peşinde koşmanın kendiliğinden kamu yararını en iyi şekilde sağladığını dikte etmekteydi.¹²³ Dolayısıyla, bu şekilde özel çıkar peşinde olma arayışlarının siyasi kontrol altına alınması mantıksızdı. Yalnızca doğru fiyatlandırmanın kaynak tahsisini verimlilik, hakkaniyet ve istikrar açısından etkin bir şekilde yönlendirebilmesinden dolayı fiyatların doğru bir şekilde oluşmasını sağlamak için olası tüm piyasa çarpıklıklarından kaçınılması gerekiyordu. Bu bağlamda Foucault'ya göre liberal yönetimsellik, on sekizinci yüzyıl fizyokratlarının ve Adam Smith'in formülasyonunu takiben ekonomi uzmanlarının bilgileri ışığında, biyoiktidarın, ekonominin yasa ve ilkelerine göre yönetim pratiklerini biçimlendirdiği yönetme sanatı olarak karşımıza çıkmaktadır. Sonuç olarak, genel davranış ve yönetim sorunu için bir tür yol gösterici ilke olarak ve kendi yasalarıyla donatılmış olmasından dolayı temelde her türlü devlet müdahalesinden kurtulması gereken belirli bir gerçeklik alanı olarak ekonominin, yeni bir yönetim sanatının aracı olarak işlev görmesi Foucault için liberal yönetimselliğin esasını oluşturmaktadır.

Bu esaslar üzerinden ilerleyerek on sekizinci yüzyıldan itibaren kendini gösteren liberal yönetimsellik yirminci yüzyılda bir kriz içine girmiştir. Bu kriz, Foucault için tam da College de France'ta yönetimsellik derslerini verdiği 1978 ve 1979 yıllarının da güncel krizi olan bir yönetim krizidir. Bu güncel krizin açıklanabilmesi için Foucault ordo/neoliberal yönetimselliğin formüle ediliş dönemine gidilmesini gerekli görür. Bu nedenle 1930'lara giderek ordo/neoliberalizmin nasıl yeni bir rasyonaliteyle donanmış bir yönetimsellik olduğunu göstermek için Alman ve Amerikan neoliberalizmi varyantları üzerinden ilerlemektedir.

¹²³ Hirschman, Albert O., a.g.e.

1.2.4. Alman Ordoliberalizmi ve Liberal Yönetimsellikten Kopuş

Foucault; biyopolitika, yönetimsellik ve bu ikilinin klasik liberalizm ile ilişkisini sunduktan ve liberal yönetimselliğin ekonomi politiğin müdahalesi sonrası öncüllerinden nasıl farklılaştığını tartıştıktan sonra, liberalizmin kendi içinden eleştirilerek yeniden programlanması olarak nitelendirdiği neoliberalizmin Alman ve Amerikan varyantlarına odaklanmıştır. Foucault 1978-1979 yıllarında College de France'ta verdiği *Biyopolitikanın Doğuşu* derslerinin dördüncüsünde çağdaş liberal ya da yeni adının konmuş haliyle neoliberal düzenin nasıl işlediğini sorar. Yine Foucault, liberal yönetimsellikten ordoliberalizm/neoliberalizme geçişe ilişkin olarak “on sekizinci yüzyıldan bu yana yönetimselliğin işleyişini, gerekçelendirilmesini ve programlanmasını oluşturan her şeye kıyasla yeni bir şeyle karşı karşıyayız”¹²⁴ diyerek yirminci yüzyılın yeni bir siyasal rasyonaliteye büründüğünü net bir biçimde ifade eder. Foucault burada ordoliberalizmi/neoliberalizmi, liberalizmin krizine verilen bir yanıt olarak okur ve neoliberalizmde “yeni” olanın ne olduğunu sorgular. Foucault’nun buradaki anlatısı, söz konusu yeniliğin, zamansal bir farklılaşmadan ziyade yönetim anlayışına ilişkin anlayışa dair bir kırılma olduğuna ve neoliberalizmin nasıl yeni bir yönetim rasyonalitesi ile donandığına işaret eder. Yani Foucault için, liberalizmden yirminci yüzyılın yeni yönetimselliğine geçişte yaşanan temel farklılık ekonomi teorisine ilişkin sorulardan ziyade “yönetim doktrini” ile ilgilidir.¹²⁵

Foucault, neoliberalizmin nasıl yeni bir rasyonaliteyle donanmış bir yönetimsellik olduğunu göstermek için iki örnek üzerinden ilerler. Bunlar, neoliberalizmin Weimar Cumhuriyeti’nden, 1929 krizinden, Nazizmin eleştirisinden ve savaş sonrasında yeniden yapılanmadan gelen Almanya’daki örneği ile New Deal ve özellikle Demokrat

¹²⁴ Foucault, **Michel**, *The Birth of Biopolitics*, s. 102.

¹²⁵ A.g.e., s. 102.

siyasetçiler tarafından geliştirilen yardım programlarının eleştirisi üzerinden ilerleyen Amerikan örnekleridir. Neoliberal fikirlerin belirişi, Almanya örneğinde Ordoliberal Okul etrafında toplanan entelektüellerin çalışmaları ekseninde gelişmişken, Amerikan örneğinde Chicago Okulu eksenindeki entelektüellerin çalışmaları belirleyici olmuştur. Foucault'ya göre her iki yaklaşımın kalbinde yatan ortak özellik ise aynıdır: Devlet kontrolündeki ekonomi, ekonomik planlama ve devlet müdahaleciliği etrafında birleşen bir Keynesçilik karşıtlığı.¹²⁶ Bu doğrultuda Alexander Rüstow, dönemin ekonomi politikalarının hastalıklarının teşhisi olarak “müdahalecilik ve devlet sübvansiyonu politikaları”nı koymaktadır.¹²⁷ Diğer bir deyişle, liberalizmin yeniden programlanışının iki varyantının da özünde temel rakiplerinin, daha doğrusu düşmanlarının, başında Keynes ile Keynesçi politikalar ve devlet kontrollü ekonomi, planlı ekonomi ve devlet müdahaleciliği yer almaktadır. Bununla beraber Adam Smith ve dönemin fizyokratlarının klasik liberalizminin “bırakınız yapsınlar” yaklaşımı da 1930'lara gelindiğinde liberalizmin yeni yorumcuları tarafından piyasanın doğallığına dair naif inanış bakımından eleştirilmiştir.¹²⁸ Foucault'ya göre ordoliberalizmin, klasik liberalizmin önerdiği yönetme sanatından ayrıldığı nokta, ekonomi ve devletin birbirlerine indirgenme biçimiyle ilgilidir. On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyılların liberal yönetim anlayışının aksine, devlet sadece ekonomi tarafından sınırlandırılmaz; tamamen liberal bir piyasa kavramından türetilir.¹²⁹ Bu sapma, Foucault'nun ordoliberal ve neoliberal yönetimsellik

¹²⁶ Oksala, Johanna, “Ordoliberalism as Governmentality”.

¹²⁷ Rüstow, Alexander, “State Policy and the Necessary Conditions for Economic Liberalism”, Biebricher, Thomas ve Vogelmann, Frieder (Ed.), **The Birth of Austerity: German Ordoliberalism and Contemporary Neoliberalism**, Rowman&Littlefield, London&New York, 2017 içinde, 143-149, s. 143.

¹²⁸ Burada klasik liberalizmin sadece ordoliberal/neoliberal entelektüeller tarafından topa tutulmadığını anımsatmak yararlıdır. Bu tezin kapsamı dışında olan Karl Polanyi'nin Büyük Dönüşüm adlı eseri de klasik liberalizm eleştirisi yapmaktadır ve Polanyi'nin eserine, “ondokuzuncu yüzyıl uygarlığı çöktü” yargısıyla başlaması bu naif inanca bir eleştiri olarak okunmalıdır. Burada Polanyi klasik iktisatçıların “kendi kurallarına göre işleyen piyasa” olarak ilahi anlamlar attettikleri ondokuzuncu yüzyıl sisteminin “can damarı ve temel biçimlendiricisi” piyasa kurumunun toplumsal düzeni yıkan büyük dönüşüm olarak adlandırmakta ve bu sistemi bir ütopya olarak resmetmektedir. Bkz. Polanyi, Karl, **Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri**, Çeviren: Ayşe Buğra, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

¹²⁹ Gertenbach, Lars, “Economic Order and Political Intervention: Michel Foucault on Ordoliberalism and its Governmental Rationality”, Biebricher, Thomas ve Vogelmann, Frieder (Ed.), **The Birth of Austerity: German Ordoliberalism and Contemporary Neoliberalism**, Rowman&Littlefield, London&New York, 2017 içinde, 239-259, s. 247.

bağlamında sunduğu derslerinde, 1920 ve 1930’lar itibariyle liberal yönetimsellikten neoliberal yönetimselliğe doğru yaşanan dönüşümü yansıtmaktadır.

Foucault, derslerinde her ne kadar neoliberalizmin tarihsel gelişimini Alman varyantı ordoliberalizm ile Amerikan varyantı Chicago Okulu neoliberalizmi olarak ikiye ayırmış olsa da, bu iki neoliberal yönetimselliğin aynı anahtar ilkeleri benimsediğini göstermektedir. 1930’larda ortaya çıkan ve Foucault’ya göre kökenlerinin Almanya’da ordoliberal düşünürler tarafından atıldığı bu yeni yönetimsellik tam da liberalizmin krizine bir karşı çıkış, bir nevi reddiye ve bu doğrultuda gelişen bir yeniden biçimlendirme çabasıdır. Bu dönemde ortaya konulan neoliberalizmin düşünce bütünlüğünün zayıf olmasına karşın önemli bir ortak bir paydası vardır ve bu ortak payda bir doktrinler dizisi değildir. Bu aslında, Biebricher’in de ifade ettiği üzere, “neoliberal sorunsal” olarak adlandırabilecek ve işleyen piyasaların ön koşullarıyla ilgili olan, klasik ekonomik liberalizm ve onun yönetimselliğini reddederek yeniden programlayan bir durumdur.¹³⁰ Foucault, her iki varyantın da sadece bir ekonomi doktrini olarak anlaşılmaması gerektiğini, aynı zamanda kapitalizmin, yani piyasanın işlemlerini garanti altına almak üzere belirli hedeflere yönelmiş ve kendini sürekli düzenleyen bir yönetimsellik biçimi olarak anlaşılması gerektiğini vurgular. Yani Foucault’nun ifadesiyle, ordoliberalizm sadece “piyasa özgürlüğünün etkinliği ve faydası üzerine bir ekonomik teori” değil, aynı zamanda “doktriner ve programatik bir bütüne bağlılık” olarak görülmelidir.¹³¹

Neoliberalizmin nasıl yeni bir yönetim rasyonalitesi üzerine temellenmiş bir yönetimsellik olduğunu göstermek için ilk olarak Almanya örneğine odaklanan Foucault, çözümlemesine savaş sonrası Almanya’nın yeniden inşasının hangi düşünceler temelinde

¹³⁰ Biebricher, Thomas, a.g.e., s.2.

¹³¹ Foucault, **Michel, The Birth of Biopolitics**, s. 89.

gerçekleştirdiğini anlatarak başlar. Foucault, Ludwig Erhard'ın¹³² savaş sonrası Almanya'nın yeniden yapılanmasının planlanması kapsamında yaptığı konuşmadan şöyle bir alıntı yapar: “Ekonomiyi devletin zorlamalarından azat etmek gereklidir... Anarşiden de yiyip bitirici devletten de kaçınmak lazım. Ancak yurttaşlarının hem özgürlüklerinin hem de sorumluluklarını kuran bir devlet halkın namına konuşma meşruiyetine sahip olabilir.”¹³³ Foucault'ya göre, bu şekilde yeni bir meşruiyet zeminine oturtulan devlet anlayışında, ekonomik özgürlüğün sağlanması, politik hükümlerliliğin arkasındaki itici güç olacak ve böylelikle ekonomi, devlete meşruiyet sağlayan zemin haline gelecektir. Bu doğrultuda, “devletin, ekonomik özgürlüğün garanti edilmiş bir şekilde kullanılmasına dayanan meşrulaştırıcı bir temeli olduğu fikrine” doğru dönüşümü sağlanmaktadır.¹³⁴ Foucault için burada önemli olan, günümüzde yaygın bir akılsallık olarak kendini gösterdiği şekliyle, ekonomik açıdan piyasaların politik bir birleştirici unsur ve devlete meşruiyetini veren yeni bir yönetsel rasyonalite haline gelmesidir. Bu rasyonalite Adam Smith ve fizyokratların “bırakınız yapsınlar” temelli ekonomi formülasyonlarında bahsedilen ekonomi politığın müdahalesi sonucu ortaya çıkmıştır. Gelgelim, on sekizinci yüzyıl fizyokratlarının oluşturduğu bu formülasyonda çözmeye çalıştıkları temel sorun şuydu: “Tam ve eksiksiz bir polis devleti biçiminde işleyen meşru bir devletin varlığı göz önüne alındığında, bu mevcut devleti nasıl sınırlayabiliriz ve her şeyden önce onun içinde gerekli ekonomik özgürlüğe nasıl izin verebiliriz?”¹³⁵ Liberal yönetselliği biçimlendiren bu rasyonalitenin temel hareket noktası, toplumsal iynin yaygınlaştırılabilmesinin, piyasanın kendi doğasına bırakılmasıyla, piyasanın kendi en iyi fiyat mekanizmasını bularak üretimin verimli bir şekilde maksimize edileceğine olan

¹³² Mont Pelerin Topluluğu'nun ilk üyelerinden olan Ludwig Erhard'ın İkinci Dünya Savaşı sonrası süreçte Almanya'sında Adenauer hükümetinin ilk kabinesinde Ekonomi Bakanlığı'na atandığını belirtmeliyiz. Bkz. Henry, John F., “The Historic Roots of the Neoliberal Program”, Journal of Economic Issues, 44(2), 2010, 543-550.

¹³³ Foucault, **Michel, The Birth of Biopolitics**, s. 80-81.

¹³⁴ A.g.e., s. 83.

¹³⁵ A.g.e., s. 86.

inancıdır. Piyasanın görünmez eli ile en verimli üretim ve en efektif fiyatlamanın olacağı bu ortamda doğal çıkarları doğrultusunda hareket eden insanlar, kendiliğinden zenginliklerini en üst düzeye çıkarmaya çalışacaklardır. Adam Smith'in formülasyonunda, doğru fiyatlama ve bunun sonucunda beliren kaynakların verimli ve istikrarlı dağıtımı gibi ekonomik alanın mekanizmaları, piyasada hareket eden kişileri ve onların doğal çıkarlarını ekonominin deterministik yasalarına uyumlu hale getirerek, herkese yarar sağlayacak serbest piyasa toplumuna işlerlik kazanacaktır. Oysaki Foucault'ya göre Almanya örneğinde gördüğümüz olgu, liberalizmin tahayyüllerinden farklıydı. Fizyokratların devletin sınırlanmasına ilişkin sorusunun ordoliberaller için bir tersine çevirme içerdiğini belirten Foucault, Almanların çözmesi gereken sorunun fizyokratlarınkinin zıttı olduğuna işaret ederek, onların, “var olmayan bir devlet durumunda devleti, bu devlet dışı ekonomik özgürlük alanı temelinde nasıl var edebiliriz?”¹³⁶ sorusuna yanıt aradıklarını vurgular. Yani liberalizm için mesele, ortada var olan bir devlet içinde bu devleti kısıtlayarak ekonomik özgürlüğe nasıl bir alan açılabileceği meselesiydi.¹³⁷ Bu doğrultuda Foucault'nun Almanya için yaptığı değerlendirme şu şekildedir:

“Aslında günümüz Almanya'sında ekonomi, ekonomik kalkınma ve ekonomik büyümenin kendisi egemenlik üretir; ekonomi, siyasi egemenliği de tam olarak bu ekonominin işlemlerini sağlayan kurumlar ve kurumsal oyun aracılığıyla üretmektedir. Ekonomi, garantörü olan devlet için meşruiyet üretir. Başka bir deyişle, ekonomi kamu hukukunu yaratır.”¹³⁸

¹³⁶ A.g.e., s. 87.

¹³⁷ A.g.e., s. 86.

¹³⁸ A.g.e., s. 84.

Yani Almanya örneğinde gördüğümüz, devletin, devlet dışı bir alan olarak ekonomiye dayalı olarak var edilmesiydi. İşte Foucault'ya göre bu sorun neoliberalizmin hem tarihsel hem de politik olarak ilk ve en önemli hedefini oluşturuyordu: “Ekonomik özgürlük nasıl aynı zamanda devletin hem kurucusu, hem de kısıtlayıcısı, hem teminatı, hem de güvencesi olabilir?”¹³⁹ Bu soruya verilen yanıt bir yönetimsellik biçimi olarak liberalizmin temel unsurlarının yeniden formüle edilmesini gerektiriyordu.

İşte Foucault Almanya'da bu yeniden değerlendirmeyi yapan grubun sosyolog, hukukçu, iktisatçı ve felsefecilerden oluşan Ordoliberal Okul, diğer adıyla Freiburg Okulu olduğuna işaret eder. Adını grup içinde yer alan kişilerin çıkardığı Ordo dergisinden alan bu grubun üyeleri arasında Walter Eucken, Franz Böhm, Hans Grossmann-Doerth, Wilhelm Röpke, Alfred Müller-Armack ve Alexander Rüstow yer alıyordu. Her ne kadar bu gruba adını veren Ordo dergisi ilk sayısını 1948'de yayınlamış olsa da, grubun fikri temelleri, Foucault'nun işaret ettiği gibi 1920'lerin sonu ile 1930'ların başına gitmektedir. Ordoliberalizmin doğuşunda sembolik olarak önemli gelişmeler tam da bu süreçte, yani Freiburg Üniversitesi'nde 1927'den itibaren ekonomi profesörü olan Walter Eucken ve 1927'de bu üniversitede profesörlüğünü alan hukukçu Hans Grossmann-Doerth ile 1933'te Freiburg Üniversite'sine doktora tezini teslim eden Franz Böhm'ün aynı yerde buluşmalarını işaret edebiliriz.¹⁴⁰ 1933 yılında bu üçlünün karşılaşması ve aralarındaki bilimsel etkileşim, bir anlamda ekonomi ve hukuk disiplinlerinin birleştirilmesini beraberinde getirirken, ordoliberal anlayışın fikrîsel şekillenmesinde ve genel olarak ordoliberalizmin temel bileşenlerinin oluşumunda önemli olmuştur. Böylece bu üçlü tarafından hazırlanan 1936 Ordo Manifestosu'ndan da anladığımız üzere bu buluşmayla gelişen ekonomi politik ve hukuk bilimi arasındaki birliktelik önemlidir. Eucken, Böhm ve Grossmann-Doerth hukuk ve ekonominin

¹³⁹ A.g.e., s. 102.

¹⁴⁰ Gertenbach, Lars, a.g.e.

bilimsel akıl yürütmesinden yararlanarak bu iki disiplinin ekonomik sistemin inşası ve yeniden organizasyonu amacıyla birleştirilmesine kendilerini adanmış ve bu adanmışlık sonuç olarak ordoliberalizmin kurucu varsayımını oluşturmuştur.¹⁴¹ 1936 Ordo Manifestosu’nun “Programımız” başlığında yine hukuk ve ekonomi bilimlerinin kombinasyonuna işaret yer alırken, daha da önemlisi bu iki bilimin bilimsel, nesnel ve partizan olmayan gözlem kabiliyetine dair güçlü bir vurgu yer almaktadır. Bunlara ek olarak bu iki bilimin kombinasyonu neticesinde, ekonominin yeniden düzenlenmesinin ve diğer herhangi bir siyasi müdahalenin tüm ekonomik sistemi dikkate alması gerektiği şeklinde iki temel unsura daha yer verilmiştir. Ordo Manifesto’da yer alan gerek nesnel ve partizan olmayan bilimsellik gerekse siyasi müdahalenin ekonomik sistemi dikkate alması gerekliliği varsayımları partizan siyasetin reddedilmesi hususunda iç içe geçmiştir.¹⁴²

Bu üçlünün neden 1936 Ordo Manifestosu gibi bir arayışa giriştiklerini anlayabilmek için ordoliberal anlayışın yukarıda kısaca bahsedilen kurucu varsayımı ve temel önermelerini dönemin tarihsel bağlamına yerleştirilmek önemlidir. Ordoliberal anlayış temel olarak, Weimar Cumhuriyeti’nin (1918-1933) iktisadi kriz, toplumsal istikrarsızlık, siyasi altüst oluş ve yönetim krizi bağlamında ortaya çıkmıştır. Bu konjonktürel kriz koşullarında ordoliberal düşünürler kapitalizmin liberal bir ekonomi olarak nasıl işleyeceği üzerine iktisadi bir rasyonalite geliştirme çabasıyla yola çıkmışlardır.¹⁴³ Almanya’nın içinden geçtiği krizlerin ve siyasal çıkar gruplarının partizanlıklarının ve özellikle hukuk ve politik ekonomi bilimlerinin tahtlarından indirilmesi sonucunda ortaya çıkan zararlı etkilere karşı, Ordo Manifestosu’nda

¹⁴¹ Böhm, Franz, Eucken, Walter ve Grossmann-Doerth, Hans, “The Ordo Manifesto of 1936”, Biebricher, Thomas ve Vogelmann, Frieder (ed.), **The Birth of Austerity: German Ordoliberalism and Contemporary Neoliberalism**, Rowman&Littlefield, London&New York, 2017 içinde, 27-39, s. 35.

¹⁴² Böhm, Franz; Eucken, Walter ve Grossmann-Doerth, Hans, a.g.e., s. 27.

¹⁴³ Bonefeld, Werner, “Freedom and the Strong State: On German Ordo-liberalism”, **New Political Economy**, 17(5), 2012, 633-656. ss.633-634

ekonomist ve hukukçu bilim insanları, sadece nesnel ve bağımsız değil, aynı zamanda “ekonomik faaliyetlerin karmaşık ilişkilerine dair gerçek bir kavrayışı” sunan ve böylece “ekonomik yargılara varılabilecek temeli sağlayabilecek” danışmanlar olarak ilan edilmiştir.¹⁴⁴ Bu ifade, ordoliberal düşüncenin ekonomik faaliyetlerin her türlü kontrolü ve düzenlenmesi ile devletin her türlü siyasi kararı ve müdahalesinin genelleştirilebilir ilkelere göre yürütülmesi ve ekonomik sistemin bütünüyle düzenlenmesine yönelik olmalı argümanına işaret etmektedir.¹⁴⁵ Dolayısıyla ordoliberaler, iki bilimin kaybettiği yerini geri kazanmasını sadece bilim için değil, aynı zamanda toplumun geleceği için de elzem görmüşlerdir. Bu bağlamda da tarihsicilik ve kadercilik anlayışlarının zararlarını aşmaya yarayacak “tüm pratik siyasi-hukuki ve siyasi-ekonomik meselelerin ele alınışında” temel alınması gereken bir *ekonomi anayasası* (*Wirtschaftsverfassung*) fikrini savunmaktadırlar.¹⁴⁶ Katı bir biçimde savunulan bilimsellik doğrultusunda bilim insanları ve özel olarak ekonomistler nesnel ve partizan olmayan tarafsız karar alma sürecinde ordoliberal düşünüşün temel hedefi olan toplumun kaosa sürüklenmesinin önüne geçme hedefinde başat aktör olarak yer almaktadırlar.¹⁴⁷ Dolayısıyla Weimar Cumhuriyeti’nin iktisadi, siyasi ve toplumsal çöküşü, ordoliberaler tarafından, bir taraftan nesnellikten uzaklık ve partizan siyasetle, diğer taraftan da tarihsicilik ve kadercilik anlayışlarının hukuk ve politik ekonomi bilimlerine vermiş olduğu büyük zararlarla ilişkilendirilmektedir.¹⁴⁸

Bunun yanı sıra ordoliberalere göre, 1920’lerin kapitalist krizi, ekonominin tek başına örgütlenmesine dair inancın, sadece ekonomik değil aynı zamanda politik ve

¹⁴⁴ Böhm, Franz; Eucken Walter ve Grossmann-Doerth, Hans, a.g.e., s. 27.

¹⁴⁵ Gertenbach, Lars, a.g.e., s. 241.

¹⁴⁶ Böhm, Franz; Eucken, Walter ve Grossmann-Doerth, Hans, a.g.e., s.36.; Böhm, Franz, “Economic Ordering as a Problem of Economic Policy and a Problem of the Economic Constitution”, Biebricher, Thomas ve Vogelmann, Frieder (Ed.), **The Birth of Austerity: German Ordoliberalism and Contemporary Neoliberalism**, Rowman&Littlefield, London&New York, 2017 içinde, 115-120.

¹⁴⁷ Böhm, Franz, Eucken, Walter ve Grossmann-Doerth, Hans, a.g.e., s. 28.

¹⁴⁸ A.g.e., ss. 27-28.

sosyal krizle sonuçlanacağını göstermişti. Büyük Buhran ile ekonomik liberalizmin eş tutulması neticesinde Friedrich von Hayek için bile, ekonomik liberalizmi “bırakınız yapsınlar ve anarşinin itibarsız çağrışımlarından kurtarmak ve ‘rekabetçi düzen’in önkoşulları olarak güçlü devletin ve hukukun üstünlüğünün rolünü yeniden tesis etmek” temel zorunluluk haline gelmişti.¹⁴⁹ Bir yandan kapitalizmin kötü toplumsal koşullar ürettiğini kabul eden ordoliberaller, kapitalizme verilen kolektivist yanıtları anlaşıp bulmakla beraber, bu yanıtların benzer krizlere çözüm üretemeyeceğini savunmuşlardır. Diğer yandan örneğin, Walter Eucken, dönemin kapitalist krizine ilişkin değerlendirmesinde girişimciliğin gerilemesi, kapitalist mantığın duraklaması ve kapitalizmin hayatta kalamayan dinamik olmayan bir ekonomik rejime dönüşmesi gibi kapitalist krize ilişkin bir takım alternatif açıklamaları yanlış teşhis olmaları nedeniyle reddeder. Çünkü Eucken’e göre, krize dair bu açıklamalar özellikle tekelci sektörlerle dayanan gözlemlerini tüm bir ekonomiye uyarlamaktalar ve böylece yanlış çıkarım yapmaktadırlar.¹⁵⁰ Eğer bir ekonomide “rekabetin kırbağı” yoksa kapitalizm dinamikliğini kaybeder ve monopollerin oluşması ve “girişimciliğin feodalleşmesi” kaçınılmazdır.¹⁵¹ Eucken gibi Böhm de gerek rekabete, dolayısıyla fiyat sistemine olan olumsuz etkileri gerekse siyaset ve hukuk alanlarında yarattığı sorunlar nedeniyle monopolistik ve kartelleşme eğilimlerini eleştirmektedir; çünkü her nerede ekonomik güç yoğunlaşıyorsa, o piyasada fiyatlar piyasanın anonim süreçleri aracılığıyla belirlenmeyecek ve böylece piyasaların işlevsel çekirdeği olan fiyat sistemi çarpık hale gelecektir.¹⁵² Dolayısıyla sorun tek başına kapitalizmin kendisiyle ilgili değil ve

¹⁴⁹ Dale, Gareth, “Justificatory Fables of Ordoliberalism: Laissez-faire and the ‘Third Way’”, **Critical Sociology**, 45(7-8), 2019, 1047-1060, s. 1051.

¹⁵⁰ Eucken, Walter, “Structural Transformations of the State and the Crisis of Capitalism”, Biebricher, Thomas ve Vogelmann, Frieder (ed.), **The Birth of Austerity: German Ordoliberalism and Contemporary Neoliberalism**, Rowman&Littlefield, London&New York, 2017 içinde, 51-72.

¹⁵¹ Ag.e., s. 52.

¹⁵² Böhm, Franz, “Decartelisation and De-concentration A Problem for Specialists or a Fateful Question?”, Biebricher, Thomas ve Vogelmann, Frieder (ed.), **The Birth of Austerity: German Ordoliberalism and Contemporary Neoliberalism**, Rowman&Littlefield, London&New York, 2017 içinde, 121-135.

kapitalizme içkin değildir. Daha ziyade “kapitalist mekanizmanın işleyişini ciddi şekilde engelleyen, gelişimini sınırlayan ve hatta imkânsız hale getiren” belirli bir “devlet ve toplumdaki insanların örgütlenmesi” ile ilgilidir.¹⁵³ Bu doğrultuda, özellikle önceki elli yıl boyunca devlet ve toplum arasındaki ilişkide bir dönüşüm yaşanmış ve Eucken’ın “ekonomik devlet” olarak adlandırdığı şey vuku bulmuştur: Yani önceleri devlet ve toplum birbirinden ayrı iken, ekonomik devletle “devlet ve toplumun birbirine karıştığı” bir duruma gelinmiştir.¹⁵⁴ Bu nedenle toplumsal güçler, çıkar grupları ve kitle hareketleri, devleti kendi özel çıkarları ya da siyasi projeleri için etkilemeye çalışmaktadırlar ve bunu yaparken de yaygın olarak rekabetten kaçınma ve rant peşinde koşma gibi yollara başvurmaktadırlar.¹⁵⁵ Liberal müdahalecilik fikrini ortaya atan Rüstow benzer şekilde toplumsal güçler karşısında yeterli bağımsızlık ve özerklik önkoşulundan yoksun olması nedeniyle mevcut siyasal yapının sorunları çözemeyeceğini düşünmektedir.¹⁵⁶ Toplumsal güçler karşısında özerk karar alamayan ve bağımsız olamayan bir devlet yapısında dolayısıyla çıkar odaklı ekonomi politikalar piyasalar, rekabet ve fiyat oluşumu üzerindeki bozucu etkiler ortaya çıkarmıştır. Eucken’ın krizin teşhisine yönelik yaptığı çıkarımlar bağlamında bunların aşılması için altını çizdiği husus, politik ekonominin bilimsel bir disiplin olarak ele alınması ve birbirine bağlı düzenlerin tutarlılık içinde hayata geçirileceği bilimsel temelli politikalara dayalı bir ekonomi anayasasının inşasıdır.¹⁵⁷

Eucken ve diğer ordoliberaler için piyasaların ancak uygun bir ortamda, yani belirli bir devlet ya da toplum yapısı içinde işleyebileceği görüşü söz konusudur ve bu uygun ortam düşüncesi ordoliberalerin, klasik liberalizmin bağımsız ve kendi kendini

¹⁵³ Eucken, Walter, “Structural Transformations of the State and the Crisis of Capitalism”, s. 55-56.

¹⁵⁴ Ag.e., s. 56.

¹⁵⁵ Ag.e., s. 56.

¹⁵⁶ Rüstow, Alexander, a.g.e.

¹⁵⁷ Eucken, Walter, “Competition as the Basic Principle of the Economic Constitution”, Biebricher, Thomas ve Vogelmann, Frieder (Ed.), **The Birth of Austerity: German Ordoliberalism and Contemporary Neoliberalism**, Rowman&Littlefield, London&New York, 2017 içinde, 81-89.

düzenleyen piyasalar anlayışından uzak olduklarını göstermektedir. Bu durum Ordo Manifestosu'nda da karşımıza çıkmakta ve bu metinde belirtilen tarafız karar alma süreci ve kaosun karşısına yerleştirilen iyi düzenlenmiş bir sistem tahayyülü ordoliberalizmin, bir yandan klasik liberalizmin bir tekrarı olmadığını gösterirken, öte yandan da planlı ve devlet tarafından yönlendirilen bir ekonomi çağrısı olmadığını kanıtlamaktadır.¹⁵⁸ Diğer bir deyişle bir taraftan 1930'lar ve 1940'lar boyunca birçok alanda piyasa mekanizmalarının bastırılması ve yer değiştirilmesiyle sorumlu tutulup suçlanan merkezi planlı ekonomilerin hegemonyası ve tekelleşme eğilimleri, diğer taraftan serbest piyasaların krizini ve çöküşünü önleme konusunda yetersiz ve dolayısıyla aciz olduğu düşünülen klasik liberalizmin başarısızlığı nedeniyle aynı anda ikisinin de ordoliberaller tarafından reddedilmesi durumu karşımıza çıkmaktadır. Bu bakımdan ordo grubu neoliberalizmi, bırakınız yapsınlar ile siyasal iktisadın kolektivist biçimlerine karşı bir üçüncü, alternatif bir yol olarak düşünmüşlerdir. Bu alternatif yol olma iddiasını Walter Eucken şu şekilde ifade etmiştir: “Bir tarafta çözülmesi gereken merkezden yönetilen bir ekonomi var; diğer tarafta ise ömür boyu sürecek gerilimlere ve büyük zararlara yol açan anarşik bir ‘serbest’ ekonomi var. Üçüncü bir yol var mı?”¹⁵⁹

Ordoliberal bakış açısına göre hem klasik liberalizm hem de merkezi planlı ekonominin bulunduğu ortak varsayımlardan biri, ikisinde de devlet alanı ile piyasa alanı arasında temel bir ayrım olduğu kabulüdür. Daha da önemlisi, ordoliberallere göre, bu paradigmalarda hem devlet hem de piyasa alanı sadece ayrı değil, aynı zamanda temelde ikame edilebilir durumdadır. Farklı siyasal ve çıkar pozisyonlarının hangisinin üstün olduğuna karar verebilme koşulu ile ilişkili olarak devletin bir görevi piyasa ile ikame edilebilirken ya da tam tersi piyasanın işlevi devlet alanı ile ikame edilebilmektedir. Öte yandan Eucken'in belirttiği üzere ordoliberalizm, piyasa ve devletin iki temel örgütsel

¹⁵⁸ Gertenbach, Lars, a.g.e., s. 241.

¹⁵⁹ Eucken, Walter, “Competition as the Basic Principle of Economic Constitution”, s. 88.

biçimi arasındaki bu tür bir iş bölümünün aksine, farklı bir ayrıma dayanmaktadır. Ordoliberal düşünüş, piyasayı siyasi müdahalenin neredeyse hiç olmadığı bir alan olarak kurgulamak yerine, ekonominin kendisini anayasal ve prosedürel bir alana bölerek piyasa ve devlet ilişkisine dair farklı bir epistemoloji sunmuştur.¹⁶⁰ Burada ifade edilmesi gereken önemli nokta piyasa ve devlet arasındaki ayrımın ortadan kalkmadığıdır. Ancak ordoliberaller tarafından piyasa ve devlet alanı özü itibarıyla daha iç içe geçmiş olarak görüldüğünden, müdahaleye açık ve anlık olarak yeniden düzenlenebilir hale gelmektedir. Ordoliberalizm ve neoliberalizme dair temel ilkelerin ortaya konulduğu Almanya'nın içinde bulunduğu ekonomik ve siyasal krizler ve 1930'ların liberalizm ekonomik krizi gibi koşullar göz önüne alınırsa temel sapma, klasik liberalizm için mal ve hizmetlerin serbest değişimini merkeze koyan bir piyasa anlayışı yerine artık merkezine özgür rekabet ortamının sağlandığı bir piyasa anlayışını koyması olmuştur. Ordoliberaler tarafından ön plana çıkarılan ve her iki paradigmaya karşı çıkış olarak karşımıza çıkan kilit unsur böylece rekabettir ve onun yokluğu veya düzenlenmeyişi tekelliliğe ve rantçılığa giden krizlere yol açmıştır. Rekabet meselesi ordoliberaler için sadece iki alan arasındaki ayrımı değil, aynı zamanda merkezi olarak planlanmış bir ekonomiye kıyasla piyasa organizasyonunun üstünlüğünü de meşrulaştırmaktadır. Böylece rekabet, “ekonomik performans, makul düzen ve bireysel özgürlüğü aynı anda sağlayabilecek tek çözüm” olarak görülmekte ve bu nedenle devletin faaliyetlerinin birincil hedefi olarak rekabet seçilmiştir.¹⁶¹ Bu karşı çıkış ve temel varsayımın üzerine inşa edilen ordo revizyonu, Foucault'nun anlatış biçimiyle ifade edersek, Smith ve onu takip eden liberal yönetimselliğin “bırakınız yapsınlar” yaklaşımını, yani görünmez bir elin piyasaları kendiliğinden düzenlediği görüşünü ve ekonomik liberalizmin deterministik yapısını reddetmiştir. Hatta bu doğrultuda, Walter Eucken ile birlikte

¹⁶⁰ Gertenbach, Lars, s. 242.

¹⁶¹ Ag.e., s.243.

Freiburg Okulu'nun önemli isimlerinden biri olan Franz Böhm'ün, iyi işleyen bir piyasa ekonomisinin sürdürülmesini son derece bakımlı bir parkın yaratılmasına ve sürdürülmesine benzetmesi¹⁶², ordoliberal ayırmda yer alan ekonominin kendisinin anayasal ve prosedürel alana bölünmesiyle birlikte düşünüldüğünde daha anlamlı olacaktır.

Liberalizmin yeniden yorumlanması ve formüle edilişı olarak ordoliberalizmin, özellikle Chicago Okulu neoliberalizmi okuması yapanların iddia ettiğı, Adam Smithçi klasik liberalizmin bir yeniden dirilişı olduğı düşüncesi tam olarak gerçekliğı yansıtmamaktadır. Yukarıda da aktarıldığı üzere, Foucault'nun ordoliberalizmin çıkış noktasını oluşturan sorunun, klasik liberalizm fizyokratlarının görüşlerinin temelini oluşturan sorudan çok farklı olduğı yönündeki ana tezi, Foucault'yu ordoliberal yönetimselliğın yeniliklerini vurgulamaya, dolayısıyla klasik liberalizmle karşılaştırmaya odaklanmaya yöneltmiştir. Yeni liberalizmle beraber piyasanın hem devleti hem toplumu biçimlendirme yetisine sahip hale geldiğini vurgulayan Foucault, bunun geleneksel liberal projelere göre son derece önemli bir değışim olduğunun altını çizerek ve bunun ordoliberallerin geleneksel liberal doktrinde yaptıkları çeşitli kaydırma, dönüştürme ve terse çevirmelerle mümkün hale geldiğini ifade eder. Burada söz konusu kaydırmalardan ilki, eskiden bir mübadele alanı olarak görülen piyasanın artık bir rekabet alanı olarak görülmesi ve bu serbest rekabetin kurallarını yaratan güçlü bir devletin varlığı oluşturmaktadır. Burada adı geçen güçlü devlet, Nazi Almanyası'nda deneyimlenen güçlü devlet değildir. Bu, çıkar çevrelerinin elinde kendi kendini eriten yani Eucken'in girişimcilerin inisiyatiflerini engelleyen ekonomi devletine dönüşümde bahsettiğı yapıdan uzak bir devlete işaret etmektedir. Güçlü devlet, ordoliberal düşünüşte, kendisini toplumun çelişen çıkar gruplarının pençesinden kurtaran ve onların etkilerinden kendisini

¹⁶² Oksala, Johanna, "Ordoliberalism as Governmentality", s. 184.

azade edebilen ve böylece “kendi kararlarını vermek için gerçek bağımsız güce” sahip olan devlettir.¹⁶³ Rüstow’un açık ifadesiyle, “benim ve arkadaşlarımdan desteklediği yeni liberalizm, güçlü bir devlet, ekonominin üzerinde, ilgili tarafların üzerinde, ait olduğu yerde konumlanmış bir devlet talep etmektedir.”¹⁶⁴ On sekizinci yüzyıl liberalizminde piyasa, mübadele temelinde yani, denk görülen iki tarafın yaptıkları takas temelinde tanımlanıyordu ve mübadeleye üçüncü bir tarafın, bilhassa da devletin müdahale etmemesi amacı taşınıyordu. Klasik liberalizmin devletten beklediği, bu mübadeleye saygı göstermesi ve dokunmamasıydı. Oysaki Foucault’ya göre, ordoliberaller, formülü tamamen tersine çevirmemiz ve serbest piyasayı, varlığının başlangıcından müdahalelerinin son şekline kadar devletin örgütleyici ve düzenleyici ilkesi olarak benimsememiz gerektiğini ifade etmişlerdir. Başka bir deyişle, “devlet tarafından denetlenen bir piyasa yerine piyasanın denetimi altında bir devlet” biçiminde bir formülasyon önermişlerdir.¹⁶⁵ Ordo/neoliberalere göre piyasanın özünü bir mübadele değil, bir rekabet meselesi oluşturuyordu. Klasik liberalizm, piyasa alanı kavramını doğal mübadele fikrine bağlarken, ordoliberalizm için piyasanın temel özelliği rekabet kavramında yatmaktadır. Foucault bu hususta şunun altını çizmektedir: “Neoliberaler için piyasanın en önemli özelliği, on sekizinci yüzyıl liberal iktisatçılarının hayal ettiği türden orijinal ve kurgusal bir durum olan mübadele değildir. Piyasanın özü başka bir şeydir; rekabettir.”¹⁶⁶ Bu bağlamda diğer ordo düşünürlere benzer bir şekilde, Eucken’e göre “rekabetçi düzen,” ideal bir tip olarak düşünebileceğimiz ve piyasaların düzgün işlemesini sağlayacak “tam rekabet”in yönlendirmesine gereksinim duyar.¹⁶⁷ Eucken’e göre “bireysel firmaların ve hanehalklarının planlama ve karar alma süreçlerini koordine

¹⁶³ Eucken, Walter, “Structural Transformations of the State and the Crisis of Capitalism”, s. 60.

¹⁶⁴ Rüstow, Alexander, a.g.e., s. 149.

¹⁶⁵ Foucault, Michel, **The Birth of Biopolitics**, s. 116.

¹⁶⁶ A.g.e., s. 118.

¹⁶⁷ Eucken, Walter, “What is the Competitive Order?”, Biebricher, Thomas ve Vogelmann, Frieder (Ed.), **The Birth of Austerity: German Ordoliberalism and Contemporary Neoliberalism**, Rowman&Littlefield, London&New York, 2017 içinde, 99-107, s. 100.

eden” tam rekabet, hiçbir piyasa aktörünün herhangi bir şekilde bir işlemin usullerini dikte edemediği ve tüm piyasa aktörlerinin piyasa fiyatlarını bir veri olarak kabul ettiği piyasa anlamına gelmektedir.¹⁶⁸ Bu tür tam rekabetin olduğu piyasa ancak monopolistik yapıların çözülmesi ile gerçekleşebilir.¹⁶⁹ Tam rekabetin önündeki temel engel, tekelleşmiş yani monopolistik şirketler olduğundan ordoliberallerin devletten beklentisi, oluşturulacak ekonomik ve yasal politikaların gelecekte tekellerin oluşmasını önlemeye yönelik olmasıdır. Bu noktada ordoliberallerin rekabete ve rekabetçi düzene sadece getireceği inovasyon ya da ekonominin verimli işlemesiyle oluşan fiyat dengesi üzerinden bir değer atfetmedikleri hatırlatması yapmak önemlidir. Örneğin Eucken, “rekabetçi düzen arzusu” ile “özgürlük arzusu” arasında yakın bir ilişki olduğunu ifade eder ve rekabetçi düzeni hukukun üstünlüğü ilkesine benzeterek ona normatif bir değer de yüklemektedir.¹⁷⁰ Ona göre, “hukukun üstünlüğü gibi, rekabetçi düzen de bir bireyin özgür eylemlerinin diğer bireylerin özgürlük alanıyla sınırlandırıldığı parametreler yaratmalıdır, böylece insanların özgürlük hakları arasında bir denge” sağlanabilecektir.¹⁷¹

Dahası tam rekabet, Eucken’e göre, “insanın insana karşı savaşında oluşmaz, bunun yerine paralel bireysel performanslar aracılığıyla” gerçekleşen, “ne engelleyici ne de yıkıcı” bir tür olmaktan ziyade “bir performans rekabeti içinde kurulmuş” rekabet biçimidir.¹⁷² Eucken’in performans rekabeti tanımlaması toplumsal aktörlerin birer *homo economicus* şeklinde yapılandırılması bakımından önemli bir vurgudur. Ordoliberaller ekonomik rasyonalitenin, işte bu piyasanın özünde yatan, bireysel performanslarla sağlıklı bir biçimde gerçekleşen rekabet ilkesiyle sağlanabileceğini düşünmektedirler. Zira rekabet, bu ekonomik rasyonaliteyi “tam ve eksiksiz manada olduğu takdirde, ekonomik büyüklükleri ölçebilen ve böylece seçimleri düzenleyebilen fiyatların oluşumu

¹⁶⁸ A.g.e., s. 100.

¹⁶⁹ Eucken, Walter, “Competition as the Basic Principle of Economic Constitution”, ss. 87-88.

¹⁷⁰ Eucken, Walter, “What is the Competitive Order?”, s. 103.

¹⁷¹ A.g.e., s. 102.

¹⁷² A.g.e., s. 100.

yoluyla” sağlayacaktır.”¹⁷³ Yani tam rekabetin içinde kurulduğu performansa dayalı rekabet böylece, tüketiciler için arzu edilebilir fiyat mekanizmasını da getirecek bir temel olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakış açısıyla ordoliberaller, geleneksel liberalizmle açık bir kopuş sergiliyor ve rekabet üzerine kurulu bir piyasadan “bırakınız yapsınlar” sonucunun çıkarılamayacağını savunuyorlardı. Nitekim onlara göre bırakınız yapsınlar ilkesindeki ısrarcılık bir “doğalcı naifliktir”.¹⁷⁴ Ordoliberalere göre bu doğalcı naiflik bir yandan kapitalizmin toplumsal sonuçlarına karşı körlük yaratırken, diğer yandan da rekabetin doğal bir veri olmadığını ve üretilmesi gerektiğini gözden kaçırmaktaydı. Bu bağlamda, piyasaya dayalı rekabet ilkesini toplumun örgütleyici ve düzenleyici ilkesi olarak kabul eden ordoliberal yaklaşım, klasik liberal anlayışa içkin bırakınız yapsınlar şeklindeki doğallığı kabul etmemektedir. Bu ordoliberal karşı çıkış, sadece Adam Smith ve fizyokratların piyasa üzerine formüle etmiş oldukları ekonomi kuramının değişimine değil, aynı zamanda ekonominin işlevsel anlamda da değişime uğradığına işaret etmektedir. Artık söz konusu olan bir yanda devlet ve bir yanda piyasanın varlığı ve bu ikisi arasındaki temassızlık ve karşılıklı olarak birbirlerinin alanlarını kısıtlama değil, rekabete dayalı piyasa ve yönetsel politika mekanizmalarının birbirlerini tamamlamasıdır. Foucault *Biyopolitikanın Doğuşu* derslerinin altıncısında, özünü ortaya koymak üzere “o halde neoliberalizm nedir?” diye sorar.¹⁷⁵ Foucault’ya göre, neoliberalizm, Adam Smith tarzı on sekizinci yüzyıl liberalizminin aksine herhangi bir politik toplum içinde piyasa için serbest bir alan yaratma meselesi değildir. Ona göre:

“Neoliberalizm, daha ziyade siyasi iktidarın etraflı biçimde icrasının piyasa ekonomisi ilkelerine göre nasıl modellenebileceği sorunsalıdır. Söz konusu olan boş bir alanın özgürleştirilmesi değil, piyasa ekonomisinin biçimsel ilkelerini alması ve bunları genel bir yönetim

¹⁷³ Foucault, Michel, **The Birth of Biopolitics**, s. 119.

¹⁷⁴ A.g.e., s. 120.

¹⁷⁵ A.g.e., s. 130.

sanatına atıfta bulundurması ve onunla ilişkilendirmesi, piyasanın ekonomik ilkelerinin bu genel yönetim sanatına yansıtılması meselesidir.”¹⁷⁶

Yani ordoliberalizmin/neoliberalizmin esas meselesi ekonomi için *laissez-faire* ilkesine göre serbest bir alan yaratmak değil, piyasa ekonomisinin kurallarını politik yönetimin kuralları haline getirmek ve buna uygun bir yönetim sanatı geliştirmektir. Diğer bir deyişle, ordoliberalizm, serbest mübadele piyasası kavramından, rekabete dayalı bir piyasa ekonomisine geçişle birlikte, *laissez-faire* politikasını ve dolayısıyla onun temelinde yatan sözde doğal bir alan olarak piyasa kavrayışını reddetmektedir. Bunun yerine ordoliberal yönetimselliğin önerdiği şey, piyasa olgusunun liberal yönetimsellikte vurgulanan güçlü bir doğallık nosyonundan çıkarılarak, piyasaların potansiyelini garanti altına almak için ekonomik anayasası aracılığıyla yönlendirilmesi ve geliştirilmesi gerektiği fikrine dayanmaktadır.

Foucault, merkezinde rekabetin olduğu bir piyasa sistemi olan ordoliberal yönetimselliğin tarihsel ve entelektüel oluşum sürecinde William Röpke ve Walter Eucken gibi isimleri alıntılarlamaktadır. Bu isimlerin metinlerini inceleyen Foucault, ordoliberallerin formüllerinde rekabetin verili bir doğal yapı olmadığı, tam tersine piyasa sisteminin merkezindeki rekabetin resmi nitelikleriyle bir yapı teşkil ettiğinin vurgusunu yapmaktadır. Foucault bu bağlamda ordoliberalizmin saf rekabet ilkesinin, doğal mübadele fikrinin aksine, “verili bir ilkel” olgu olmadığını ifade ederek için şöyle devam eder:

“[Rekabet] sadece uzun çabaların sonucu olabilir ve gerçekte saf rekabete asla ulaşamaz. Saf rekabet sadece bir amaç olmalıdır ve olabilir, bu amaç da süresiz aktif bir politikayı gerektirir. Dolayısıyla

¹⁷⁶ A.g.e., s. 131.

rekabet, saygı duyulması gereken doğal bir verili değil, yönetim sanatının tarihsel bir hedefidir.”¹⁷⁷

Bunun anlamı klasik liberallerin piyasa doğalcılığının karşısında rekabetin bireyler arasındaki arzuların, içgüdülerin ve davranışların doğal etkileşiminin sonucu değil, eşitsizlikler arasındaki resmi bir oyun olmasıdır.¹⁷⁸ Rekabet merkezli piyasa yapısı, sadece özenle ve yapay olarak inşa edilmiş belirli koşullar altında ortaya çıkabilir ve etkilerini gösterebilir. Bu yapay ve resmi kuralları olan oyunun başarısı ve devamlılığı ise ancak ve ancak aktif politikanın dahlini içeren siyasal bir hedefle mümkün olabilir. Bu anlamıyla Foucault’nun ordoliberalizm okumasından, rekabetin bir doğa kanunu değil, belirli bir yönetim sanatının, yani buradaki haliyle ordoliberal/neoliberal yönetim sanatının tarihi bir amacı olduğu sonucu çıkmaktadır. Yönetimsellik olarak ordoliberal/neoliberal siyasanın görevi, tam da rekabetin bu resmi yapısının işleyebileceği somut ve gerçek alanı geliştirmek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Resmi kurallarla alanı oluşturulan rekabet, zorunlu olarak kazananların ve kaybedenlerin olduğu piyasa düzeni anlamına gelmektedir. Bu, Adam Smith’in serbest piyasa toplumunun bireylerin karşılıklı fayda getiren alışverişler sonucu uyumlu bir bütün olacağı inancının tersi bir düşüncedir. Artık performansa dayalı rekabetin içinden çıkan tam rekabetin olduğu serbest piyasa toplumu kaçınılmaz bir şekilde eşitsizliğin ve çatışan çıkarların alanı olacaktır. Bu eşitsizlik alanında böylece devlet vatandaşların çatışan çıkar ve ihtiyaçlarının karşılanmasından sorumlu tutulmaması gereken bir mevcudiyete bürünür ve artık devletin rolü, kuralları belirledikten sonra piyasa oyunu süresince siyasal açıdan tarafsız bir hakem olarak hareket etmesidir. Bu alanda bireysel tercihlerin belirleyicisi ise fiyat mekanizmasıdır. Bu belirleyicilik bireysel eylem ve kararların sonuçları açısından kişisel sorumluluğa devri anlamına gelirken ekonomik özgürlük de

¹⁷⁷ A.g.e., s. 120.

¹⁷⁸ Oksala, Johanna, “Ordoliberalism as Governmentality”, s. 185.

bireysel sorumlulukla ilişkilendirilebilir hale gelmiştir.¹⁷⁹ Buradan da anlaşılacağı üzere ordoliberal yönetimselliğin hedefi dolayısıyla, bireylerin birbirleriyle siyasal aktörler olarak değil, girişimciler olarak rekabet ettiği, son derece siyasal bir pratik olarak düşünebileceğimiz depolitize bir toplum tahayyülüne dayanmaktadır.

Ordoliberallere göre, on sekizinci yüzyılda piyasa ekonomisinden beklenen, devlete “şu sınırdan itibaren, şu konulara dair, bu alanın şu sınırları dışında hiçbir müdahalede bulunmayacaksınız” demesiydi.¹⁸⁰ Ordoliberallerin görüşünde ise, piyasa doğada verili bir şey olmadığından, görünmez elin kendiliğinden harekete geçerek her şeyi uyumlu hale getireceğine dair güven ve dengede tutacağına olan inancın ekonomik özgürlüğün kaynağının olamayacağıdır. Bu bakımdan ordoliberaller için bırakınız yapsınlar gibi bir yaklaşımın, piyasanın ekonomik ilkelerinden çıkarılan siyasal bir sonuç olarak görülmesi de kabul edilemez. Yani piyasanın işleyişi ile bir siyasal çıktı olarak bırakınız yapsınlar sonucuna ulaşılamaz. Eğer engelsiz bir piyasa sistemi ortaya çıkarılacaksa bu, bırakınız yapsınlar naifliği ile gerçekleştirilemez. Ordoliberaller için engelsiz serbest piyasanın yaratılması bilinçli bir siyasal kararlılığı ve bu kararlılığın uygulanmasını gerektirmektedir. Buradan hareketle Foucault’nun yaklaşımına göre, bir yönetimsellik biçimi olarak ordoliberalizm ya da neoliberalizm öncelikle 1920’lerin planlı sosyalist ekonomisinin kısa soluklu popülerliğine karşı klasik liberalizmin yeniden canlanması olarak görülmemelidir. Zira ordo/neoliberal yönetimsellik piyasa doğalcılığından bir uzaklaşmayı işaret etmekle birlikte aynı zamanda klasik liberalizmin kendi içinde temel bir değişimi de ifade etmektedir.

Bu noktadan hareketle Foucault’nun ifadesiyle, “günümüz neoliberalizminin, sıklıkla söylendiği gibi, on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda formüle edilen ve şimdi

¹⁷⁹ A.g.e., 185.

¹⁸⁰ Foucault, Michel, **The Birth of Biopolitics**, s. 116.

iktidarsızlığı ve krizlerinin yanı sıra az ya da çok yerel ve kararlı bazı siyasi hedeflerle ilgili çeşitli nedenlerle yeniden harekete geçirilen eski liberal ekonomi biçimlerinin yeniden dirilişi ya da nüksetmesi olduğu yanılsaması içinde olmamalıyız.”¹⁸¹ Bunun anlamı ise, neoliberalizmle birlikte liberal yönetimsellik yaklaşımında bir değişim ve hatta ondan bir sapma olmanın yanı sıra, daha da önemlisi ekonomi ve siyaset arasındaki ilişkilerin tamamen gözden geçirilip yeniden formüle edilmesi bağlamında bir yönetimsellik ortaya çıkmış olmasıdır. Dolayısıyla Foucault’nun vurguladığı üzere, ordoliberal devlet tarafından belirlenen ve denetlenen bir serbest piyasa yerine, bu denklemi tersine çevirip serbest piyasanın devletin düzenleyicisi olduğu bir sistem öneriyordu: “Yani devlet denetiminde bir piyasa yerine, piyasa denetiminde bir devlet”.¹⁸² İşte Foucault’ya göre, ilk olarak Almanya’da görmeye başlanan bu “yeni” liberalizmin en önemli özelliği burada yatmaktadır. Nitekim Foucault’ya göre, neoliberalizm, klasik liberal ekonominin formüllerinin bugün içinde yeniden tekrar etmesi değildir. Daha ziyade, Foucault’ya göre neoliberalizm, piyasanın hem devleti hem de toplumu biçimlendirme yetisine sahip olup olmadığı sorunsalı ve sorusudur. Bu bağlamda da esas mesele, ekonominin serbest bırakılması değil, piyasa ekonomisinin politik ve sosyal biçimlendirme güçlerinin hangi noktaya kadar uzanabileceği meselesidir. Böylece liberalizmin yeni yorumuyla birlikte artık söz konusu olan “piyasa yüzünden yönetmek yerine, piyasa için yönetmek” haline gelmekte ve on sekizinci yüzyıl liberalizminin piyasa ve devlet arasında kurduğu ilişki tersine çevrilmektedir.¹⁸³ Ordoliberal düşünürlerin Nazi deneyimi sonucunda yapmış olduğu çözümlemenin de önemli bir sonucu olan bu ters çevirme, aynı zamanda ordoliberalizmin, liberalizmin başlangıç formülüne yönelik önerilen bir tersine çevirmedir. Ve bunun basit bir devlet-piyasa rol değişiminin çok ötesinde olduğunu söyleyebiliriz. Öyle ki, ordoliberal yönetimselliğin

¹⁸¹ A.g.e., s. 117.

¹⁸² A.g.e., s. 116.

¹⁸³ A.g.e., s. 121.

doğallıktan arındırdığı piyasa, artık devletin performansı için bir belirleyen olarak işlev görmeye başlamıştır. Bu, tam anlamıyla, devletin performansını ölçen bir piyasa ile sorumluluk meselesinin tersine çevrilmesidir. Foucault, ordoliberallerin Nazizm deneyiminden yapmış oldukları çözümlemeyle vardıkları sonucu “geleneksel olarak piyasa ekonomisine atfedilen kusurlar ve yıkıcı etkiler, bunun yerine devlete ve onun içsel kusurlarına ve özel rasyonalitesine atfedilmelidir” diye ifade ederek bu ters yüz etme durumunu sunmaktadır.¹⁸⁴ Yani piyasadan devlete olacak biçimde sorumluluk meselesinin tersine çevrilmesiyle, piyasadaki herhangi bir başarısızlık ya da kusur sadece devletin performansına, ya da devletin uygulamalarındaki eksikliği işaret eder hale gelmektedir. Böylece neoliberal yönetimsellikte piyasa, klasik liberalizmde olduğundan çok daha fazla önem atfedilen ve daha karmaşık bir hakikat rejiminin kilit unsuruna dönüşmektedir.

Devlet müdahaleciliğinin ve liberalizmin eleştirisi üzerine inşa olan bu neoliberal yeni yönetim sanatının temel şiarları, Foucault’nun işaret ettiği üzere, 1938 yılında toplanan ve Louies Rouiger, Friedrich von Hayek, Ludwing von Mises, Wilhelm Röpke ve Alexander Rüstow ve daha birçok ismin katıldığı Walter Lippman Kolokyumu’nda kapsamlı bir şekilde tartışılmıştır. Bu kolokyumda neoliberalizmin adı olarak formüle edilen “pozitif liberalizm” önerisini çok önemli gören Foucault, diğer ordo/neoliberal isimlerin yanı sıra Röpke’nin “serbest piyasa aktif ve son derece ihtiyatlı bir politika gerektirir” ifadesine özel bir vurgu yapmaktadır.¹⁸⁵ Öyle ki aktif ve tetikte olma durumunu, paralel bir biçimde Rüstow’un dile getirdiği “‘güçlü bir devletin’ varlığının önkoşul olduğu ‘liberal müdahaleciliğe’ duyulan ihtiyaç” ifadesinde görebiliriz.¹⁸⁶ Foucault’ya göre, bu Kolokyum’da yapılan tartışmaların esasını, “piyasa özgürlüğünün

¹⁸⁴ A.g.e., s. 116.

¹⁸⁵ A.g.e., s. 133.

¹⁸⁶ Fevre, Raphael, **A Political Economy of Power: Ordoliberalism in Context, 1932-1950**, Oxford University Press, 2021, s. 9.

çok etkin, son derece gözü açık bir politika” gerektirdiği oluşturur. Çünkü Eucken’e göre, her ne kadar tam rekabetin büyük faydaları olsa da, deneyimler ve ekonomik analizler onun aynı zamanda “zarar verici ve tutarsız” olabileceğini göstermektedir.¹⁸⁷ Bu durum ordoliberalere göre rekabetçi düzen bir kez yaratıldıktan sonra sağlıklı ve tutarlı bir biçimde bu düzenin devam edebilmesi için ekonomik müdahaleye olan ihtiyacın devam edeceği sonucunu doğurmaktadır. Gerek rekabetçi düzenin yaratılması, gerekse sonrasında bu etkin ve gözü açık politikanın sorumluluğu ise devlete aittir. Ordoliballer için rekabet hiçbir şekilde doğal hukukun herhangi bir biçimine bağlı olmadığından ya da mücadelenin otomatik bir sonucu olarak görülmediğinden, devletin sorumluluk alanının hukuki-politik bir çerçeve tarafından tesis edilmesi ve bu çerçeve içinde geliştirilmesi önerilmektedir. Yani burada önerilen, devletin piyasa oyununa dâhil olmasıdır:

“Serbest bırakılması gereken piyasa oyunu ve ardından devletin müdahale etmeye başladığı alan olmayacaktır, çünkü piyasa ya da daha doğrusu piyasanın özü olan saf rekabet ancak üretilirse ve aktif bir yönetimsellik tarafından üretilirse ortaya çıkabilir. Böylece rekabete endeksli piyasa mekanizmaları ile yönetimsel politikanın bir tür eksiksiz üst üste binmesi söz konusu olacaktır. Yönetim, piyasa ekonomisine başından sonuna kadar eşlik etmelidir.”¹⁸⁸

Bu yeni liberal politikalarda ekonomiye yönelik müdahalelerle ilgili altı çizilecek husus, söz konusu müdahalelerin planlamacı politikalardaki kadar yaygın olabileceğidir. Fakat buradaki püf nokta, ordoliberal müdahalelerin yalnızca esasının farklı olması değil, aynı zamanda ordoliberal yönetimselliğin kendine özgü, özel bir müdahale biçimine sahip olmasıdır. Bu özel müdahale biçimi, kolektivizm ve bırakınız yapsınlar dışında bir

¹⁸⁷ Eucken, Walter, “What is the Competitive Order?”, s. 106.

¹⁸⁸ Foucault, Michel, **The Birth of Biopolitics**, s. 121.

alternatif olarak klasik liberalizmin tersine çevrilmesiyle ilişkilidir. Yine bir tersine çevirme ile hatırlanacağı üzere klasik liberallerin piyasaya “dokunamazsın” ilkesine karşı neoliberal yönetsellikte söz konusu olan rasyonallite, piyasaya “nasıl dokunmalı” meselesiydi. Nasıl dokunulmalı meselesinde Rüstow’un müdahalecilik yaklaşımı önemlidir. Rüstow bunu şöyle ifade etmektedir:

“Böyle bir müdahale, şimdiye kadar tercih edilenin tam tersi yönde, yani piyasa yasalarına karşı değil, bu yasalarla aynı yönde; eskiyi korumak için değil, yeniyi getirmek için; doğal süreci yavaşlatmak için değil, hızlandırmak için olacaktır. Bu, tabiri caizse, *fata volentem ducunt, nolentem trahunt*¹⁸⁹ sloganını takip eden liberal bir müdahalecilik olacaktır.”¹⁹⁰

Yani Rüstow, müdahaleciliği ordoliberal bir hedefle, kapitalist gelişmenin önünü kesmek için değil, kapitalist gelişmeye öncülük etmek ve mümkün olduğunca onu desteklemek için kullanmayı savunmaktadır. Bu tür müdahalecilik ile Rüstow, toplumsal çıkar gruplarının avı olmayan, ortak fayda namına yönetmek için tüm toplumsal grupların üzerinde konumlanan güçlü bir devlet çağrısında bulunmaktadır.¹⁹¹ Yani Foucault’nun deyişiyle mesele bu dokunuşun “yapılış şekliydi, başka bir deyişle yönetim tarzıydı”.¹⁹² Bu bağlamda çeşitli düzenleyici ilkeler temelinde, yani ilk olarak kurucu ilkeler (*constitutive principles*) aracılığıyla ekonomik düzeninin yaratılması ve düzenleyici ilkeler (*regulative principles*) aracılığıyla rekabetçi düzenin işleyişinin sürdürülmesi noktasında ekonomi politikalarını bilimsellikle oluşturacak devlete rol biçilmektedir.¹⁹³ Böylece rekabetçi düzenin aşınmasını önlemek için devlet, sürekli olarak bu düzene

¹⁸⁹ “Kader, onu kabul edene (istekli olan) yol gösterir, reddedeni ezer geçer.” Seneca’ya ait bir deyiş.

¹⁹⁰ Rüstow, Alexander, a.g.e., s. 145.

¹⁹¹ A.g.e., s. 147.

¹⁹² Foucault, Michel, **The Birth of Biopolitics**, s. 133.

¹⁹³ Eucken, Walter, “What is the Competitive Order?”, s. 106.

yönelmeli ve piyasa aktörlerini yönlendirmelidir. Bu nedenle ordoliberal yönetimsellik için piyasalar, rekabetçi düzenin çerçevesinin devlet tarafından sürekli izlenmesini ve düzenli olarak uyarlanmasını gerektirmektedir. Nitekim ordoliberallere göre serbest piyasa düzeni kendiliğinden var olan doğal bir fenomen değil, korunması, sürdürülmesi ve düzenli olarak çalıştırılması gereken ve anayasal bir düzene dayanan politik-kültürel bir üründür. Bu bakımdan ordoliberaller, piyasa rekabetinin etkin biçimde işlemesinin önünü açan ve bundan sorumlu gördükleri devlete verdikleri rolle, klasik liberal yönetimsellik anlayışından net bir ayrılık sergilerler. Bu net ayrışmaya dair Foucault'nun çözümlemesi şu şekildedir:

“Liberal politikanın sorunu, tam da rekabetin resmi yapısının işleyebileceği somut ve gerçek alanı geliştirmekti. Dolayısıyla, *laissez-faire*'in olmadığı bir piyasa ekonomisi, yani devlet kontrolü olmayan aktif bir siyasa söz konusudur. Bu nedenle neoliberalizm *laissez-faire* ile değil, sürekli teyakkuz, faaliyet ve müdahale ile özdeşleştirilmelidir.”¹⁹⁴

Foucault'nun Eucken'e atıfla belirttiği üzere,¹⁹⁵ sürekli aktif ve tetikte olması gereken ordo/neoliberal yönetim, iki farklı şekilde müdahalede bulunmalıdır. Foucault'nun Eucken'den yaptığı çıkarıma göre bu müdahaleler, düzenleyici eylemler (*regulatory actions*) ve buyurucu eylemler (*organizing actions*) şeklinde gerçekleşmelidir ve her iki müdahale türünde de amaç, piyasa mekanizmalarına müdahale etmek değil, rekabete hizmet etmektir.¹⁹⁶ Ordoliberallere göre, devletin piyasalara yönelik müdahalesi

¹⁹⁴ Foucault, Michel, **The Birth of Biopolitics**, s. 132.

¹⁹⁵ Johanna Oksala bu noktada, Foucault'nun Eucken'e referans vermesine rağmen, düzenleyici eylemlerin detaylı anlatımının, Röpke'nin uyumlu ve uyumsuz eylemler ayrımına dayandığını belirtmektedir. Daha fazla bilgi için bkz. Oksala, Johanna, “Ordoliberalism as Governmentality”, s. 194, Dipnot 25.; Michel Sennelart, François Eward ve Alessandro Fontana da benzer düzeltmeyi yapmaktalar, bkz. Foucault, Michel, **The Birth of Biopolitics**, s. 154, Dipnot 36.

¹⁹⁶ Foucault, Michel, **The Birth of Biopolitics**, s. 138.

son derece doğal ve gereklidir. Bu müdahalelerle ilgili esas mesele, müdahalelerin niteliğiyle ilgilidir. Ordoliberal müdahaleleri planlamacı müdahalelerden ayıran bunların yoğunluğu değil, doğasıdır.¹⁹⁷ Düzenleyici eylemler piyasaya değil, piyasanın koşullarına müdahale eden eylemlerdir. Düzenleyici eylemler, ekonominin işleyişine ancak koşullar bunu zorunlu kıldığında gerçekleştirilen müdahalelerdir. Tekrar vurgulamak gerekirse burada dikkat edilmesi gereken husus, müdahalenin piyasanın mekanizmalarına değil, piyasanın koşullarına yönelik olmasıdır. Foucault'ya göre bu şekilde bir kavrayış bağlamında “piyasa koşullarına müdahale etmek, piyasadaki üç tipik ve temel eğilimi tanımlamak, kabul etmek ve bu eğilimleri cesaretlendirmek ve bir şekilde sınırlarına ve tam olarak kendi gerçekliklerine itmek için serbest bırakmak anlamına gelmektedir.”¹⁹⁸ Foucault bu üç eğilimi “maliyetlerin azaltılması eğilimi, işletmenin kârının azaltılması eğilimi ve son olarak, ya fiyatların kesin ve büyük ölçüde düşürülmesi ya da üretimin iyileştirilmesi yoluyla kârın artırılmasına yönelik geçici, yerleştirilmiş eğilim” olarak sıralamaktadır.¹⁹⁹ Düzenleyici eylemin temel amacı, fiyat mekanizmasının doğru çalışmasını garanti altına almaktır; bu da, enflasyonun kontrolü yoluyla fiyat istikrarının korunmasını gerektirir. Bu nedenle fiyat kontrolleri, piyasanın kimi sektörlerine sağlanan destek, sistematik istihdam yaratılması ve kamu yatırımları gibi sosyalizm ve Keynesçi müdahaleci ekonomi düzeni tarafından kullanılan araçlar kaldırılıp bunların yerini salt piyasa araçlarının alması gerekmektedir.

Buyurucu eylemler ise daha temel ve yapısaldir; bu eylemler genel piyasa koşullarını hedef almaktadır. Burada hedef ekonominin kendisinden ziyade, *toplumsal* düzeydedir; yani, rekabetçi mekanizmaların sadece ekonomide değil, toplumun genelinde düzenleyici bir rol oynayabilmesi için toplumun dokusuna ve derinliğine müdahale

¹⁹⁷ Siems, Mathias ve Schnyder, Gerhard, “Ordoliberal Lessons for Economic Stability: Different Kinds of Regulation, Not More Regulation”, **Governance**, 27(3), 2013, s. 380.

¹⁹⁸ Foucault, Michel, **The Birth of Biopolitics**, s. 138.

¹⁹⁹ A.g.e., s. 138.

edilmesini öngören bir müdahale söz konusudur. Yani buyurucu eylemler piyasaya yönelik daha temel, daha yapısal ve daha genel müdahalelerden oluşur ve bunlar piyasanın varoluş koşullarını veya ordoliberallerin deyişiyle piyasanın “çerçeve” koşullarını oluşturmaktadır.²⁰⁰ Burada, doğrudan ekonomiye değil, çerçeve adı verilen koşullara müdahale vardır ve doğrudan ekonomik olmasa da teknik, hukuki ve benzeri araçlarla ekonominin verimli işleyebilmesi için bulunulan müdahale türlerini içermektedir. Dardot ve Laval’ın işaret ettiği üzere, “uygun bir kurumsal çerçevenin yokluğunda, en iyi niyetli iktisadi politika önlemleri bile etkisiz kalmaya mahkûmdur” ve bu yüzden çerçeve koşullarının sağlanmasının, sağlıklı bir ekonominin temel unsurlarından birini oluşturduğu söylenebilir.²⁰¹ Foucault, Avrupa tarım ekonomisi örneğini kullanarak bu çerçeve politikası şeklindeki müdahaleyi açıklamaktadır. Bu örnekle Foucault, müdahale edilen şeyin direk olarak tarım sektörünün ekonomik alanları olmadığını, müdahalede bulunulan unsurların nüfus, teknik malzemeler, hukuki rejim, toprakların dağıtımı ve hatta iklim gibi çerçeve koşulları olduğunu göstermektedir.²⁰² Ordoliberalere göre tüm bunlar doğrudan ekonomik unsurlar olmadıkları halde, tarımın bir piyasa ekonomisi olarak işletilebilmesi için müdahalede bulunulması gereken çerçeve koşullardır. Diğer bir deyişle, çerçeve koşulları ile yönetimin müdahale etmesi gereken şey, piyasanın varlık koşullarını oluşturan verilerdir.²⁰³ Yani temel fikir, çevrenin piyasa ekonomisi lehine dönüştürülmesi ve bu yönde bir çerçeve oluşturulmasıdır. Buyurucu eylemler, nüfusun sağlığından iklimin kalitesine kadar hemen her şeyi kapsamaktadır ve geleneksel sosyal refah politikaları anlamına gelmemektedir. Bu, temel olarak Keynesçi müdahaleciliğin ve sosyal politikaların ordoliberal düşünürler tarafından reddi anlamını taşımaktadır. Buyurucu müdahalede siyasetin hedefi, refahın eşitlenmesi değil, toplumun rekabetin genel ilkeleri üzerine kurulmasının sağlanmasıdır. Bu durumu, yani “sosyal

²⁰⁰ Siems, Mathias ve Schnyder, Gerhard, a.g.e., s. 381.

²⁰¹ Dardot, Pierre ve Laval, Christian, a.g.e., s. 170.

²⁰² Foucault, Michel, **The Birth of Biopolitics**, s.141.

²⁰³ Dardot, Pierre ve Laval, Christian, a.g.e., s. 180.

politikanın amacının eşitlik olamayacağı, aksine eşitsizliğin işlemesine izin vermesi gerektiği” durumunu Foucault neoliberal yönetimselliğin temel ilkelerinden birisi olarak formüle etmiştir.²⁰⁴

Bu noktada, Foucault’nun klasik ekonomiden ve liberal yönetimsellikten neoliberal ekonomiye ve ordoliberal yönetimselliği geçişte yaşandığını belirttiği kaydırma, sapma ve dönüştürmelerden bir diğeri olan yani ordoliberallerin toplum politikasında karşımıza çıkmaktadır. Savaş sonrası Avrupa’nın refah ekonomilerinde toplumsal politikanın genel olarak herkesin tüm tüketim ürünlerine erişiminde belli bir eşitliği kendine hedef aldığını vurgulayan Foucault, bu sistemlerde toplumsal politikanın esasının eşitsizliklere ve toplum üzerindeki yıkıcı sonuçlara yol açacağı düşünülen vahşi ekonomik güçlere karşı bir güç olarak tasarlandığını, bu doğasıyla da ekonomik işleyişle tezatlık teşkil ettiğine işaret eder.²⁰⁵ Ordoliberaler için toplum politikası, negatif ve telafi edici bir işlev taşımaz ve ekonomik özgürlüğün yıkıcı etkilerini bertaraf etmek gibi bir amaç taşımaz.²⁰⁶ Ordoliberalere göre, gerçek bir toplumsal politika, ekonomik politika bakımından yıkıcı etkiler doğurmak istemiyorsa ekonomiye, yani piyasalara karşı bir güç oluşturamaz ve piyasa süreçlerinin etkilerini telafi edecek uygulamalarda bulunamaz.²⁰⁷ Onlara göre gerçek bir toplumsal politikanın amacı, tüketimin ve gelirlerin toplumsallaştırılması olmayacaktır. Gerçek bir toplumsal politika, gelirleri bir noktadan bir noktaya aktarmak değil, olabilecek en geniş çaplı sermaye düzenini tesisidir. Bu bağlamda ordoliberalere göre “ekonomik büyümenin tek gerçek ve temel sosyal politika” olduğu sonucuna varmaktayız.²⁰⁸ Bu çerçevede müdahale edilmesi gereken bütün olarak toplumun kendisidir ve temel amaç her zaman rekabet mekanizmalarının işleyeceği bir

²⁰⁴ Foucault, Michel, **The Birth of Biopolitics**, s. 143.

²⁰⁵ A.g.e., s. 142.

²⁰⁶ Lemke, Thomas, **Politik Aklın Eleştirisi: Foucault’nun Modern Yönetimsellik Çözümlemesi**, Çeviren: Özge Karlık, Phoenix, Ankara, 2016, s. 344.

²⁰⁷ Foucault, Michel, **The Birth of Biopolitics**, s. 142.

²⁰⁸ Bonefeld, Werner, a.g.e., s. 646.

yüzeyi kurmaktır. Bu anlamıyla ekonominin yönetimi yalnızca bir ekonomik yönetim değil, bir toplum yönetimidir. Bu yönetimin nihai istenci ise piyasaların sağlıklı işleyebileceği bir toplumsal dokunun tesis edilmesidir. Foucault'ya göre “yeni yönetim sanatıyla söz konusu olan şey mübadele toplumu değildir... Bu tür bir toplumun yeniden inşa edilmesi söz konusu değildir”.²⁰⁹ Ordoliberal ya da neoliberal yönetimsellikte “neoliberallerin düşündüğü piyasa referans alınarak düzenlenen toplum, düzenleyici ilkenin meta değişimi değil, rekabet mekanizmaları olması gereken bir toplumdur.”²¹⁰ Bu toplumun maddi esası, girişim modelidir.²¹¹ Ki bu da “bir süpermarket toplumu değil, bir girişim toplumu” inşası gibi düşünülmelidir.”²¹² Bu insanın temel amacı ise, girişim modellerini toplumsal beden içinde çoğullandırmak ve yaygınlaştırmaktır.²¹³ Bu bağlamda, böyle bir toplumun temel atomu olarak yaratılmak istenen insan ise bir mübadele, değiş tokuş insanı değil, *homo economicus* olarak “şirket, girişim ve üretim” insanıdır.²¹⁴ Foucault'nun ifadesiyle:

“Söz konusu olan, ‘girişim’ biçimlerinin mümkün olduğunca yaygınlaştırılması ve çoğaltılması yoluyla genelleştirilmesidir... Neo-liberal politikada söz konusu olan, ‘girişim’ biçiminin toplumsal beden içinde bu şekilde çoğaltılmasıdır. Piyasayı, rekabeti ve dolayısıyla işletmeyi, toplumun biçimlendirici gücü olarak adlandırılacak bir şeye dönüştürmektir.”²¹⁵

Piyasaları yalnızca arz ve talep ekseninde ilerleyen bir mekanizma olmanın ötesinde kavramsallaştıran ordoliberalere göre, piyasanın özü, girişimcilik ruhunu

²⁰⁹ Foucault, Michel, *The Birth of Biopolitics*, s. 146-147.

²¹⁰ A.g.e., s. 147.

²¹¹ Lemke, Thomas, *Politik Aklın Eleştirisi: Foucault'nun Modern Yönetimsellik Çözümlemesi*, s. 344.

²¹² Foucault, Michel, *The Birth of Biopolitics*, s. 147.

²¹³ Lemke, Thomas, *Politik Aklın Eleştirisi: Foucault'nun Modern Yönetimsellik Çözümlemesi*, s. 345.

²¹⁴ Foucault, Michel, *The Birth of Biopolitics*, s. 147.

²¹⁵ A.g.e., s. 148.

toplumun tümüne, tüm atomlarına kadar yaygınlaştırmakta yatmaktadır.²¹⁶ Dolayısıyla bu yönetim politikasında pasif değil aktif, seyrek değil yoğun ve son derece müdahaleci bir tutum benimsenmektedir. Bu aktif ve müdahaleci politikanın yapması gereken ise rekabetin toplum karşıtı etkilerini ortadan kaldırmak değil, bilakis toplumda doğabilecek rekabet karşıtı durum ve mekanizmaları engellemektir. Burada, ordoliberallerin, tek ve temel sosyal politikanın ekonomik büyüme olduğu vurgusuna işaret eden Foucault'nun belirttiği üzere, “sadece ekonomik büyüme, tüm bireylerin bireysel sigorta, özel mülkiyete erişim ve riskleri absorbe edebilecekleri bireysel veya ailesel sermayeye sahip olmalarını sağlayacak bir gelir düzeyine ulaşmalarını sağlamalıdır.”²¹⁷ Böylece Foucault'ya göre ordo/neoliberal yönetimsellik bireyselleştirilmiş ve özelleştirilmiş bir sosyal politika önermektedir. Bu politikanın önemi, bireylerin kendilerinden sorumlu birer sosyal girişim haline gelmesini sağlamak üzere, kolektif refah uygulamalarından vazgeçilmesidir.²¹⁸ Tekrar önemle vurgulanması gereken nokta, ordoliberal sosyal politikanın, ekonomik özgürlüğün toplum veya sosyal doku üzerindeki olası yıkıcı etkilerini absorbe etmek veya geçersiz kılmak için telafi edici bir mekanizma gibi işlev görmemesidir. Foucault'ya göre,

“Eğer kalıcı ve çok biçimli bir sosyal müdahalecilik varsa, bu, piyasa ekonomisine ya da piyasa ekonomisinin eğilimlerine karşı değildir. Aksine, bu müdahalecilik piyasa ekonomisi için tarihsel ve toplumsal bir olasılık koşulu olarak, rekabetçi piyasanın sağlaması gereken düzenlemenin, rekabetin yokluğunun yaratacağı olumsuz etkiler olmaksızın doğru bir şekilde gerçekleşebilmesi için resmi rekabet mekanizmasının işlemesini sağlayan koşul olarak sürdürülmektedir.”²¹⁹

²¹⁶ Bonefeld, Werner, a.g.e., s. 644.

²¹⁷ Foucault, Michel, **The Birth of Biopolitics**, s. 144.

²¹⁸ Bonefeld, Werner, a.g.e., s. 634.

²¹⁹ Foucault, Michel, **The Birth of Biopolitics**, s. 160.

Ordoliberaler bu şekilde rekabet karşıtı süreç ve koşulların engellenmesiyle, toplumun rekabet temelinde, şirket ve girişim modeline göre yeniden biçimlendirilmesi tahayyülünde bulunmaktadır. Ordoliberalerin bu biçimlendirmeyeyle bağlantılı olarak klasik liberal anlayışta yaptıkları kaydırma, dönüştürme ve tersine çevirmenin temel bir diğer unsurunu hukuk anlayışı oluşturur. Nitekim ordoliberalere göre, rekabetin işleyebilmesi hukuksal yapılara bağlıdır.²²⁰ Burada, hukukun üstünlüğünün liberal nosyonunda bir dönüşümle karşılaşırız. On sekizinci yüzyılda hukuk, minimum müdahale mantığı çerçevesinde tahayyül edilmişken, ordoliberaler geniş çaplı bir yasal müdahalecilik öngörür. Gelgelim bu yasal müdahaleciliğin özünü de yine rekabet mekanizmalarının işletilmesi ve bu mekanizmaları işletecek hukuk ile bu hukukun çerçeveye müdahale edebilme kapasitesi oluşturur. Zira Foucault'nun işaret ettiği üzere on sekizinci yüzyılda beliren liberal rejim, iddia edilenlerin aksine kendiliğinden doğal bir düzenin sonucu değildir; devletin hukuki müdahaleciliğini öngören bir yasal düzenin sonucudur. Öyle ki, “ekonomik yaşam; mülkiyet rejimini, sözleşmeleri, patentleri, iflası, meslek birliklerinin ve ticari toplulukların statüsünü, para birimini ve bankacılığı belirleyen hukuki bir çerçeve içinde gerçekleşir; bunların hiçbirisi ekonomik denge yasaları gibi doğa tarafından verili değildir, ancak yasamanın olumsal yaratımlarıdır.”²²¹ Gelgelim Foucault'ya göre, piyasanın en esnek ve etkin bir şekilde işleyebilmesi için gereken hukuki çerçeve konusu klasik ekonomistler tarafından yeterince önemsenmemiştir. Bu bakımdan Foucault, liberal ekonominin, doğallığı içinde kendi kendine işleyeceği yanılgısının aksine, Walter Lippman Kolokyumu'nda ifade edildiği üzere esasında iki türlü bir hakemliğe tabi olduğuna işaret etmektedir: Birincisi, fiyatlar aracılığıyla kendilerine sunulanları tercih eden tüketicilerin hakemliği, ikincisi ise piyasanın özgürlüğünü, sadakatini ve etkinliğini temin eden devletin hakemliği.²²² Bu noktada iki

²²⁰ Dardot, Pierre ve Laval, Christian, s. 188.

²²¹ Foucault, Michel, **The Birth of Biopolitics**, s. 161.

²²² A.g.e., s. 162.

hedefin gerçekleştirilmesi için ordoliberal yönetimselliğin önermiş olduğu ekonomi anayasası fikri önem arz etmektedir. Bu yönetimsellikte rekabetçi düzen ancak yasal bir düzen neticesinde var olabileceğinden ekonomi ve hukuk birbiriyle yakından ilişkilidir ve bu nedenle ordoliberaller oyuncuların adil bir rekabet içinde olmalarını sağlayan ekonomik oyunun sabit kuralları olarak *ekonomi anayasasının* gerekliliğini vurgulamışlardır. Önemli ordoliberal düşünürlerden Böhm'e göre bu önerilen ekonomi anayasası, ekonomik sürecin gerçekliğini içermeyen, daha ziyade *normları somutlaştıran* düzenektir.²²³ Diğer bir deyişle ekonomi anayasasının “amacı *bireylerin ve grupların ekonomik davranışlarını etkilemek* ve her şeyden önce (ekonomik işbölümünün evrimi üzerine) bireylerin karşılıklı ekonomik faaliyetlerini ve tüzel kişiliklerin birbirleriyle olan müteakip ilişkilerini biçimlendirmek veya düzenlemek olan normların somutlaştırılmasıdır”.²²⁴ Ordoliberallere göre, bu gereklilik doğrultusunda “tüm pratik siyasi-hukuki ve siyasi-ekonomik meselelerin ele alınışında”, “ekonomik anayasa fikri temel alınmalıdır” zira ancak ve ancak “bu şekilde göreceliliğin istikrarsızlığı ve olguların kaderci kabulü aşılmış” olacaktır.²²⁵ Bu bakımdan hukuk, ekonominin hizmetinde olan ve ekonomi tarafından belirlenen bir düzen değil, ona şekil veren bir olgudur. Yani Foucault'nun ifadesiyle ortada söz konusu olan, “ekonomik-hukuksal bir düzen”dir.²²⁶ Zira ekonomi, mekanik veya doğal bir işleyiş değil, belli kurallara göre düzenlenmiş bir eylemler bütünüdür.

Bu bağlamda ordoliberal perspektifte, ekonomik düzenin devlet tarafından bilinçli ve sistematik olarak takip edilmesi gereken ekonomi politikalarıyla düzenlenmesi bakımından hukukun işlevinde ciddi bir dönüşümle karşılaşmaktayız. Hukuk devletinin on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllarda despotlukla ve polis devletiyle zıtlık içinde

²²³ Böhm, Franz, “Economic Ordering as a Problem of Economic Policy and a Problem of the Economic Constitution”, s.115. Vurgu orijinal metne aittir.

²²⁴ A.g.e., s.115. Vurgu bana aittir.

²²⁵ Böhm, Franz, Eucken Walter ve Grossmann-Doerth, Hang, a.g.e., s. 36.

²²⁶ Foucault, Michel, **The Birth of Biopolitics**, s. 163.

tanımlandığına işaret eden Foucault, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise yurttaşların her birinin kamusal güce karşı çıkmasını somut, kurumsallaştırılmış ve etkin bir şekilde mümkün kılan bir devlete dönüştüğünü ifade eder.²²⁷ Ordoliberallerin burada getirdiği yenilikse hukuk devletinin genel ilkelerinin ekonomi anayasasına eklenmesi olacaktır. Bu noktada devletin rolü bağlamında ekonomi anayasasının oluşumunda Böhm'e göre üç husus gereklidir: Bunlardan birincisi ekonomi anayasasının “siyasi iradenin açık ve tartışılmaz bir ifadesine dayanması”, ikinci olarak bu siyasi “irade beyanının açık bir yayma eylemiyle geçerli kılınması” gerekliliği ve üçüncü olarak ve bu ekonomi anayasasının “aynı anda, kendi kendine referans veren bir siyasi ekonomik düzen sistemi lehine gerçek ve tözel bir seçim olması” gerekmektedir.²²⁸ Hukuk devletinin genel ilkelerinin ekonomi anayasasına eklenmesi demek, devletin, ekonomik düzen üzerinde yasal müdahalelerde bulunabilmesi demektir. Gelgelim ekonomi anayasası ancak “biçimsel” olabilir. Ekonomi anayasasındaki bu biçimsel ilkelerin özü, planlamanın tam zıddı olmasıdır; ekonomik büyüme veya tüketimin artırılması gibi açıkça tanımlanmış hedeflerden azade olmasıdır. Ekonomi anayasasında hukuk devleti elbette belli kararlar alacaktır ancak bu kararların piyasadaki rekabet oyununu sürdürmeye yönelik kararlar olacaktır. Foucault'nun ifadesiyle,

“Hem devlet hem de bireyler için ekonomi bir oyun olmalıdır: Bir dizi düzenlenmiş faaliyet... Ancak kurallar birilerinin başkaları namına aldığı kararlar değildir. Bu, sonucu kimse tarafından bilinmeyen bir oyunu herkesin nasıl oynaması gerektiğini belirleyen bir dizi kuraldır. Ekonomi bir oyundur ve ekonomiyi çerçeveleyen yasal kurumlar da oyunun kuralları olarak düşünülmelidir.”²²⁹

²²⁷ A.g.e., s. 170.

²²⁸ Böhm, Franz, “Economic Ordering as a Problem of Economic Policy and a Problem of the Economic Constitution”, s.117.

²²⁹ Foucault, Michel, **The Birth of Biopolitics**, s. 173.

Bu noktada Foucault'nun ordoliberalizme dair merakını ve ilgisini çeken en önemli unsur; ordoliberalizmde, ekonomik liberalizmin sadece ekonomik bir sistemi anlatmadığı, aynı zamanda siyasala ilişkin olarak düşünülmesi gerektiği vurgusudur.²³⁰ Bu bağlamda yukarıda verilen alıntının da gösterdiği üzere hukuk, ordoliberal yönetimsellikte ekonomi anayasası fikri çerçevesinde en önemli müdahale teknolojisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazılı bir anayasa gibi anlaşılmaması gereken ve “sadece temel yasalar için değil, aynı zamanda özellikle ekonomik konularla ilgili özel yasalar için de geçerli” olan bu ekonomi anayasası fikri, Ordo Manifesto'da, “ulusun ekonomik yaşamının nasıl yapılandırılacağına ilişkin genel bir siyasi karar olarak” anlaşılması gereken temel biçiminde tanımlanmıştır.²³¹ Bununla birlikte kurucu devlet anayasasının temel niteliği *ahlaki* iken, ülkenin ekonomik kalkınmasının gerçekleştirilmesi “*pratik-teknik* bir zorluk” olarak karşımıza çıkmakta ve böylece ekonomi anayasasını temelde siyasal anayasadan ayıran fark; ekonomi anayasası siyasal anayasadan çok daha “*hassas* bir araç” olması gerektiğinden, “siyasi anayasaya kıyasla, oransal olarak çok daha büyük ve belirleyici olduğu gerçeğine dayanmasından” kaynaklanmaktadır.²³² Bunun yanı sıra Ordo Manifesto'da, ekonomi anayasası fikrine bağlılığın bile “kamu hukuku veya özel hukukun birçok yönünün yorumlanmasında gerçekten güvenilir ve kesin kurallar elde etmenin yollarını” sağladığı ifade edilmiştir.²³³ Herhangi bir politik ekonomi siyasasının tercih edilmesi kararı noktasında ise Böhm'e göre devreye “*fayda kriterleri*” girmektedir ve bu fayda kriterleri ışığında ekonomik anayasa için “kapsamlı ekonomi politikası oluşturma deneyimine sahip *bireylerin teknik bilgisi, eğitilmiş entelektüellerin teorik*

²³⁰ Behrent, Michael C., “Liberalism without Humanism: Michel Foucault and the Free-Market Creed, 1976-1979”, Zamora, Daniel ve Behrent, Michael C. (Edt.) **Foucault and Neoliberalism**, Cambridge, UK: Polity Press, 2016, içinde, 23-60. s. 47.

²³¹ Böhm, Franz, Eucken Walter ve Grossmann-Doerth, Hang, a.g.e., s. 36.

²³² Böhm, Franz, “Economic Ordering as a Problem of Economic Policy and a Problem of the Economic Constitution”, s.118. Vurgu orijinal metne aittir.

²³³ Böhm, Franz, Eucken Walter ve Grossmann-Doerth, Hang, a.g.e., s. 36.

girdileri” önemli bir rol oynamaktadır.²³⁴ Böylece ülkenin ekonomik üretimi gibi teknik-politik konular, ahlaki-politik temellere ek bir yol gösterici olurken, genel politik ekonomik kararlar, teknik ve teorik bilgiye sahip kişiler aracılığıyla ahlaki-politik temeller ışığında ekonomi anayasasına dönüşebilecektir. Fayda kriterleri bağlamında, ordoliberallerin temel inancı serbest piyasa için etkin devletin varlığına bağlı olduğundan, bu durum aynı zamanda, ordoliberallerin siyasal dönüşüm için de sorumluluk almaları anlamı taşımaktadır. Behrent’e göre bu siyasal değişim için tarihi dönüm noktası ise Alman Sosyal Demokrat Partisi’nin (SPD) 1959 yılındaki Bad Godesberg Konferansı’nda Marksizmden vazgeçme yönündeki kararıdır.²³⁵ Zira bu konferans sonrası çıkan karar Foucault için Marksist devrimciliğin bir inkarı olması açısından eleştiri konusu olmanın ötesinde, daha önemli bir anlama sahip olmuştur: “SPD’nin yönetimsellik oyununa” dahil olması.²³⁶

Sonuç olarak Ordo Manifesto’da da belirtildiği üzere, Alman ekonomisi bakımından serbest rekabet temel yapısal ilke olduğu için, dönemin sorunlarının ekonomi anayasasının hükümlerine uygun olarak çözülmesi ordoliberaller için önem arz etmiştir. Böylece, amacı yalnızca haksız rekabet eden bir şirketi soruşturmak olmayan ekonomi anayasası şablonu, rekabeti her daim ayakta tutacak ve ekonomi ve hukuk bilimleri tarafından oluşturulmuş kurallar bütünü anlamına gelmektedir. Bu ekonomi anayasası esasına dayanan fikirden hareketle, Foucault, ordoliberal yönetimselliğin “bırakınız yapsınlar anlayışı” ile karıştırılmaması gerektiğini, ordoliberal yönetimselliğin bunun yerine sürekli teyakkuz halinde olma, tetikte olma ve müdahale anlamına geldiğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, ordoliberal yönetimsellik, piyasanın rekabetçi mantığının koşullarının işleme ve planlamanın rekabet amacıyla yapılmasını

²³⁴ Böhm, Franz, “Economic Ordering as a Problem of Economic Policy and a Problem of the Economic Constitution”, s.119. Vurgu orijinal metne aittir.

²³⁵ Behrent, Michael C., a.g.e., s. 48.

²³⁶ Behrent, Michael C., a.g.e., s. 48.

hedeflediği için müdahaleci bir liberalizmdir. Bu yönetimsellik; etkin rekabet yaratmak ve merkezi planlama gibi bireysel girişimleri koordine etmeye yönelik tüm olumsuz yöntemlere aktif olarak karşı çıkmak için her yere müdahale etmek zorundadır. Bundan dolayı önemle altı çizilmesi gereken nokta, ordoliberal yönetimsellikte müdahalelerin, diğer yönetsel rasyonelitenin müdahalelerinden daha az yoğunluğa, daha az sürekliliğe ya da daha az sıklığa sahip olmadığı; müdahalenin biçiminin ve hedefinin değişmiş olduğudur.

1.2.5. Amerikan Neoliberalizmi

Foucault'nun, 1978-1979 yıllarındaki *Biyopolitikanın Doğuşu* derslerinin yaklaşık üçte birini ordoliberal yönetimselliğin ortaya çıkışı ve entelektüel kökenlerine ayırmış olması tesadüfi bir durum değildir. Foucault'nun, ordoliberalizm derslerinin bitimine yakın, “bugün savaş sonrası Alman neoliberalizmi, yani aslında bizi de ilgilendiren çağdaş neoliberalizm hakkında söylemeye başladığım şeyi bitirmeye çalışmak istiyorum” diyerek aslında Alman neoliberalizmi ile Amerikan neoliberalizminin kökensel bağlarına vurgu yaptığını ifade edebiliriz. Yani Foucault'nun College de France'ta ders verdiği 1970'li yılların sonlarına tekabül eden dönemde kendini gösteren neoliberalizm aslında bir bakıma, savaş sonrası Alman neoliberalizminin bir devamıdır ve tüm dünyayı kuşatan neoliberalizmin kökenleri de bu ordoliberal anlayışa dayanmaktadır.²³⁷ Bu doğrultuda Foucault'nun *Biyopolitikanın Doğuşu* derslerinde ordoliberalizmi ve ona içkin yönetim rasyonelitesini aktardıktan sonra, neoliberalizmin nasıl yeni bir rasyonelitle donanmış, yeni bir yönetimsellik biçimi olduğunu göstermek için ele aldığı örneklerden ikincisini Amerikan neoliberalizmi oluşturur. Foucault'nun neoliberalizmin Amerikan varyantı anlatısında odak noktasını, Gary Becker'ın beşeri sermaye kuramı oluşturur. Bu anlatının önemi, Chicago Okulu önderliğinde Amerikan

²³⁷ Foucault, Michel, *The Birth of Biopolitics*, s. 101.

neoliberalizminin aslında ordoliberal ideallere büyük oranda paralel biçimde gelişmiş olduğunu ve ordoliberal ideallerden rekabet ilkesi ile ekonominin bilimselliği ve nesnelliği jargonunu benimsiyor olduğunu gösteriyor olmasıdır. Böylece ordoliberal ideal, Chicago Okulu eliyle bilimsel hesaplamaların, tahminlerin, varsayımların yapıldığı kuramsal modellemelerle siyaset yapımını etkiler hale gelebilmiş ve öznelere rasyonellik, rekabet ve sermaye-yetenek gibi ilkeler etrafında *homo economicus* şeklindeki inşası sağlanabilmiştir. Kısacası bu anlatı, hem emek hem de işçinin başlı başına ekonomik özneye dönüşüm sürecini ve kişinin sermaye-yetenek formülüyle *homo economicus* olarak inşasını göstermesi bakımından önemlidir. İşte bu kısımda, Amerikan neoliberalizminde kişilerin *homo economicus* şeklinde piyasa özneleri olarak yeniden biçimlendirmesinden hareketle, Foucault'nun Amerikan neoliberalizmine ilişkin anlatısını takip edilmektedir.

Foucault'nun bu anlatısına geçmeden önce, İkinci Dünya Savaşı öncesinde toplanan Walter Lippmann Kolokyumu, Mont Pelerin Topluluğu, 1930'larda muhafazakâr ve New Deal karşıtı entelektüellerin bir arada olduğu Chicago Okulu'nun oluşumuna dair bir parantez açmak gerekir. Bu parantez; neoliberalizmin, İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrası süreçte, Walter Lippmann Kolokyumu ve Mont Pelerin Topluluğu gibi fikrî ve entelektüel girişimlere referanslarla açıklanması ve bu olgunun sıklıkla bağdaştırıldığı monetarizm, arz-yanlı ekonomi ve daha az devlet/yönetim olmak üzere üç doktrine indirgenemeyeceğini göstermek açısından önemlidir. Savaş öncesinde ilk toplantısını yapan ve İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi nedeniyle bir daha toplanamayan Walter Lippmann Kolokyumu, Mont Pelerin Topluluğu'nun oluşumuna giden yol ve neoliberalizmin 1970'li yılların sonundan başlayarak 1980'li yıllarda zaferine giden süreç için ilk adım olmuştur.²³⁸ Walter Lippmann Kolokyumu'nun

²³⁸ Reinhoudt, Jurgén ve Audier, Serge, **The Walter Lippmann Colloquium: The Birth of Neo-Liberalism**, Palgrave MacMillan: Cham, 2018.

1938'deki oluşumuna neden olan gelişme, temel mesajı, piyasa ekonomisinin devlet müdahalesine üstünlüğü olan Walter Lippmann'ın 1937'de yayımlanan ve Avrupa'da liberal entelektüeller arasında coşku uyandıran *The Good Society* adlı çalışması olmuştur.²³⁹ Bu çalışmadan etkilenen Louis Rougier²⁴⁰, Walter Lippmann'ın onuruna Paris'te Walter Lippmann Kolokyumu'nu organize etmiştir ve Kolokyum'a katılanlar – ki Amerikan ekonomistlerinden ya da Chicago Okulu'ndan herhangi bir ilgi olmamıştır²⁴¹–, “kolektivizmin tehlikeleri ve liberalizmin acınacak derecede zayıf devleti üzerine tartışmaların yanı sıra, yenilenmiş bir liberalizmin ilkeleri ve tanımı” üzerine tartışmışlardır.²⁴² Neoliberalizmin böylece resmi ve teorik olarak doğum yeri olan Kolokyum, yukarıda ordoliberalizm bölümünde gösterildiğine paralel olarak, neoliberalizm olgusunu, “fiyat mekanizmasının, serbest girişimin, rekabet sisteminin ve güçlü ve tarafsız bir devletin önceliği olarak” tanımlamıştır.²⁴³ Sonuç olarak Kolokyuma katılanlar, “kitleler tarafından desteklenen totaliter sistemlerin tehdidi, otarşinin ekonomik politikalarıyla birleşen savaş tehdidi ve son olarak kitlelerin isyanına yanıt olarak liberalizmin az çok revize edilmesi ihtiyacı” olmak üzere üç temaya odaklanmışlar ve temelde “ekonomik ve siyasal liberalizmin hayatta kalmasını” sağlamayı hedeflemişlerdir.²⁴⁴

Yeni liberalizme ya da yeni adıyla neoliberalizme dair bu erken dönemdeki tanımlama girişiminde önemle vurgu yapılması gereken nokta, neoliberalizmin Alman varyantının içeriğiyle paralel olarak, güçlü devletin tarafsız bir biçimde piyasa oyununu

²³⁹ Mirowski, Philip ve Plehwe, Dieter, “Introduction”, Mirowski, Philip ve Plehwe, Dieter (Ed.) **The Road from Mont Pelerin: The Making of Neoliberal Thought Collective**, Harvard University Press: London&Massachusetts, 2009 içinde, 1-42.

²⁴⁰ Lippmann'ın kitabından oldukça etkilenmiş olan Louis Rougier'in siyasi olarak muhafazakâr ve elitist bir demokrasi teorisyeni olduğunu, dolayısıyla kitabın muhafazakâr çevreye hitap ettiğini not düşmek gerekir. Ayrıca Marksist kuramcılardan Rudolf Hilferding toplantıya katılmak istemesine rağmen, katılımı Rougier tarafından engellenmiştir. Daha detaylı tartışma için bkz. Reinhoudt, Jurgen ve Audier, Serge, a.g.e.

²⁴¹ Reinhoudt, Jurgen ve Audier, Serge, a.g.e., s. 11.

²⁴² Mirowski, Philip ve Plehwe, Dieter, “Introduction”.

²⁴³ Reinhoudt, Jurgen ve Audier, Serge, a.g.e., s. 14.

²⁴⁴ A.g.e., s. 14.

belirleyecek olmasıdır. Walter Lippmann Kolokyumu daha önce ifade edildiği üzere 1938’de organize edilirken araya İkinci Dünya Savaşı’nın girmesiyle ikinci bir oturum gerçekleştirilememiştir. Hemen savaş sonrası süreçte ise, 1947’de, Mont Pelerin Topluluğu adıyla başlanan entelektüel girişim, sadece bir kez toplanabilen Kolokyum’un hem devamlılığı hem de savaş öncesi dönemden ayrılığı bakımından önemlidir. Devamlılık açısından değerlendirilecek olursa Mont Pelerin Topluluğu’nun kurucu üyelerinden Ludwig von Mises, Friedrich August von Hayek, Michael Polanyi, Raymond Aron, Lionel Robbins ve Alexander Rüstow gibi isimler 1938 yılında toplanan Walter Lippmann Kolokyumu’na katılanlar arasındaydı.²⁴⁵

Ne var ki, bir yandan 1938 Kolokyumu ile Mont Pelerin Topluluğu’na doğru ilk adım atılmışken, diğer yandan özellikle savaş sonrası süreçte, Alman ordoliberalizminden ve Kolokyum’un yeni liberalizm tanımlamasından, Soğuk Savaş dönemi Chicago Okulu yani Amerikan neoliberalizmine dönüşümdeki yol ayrımı da başlamıştır. Her ne kadar bu araştırmanın temel hedefi bu ayrılışın ve farklılaşmanın nedenlerinin açıklanması olmasa da davranışsal ekonominin hâkimiyetine giden sürecin arkasında yatan hikâye ilginçtir. Bu süreçte, Paris’teki Lippmann Kolokyumu’na Amerika ya da daha özelinde Chicago Okulu’ndan herhangi bir ilgi olmamasına rağmen 1947’de Mont Pelerin Topluluğu’na karşı bir merakın oluşması ve sonuç olarak Amerikan neoliberalizmiyle Chicago Okulu’nun entelektüel arenaya girişi bakımından kritik eşik noktasını Hayek’in 1944 yılında London School of Economics’te yazmış olduğu Kölelik Yolu kitabı oluşturmaktadır.²⁴⁶ Van Horn ve Plehwe’nin Chicago Okulu’nun yükselişine dair detaylı anlatısı, Hayek’in 1944’te yayımlamış olduğu eserini 1945 yılında Detroit’te Economic

²⁴⁵ Mirowski, Philip ve Plehwe, Dieter, “Introduction”.

²⁴⁶ Matt Stoller bu ilişkiler ağının gelişimini Free Market Study Project girişimine dayandırmaktadır. Stoller, Matt, **Goliath: The 100-Year War Between Monopoly Power and Democracy**, Simon&Schuster: New York, 2020.. Ayrıca bkz. Van Horn, Rob ve Mirowski, Philip, “The Rise of the Chicago School of Economics and the Birth of Neoliberalism”, Mirowski, Philip ve Plehwe, Dieter (Ed.) **The Road from Mont Pelerin: The Making of Neoliberal Thought Collective**, Harvard University Press: London&Massachusetts, 2009 içinde, 139-178.

Club'ta vermiş olduğu derse ve bunun akabinde Hayek'in iş insanı ve o dönemde Volker Fund'ın başkanı Harold Luhnnow ile tanışmasına götürür. Luhnnow için Hayek'in çalışmasının savaş sonrası dönemde Amerika'da hükümetin gücünü kırmak için önemli bir entelektüel cephane oluşturması bakımından önemli olduğunu ifade eden yazarlar, bu doğrultuda Luhnnow'un, Hayek'e Amerikan okuyucusuna daha basit bir biçimde *Amerikan Köleliğine Giden Yol* başlıklı bir yayın ve bu bağlamda yapılacak araştırma için mali destek teklifinde bulunmasının önemine dikkat çekmektedirler.²⁴⁷ Luhnnow'un Volker Fonu aracılığıyla bu tür bir projeye mali destek sağlayarak ön ayak olması, özellikle Luhnnow'un *New Deal* karşıtı bir muhafazakâr olması bakımından anlamlıdır. Zira Van Horn ve Mirowski'ye göre, Luhnnow tarafından sağlanacak fonla ortaya çıkacak kitapta yapılması gereken vurgu, Hayek'in asıl eserinin mesajından önemli ölçüde farklılaşmaktaydı. Buna göre, “[s]avaş sonrası Amerika’sının siyaseti sadece güçlü bir devlet değil, aynı zamanda uluslararası rakipleri çoğunlukla eski benliklerinin gölgelerine indirgenmiş güçlü şirketler konfigürasyonunu da” farz ederken, onların jargonunda teşvik edilmesi gereken “özgürlük, öncelikle şirketlerin işlerini diledikleri gibi yürütme özgürlüğünü garanti altına almayı” hedeflemekteydi.²⁴⁸ Bu durum, özellikle Hayek gibi her türlü tekelleşme ve kartelleşmenin özgürlük ve demokrasiye tehdit olduğu düşüncesinde olan biri için ve aynı zamanda, Hayek'in değer atfettiği dönemin Chicago Üniversitesi'nin önemli ismi Henry Simons'un yaklaşımından farklıydı. Bundan dolayı Van Horn ve Mirowski, Volker Fund'ın “Soğuk Savaş'ın antisosyalist gündemine uyması için klasik liberalizmin Amerikan bağlamında yeniden formüle edilmesi için baskı yaptığını” öne sürmektedirler.²⁴⁹ Bu durum bizlere Mont Pelerin'e giden süreçte ve Topluluğun 1947 yılında yapmış olduğu ilk buluşmasına Chicago Okulu ve Amerikan şirketlerinin merakının nasıl uyanmış olduğunun da bir yanıtını vermektedir. Böylece

²⁴⁷ Van Horn, Rob ve Mirowski, Philip, “The Rise of the Chicago School of Economics and the Birth of Neoliberalism”.

²⁴⁸ A.g.e., s. 157.

²⁴⁹ A.g.e., s. 158.

genel olarak, gerek neoliberal itikadın oluşum ve gelişiminin merkezi şeklinde konumlandırılan Mont Pelerin Topluluğu'nun ilk toplantısına finansman desteği –ki sonraki toplantılarda da finansmanı sağlayacak olan– Volker Fund tarafından sağlanırken, bu süreçte gerek topluluğun entelektüel oluşumu, gerekse organizasyonu açısından Hayek'in rolü önemli olmuştur.²⁵⁰ Daha da önemlisi bu durum, Chicago Okulu ile Mont Pelerin Topluluğu'nun daha ilk andan itibaren, birbirlerine bağlı olduklarını göstermektedir. Öyle ki, Aaron Director ve von Mises, Allen Wallis ve Frank Knight gibi başlıca aktörler her iki oluşumda da hazır bulunan aktörler olmuşlardır.

Fikirsal kökenleri İkinci Dünya Savaşı öncesinde atılan ve savaş sonrasında tedavüle giren Alman neoliberalizmi “güçlü bir devleti” vurgusu yaparken, Amerikan neoliberaler, “güçlü bir neoliberal devletin kapitalizm yanlısı gücünü ortaya koyabileceği ve sosyal liberaller ile sendikacıların New Deal konusundaki ilerlemesini geriletebileceği alanları dar bir şekilde tanımlamak” için çabalamışlar ve “Chicago, neoliberal entelektüeller ile New Deal'a karşıt şirket muhalefeti arasında kalıcı bir ittifak” oluşumunda anahtar rol üstlenmiştir.²⁵¹ Dolayısıyla, New Deal karşıtlığı ve kendi çıkarı gereği şirket kapitalizm savunusu yapan Volker Fund gibi finans ayağı da düşünülürse, Mont Pelerin Topluluğu ve Chicago Okulu oluşumları, klasik liberalizmin canlandırılmasından ziyade, 1938 Lippmann Kolokiyumu'ndaki ve Ordo tartışmalarındaki tanımlamasından ayrılarak Amerikan ve “modern bağlama daha uygun bir neoliberalizm oluşturma” amacına yönelmiştir.²⁵² Bu nedenle Mont Pelerin ve Chicago Okulu, “[n]eoliberal hegemonyanın yükselişi ve politika araştırmalarının dönüşümü” bakımından okunmalıdır ve bunların, neoliberalizmin, “hem uzmanlaşma açısından ağ kurma kapasitesinin hem de yeni tip bilgi aygıtının” partizan alanları

²⁵⁰ A.g.e., s. 159

²⁵¹ Mirowski, Philip ve Plehwe, Dieter, “Introduction”, s. 29.

²⁵² Van Horn, Rob ve Mirowski, Philip, “Neoliberalism and Chicago”, Emmett, Ross B. (Ed.), **The Elgar Companion to the Chicago School of Economics**, Edward Elgar: Cheltenham, UK, 2010 içinde, 196-206, s. 196.

olduğunun farkında olmamız gerekmektedir.²⁵³ Böylece Topluluk, gerek Keynesçi sosyal müdahalecilik ve faşizm ile sosyalizmin kolektivist ekonomi anlayışına, gerekse klasik liberalizmin sorunlarına karşı bir arayış olması amacıyla yola çıkmış ve hızla uluslararası örgütlerin ve fonların desteğini de alarak 1947’den itibaren fikirsel toplantılar yapmaya başlamıştır.²⁵⁴ Her ne kadar Foucault, kendi döneminde deneyimlenen neoliberalizmi, yani Amerikan varyantını, Alman ordoliberalizminin bir devamı olarak sunsa da, özellikle Chicago Okulu’nun oluşumu ve yükselişi, çağdaş neoliberalizmin, yeni liberalizmin düşünsel hedeflerinin tartışıldığı Walter Lippmann Kolokyumu ve 1947 yılında ilk toplantısını yapan Mont Pelerin Topluluğu’nun ilk amaçlarından ayrılışı göstermektedir.

Kısacası bahsi geçen oluşumlardan özellikle Mont Pelerin ve Chicago Okulu tarafından liberalizmin yeniden programlanması olarak sunulan neoliberalizm, sadece kolektivist ekonomi modeline alternatif bir ekonomik modelleme arayışı değildir. Bu girişimler aynı zamanda, savaş sonrası dönemde ve özellikle Soğuk Savaş döneminde, antisosyalist ajanda doğrultusunda fikirsel-kültürel bir oluşum olarak başlamışlardır. Sosyalist politik, kültürel ve sosyo-ekonomik kavrayışa karşı bir kültürel cephaneye arayışında olan Amerikan muhafazakârlığı da aşamalı olarak, kendi ekonomik modellemesi olan bu fikirsel-kültürel oluşumun tesis ettiği çemberin içine eklemlenmiştir. Sonuçta, 1950-1980 arası süreçte yavaş yavaş olgunun açık kullanımı sıklaşmış ve bir anlamda neoliberalizmlerin oluşumu başlamıştır. 1970’lerin sonunda neoliberalizm deneyimleri yaşanmaya başlandığında da, kavramla eşleştirilen ABD’de Ronald Reagan, İngiltere’de Margaret Thatcher, Şili’de Augusto Pinochet, Türkiye’de Turgut Özal gibi liderler artık politik alanda baş aktörler haline gelmiştir. Bu süreçte,

²⁵³ Mirowski, Philip ve Plehwe, Dieter, “Introduction”, s. 22.

²⁵⁴ ABD merkezli Volker Fonu ve Foundation for Economic Education ilk baştan itibaren finansal destek sağlayan kuruluşlardır. Daha detaylı bilgi için, bkz. Mirowski, Philip ve Plehwe, Dieter (Ed.), a.g.e.

Çin’de de Deng Xiaoping’in 1978’de piyasa reformları sürecini başlatmış olması tesadüfi değildir. 1980’ler ve özellikle 1990’larda kullanımı iyice artmış olan neoliberalizm terimi, Reagan ve Thatcher’ın seçimleri kazanmaları sonrası uygulamaya geçirdikleri “deregülasyon, vergi indirimleri ve devlete ait işletmelerin özelleştirilmesi” gibi ekonomi programlarıyla özdeşleştirilmiştir.²⁵⁵ 1990’lara gelindiğinde de dünya ticaretinin hacmindeki büyüme, Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası ve DTÖ gibi kurumlar tarafından terimin kullanımı daha da yaygınlaşırken, olguya yönelik eleştirel yaklaşım da bu dönemde başlamıştır.²⁵⁶

Foucault, gerek Walter Lippmann Kolokiyumu, gerekse Mont Pelerin Topluluğu ve Chicago Okulu oluşumlarını detaylı olarak ele almamakta ve Amerikan neoliberalizminin başlangıç noktasına Henry Simons’un eleştirel çalışmalarını yerleştirmektedir.²⁵⁷ Foucault’ya göre Amerikan neoliberalizmi, New Deal politikaları ve Beveridge Planı ile savaş sırasında oluşturulmuş benzeri tüm ekonomik ve sosyal müdahalecilik projelerinin eleştirisi üzerine inşa edilmiştir. Foucault, Amerikan neoliberallerinin genel olarak Keynesçi politikalara yönelik eleştirilerini sunduktan sonra Amerika’da beliren neoliberalizmin genel özelliklerini anlamak için buradaki analizini beşeri sermaye ile suç ve suçluluk kavramları üzerinden yürütür. Bu tartışmalar ekseninde Foucault, ordoliberallerin toplumun piyasa için yönetimini önerdiğine dikkat çekerken, Amerikan neoliberallerinin toplumun tümünü ekonomik bir alan olarak yeniden tanımladığını vurgular.

Beşeri sermaye yaklaşımı neoliberal yönetimselliği anlamak açısından önemli olmasına rağmen bu yaklaşımın, başlangıçta Chicago Okulu içinde ya da Henry

²⁵⁵ Reinhoudt, Jurgen ve Audier, Serge, a.g.e., s. 4.

²⁵⁶ A.g.e., ss. 4-5.

²⁵⁷ Foucault, Henry Calvert Simons’un 1934 tarihli “A Positive Program for Laissez-Faire” başlıklı kitabı ve 1945 tarihli “The Beveridge Plan Program: An Unsympathetic Interpretation” makalesi üzerinden sosyal müdahalecilik programlarına yönelik eleştirileri sunmaktadır, bkz. Foucault, Michel, **The Birth of Biopolitics**, s. 216.

Simons'un çalışmalarında yer bulmadığını belirtmemiz gerekmektedir. Burada bir hatırlatma faydalı olacaktır: Foucault'nun önem atfettiği Gary Becker ve onun beşeri sermaye üzerine yapmış olduğu çalışma, 1964'te ilk kez ve 1975'te yeniden yayımlanmıştır. Foucault'nun odaklandığı Becker'ın özellikle beşeri sermaye çalışmasına gelene kadar bu husustaki metodolojik temel, Becker'ın da üzerinde önemli etkisi olan Milton Friedman'ın 1953 tarihli *The Methodology of Positive Economics* adlı makalesiyle atılmıştır.²⁵⁸ Pozitif ve normatif iktisat arasındaki karışıklığın kaçınılmazlığı ve pozitif iktisadın önemine odaklanan makaledeki kritik husus “[P]ozitif ekonomi”nin prensip olarak “herhangi bir etik konumdan veya normatif yargılardan bağımsız” olması vurgusudur.²⁵⁹ Bu ayrım, dönem için önemli bir yöntemsel yeniliktir. Zira artık Friedman'a göre, pozitif iktisadın performansının değerlendirme ölçütü “ortaya koyduğu öngörülerin kesinliği, kapsamı ve deneyime uygunluğu” olarak ifade edilmekte; pozitif iktisadın böylece “fen bilimlerinden herhangi biriyle tam olarak aynı anlamda ‘nesnel’ bir bilim” olabileceği vurgusuna gelinmektedir.²⁶⁰ Friedman, bir politika bilimi olarak iktisatta ilerlemenin, çok az ek teorik çalışma gerektiren temel modellerden oluşan bir araç setinin kullanılmasıyla önemli ölçüde ilerletilebileceğini iddia ederken, onun açtığı yoldan ilerleyen iktisadi modeller “piyasa organizasyonu ve hükümet politikasına” dair yeni değerlendirmeleri, öngörülerini ve tahminleri sunmuşlardır.²⁶¹ Bu modellemelerin önemi, artık siyaset ve siyasaların da piyasa organizasyonu gibi anlaşılmaya başlanması, siyasetçilerin ve seçmenlerin kendi çıkarlarını maksimize eden tüketici aktörler olarak resmediliyor olmasıdır.²⁶²

²⁵⁸ Emmett, Ross B., “Introduction”, Emmett, Ross B. (Ed.), **The Elgar Companion to the Chicago School of Economics**, Edward Elgar: Cheltenham, UK, 2010 içinde, 1-4.

²⁵⁹ Friedman, Milton, “The Methodology of Positive Economics”, **Essays in Positive Economics**, University of Chicago Press: Chicago, 1966 içinde, 3-43, s. 4.

²⁶⁰ A.g.e., s. 4.

²⁶¹ Emmett, Ross B., “Introduction”, s. 2.

²⁶² Van Horn, Rob ve Mirowski, Philip, “The Rise of the Chicago School of Economics and the Birth of Neoliberalism”, s. 162.

Chicago Okulu'nun diğer metodolojik temeli ise yaklaşık yirmi beş yıl sonra 1977'de Geogre J. Stigler ve Becker tarafından yazılan makale ile ortaya koyulmuştur.²⁶³ Friedman'ın takipçileri olan Stigler ve Becker bu çalışmalarında, öngörü ve tahminlerinde “objektif” ve “nesnel” olması bakımında bir fen bilimi statüsüne erişmiş olan ekonomi biliminin; ekonomik olguların karar vericilerin karşılaştığı maliyet kümelerindeki değişiklikler açısından açıklanabileceğini faydalı bir şekilde iddia edebilmesi için zevklerin ve tercihlerin evrensel olarak aynı olduğunu varsayması gerektiği vurgusunu yapıyorlardı. Diğer bir deyişle, Stigler ve Becker'a göre, eğer ekonomi biliminde bir modelleme yaparken, insanlar ve zamanlar arasında zevklerin farklılaşması en başından işin içine giriyorsa bu, argümanı en başından bitirmekte ve olgunun açıklanması ya da sorunsalın çözülmesi/çözümlemesi olanaksız hale gelmektedir. Buradan hareketle, “zevklerin zaman içinde istikrarlı ve insanlar arasında benzer olarak ele alınabileceği önermesi” makalenin temel çıkış noktasıdır ve şu hipotezi önermektedirler: “Yaygın ve/veya kalıcı insan davranışının, ‘zevklerin aynı kalması’ nitelmesini getirmeden, genelleştirilmiş bir fayda-maksimize edici davranış hesabı ile açıklanabileceği”.²⁶⁴ Bu yaklaşıma göre, eğer zevkler değişken olarak ele alınırsa, fayda maksimizasyonu için davranışların bir hesaplaması, tahmini ve dolayısıyla genellemesi yapılamaz ve böylece ekonomi bilimselliğinin esası olan öngörüp genelleme yapabilme olanağından yoksun kalır. Kısaca zevklerin ve renklerin tartışılmaz olacağı ve kişilerin değer yargılarına göre değişebileceği diye tanımlayabileceğimiz bu makalenin başlığı tarihselliği göz önüne alınırsa ilginç bir tercihtir. Antik Roma dönemine ait olduğu düşünülen ve kimin söylediği konusunda kesinlik olmayan bu deyiş – *De Gustibus Non Est*– kişisel tercihlerin doğru ya da yanlış gibi yargılarla nitelendirilemeyecek sadece

²⁶³ Stigler, George J. ve Becker, Gary S., “De Gustibus Non Est Disputandum”, **The American Economic Review**, 67(2), 1977, 76-90. Makalenin başlığı Latin bir deyiştir ve İngilizcesi “There is no disputing about taste” olarak, Türkçesini de “Zevkler konusunda tartışılacak hiçbir şey yoktur” olarak çevirebiliriz. Bkz. “De gustibus non est disputandum.” Merriam-Webster.com Dictionary, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/de%20gustibus%20non%20est%20disputandum>, Erişim Tarihi 03.06.2023.

²⁶⁴ Stigler, George J. ve Becker, Gary S., a.g.e.

subjektif fikirler olduğu mesajını iletmektedir.²⁶⁵ Becker ve Stigler, bu Antik Roma sözüne referansla, “tercihlerin sabit tutulması olması kaydıyla” aksiyomunu analize katmamak önerisindedirler. Ve onlara göre “sabit tercihlerin ve fayda maksimizasyonunun geniş bir davranış yelpazesini açıklama gücü”, tüketici teorisinin yeniden formülüyle giderek önem kazanmış ve yeniden formüle edilmiştir.²⁶⁶ Bu yeniden formülasyon, geleneksel yaklaşımdan farklılaşmaktadır: “geleneksel teoride hanehalkı piyasadan satın aldığı mal ve hizmetlerin fayda fonksiyonunu maksimize ederken, yeniden formülasyonda piyasa malları, kendi zamanları, becerileri, eğitimleri ve diğer beşeri sermayeleri ve diğer girdilerle ürettikleri ve emtia olarak adlandırılan tercih nesnelerinin fayda fonksiyonunu maksimize etmektedirler.”²⁶⁷ Yani bu yeniden formül ile hanehalkı; üretim, tüketim ve yatırım faaliyetlerinde aktif aktörlere, *homo economicus* haline dönüşmektedir. Bu yönetsel ve “bilimsel” temeller böylece, Chicago ekonomistlerinin yalnızca piyasa olguları için politikaya uygun modeller sunmalarına değil, aynı zamanda bu modellerin, daha önce iktisadi kuramın ve ekonominin kapsamı dışında kabul edilen alanlara genişletmelerine de olanak sağlamıştır. Dolayısıyla Foucault’nun Amerikan neoliberalizmi değerlendirmesine başladığı beşeri sermaye yaklaşımı, işte bu iki metodolojik temelin birleşimi ve bu temellerle bağlantısı bağlamında düşünölmelidir.

Foucault’ya göre beşeri sermaye kuramının önemi iki temel olguyu kapmasında yatmaktadır. Bunlardan birincisi, ekonomik analizin o ana kadar girilmemiş bir alana açılması ikincisi ise o zamana kadar ekonomik alanın dışında kalan ya da yukarıda da kısaca ifade edildiğı üzere, daha önce ekonomik olmadığı düşünölen alanların, ekonomik

²⁶⁵ Bartlett, John ve Kaplan, Justin, **Bartlett’s Familiar Quotations: A Collection of Passages, Phrases, and Proverbs Traced to Their Sources in Ancient and Modern Literature**, Little, Brown and Company: New York, 2002, s. 123.

²⁶⁶ Stigler, George J. ve Becker, Gary S., a.g.e., s. 77.

²⁶⁷ Stigler, George J. ve Becker, Gary S., a.g.e., s. 77.

kavramlarla yorumlanabilme olasılığının ortaya çıkması durumudur.²⁶⁸ Foucault'ya göre, bu iki temel olguyu kapsamamasından dolayı Becker'ın çalışmaları önemlidir. Becker'in erken dönem çalışması, piyasada ayrımcılık üzerinedir ve bu çalışma, toplumsal bir fenomen olan ayrımcılığın ekonomi alanında analizine dayanmaktadır. Kısacası ayrımcılığı, neoklasik iktisadi çerçeveyi kullanarak analiz eden Becker bu çalışmasında, “ayrımcılık katsayısı” adını verdiği bir katsayı sayısal göstergeler üretmiş ve sonuç olarak ayrımcılığı “rasyonel bir davranış olarak” tanımlamıştır.²⁶⁹ Becker, ekonomi biliminin toplumsal alandaki açıklayıcı gücünü gösterme girişimini 1960'ların başında doğurganlık, gebelik kontrolü ve çocuklar gibi farklı olgulara yayarak sürdürmüştür. Örneğin, çocuklar üzerine yaptığı çalışma, özellikle aile kararlarının ve bunların toplumsal sonuçlarının incelenmesi için neoklasik ekonomi modeli ve hesaplamalarının kullanılması bakımından ilginçtir. Becker analizinde sonuç olarak “çocukları tüketim ve dayanıklı mallar olarak ele almış” ve “dayanıklı tüketim mallarına olan talep teorisini”, hanehalkının kararları ve bu kararların sosyal sonuçlarını inceleyebilir hale gelmiştir.²⁷⁰

Foucault, bu iki olgu bağlamında tartışmasına, Amerikan neoliberallerinin klasik liberallere yönelik eleştirisiyle devam eder: Amerikan neoliberallerine göre, klasik liberaller ürünlerin üretiminde toprak, sermaye ve emekten bahsederken üçüncüsünü, yani emek nosyonunu neredeyse hiç ele almazlar. Amerikan neoliberal düşünürlere göre Adam Smith, emeği sürekli zaman faktörüne indirgeyerek etkisiz kılmış, Ricardo da emeği yalnızca nicel bir şekilde ele almıştır. Keynes'e göre ise emek kendi başına edilgen olan ve ancak yatırımsal bir ölçekte etkinleşen bir üretimsel faktördür. Klasik ekonomistlere yönelik bu neoliberal eleştiri ve emeğin analizindeki değişim, neoliberalizmin sadece politik alana veya devletin egemen sınıfla olan çıkar uzlaşısı

²⁶⁸ Foucault, Michel, **The Birth of Biopolitics**, s. 219.

²⁶⁹ Teixeira, Pedro Nuno, “Gary S. Becker”, Emmett, Ross B. (Ed.), **The Elgar Companion to the Chicago School of Economics**, Edward Elgar: Cheltenham, UK, 2010 içinde, 253-258, s. 254.

²⁷⁰ A.g.e., s. 254.

üzerinden bir anlayışa atıfla açıklanamayacağını, aynı zamanda insan varoluşuna dair bir durumu ifade ettiği anlamını taşımaktadır.²⁷¹ Bu bağlamda Foucault'nun işaret ettiği üzere Amerikan neoliberallerinin çabası, klasik ekonomideki emek analizinin eleştirisi üzerinden emeği yeniden ekonomik analizin içine çekmek olmuştur.²⁷² Foucault'nun bu bağlamda verdiği örnekler ise neoklasik ekonomistler Theodore Schultz, Gary Becker, Jacob Mincer gibi isimler olmuştur. Foucault'ya göre bu isimler, klasik liberalizmde görmezden gelindiğini ileri sürdükleri emeğin analizini ekonomik analize katma iddiasıyla ortaya çıkarlar. Foucault, neoliberallerin bu iddiası karşısında eğer Marx'ın eleştirel analizinden hareket ediyor olsalar nasıl bir argüman ileri süreceklerine ilişkin olarak Marx'ı hatırlatır. Marx'a göre, işçi, arz ve talebinin dengesine tekabül eden piyasa koşullarında gelişen ücret karşılığı iş gücünü satan kişidir. İşçi tarafından ortaya konan iş, bir değer yaratır ve bu değer bir kısmı elinden alınır. Marx, burada kapitalizmin sorunlu mantığını, temel mekanizmasını bulur ve sermaye mantığının emeği, emek gücüne indirgediğine işaret eder. Marx'a göre, kapitalizm, emeği bir ürüne dönüştürür ve ürettiği değer etkilerine indirger.²⁷³ Foucault'ya göre, Amerikan neoliberalleri, Marx'tan bu noktada farklılaşır. Marx'a göre, bu indirgemedi kapitalizmin mantığı sorumludur. Neoliberallere göre ise, emeğin soyutlanması, ekonomik süreçlere içkin değil, bu süreçler üzerine klasik ekonomide nasıl düşünüldüğünün bir sonucudur: Emek, klasik liberalizmde zaman faktörüne bağımlı bir biçimde değerlendirilir. Neoklasik okumanın aksine emeğin klasik liberaller tarafından bu biçimde değerlendirilmesi, ekonominin nesnesinin sermaye, yatırım, ürün ve üretim süreçleri olarak ele alınmasından kaynaklanır.²⁷⁴

²⁷¹ Read, Jason, "A Genealogy of Homo-Economicus: Neoliberalism and the Production of Subjectivity," **Foucault Studies**, 6, 2009, 25-36.

²⁷² Foucault, Michel, **The Birth of Biopolitics**, ss. 219-220.

²⁷³ A.g.e., s. 221.

²⁷⁴ A.g.e., s. 222.

Foucault, şu durumda klasik liberalizmin sorgulanması suretiyle neoliberaler tarafından emeğin ekonomik analize dâhil edilmesinin ne anlama geldiğini sorgulamaya başlar. Bu bağlamda Foucault emeğin yeniden ekonomik analiz sahasına alınması sorununun esas olarak emeğin kaç paraya alındığı, teknik olarak ne ürettiği, emeğin kattığı değerin ne olduğu meselesi olmadığını vurgular. Emeğin ekonomik olarak analizini yapmaktaki esas mesele, “çalışan kişinin sahip olduğu kaynakları nasıl kullandığıdır.”²⁷⁵ Yani, neoliberalerin bu çabası “emeği ekonomik analiz alanına sokmak için kendimizi çalışan kişinin yerine koymalıyız; çalışmayı, çalışan kişi tarafından uygulanan, hayata geçirilen, rasyonelleştirilen ve hesaplanan ekonomik davranış olarak incelemeliyiz” anlamına gelmektedir.²⁷⁶ Aslında bu durum, yukarıda da değinildiği üzere, aileyi/hanehalkını piyasa işlerindeki alım-satımda pasif fayda-maksimize eden geleneksel kuramdan ayrılışa işaret etmektedir. Yapılan bu yeniden formülleştirme ile geleneksel kuramdan ayrılış sonucunda, hanehalkı, tüketim ve yatırım faaliyetlerinde aktif olarak fayda maksimize edicilere dönüşmektedir ve aynı zamanda işçi ya da hanehalkı başlı başına ekonomik özneye dönüşmektedir.²⁷⁷ Foucault’nun işaret ettiğı üzere bu şekilde neoliberaler, emeğin ekonomik analize dâhil ederek “işçinin bakış açısını benimsiyor ve ilk kez işçinin ekonomik analizde bir nesne -emek gücü biçimindeki arz ve talebin nesnesi- olarak değil, aktif bir ekonomik özne olarak yer alması”nı sağlamaktadırlar.²⁷⁸

Foucault neoliberaler tarafından emeğin ekonomik analize ne şekilde dâhil edildiğı göstermek için Schultz²⁷⁹ ve Becker’e başvurur.²⁸⁰ Bu iki isme göre, işçinin

²⁷⁵ A.g.e., s. 223.

²⁷⁶ A.g.e., s. 223.

²⁷⁷ Stigler, George J. ve Becker, Gary S., a.g.e., s. 77.

²⁷⁸ Foucault, Michel, **The Birth of Biopolitics**, s. 223.

²⁷⁹ Theodore William Schultz ise beşeri sermaye nosyonu ile Gary Becker’ı etkilemiştir. Schultz, Becker’ın beşeri sermaye üzerine yapmış olduğu çalışma konusunda Becker’ı cesaretlendiren isimdir. Bkz. Teixeira, Pedro Nuno, “Theodore William Schultz”, Emmett, Ross B. (Ed.), **The Elgar Companion to the Chicago School of Economics**, Edward Elgar: Cheltenham, UK, 2010 içinde, 326-330.

²⁸⁰ 1992 Nobel Ekonomi ödölünü kazanan Gary S. Becker’in ismi Foucault’nun incelemesinde önemli yer tutmaktadır. Gary S. Becker, ekonomik yaklaşımın, tüm insan davranışlarını anlamak için birleşik bir çerçeve sağlayabileceğini göstermiştir. Becker bu yaklaşımı sosyal etkileşimler, suç ve ceza, bağımlılık, evlilik, doğurganlık ve aile ve irrasyonel davranışlar da olmak üzere insan faaliyetlerinin çeşitli yönlerine

perspektifinden bakıldığında maaş, işgücünün satılmasının ücreti değil, sadece gelirdir. Neoliberaler açısından gelir, sermayenin ürününden ibaretken; sermaye, geleceğe yönelik her türlü gelir kaynağı olarak tanımlanır. Bu noktadan hareketle bir gelir olarak maaş aslında sermayenin ürünüdür ve burada söz konusu “sermaye, bir kişinin şu ya da bu ücreti kazanabilmesini sağlayan tüm fiziksel ve psikolojik faktörlerin bütünüdür; böylece işçi tarafından bakıldığında emek, soyutlama yoluyla emek gücüne ve onun kullanıldığı zamana indirgenen bir meta değildir.”²⁸¹ Bu bağlamda neoliberallerin yapmaya çalıştığı gibi işçinin perspektifinden bakıldığında emek, soyut bir biçimde işgücüne ve işgücünün kullanıldığı zaman dilimine indirgenmiş bir ürün ibaret olmaktan çıkar ve sermaye ile maaş olmak üzere ayrışır. Böylece neoliberal müdahaleyle emek ve işçinin konumu yeniden tanımlanır ve emeğin bir sermayeye dönüşümüne tanıklık ederiz. Yani işçinin bakış açısıyla, ekonomik bakımdan ayrıştırılmış olan emek, işçinin gelecekteki yatırımları için tıpkı makine gibi yetkinlik ve yetenek içeren bir sermaye formu kazanmış olur.²⁸² Böylece emek, makine ya da fabrika gibi sabit sermayeye teknik bilgi-beceri olarak eklenen ve Becker’ın beşeri sermaye dediği şey haline gelmekte ve işçi de bu şeyin taşıyıcısı ve uygulayıcısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu, bir anlamda maddi, yani elle tutulabilen emeğin ötesinde, maddi olmayan emeğin de tüm toplumsal ilişki, his ve iletişim kapitalist üretim sürecinin bir parçası olması demektir.²⁸³ Bu ayrışmanın önemli sonucu ise çalışan öznenin bundan sonra kendisini artık bir şirket gibi, bir girişimci gibi tahayyül etmek zorunda kalması ve sürekli olarak yetenek ve yetilerini içeren bu sermaye formunun kapasitesini artırmak zorunda kalması olacaktır.

uygulamıştır. Daha fazla bilgi için bkz. Becker, Gary S., **An Economic Approach to Human Behavior**, The University of Chicago Press, 1976.

²⁸¹ Foucault, Michel, **The Birth of Biopolitics**, s. 224.

²⁸² Read, Jason, a.g.e., s. 33.

²⁸³ Lazzarato, Maurizio, “Immaterial Labor,” Virno, Paolo ve Hardt, Michael (Ed.), **Radical Thought in Italy: A Potential Politics**, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1996, 133-147.

Foucault'ya göre bu şirket formundaki bireyle birlikte neoliberal özne, bir *homo economicus*'a dönmüş olarak karşımıza çıkar ancak kökten bir anlam kaymasıyla: Neoliberalizmde karşımıza çıkan *homo economicus* artık hiçbir şekilde “bir mübadele partneri değil”, “bir girişimci, kendi kendisinin girişimcisidir.”²⁸⁴ Klasik liberalizmde, *homo economicus*, bir değiş tokuş sürecinde yer alan iki taraftan biridir. Klasik liberalizmde, ekonomik faaliyet doğal kabul edilen piyasadaki mübadele olarak görülür ve mübadele tam olarak toplumun genel matrisini oluşturur. Klasik liberalizmdeki *homo economicus* yararlılık üzerinden davranışını hesaplar. Buna göre, doğallaştırılmış olan piyasa, birtakım haklar ve özgürlüklerin sergilendiği alan olarak, özgürlüğün de mübadele edilmesiyle tüm topluma fayda sağlayacaktır.²⁸⁵ Amerikan neoliberallerinin işaret ettiği ise, mübadele yerine rekabet şeklindeki yeni bir akılsallıkla donanmış bir öznedir. Ortada yine bir *homo economicus* vardır ancak bu *homo economicus* rasyonel mübadeleden ziyade, neoliberal *homo economicus* “özgür ve otonom bir kişisel çıkar ‘atomu’” olan rasyonel rekabet kişisi olarak resmedilmektedir.²⁸⁶ Böylece buradaki kişi, sermaye-yetenek formülü üzerinden, kendisinin girişimcisidir; kendini beşerî bir sermaye olarak kuran bir şirkettir. Sermaye-yetenek formundaki sermaye, burada beşeri sermayedir ve bu sermaye neoliberallere göre doğuştan gelen unsurlardan ve sonradan edinilen diğer unsurlardan oluşur.²⁸⁷ Artık ister işletme sahibi, ister yönetici isterse işçi olsun neoliberal müdahaleyle *homo economicus* öznenin kendisi beşeri sermayedir.

Becker'ın beşeri sermaye üzerine olan araştırması, üniversite eğitiminin parasal getiri oranlarını analiz ettiği çalışmasıyla başlamış ve Schultz'un bu araştırmanın daha da genişletilmesi yönündeki desteğiyle 1964'te *Beşeri Sermaye: Eğitime Özel Referansla Teorik ve Ampirik Bir Analiz* kitabı yayımlanmıştır. Araştırma, beşeri sermaye birikim

²⁸⁴ Foucault, Michel, *The Birth of Biopolitics*, s. 226.

²⁸⁵ Read, Jason, a.g.e., s. 27.

²⁸⁶ Hamann, Trent H., “Neoliberalism, Governmentality, and Ethics,” *Foucault Studies*, 6, 2009, 37-59, s. 38.

²⁸⁷ A.g.e., s. 227.

süreci temelinde yaş-kazanç karlarının şeklinin, beşeri sermaye yatırımının daha erken yaşlarda yoğunlaşması ve gelirin kişisel dağılımı için açıklayıcı olduğu sonucuna ulaşmaktadır.²⁸⁸ Yani her yaşta, her dönemde yetilere yapılan “yatırımlar” gittiğimiz okulları etkilemekte, kendimize yatırım olarak gittiğimiz okullar ilerideki kazancımızı da etkilemektedir. Böylece asgari ücret kazanan işçiden üst düzey banka yöneticilerine kadar ayırım kalmamış ve herkes aktif bir biçimde kendi beceri ve yeteneklerine yatırım yapabilecek rekabetçi girişimci modeliyle tanımlanabilir hale gelmiştir. Foucault’ya göre bu değişim öylesine önemlidir ki, neoliberallerin tüm analizlerinin merkezinde bu *homo economicus* anlayışını getirmek yer alacaktır. Hatta bu şekilde beşeri sermayenin göç olgusunda dahi görüldüğünü örnekleyen Foucault, göçün bir yatırım, göçmeninse bir yatırımcıya dönüştüğü durumdan bahseder. Bunun yansıması ise yeni öznenin, diğer tüm değerleri ve çıkarları açıkça dışlayarak rasyonel seçim ve maliyet-fayda hesaplamasını kullanan sorumlu bireye dönüşmesidir: Eğer bir başarısızlık durumu varsa bu sistemin arızası değil beşeri sermayenin eksikliğinden dolayı kişinin sorumluluğuyla ilgilidir, yeterinde girişimci olamayıp kendine doğru yatırımı yapmamasıyla ilintilidir.²⁸⁹

Foucault’nun Amerikan neoliberalizmiyle ilgili değindiği ve yukarıda bahsedilen durumla yakından ilişkili olan ikinci temel nokta, Amerikalı neoliberallerin piyasa ekonomisini nasıl gayri ekonomik alanlara da yayıldığını göstermek oluşturur. İlk noktayla bağlantılı olarak ve bu ikinci temel husus bağlamında özellikle Gary Becker’ın çalışmalarından hareketle Foucault’nun dönemin ruhu ile ordoliberal ve neoliberal fikirleri olumladığı iddiası, onun gerek Marksizm karşıtlığı gerekse Avrupa’nın derinlemesine hissettiği 1973 OPEC krizi neticesinde devlet, devlet harcamaları ve sosyal refah politikaları karşıtlığı ile Friedman’ın negatif gelir vergisini onaylaması özellikle son

²⁸⁸ Teixeira, Pedro Nuno, “Gary S. Becker”, s. 254.

²⁸⁹ Hamann, Trent H., a.g.e.

yıllarda artan biçimde akademik yazında yer almaya başlamıştır.²⁹⁰²⁹¹ Burada vurgulanması gereken nokta, artık neoliberalizmin, ekonomik faaliyet sürecini yalnızca mübadele bağlamında görmeyip, her türlü ekonomik faaliyeti siyasal ve sosyal ilişkilere de genişletmekte olduğudur. Artık piyasadaki alım ve satımının gündelik deneyimleri tüm toplumsal alana yayılmış ve piyasa, “toplumun imgesi” haline gelmiştir.²⁹² Foucault böylelikle neoliberalizmle birlikte on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıl liberalizminde birbirine karşıt olarak tanımlanan sosyal ve ekonomik alanlar arasındaki ilişkilerin tersine şekilde, yeni bir formda biçimlendirildiğini gösterir. Bunun için Alman ordoliberalleriyle bir karşılaştırmaya giden Foucault; Eucken, Röpke, Müller-Armack gibi isimlere göre, yönetimin işlevinin, toplumu düzenlemek ve hassas rekabet mekanizmalarının tamamen kendi öz yapılarına göre işleyebilmesini sağlayan bir toplum politikası, yani ismine *Gesellschaftspolitik* dedikleri bir sistem kurmak olduğunu hatırlatır.²⁹³ Piyasa etkinliğinin tüm bir toplumsala dönüşümü, Foucault için devletin özellikle sosyal refah politikalarıyla normalleştirici ve disipline edici pratiklerinin yansımalarından bir kaçış anlamı taşımaktadır.²⁹⁴ Toplumsal olguları piyasa mekanizmasının içine yediren bu sistem, toplumda girişim biçimini ve mantığını yaygınlaştırma anlamına geliyordu. Gelgelim Foucault’ya göre, bu şekildeki bir şirket ve girişim toplumu kurma tasavvurunda, müdahalenin sadece ekonomi için yapıp yapılmadığı, bir taraftan toplum politikası ve diğer taraftan kişilerin girişimci olmasının teşvikiyle bireysel bir yaşamın inşası gibi

²⁹⁰ Zamora, Daniel ve Behrent, Michael C. (Edt). **Foucault and Neoliberalism**, Cambridge, UK: Polity Press, 2016.

²⁹¹ Michael Behrent, Foucault’nun neoliberal momenti olumlaması durumunu, 1970’li yıllarda Fransız entelektüel siyaseti içinde yaşanan dönüşümle ilişkilendirmeyi önermektedir. Bu değişim sürecinde Fransa’da öncelerin önemli radikallerinin Marksizmi totaliterlikle eleştirmekte olduğu, liberalizme artan hayranlık ve eski radikallerin sosyalistlerle komünistleri birleştiren seçim ittifakına karşı oldukları bir dönem deneyimlenmekteydi. Fransa iç politikası bağlamında bu süreçte sağ siyasetten ziyade İkinci Sol diye nitelendirilen bir hareket de ekonomi politikalarında devlet karşıtlığı ve toplumsal değişim vizyonunda devlet eleştirisi çizgisi oluşmaya başlamıştı. Hatta bu noktada Foucault’nun neoliberalizmin derinliğini ve radikalliğini gözden kaçırdığı da iddia edilmektedir. Detaylı çalışma için bkz. Behrent, Michael C., a.g.e., ss. 24-25.

²⁹² Read, Jason, a.g.e., s. 26.

²⁹³ Foucault, Michel, **The Birth of Biopolitics**, s. 240.

²⁹⁴ Dean, Mitchell ve Zamora, Daniel, **The Last Man Takes LSD: Foucault and the End of Revolution**, Verso, 2021.

noktalar açısından muğlaklık söz konusudur. Yine de toplumun işletme modeline göre yeniden tasarlanması ve bunun toplumun tüm atomik parçalarına yayılması, ordoliberallerin toplum politikasının temel niteliklerindendir. Bu işletme formunun yaygınlaştırılması ise Foucault'ya göre iki işlevi yerine getirmektedir:

“Bir yandan, ekonomik arz-talep ve yatırım-maliyet-kâr modelini, sosyal ilişkilerin ve varoluşun kendisinin bir modeli, bireyin kendisiyle, zamanla, çevresindekilerle, grupla ve aileyle bir ilişki biçimi haline getirecek şekilde genişletmeyi içerir... Öte yandan, işletmeyi evrensel olarak genelleştirilmiş bir sosyal model haline getirme yönündeki ordoliberal fikir, analizlerinde ya da programlarında, tam da “soğuk” rekabet mekanizmasına karşıt olarak sunulan ve “sıcak” olarak adlandırılabilen bir dizi ahlaki ve kültürel değerin yeniden inşası olarak tanımladıkları şeye bir destek işlevi görür... Bireyin iş çevresine, yaşadığı zamana, evine, ailesine ve doğal çevresine yabancılaşmaması için hareket etmeyi içerir.”²⁹⁵

Bu işlevler, işletme toplumunu yayma mantığının “aynı anda hem bir ekonomi politikası ya da tüm toplumsal alanın ekonomikleştirilmesi; ekonominin, tüm toplumsal alana yayılması politikası”, “hem de rekabetin katı ekonomik oyununda soğuk, vurdumduymaz, hesapçı, rasyonel ve mekanik olanı telafi etme işleviyle kendini bir tür *Vitalpolitik* olarak sunan... bir politika” ile karakterize olduğunu göstermektedir.”²⁹⁶ Ordoliberallerin hedeflediği bu girişim toplumu, “piyasa için ve piyasaya karşı bir toplum, piyasaya yönelik bir toplum ve piyasanın değerler ve varoluş alanındaki etkilerini telafi eden bir toplumdur.”²⁹⁷ Yani bir yandan piyasaya yöneliktir, zira piyasanın

²⁹⁵ Foucault, Michel, **The Birth of Biopolitics**, s. 242.

²⁹⁶ A.g.e., s. 242.

²⁹⁷ A.g.e., s. 242.

işleyeceği koşulların siyasi yönetim eliyle kurulmasını öngörür; ancak diğer yanıyla piyasaya karşı bir toplumdur, çünkü toplum içinde gerçekleşebilecek piyasa karşıtı eylemler için toplumu desteklemeye yöneliktir. Yani bu şirket toplumu, piyasa ekonomisi kurallarına göre kurulmuş bir sosyal alan ekonomisidir.

Foucault'ya göre Alman ordoliberalizminin bu muğlaklığına karşılık Amerikan neoliberalizmi, “piyasanın ekonomik biçimini yaygınlaştırmak” temelinde daha “radikal, bütünlüklü ve kapsamlı” bir yönetim programı içermektedir.²⁹⁸ Dean ve Zamora'nın yakın zamanda yayımlanan eseri, Foucault'nun neoliberalizmle ilişkisi ve onun neoliberalizme dair heyecanı üzerinden Foucault'yu güçlü bir şekilde eleştirmektedir.²⁹⁹ Bu eleştiriyi şimdilik bir kenara bırakacak olursak, Foucault için kapsamlı ve bütünlüklü programla kastedilen, neoliberalizmin sadece “devletleri ya da onların ekonomilerini yönetme biçimi değil, aynı zamanda bireyin yönetimiyle, belirli bir yaşam biçimiyle yakından bağlantılı” bir akılsallık olduğudur.³⁰⁰ İşte bu akılsallık Dean ve Zamora'ya göre Foucault için cezbedicidir; zira 1970'lerin hippy, uyuşturucu kültürü ve gey-lezbiyen kimlik hareketleri ile düşünüldüğünde, 1960'ların refah devletinin normalleştirici ve disipline edici pratiklerine karşı neoliberalizm, piyasa alanının devletin doğrulama biçimi olarak inşası fikri Foucault'nun Kaliforniya'da kendi deneyim, hassasiyetleri ve dönemin moda özgürlükleri için alternatif bir öznellik sunuyor görünmesiyle ve özellikle beşeri sermaye formülasyonu, Foucault'yu kendi yörüngesine çekebilmiştir.³⁰¹ Yani

²⁹⁸ A.g.e., s. 243.

²⁹⁹ Dean ve Zamora'nın çalışması gerek kitabın başlığı gerekse içeriği açısından ilgi çekicidir. Kitapta yazarlar, Foucault'nun 1975 yılında Kaliforniya'da arkadaşlarıyla LSD deneyimi sonrasında yazınında radikal bir dönüşüm olduğunu ve neoliberalizmin kişinin kendi kendisinin girişimci olması fikrinin Foucault'ya cazip geldiğini ileri sürerken, Foucault'nun bu kişisel deneyimi üzerinden neoliberal yönetimselliği olumlamasının onun refah devleti korkusundan kaynaklandığını ifade etmektedirler. Bu güçlü eleştiri bugün gelinen noktada yani piyasa reformlarının da başlı başına özneyi disipline edici pratiklere dönüştürmesi aşamasında anlamlı olmakla birlikte, Foucault'nun yaşadığı 1970'lerin kültürel hareketlerin yoğun olduğu dönemde bu reformların yeni gerilim ve sorunların ortaya çıkaracağını kestirememesi nedeniyle negatif eleştirisi adil olmayabilir. Ki akılda tutulması gereken nokta Foucault derslerinde yönetimsellik çözümlemesini geleceğin tahmini yerine “history of present” yani “şimdinin tarihi” olarak adlandırmıştır. Bkz. Dean, Mitchell ve Zamora, Daniel, a.g.e.

³⁰⁰ Read, Jason, a.g.e., s. 27.

³⁰¹ Dean, Mitchell ve Zamora, Daniel, a.g.e.

Amerikan neoliberalizmde esas olan, piyasaya uygun bir toplum yaratmak değil; piyasanın, sosyal alanı kapsayacak şekilde mübadele dışında kalan eylemleri de içine alarak ekonomik biçimi topluma yaygınlaştırmaktır. Buradan hareketle Foucault, piyasa aklının neoliberaler tarafından sosyal alana sınırsızca yayılmasının iki etkisini analiz eder. Bunlardan ilki, Gary Becker'ın gösterdiği üzere; ayrımcılık, doğurganlık ya da doğum kontrolü gibi toplumsal olguların ekonomik analize dâhil edilmesi sonucunda toplumsal süreçlerin ekonomik bir çerçevede görünür ve yönetilir kılınmasıdır. Yani toplumsal olan ve ekonomi dışındaki alanda olan ve hanehalkının kararı olarak nitelendirilen olgular ekonomik analizin meselesi haline gelmiş ve ekonomik akıl, bu alanlara genişletilmiştir. Buradan çıkarılabilecek sonuçlardan birincisi, “piyasanın ekonomik biçiminin parasal mübadelelerin ötesinde genelleştirilmesinin, Amerikan neoliberalizmde bir anlaşılabilirlik ilkesi ve sosyal ilişkiler ile bireysel davranışların deşifre edilmesi ilkesi olarak işlev görüyor” olmasıdır.³⁰² Bu husus tam da Dean ve Zamora'nın ifade ettikleri Foucault eleştirisi bağlamında yeni ve alternatif bir öznellik üzerinden neoliberalizmin kişinin kendisinin girişimcisi olarak formüle edilmesiyle ilişkilidir.³⁰³ Bu ise Becker'ın beşeri sermaye yaklaşımı ve onun etkisi bağlamında yukarıda da açıklandığı üzere, “arz ve talep temeline oturtulmuş analizin ekonomik olmayan alanlara da uygulanabilir bir şablona” dönüşmesi anlamına gelmektedir.³⁰⁴ Bu nedenle beşeri sermaye yaklaşımı Foucault tarafından, onun çok değer atfettiği kişinin kendisine müdahalesi ve kişinin özerkliğine giden yol için bir formülasyon olarak görülmüştür.³⁰⁵

Foucault, neoliberalerin ekonomik biçimin genelleştirilmesine dayanan anlaşılabilirlik ilkesi ile oluşturulan bu şablonun birçok ekonomik olmayan alana

³⁰² Foucault, Michel, **The Birth of Biopolitics**, s. 243.

³⁰³ Dean, Mitchell ve Zamora, Daniel, a.g.e.

³⁰⁴ Foucault, Michel, **The Birth of Biopolitics**, s. 243.

³⁰⁵ Dean, Mitchell ve Zamora, Daniel, a.g.e.

uygulandığı vurgusu üzerinden anne-çocuk ilişkisi bağlamında ilerleyen bir örnek verir. Buna göre, neoliberal perspektifte, annenin çocuğuna ayırdığı zaman ve bakım düzeyi, zaman ve bakımın ölçülebilirliği bakımından bir yatırımdır. Bu yatırım ise çocuğun ileride gelir elde edebileceği beşeri sermayesini oluşturacaktır. Bu sermaye sayesinde çocuk maddi bir kazanç elde edecekken, anne de manevi bir kazanç duygusu elde edecektir. Yani daha önce ekonomik bir ilişki olarak kabul edilmeyecek olan pek çok toplumsal ilişki gibi anne-çocuk ilişkisi de, neoliberallerin oluşturduğu bu yeni şablonla bir yatırım, bir sermaye, kar-zarar ilişkisine dönüşmüş olmaktadır.³⁰⁶ Bu durumda ve aynı zamanda neoliberal yönetimsellik, “haklar ve yükümlülüklerden ziyade çıkarlar, arzular ve özlemler üzerinden işlemektedir.”³⁰⁷ Yani anne, iyi çocuk yetiştirme yükümlülüğünden ziyade toplumsalın, piyasa tarafından içerilmesiyle kar-zarar fayda maksimizasyonu hesabıyla çocuğuna ve kendisine yatırım yapar duruma gelmiştir.

Foucault’ya göre piyasa yapısının neoliberaler tarafından sosyal alana sınırsızca yayılmasının yarattığı etkilerden ikincisi, ekonomik şablonun yönetim faaliyetini teste tabi tutmaya ve geçerliliğini ölçmeye, kamusal gücün istismarına, aşırılıklarına ve gereksiz harcamalarına karşı çıkmaya yaramasıdır.³⁰⁸ Bu etkiden çıkan sonuç ise piyasanın, “siyasal ve yönetim eylemlerine yönelik daimi siyasi eleştiriyi bir temele dayandırma ve meşrulaştırma” işlevi görmesidir.³⁰⁹ Bu meşrulaştırma göreviyle piyasanın, üretici ve tüketici eylemlerinin bir hakikat “doğrulama” sahası olarak işleminin ötesinde, devletin doğrulamasının yapıldığı bir alan işlevi göstermesi kastedilmektedir.³¹⁰ Yani burada bahsedilen; kamusal gücün faaliyetlerinin arz ve talep düzeni süzgecinden geçerek gerçekleşiyor olmasıdır. Sonuç olarak Foucault’ya göre, burada gördüğümüz, “fiilen uygulanan yönetimselliğin eleştirisini içerir ki bu sadece

³⁰⁶ Foucault, Michel, **The Birth of Biopolitics**, s. 244.

³⁰⁷ Read, Jason, a.g.e., s. 29.

³⁰⁸ Foucault, Michel, **The Birth of Biopolitics**, s. 246.

³⁰⁹ A.g.e., s. 246.

³¹⁰ Dean, Mitchell ve Zamora, Daniel, a.g.e.

siyasi veya hukuki bir eleştiri değildir; bu bir piyasa eleştirisidir, kamu otoritelerinin eylemlerine karşı çıkan bir piyasa eleştirisinin sinizmidir.”³¹¹ Bu piyasa eleştirisi böylece tüm kamusal faaliyetleri maliyet ve kazanç temelinde değerlendirme kabiliyetine sahip olabilmekte ve her şey bu dayanak noktası üzerinden biçimlenmektedir. Foucault’nun işaret ettiği üzere, on dokuzuncu yüzyılda yönetim faaliyetinin ölçüsüzlüğüne karşı hukuki tedbirler alınırken burada, yönetim faaliyetini sırf ekonomi ve piyasa temelinde değerlendirmeyi amaçlayan bir akılsallıkla karşılaşıyoruz. Bu rasyonalite çerçevesinde “bırakınız yapsınlar ilkesi tersine çevrilmekte ve piyasa artık yönetimin kendi kendini sınırlamasının bir ilkesi olmaktan çıkıp, yönetime karşı çevrilmiş bir ilke” ya da başka bir deyişle “yönetimin karşısına dikilen bir tür daimi ekonomik mahkeme” haline gelmektedir.³¹² Foucault’ya göre neoliberalizm, “bireylerin kendi kendilerini tanımlama ve yaratma özerkliklerini en üst düzeye çıkarmaya çalışan ve refah devleti ile beşeri bilimlerin özneleştirilmesine/özneleştirilmesine direnen bir yönetim biçimidir.”³¹³

Foucault’nun, Amerikan neoliberalizmi bağlamında tüm toplumsal alanların ekonomikleştirildiğini göstermek üzere vermiş olduğu bir diğer örneği suç ve ceza hukukunun işleyişine yönelik analizleri oluşturmaktadır. Bu noktada yine Gary Becker’in analizlerini esas alan Foucault; Becker’in suçluyu, cezalandırma riskini göze alarak, yani bir kâr-zarar hesaplamasıyla bir eyleme girişen bir özne olarak ele aldığına işaret eder.³¹⁴ Burada suçlu kişi, kamu otoritesi tarafından ahlaki veya antropolojik açılardan değil, salt ekonomik ölçülere göre ele alınır. Örneğin bu bakımdan cinayet işleyen bir kişi ile kırmızı ışıktaki geçen kişi arasında bir fark kalmaz: Becker’e göre her ikisinde de fail, belirli bir kâr-zarar hesabıyla, belirli bir kazanç elde etme güdüsüyle eyleme girişmiştir. Ceza sistemi açısından da bu artık kamu otoritesinin belirli kâr-zarar hesapları yaparak yanıt

³¹¹ Foucault, Michel, **The Birth of Biopolitics**, s. 246.

³¹² A.g.e., s. 247.

³¹³ Dean, Mitchell ve Zamora, Daniel, a.g.e., s. 209.

³¹⁴ Foucault, Michel, **The Birth of Biopolitics**, ss. 250-251.

verdiği bir durum haline dönüşecektir. Klasik yaklaşım; cezayla ilgili olarak tazmin etme, bireyin cezalandırılması, diğer bireylerin korunması gibi unsurlarla ilgilenirken, neoliberaler cezaya dair yeni bir ilişkilendirmeye gider. Bundan sonra ceza, artık suçlunun davranış arzına yanıt veren unsur haline gelir. Yani suç da diğer her faaliyetlerimiz gibi çıkarlar, özgürlükler ve riskler açısından çerçevelendirilmektedir.³¹⁵ Burada altını çizmemiz gereken nokta, Foucault’nun neoliberalizmi yönetimsellik olarak çözümlemesi neticesinde, neoliberalizmin ekonomik politika boyutunu geri plana atması ve böylece ekonomik ve sosyal eşitsizlik sorunlarını çok az gündeme getirmesi ve hatta neredeyse gündeme getirmemiş olmasıdır. Daha da önemlisi, bu arka plana itişle Foucault temel toplumsal meseleyi, sömürüden, kişisel davranış meselelerine doğru yeniden şekillendirmiştir.³¹⁶ Foucault’nun kavrayışı için söz konusu olan, on sekizinci yüzyıl reformcularının yaptığı gibi suçun tamamen ortadan kaldırılmaya çalışılması değil, maliyet hesabı göz önüne alınarak “suç arzına göre suç piyasasına müdahale edilmesi” haline gelmektedir.³¹⁷ Dolayısıyla bir kez daha aynı noktaya, yani, ne işle meşgul olursa olsun ister suçlu ister şirket yöneticisi olsun, neoliberal yönetimselliğin herhangi antropolojik bir insan modeli tanımlamadan kişiyi rasyonelliği doğrultusunda tutum ve eylemlerinden sorumlu tutması noktasına gelmekteyiz.³¹⁸ Suç-suçlu örneği de açıkça göstermektedir ki, artık tüm kurumlar, yapılar, devletler, şirketler ve kişiler neoliberal yönetimsellik bağlamında artık aynı mantıkla yani çıkar, kar-zarar ve rekabet nosyonlarına göre yönetilmektedir ve kendilerini yönetmektedirler.³¹⁹ Böylelikle ekonomi, “bilimsel” müdahaleleriyle her şeyi aynı mantıkta buluşturmaktadır. Bunu yaparken de siyasal, toplumsal ve ekonomik olanın sınırlarını geçerek herkesin bu

³¹⁵ Read, Jason, a.g.e., s. 35.

³¹⁶ Dean, Mitchell ve Zamora, Daniel, a.g.e.

³¹⁷ Foucault, Michel, **The Birth of Biopolitics**, s. 256.

³¹⁸ Zamora, Daniel, “Foucault, the Excluded, and the Neoliberal Erosion of the State”, . Zamora, Daniel ve Behrent, Michael C. (Edt.) **Foucault and Neoliberalism**, Cambridge, UK: Polity Press, 2016, içinde, 62-83, s. 76.

³¹⁹ Read, Jason, a.g.e., s. 29.

mantığı içselleştirdiği bir düzenek oluşturmuş ve kendisini “görünmez” kılabilir hale gelmiştir.³²⁰ Foucault’nun sunduğu gerek anne-çocuk gerekse suç-suçlu örnekleri iktisadi eylemin beşeri sermeye üzerinden farklı bir duruma yani, direk suçluya ya da direk anneye müdahale etmediği, daha ziyade, kâr-maliyet-zarar hesabı üzerinden tutumların dönüştürme eğilimini göstermektedir. Sonuç olarak Foucault bu okumasıyla neoliberalizmin devletin geri çekilmesi olarak değil, devletin tabi kılma tekniklerinin geri çekilmesi olarak görmektedir.³²¹ Neoliberal ya da ordoliberal yönetsellik dolayısıyla devlete farklı bir teknik sağlamıştır ki bu da kişiye doğrudan normalleştirici ve disipline edici müdahale tekniklerinden ziyade müdahalenin çevresel bir biçimde yapılmasıdır. Böylece “çevre”ye ya da “çerçeve”ye yani koşullara yapılan müdahale teknikleriyle kişi, artık tutumlarını dönüştürecek ya da dönüştürmeye direndiğinde hakikat doğrulama sahası olan piyasanın sunduğu nimet ve teşviklerden yararlanamayacaktır. Yani kişi, kendisinin girişimcisi olarak kendi kendisinin sorumluluğundadır. Hatta kişiye yüklenen bu sorumluluktur ki, Chicago Okulu’nun önemli temsilcilerinden Milton Friedman’ın negatif gelir vergisi önerisi, Foucault için anlamlı ve anlaşılır bulunmuştur.³²² Negatif vergi önerisiyle, sosyal refah programları nedeniyle çalışma koşullarından kaçınmayı en aza indirmek ve sosyal hizmetler bürokrasisinin “devasa” boyutlara ulaşan maliyetlerini kırmak hedefleri yer alırken, Behrent’e göre Foucault için bu öneriyi çekici kılan şey ise, “iyi” ve “kötü” yoksul ayrımlarını yıkması olmuştur.³²³ Bu hedef doğrultusunda kamu, artık sadece hak eden yoksulların yardım almasını garanti altına alma kaygısı taşımamakta ve yoksulluğun tanımlamasında somut ve tek kriter olan gelir devreye girmektedir. Böylece, zengin ya da yoksul ayrımı göz edilmeksizin herkesin gelir ve vergi beyannamesi toplanmakta ve ancak gelirleri belirli sınırın altında yer alanlar gelir vergisi

³²⁰ Tellmann, Ute, “Foucault and the Invisible Economy,” **Foucault Studies**, 6, 2009, 5-24.

³²¹ Zamora, Daniel, “How Michel Foucault Got Neoliberalism So Wrong”, **Jacobin**, 6 Eylül 2019, <https://jacobin.com/2019/09/michel-foucault-neoliberalism-friedrich-hayek-milton-friedman-gary-becker-minoritarian-governments>, Erişim Tarihi: 5.12.2023.

³²² Zamora, Daniel, “Foucault, the Excluded, and the Neoliberal Erosion of the State”s. 75.

³²³ Behrent, C. Michael, a.g.e., s. 50.

ödemek yerine kamudan mali destek alabilir hale gelmesi sağlanmaktadır. Doğal olarak bu onaylama Foucault'nun çözümlemelerinde sınıf temelli toplumsal analizin yer almadığının önemli bir işaretidir.³²⁴ Negatif gelir vergisinin desteklenmesi sosyal refah devletinin müdahaleciliği yerine herkesi ekonomi oyunu içine dâhil eden yönetimselliğin *homo economicus*'un tutumlarını daha az bürokrasi ve devlet müdahalesi ile yönetilebilmesi durumu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Foucault her ne kadar Amerikan neoliberalizminin Alman ordoliberalizminden farklılaştığı hususları ifade etse de ona göre her ikisinin de bir yönetimsellik biçimi olarak dayanak noktalarının aynı yerde bulunduğunu ifade edebiliriz. Diğer bir deyişle, yukarıda *homo economicus* bağlamında ele alınan Foucault'nun beşeri sermaye üzerinden yaptığı çözümleme ordoliberalizm için de geçerlidir. Burada Amerikan neoliberalizminin, 1930'lu yıllarda ordoliberaler tarafından ortaya konulan idealleri insanın her eylemine ve her türlü sosyal ilişkilere uyarladığını söylemek abartılı olmayacaktır. Yani bu durumu, Amerikan neoliberalizminin önemli isimlerinden örneğin Becker'ın ordoliberalizm ile aynı kuramsal-söylemsel çıkışla bu kuramsal bağlamı suç ve suçluluk ya da aile-çocuk ilişkisi vakalarına uyarlamış olduğunu düşünülebiliriz. Amerikan neoliberallerinin Ordo Manifesto'dan birkaç on yıl sonra ortaya koyduğu bu çözümlemeler ekonomik modeli farklı bağlamlara uyarlayarak incelenen olguları çeşitlendirmişlerdir. Ve her ne kadar vakalar farklı olsa da ortaya koyulan sonuçlar ve yapılan çıkarımlar bu ekonomik modelleme çerçevesinde biçimlenmektedir.

Sonuç olarak, ordoliberal veya neoliberal yönetimselliğin yükselişiyle geleneksel anlamıyla devletin geri çekilişine işaret eden Foucault, gerçekte bu yükselişin bir yönetim eksikliğine yol açacağını iddia etmemektedir.³²⁵ Foucault'nun neoliberalizmin eleştirel

³²⁴ Zamora, Daniel, "Foucault, the Excluded, and the Neoliberal Erosion of the State", s. 66.

³²⁵ Foucault, Michel, **The Birth of Biopolitics**, s. 191.

yorumunu ilginç ve özgün kılan nokta, onu bir ideoloji ya da siyasi bir doktrin olarak değil, rasyonel olarak yansıtılmış ve koordine edilmiş bir yönetimsellik biçimi olarak analiz etmesidir.³²⁶ Bunun anlamıysa piyasa ve devletin, rasyonel olarak koordine edilmiş bir dizi yönetimsel pratikleri oluşturan bir birliktelik olarak anlaşılması ve birbirlerinin zıttı olarak yaklaşılmaması gerektiğidir. Dolayısıyla Foucault'nun dersleri ve anlatısında ordo/neoliberal yönetimselliğin temel amacının, sadece doğal rekabetçiliği ve kişisel çıkarı teşvik eden ve gerekli kılan değil, aynı zamanda bunları üreten toplumsal koşulların yaratılması olduğu karşımıza çıkmaktadır.

Ordo/neoliberal yönetimsellik rekabeti, toplumdaki insan davranışlarına rehberlik eden baskın ilke olarak savunurken bireyden haneye, ulusa ve dünya ekonomisine kadar insan faaliyetlerinin her düzeyinde ve çeşitli ölçeklerinde rekabetçiliğin her şeyden önemli olduğu anlayışı hâkimdir. Bu rekabet ortamında başarılı olan bireyler, rekabetçi serbest piyasa çerçevesini ve ilkelerini kabul etmeli ve o ilkelere göre yani finansal ya da finansal olmayan en etkili araçların, yöntemlerin ve enstrümanların arasından dikkatle hesaplanmış stratejik seçimler yaparak hareket etmelidir.³²⁷ Bu yönetimsellikle ortaya çıkan kişiler diploma edinmek, göç etmek ya da dil öğrenmek gibi yaşamlarının farklı alanlarına uzun ve kısa vadeli yatırımlar yapmalı ve maliyetleri, riskleri ve yatırım yapılan sermayenin olası getirilerini hesaplayabilmek için yeterli ekonomik bilgi edinmelidirler. Dolayısıyla Foucault neoliberal yönetimselliğin, disipline edici toplumların siyasal ve yasal yurttaş figüründen farklı olarak farklı eğilimler, tercihler ve motivasyonlarla yapılandırılmış bir ekonomik öznenin ortaya çıktığı, öznellik üretmenin belirli bir tarzı olarak görülmesi gerektiğini vurgulamaktadır.³²⁸ Ordo/neoliberal yönetimsellik kısacası, öznel risk almak, ihtiyatlı ve disiplinli olmak, yaratıcılık sergilemek ve kaçınılmaz

³²⁶ Rose, Nikolas, "Governing 'Advanced' Liberal Democracies", Barry, Andrew, Osborne, Thomas ve Rose, Nikolas (Ed.), **Foucault and Political Reason: Liberalism, Neo-Liberalism and Rationalities of Government**, University of Chicago Press, Chicago, 1996, 37-64.

³²⁷ Foucault, Michel, **The Birth of Biopolitics**, s. 241.

³²⁸ Read, Jason, a.g.e., s. 29.

olarak rekabet ettikleri diğerlerine karşı kendi performanslarını değerlendirmek zorunda olan girişimci özneler olarak kurmaktadır. Dolayısıyla, ordoliberal yönetimselliğin içerdiği siyasi proje; piyasayı, rekabeti ve dolayısıyla girişimi hem toplumun hem de bireyin biçimlendirici gücü olarak adlandırılabilen bir şeye dönüştürme meselesi olarak özetlenebilir.³²⁹

Burada önemli nokta, gerek ordoliberal gerekse neoliberal yönetimsellikte, *homo economicus*'un sadece ekonomi alanıyla özdeş anlaşılmaması gerektiğidir. İster çalışan, ister anne-çocuk, isterse suç-suçluluk olsun bu alanların her birinde bir ekonomikleşme ordo/neoliberal yönetimselliğin temel çıkışıdır. Burada ordo/neoliberal yönetimsel müdahale ne tür özne olursa olsun, çözümlemesini öznenin bakışından yapmakta ve onun tutumlarının analiz edilmesi için de *homo economicus* şablonunu kullanmaktadır. Diğer bir deyişle, *homo economicus*, bireyin davranışına dair benimsenecek anlaşılabilirlik ağı ve düzeneği olmaktadır. Bu ordo/neoliberal yönetimsellik için hayati öneme sahip olan bireyin yönetilebilir, yönetimselleştirilebilir hale gelmesi, iktidarın bireyi ancak ve ancak bir *homo economicus* olduğu ölçüde ele geçirmesi, tabiiyeti altında tutabilmesi anlamına gelmektedir. Yönetim ile bireyin ara yüzü ve bağlantı noktası olarak karşımıza çıkan *homo economicus* birey ile onun üzerinde uygulanan iktidar arasındaki temas yüzeyi ve dolayısıyla birey üzerindeki iktidarın düzenleniş ilkesine dönüşmüştür.³³⁰ Böylece ordo/neoliberalizmin siyasi rasyonalitesi aracılığıyla, ekonomi dışı alanlar da dâhil olmak üzere her şeyin ekonomikleştirilebileceği ve ihtiyatlı girişimciliği icra etmesi beklenen bireysel öznenin, kemer sıkma ya da serbest ticaret politikalarını uygulayan devlete kadar her şeyin piyasa mekanizmaları aracılığıyla yönetilebileceği sonucuna varıyoruz.

³²⁹ Biebricher, Thomas ve Vogelmann, Frieder, "Introduction", Biebricher, Thomas ve Vogelmann, Frieder (Ed.), **The Birth of Austerity: German Ordoliberalism and Contemporary Neoliberalism**, Rowman&Littlefield, London&New York, 2017 içinde, 1-22, s. 14.

³³⁰ Foucault, Michel, **The Birth of Biopolitics**, s. 252-253.

1.3. Ara Değerlendirme

Çin hükümeti tarafından hayata geçirilen SKS'nin, ülkede hayata geçirilen kapitalist piyasa reformları ile ilişkili olarak, bu makro reformların mezo ve mikro düzeye enjekte edilmesi süreci bağlamında bir ordo/neoliberal yönetimsellik tekniği olduğu iddiasında olan tezin bu bölümünde, SKS ile ordo/neoliberal yönetimsellik arasındaki bağın gösterilebilmesine zemin oluşturması için neoliberalizmin fikri temelleri ve temel önermeleri incelenmiştir. Günümüzde neoliberalizmin farklı yorumlarının serimlenmesiyle başlayan bölüm, olgunun özsel tahayyüllerinin; soykütüksel bir yöntemle olgunun kökenlerine inilerek açığa çıkarılabileceği kabulünden hareket etmiştir. Bu doğrultuda, öncelikle Foucault'nun modern neoliberal yönetimselliğin ilk örneği olarak sunduğu Almanya vakasında liberalizmin, ordoliberal düşünürler tarafından nasıl yeniden yorumlandığı açıklanmıştır. Daha sonra, yine Foucault'nun modern liberalizmin yeniden yorumlanmasında diğer bir örnek olan Amerika vakası özelinde Chicago Okulu'na mensup düşünürlerin çalışmaları incelenmiştir. Bölümde, neoliberalizmin; 1970'li yılların sonundan itibaren uygulamaya koyulan özelleştirme, serbestleştirme ve deregülasyon politikalarına indirgendiği yaklaşımın aksine, piyasa merkezli bir rasyonalite etrafında örgütlenen bir yönetimsellik olduğunun ve bu yönetimsellikte siyasi yönetimin temel hedefinin piyasalara dayalı bir çevrenin ve buna uygun öznelerin yaratılması olduğu gösterilmiştir. Foucault'nun işaret ettiği üzere, fikri kökenleri 1920'li yılların sonu ve 1930'lı yıllarda ordoliberal düşünürlerin çalışmalarında açığa çıkarılan bu yönetimsellik biçimi, bir yandan ekonomik planlama ve devlet müdahaleciliği, diğer yandan ise *laissez faire* ile karakterize olan liberal yönetim biçimlerine alternatif olarak belirmiştir. Günümüz devletin yönetim aklını yansıtan bu yönetimsellik biçiminde, siyasi iktidarın icrasına yön veren temel ilke piyasadır. Ekonominin, siyasi alanın dışında kalan kendi başına ve müdahale edilmemesi gereken bir alan olduğu şeklindeki klasik liberal anlayışın aksine, neoliberal anlayışta piyasa,

toplumsal ve siyasal olanın belirleyici unsuru haline gelmiştir. Yani ortada söz konusu olan devlet tarafından sınırları çizilen piyasalar yerine, piyasalar tarafından sınırları çizilen bir devlet ve siyasi bedenin ortaya çıkmasıdır. Böyle bir yönetim biçiminin ancak –liberal anlayıştaki müdahalesiz devletin ve planlı ekonomideki müdahaleci devletin aksine– tüm toplumsal aktörler karşısında tarafsız kalan ve görevi piyasa kurallarını belirlemek, korumak ve sürdürmek olan güçlü bir devletle mümkün olabileceğinden hareket eden neoliberal anlayış, bu doğrultuda işlev gösteren teknik ve teknolojilerle faaliyetlerini sürdürmektedir. SKS’nin de bu bağlamda piyasalardan menkul bir çevreyi ve buna uygun aktörleri yaratmak için uygulamaya konulan bir yönetimsellik tekniği olduğunun gösterilmesinin amaçlandığı tezde, bunun için bir sonraki bölümde, Çin’in 1978 yılında başlattığı reformlarla nasıl piyasa güdümlü neoliberal bir akılla biçimlenen yeni bir yönetimsellik geliştirdiği gösterilecektir.

2. ÇİN'İN REFORM VE DIŞA AÇILMA İLE GERÇEKLEŞEN PİYASA MERKEZLİ DÖNÜŞÜMÜ

ÇHC 1949 yılında sosyalist bir devlet olarak kurulduğunda, aradan otuz yıl dahi geçmeden ülkenin içine gireceği piyasa temelli dönüşüm tahayyül edilemez bir olasılıktı. Nitekim sosyalist bir devrimle iktidara gelen ÇKP yönetiminin yaklaşık otuz yıl boyunca sürdürdüğü temel eğilim, ülkede “kaynakların ve gücün, eşitliği sağlama hedefine uygun bir biçimde paylaştırılması” olmuştu.³³¹ Bu eğilim, sürekli bir sınıf savaşımına dayalı sosyalist bir akılla şekilleniyordu. Gelelim, ÇKP 11. Merkez Komitesinin 1978 yılında gerçekleştirilen Üçüncü Oturumu’nda alınan kararlarla başlayan reform ve dışa açılma politikaları Çin’i ekonomik ve sosyal bakımından tam da o tahayyül dahi edilemeyen değişimin içine sokmuş ve ülkenin ekonomik ve sosyal yapısında çarpıcı bir değişime götürmüştür. Söz konusu değişim neticesinde ülkenin yönetim rasyonalitesini şekillendiren eşitlikçi idealin yerini, girişimcilik ve rekabete dayalı piyasa güçlerinin sürekli genişletilmesine dayalı ekonomik bir rasyonalite almıştır. Çin, bu rasyonalite ekseninde hayata geçirdiği reformlarla bir yandan planlamaya dayalı ekonomik sistemini piyasalara dayalı bir sistemle değiştirirken, bir yandan da kendi kendine yeterli politikasını terk ederek ülkeyi küresel ekonomiyle bütünleşik hale getirmiştir.³³² Bu politikalar neticesindedir ki Çin, kendine özgü karakterleriyle piyasa ekonomisinden menkul yeni bir ekonomik ve toplumsal yönetim rejimi yaratmıştır. Bu yeni yönetim rejiminde devlet, aşama aşama attığı adımlarla, savaş sonrası Almanya’da olduğu gibi meşruiyetini ve rasyonalitesini rekabete dayalı piyasalardan devşirir hale gelmiştir. 2014 yılında sistematik inşasına başlanarak uygulamaya geçirilen SKS’nin tesisi tam da bu Çin’e has niteliklerle ortaya çıkan yeni ekonomik ve toplumsal yapının yönetimiyle

³³¹ Magdoff, Harry ve Foster, Bellamy John, “Sosyalizm Bir Anda Kurulmaz”, Hart-Landsberg, Martin ve Burkett, Paul, **Küresel Çatışmanın Yeni Aktörü: Çin ve Sosyalizm**, Kalkedon Yayıncılık, İstanbul, 2006 içinde, s.8.

³³² Aiguo, Lu, **China and the Global Economy Since 1840**, Palgrave-Macmillan, London, 2000, s. 121.

ilişkilidir ve bu nedenle Çin'in nasıl piyasalara dayalı bir ekonomik ve sosyal sistem tesis ettiğinin açıklanması önem arz etmektedir.

Tezin bu bölümünde, Çin'in reform ve dışa açılma politikalarıyla birlikte ülkenin yönetim aklında yaşanan piyasa temelli dönüşümün açığa çıkarılması hedeflenmektedir. Bölümde, Çin'in reform ve dışa açılma politikalarının tamamını kuşatan bir anlatı sunulmamakta, bunun yerine, planlı sosyalist sistemden, piyasa sistemine geçişin belirleyici unsurları ve dinamikleri ele alınarak ülkede nasıl piyasa rasyonalitesiyle donanmış neoliberal bir yönetimselliğin geliştiğini gösteren bir serimleme yapılmıştır. Bu doğrultuda öncelikle, ülkede piyasalara geçiş öncesi dönemde izlenen politikaların genel bir portresi sunularak, bu dönemde izlenen yönetimin temel hatları açığa çıkarılmaktadır. Daha sonra, ülkenin yönetim rasyonalitesini yeni bir rotaya sokan reform ve dışa açılma politikalarındaki temel düşünsel ve pratik duraklar açıklanarak, Çin'in yaşadığı değişimin piyasa eksenli niteliği ortaya konmaktadır. Bu doğrultuda piyasa güçlerinin sürekli olarak genişletilmesi yolunda yapılan reformlar ve Çin'de kendine özgü karakteristikleriyle bir piyasa ekonomisinin tesisine giden söz konusu değişimin adımları analitik bakımdan üç dönemde incelenmektedir. Belirtilmelidir ki, bu dönemlerin ortak özelliği piyasa eksenli değişimlerin ÇKP kararları ve eliyle merkezi bir şekilde uygulamaya geçiliyor olmasıdır. Bu durum aşağıda da tartışılacağı üzere aslında Çin'in kapitalist reformları izlerken piyasanın tamamen başıboş ve kendi haline bırakılamayacağı şiarıyla ilerlettiği ileri sürülebilir. Çin'in piyasa temelli dönüşüm sürecindeki söz konusu dönemlerden birincisi, 1978-1983 yılları arasını kapsayan ve piyasa arayışı yılları olarak nitelendirebileceğimiz ilk dönemdir. Ülkede ekonomik reformlara başlanan bu ilk dönemde dönüşümün temel amacı piyasa mekanizmalarının planlı ekonomik sisteme ne şekilde entegre edilebileceğinin yollarının aranmasıdır. Bu dönem, ülkede ordo/neoliberal aklın izlerinin görülmeye başlandığı, ancak henüz programlaşmadığı bir dönemdir. Bu dönemde piyasalar, yönetim aklının bir unsuru haline gelmiş ancak planlı ekonomik sisteme karşı

topyekün bir hareket henüz başlatılmamıştır. İkinci dönem 1984 ve 1991 yılları arasını kapsamaktadır ve bu yılları piyasa mekanizmalarını geliştirme yılları olarak tanımlamak mümkündür. Değişimin bu aşamasında piyasa mekanizmalarının ekonomik sisteme entegrasyonu sistematik bir hal almıştır ve ülkede planlı bir meta ekonomisi sistemi oluşturulmuştur. Bu aşamada, piyasa mekanizmaları ülkenin ekonomik modernleşmesinin temel unsurlarından biri haline gelmiş ve planlı ekonomik sistemde majör değişiklikler yapılarak buna uygun sosyal ve ekonomik inşaya başlanmıştır. Değişimin üçüncü aşamasını, sosyalist piyasa ekonomisinin inşası olarak isimlendirebileceğimiz 1992 ve 2001 yıllarını kapsayan dönem oluşturmaktadır. Bu dönem, ülkenin ekonomik sisteminin bir sosyalist piyasa ekonomisi olarak kabul edildiği ve bu doğrultuda yapılan kurumsal yeniden yapılanmaları kapsamaktadır. Bu dönemde, ülkede planlı ekonomik sistem tam anlamıyla terk edilerek ülkede ekonomi ve toplum artık yeni bir akılla, yani piyasalara dayalı bir akılla yönetilir hale gelmiştir. Bu akıldır ki, ülkenin ordo/neoliberal ideallere paralel olarak, devletin güçlü varlığı altında rekabete dayalı yeni bir sosyo-ekonomik düzen kurmasına yol açmıştır. Yani Çin ekonomik sisteminde reform süreci, önce planlı ekonomide yapılan çeşitli reformlardan başlayarak, oradan planlı meta ekonomisine ve ardından üçüncü aşamada sosyalist piyasa ekonomisine geçiş olarak gerçekleşmiştir. Planlı ekonomik sistemden başlayarak yaşanan bu geçiş, tam da ordo/neoliberallerin tasavvur ettiği devletin ve toplumun örgütleyici ilkesinin piyasalar haline geldiği bir sonla nihayetlenmiştir. Aşağıda, öncelikle reform öncesi dönemde Çin’de ekonomi ve siyasetin temel hatları sunulduktan sonra ülkenin ne şekilde planlı bir ekonomik sistemden piyasalara dayalı bir sisteme geçtiği aktarılacaktır.

2.1. Mao Döneminde Ekonomi ve Siyasetin Temel Hatları

Bu kısımda, günümüzde Çin’in piyasalaşan ekonomi-politiğinin ve bu ekonomi-politik dönüşümü yaratan süreçlerin anlaşılması, yani, 1978 yılında başlayan reformlarla

beraber ülkede nelerin değiştiğini görülmesi için ülkede Mao döneminde benimsenen ekonomi ve siyasetin temel hatları sunulmaktadır. Bu şekilde, bölümün ikinci kısmında anlatılan Çin'in reform ve dışı açılma politikalarıyla beraber ülkenin yönetim aklında yaşanan dönüşüm ve bu doğrultuda siyasi yönetime yön veren temel ilke ve pratiklerdeki değişim görülebilecektir.

Çin'in Mao döneminde izlediği politikalara geçmeden önce, ülkenin bu döneme gelirken hangi siyasi koşullar içinde olduğuna dair bir parantez açmak gerekir. Modern Çin tarihi, 1911 yılında Qing Hanedanlığı'nın yıkılıp Çin Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla başlar. Modern öncesi döneme bakıldığında, kapitalizm öncesi çağın en gelişmiş ekonomilerinden biri olan Çin'in, on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısına değin dünyanın en büyük ekonomilerinden birine sahip olduğu görülür. Henüz 1820 tarihinde bütün Avrupa'nın dünya ekonomisindeki payı %26,6 iken Çin'in payı ise %32,9 olmuş idi.³³³ Ne var ki, Çin'in dünya ekonomisinin en üst sıralarında yer alan bu konumu, 1842 yılında Birinci Afyon Savaşı'nda Britanya karşısında aldığı yenilgiyle beraber tersine dönmeye başlamıştır. Bu yenilgiyle beraber ülke, 1949 yılında ÇHC'nin kurulmasına kadar geçen süreci anlatan “Utanç Yüzyılı” olarak nitelendirilen döneme girmiştir. Nitekim Britanya'nın ardından Almanya ve Fransa ile diğer Avrupa ülkeleri ve ABD, Japonya ve Rusya'nın da Qing Hanedanlığı'na karşı kazandığı askeri başarılar ve beraberinde kazandıkları ekonomik özerklikler, Qing Hanedanlığı'nı yarı sömürgeleşmiş bir hale getirmiş ve geri dönüşü olmayan yıkım sürecine götürmüştür. Kaybettiği her savaşın ardından büyük savaş tazminatları ödeyen Hanedanlık'ta kamu maliyesi çökmüş, tarımsal ve ticari altyapı gerilemiş ve devletin yönetim kapasitesi yok olmuştur.³³⁴ Bu sürecin

³³³ Maddison, Angus, “Chinese Economic Performance in the Long Run”, Development Centre Studies, OECD Publishing, Paris, 2007, s. 44. https://www.oecd-ilibrary.org/development/chinese-economic-performance-in-the-long-run_9789264163553-en, Erişim Tarihi: 12.03.2020.

³³⁴ Gürel, Burak, “Çin'in Yükselişinin Tarihsel Arka Planı ve Yakın Geleceği”, Mustafa Yağcı ve Caner Bakır, **Çin Bilmecesi: Çin'in Ekonomik Yükselişi, Uluslararası İlişkilerde Dönüşüm ve Türkiye**, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2019 içinde, 21-51, s. 23.

sonucunda, 1900 yılına gelindiğinde, Çin ekonomisinin dünya genelindeki payı %11'e düşmüştür.³³⁵ Bu şekilde, medeni dünyanın merkezlerinden biri olagelen Çin, açıkça, “gelişmemiş ve geri kalmış” bir konuma sürüklenmiştir.³³⁶ İktidarın yaşadığı güç kaybı, ülkenin mevcut koşullarına tepki olarak gelişen büyük ayaklanmalarla iyice derinleşmiştir. Gerek içeride feodal yönetime karşı duyulan tepki, gerekse yabancıların ülke üzerindeki emperyal girişimlerine karşı duyulan tepki geniş halk ayaklanmalarıyla sonuçlanmıştır. Nihayetinde 1911 yılında gerçekleştirilen cumhuriyetçi devrimle beraber Çin'de binlerce yıldır süren hanedanlık dönemi son bulmuş ve 1912 yılında Çin Cumhuriyeti kurulmuştur.

Ne var ki, 1911 Devrimi ile kurulan Cumhuriyet, ülkede kalıcı bir siyasi otoritenin tesis edilmesini sağlayamamış, Hanedanlık döneminde yaşanan parçalanma ve zayıflığın aynısı devrim sonrası Çin için de geçerli olmuştur ve yeni kurulan Çin Cumhuriyeti de içeride ve dışarıda süren kesintisiz savaş süreçleri yüzünden uzun süre ayakta kalamamıştır. Nitekim Çin Cumhuriyeti'nin kurucusu olan Milliyetçi Parti, askeri güce dayalı merkezileşme çabalarına karşın, yerel elitler üzerinde otoritesini kuramamıştır.³³⁷ Milliyetçi Parti'nin siyasi otoritesinde yaşanan bu boşluk ülkede, savaş ağaları arasındaki mücadelelere yol açmış, Çin coğrafyasının farklı bölgelerinde yerel askeri liderler otonomilerini ilan etmiş ve amansız bir güç mücadelesine girmiştir. Dahası, bir yandan 1921 yılında kurulan ve ülkede diğer bir siyasi odak olan ÇKP ile 1927 yılında başlayan iç savaş, diğer yandan Japonya'nın 1937 yılında başlattığı işgale karşı dışarıya karşı verilen savaş, Çin Cumhuriyeti'nin siyasi krizini derinleşmiştir. Japonya'ya karşı verilen mücadele, Milliyetçiler ile Komünistler'in konjonktürel ittifakıyla başarıya ulaşırken, Japonya'ya karşı elde edilen başarı sonrasında tekrar alevlenen Milliyetçi-Komünist

³³⁵ Maddison, Angus, “Evidence Submitted to the Select Committee on Economic Affairs”, House of Lords, <http://www.ggd.net/maddison/oriindex.htm>, Erişim Tarihi: 14.06.2021.

³³⁶ Naughton, Barry, **The Chinese Economy: Transitions and Growth**, MIT Press, London, 2007, s. 43.

³³⁷ Moore, Barrington, **Social Origins of Dictatorship and Democracy: Lord and Peasant in the Making of the Modern World**, Penguin University Books, 1974, s. 193.

mücadelesi, Komünistler'in zaferiyle sonuçlanmıştır. Nihayetinde ülkede yaşanan siyasi düzensizlik ve otorite eksikliği 1949 yılında Çin topraklarında Marksist-Leninist bir öncü parti olan ÇKP'nin önderliğinde ÇHC'nin kurulmasıyla son bulmuştur.

ÇHC, uzun yıllardır hem dışarıda hem de içeride süren savaşlar neticesinde 1949 yılında kurulduğunda yoksul ve tarıma dayalı geri kalmış bir ülkeydi. 1933 yılındaki verilere göre, ülkedeki imalat sanayisinin toplam üretimdeki payı ancak %2,5'ti, tarım ürünlerinin payı ise %64 oranındaydı.³³⁸ 1842 yılında Britanya karşısında alınan yenilgiyle başlayan Utanç Yüzyılı'nın neticesinde, Çin'in dünya ekonomisindeki payı 1820 yılındaki yaklaşık %35'lik oranın aksine yaklaşık %5'e kadar gerilemişti.³³⁹ Ülkede kişi başına düşen gelirden herhangi bir artış olmadığı gibi gerileme yaşanmış, ayrıca yaşanan savaşların finansmanında para basma yoluna başvurulduğu için ciddi bir enflasyonla karşı karşıya kalınmıştı.³⁴⁰ Sonuç olarak, Mao'nun liderliğindeki ÇKP'nin devrildiği Çin tarıma dayalı, ekonomik, sosyal ve siyasal sorunlarla malul yoksul bir ülke olarak karşımıza çıkmıştır.

ÇKP'nin 1949 yılında sosyalist bir devrimle iktidara gelmesi Çin için siyasi, ekonomik ve sosyal anlamda yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Ülke, 1911 yılında son bulan hanedanlık yönetiminin ardından nihayet tekrar merkezi otorite altına girmiş ve ulusal birlik sağlanmıştır.³⁴¹ Dahası, dışarıda emperyalizme içeride ise feodalizme karşı gerçekleştirilen Çin Devrimi, ülkede sosyalizme giden yolu açmıştır. Devrim sonrası kurulan sosyalizm elbette bir gecede kurulmamış ve yeni düzenin politik, insani ve ekonomik temellerinin inşa edilmesi için uzun bir geçişe ihtiyaç duyulmuştur. Ülkenin kurulduğu 1949 yılından Mao'nun 1976 yılındaki ölümüne değin süren bu dönemde, SSCB deneyimini örnek alan ÇHC'de siyasi iktidarın temel amacı, sosyalist devrimin

³³⁸ Oktay, Fatih, **Çin: Yeni Büyük Güç ve Değişen Dünya Dengeleri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Basım, İstanbul, 2020, s. 44.

³³⁹ Maddison, Angus, "Chinese Economic Performance in the Long Run", s. 44.

³⁴⁰ Naughton, Barry, **The Chinese Economy: Transitions and Growth**, s. 50.

³⁴¹ Aiguo, Lu , a.g.e., s.72.

sürdürülmesi olmuştur ve siyasi iktidarın icrası bu yönde şekillenmiştir. Diğer bir deyişle Marksist-Leninist bir öncü parti olarak ÇKP'nin siyasi yönetimine yön veren temel akıl, sınıf savaşımına dayalı sosyalizmin inşası olmuştur. Çin tarihindeki sınıf savaşımına dayalı yeni dönem, öncelikle devrim öncesi dönemden kalan sorunlarla mücadele etmek durumundaydı. Bu doğrultuda toplumsal adalet için gerekli olan açlığın ortadan kaldırılması, tam istihdamın yaratılması, okur-yazarlığın yaygınlaştırılması, yaygın eğitim, tüm halk için sağlık hizmeti ve emperyalist tahakkümden kurtulma gibi hedefler yeni sistemin gerçekleştirmeyi istediği, fakat yapılması kolay olmayan amaçlardı.³⁴²

Marksist-Leninist bir parti olarak ÇKP kendisine model olarak SSCB'yi almaktaydı. ÇKP hem toprağın hem üretim araçlarının sahipliğinin kamuda olduğu ve kamu namına parti tarafından yönetildiği, ekonomik kararların tekil bireyler tarafından değil bir planlama sistemi temelinde verildiği bir sosyalist bir ekonomik örgütlenme modeli inşa etmeyi hedeflemekteydi. Aslına bakılırsa, Mao'ya göre, kırsal nüfusun ağırlıkta olduğu Çin'de devlet merkezli ve ağır sanayi temelli bir kalkınma modeli sunan SSCB modelinin Çin'de uygulanması sorunlu bir durumdu. Kaldı ki, SSCB modelinin sunduğu merkezileşmiş ve hiyerarşik yapıdaki bürokrasi, bir takım ayrıcalıklara ve yolsuzluklara sebep olarak ülkenin kalkınmasını engelleyebilecek bir durumdu.³⁴³ Gelgelim bu kaygılara rağmen, Mao'nun yeni düzenin tesis edilmesi için sosyalist modelin dünyadaki en büyük temsilcisi olan SSCB'yi örnek alması kaçınılmaz olmuştur. Üstelik Mao, SSCB'yi birebir taklit etmektense, bu modelin siyasi ve ekonomik stratejilerini yerel koşullara uyarlanabileceğini, bu şekilde bu modelin aksayan yönlerinin düzeltilerek daha iyi bir hale getirilebileceğine inanıyordu.³⁴⁴ İşte bu bağlamda Mao'nun Çin'de 1949 ve 1976 yılları arasındaki kesintisiz iktidar sürecinde ülkedeki ekonomik ve

³⁴² Magdoff, Harry ve Foster, Bellamy John, a.g.e., s. 7.

³⁴³ Selden, Mark, "Jack Gray, Mao Zedong and the Poyitical Economy of Chinese Development", **The China Quarterly**, No. 187, 2006, 680-685, s. 681.

³⁴⁴ Spence, Jonathan D., **The Search for Modern China**, New York: W.W. Norton&Company, 1990, s. 541.

toplumsal yönetim devlet mülkiyeti ve planlama temelinde sosyalist bir modelde yeniden yapılandırılmıştır. Bu süreçte ülkedeki siyasi yönetimin temel karakteristiği, kolektifleştirme ve plana dayalı örgütlenme olmuştur. Ülkede üretim araçlarının mülkiyeti devletin elinde bulunurken; üretim, yatırım ve kaynakların dağıtımına ilişkin kararlar da planlamacılar tarafından verilmekteydi. Buna ek olarak, Mao tarafından izlenen kapitalist dünya ekonomisine eklemlenmeden kendi kaynaklarına dayanma politikası gereği ülkenin diğer ülkelerle olan ilişkileri asgari düzeyde seyretmekteydi.

1949 yılından Mao'nun 1976 yılındaki ölümüne kadar devam eden süreç boyunca izlenen siyasalara yakından bakıldığında, bu dönemi kendi içlerindeki belirleyici özellikleriyle alt dönemlerle ayırmak mümkündür. Bu doğrultuda Gökten'in yaptığı dönemselleştirme oldukça açıklayıcıdır. Gökten'in işaret ettiği üzere, Mao dönemi, reforma giden kritik süreçlerdeki temel dönemeçleriyle, kendi içinde beş alt döneme ayrılabilir.³⁴⁵ Bu dönemler 1949-1952 yılları arasını kapsayan toprak reformu dönemi; 1953-1957 yılları arasındaki Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi; 1958 ve 1961 yılları arasındaki İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı çerçevesinde gerçekleştirilen Büyük İleri Atılım (BİA) dönemi; 1962-1965 yılları arasındaki revizyon ve yeni ekonomik politikalar dönemi ve son olarak 1966-1976 yılları arasını kapsayan Büyük Proleter Kültür Devrimi dönemidir.

Mao iktidarının 1949 ve 1952 yılları arasını kapsayan ilk dönemi, ülkede uzun yıllar süren savaşlar sonunda enkaz halinde olan ekonominin toparlanması ve yeni toplumsal düzenin kurulması için toprak alanında atılan adımlarla karakterize olmuştur. Ülkenin genel durumuna bakıldığında, ÇKP'nin iktidara geldiği ilk yıllarda karma bir ekonomi mevcuttu. Bu dönemde özel mülkiyet ekonomik sistemin hala bir parçasını oluşturuyordu. Siyaseten SSCB'yi örnek alan ve sosyalist bir ekonomi inşa etme hedefini

³⁴⁵ Gökten, Kerem, **Çin Ekonomisinde Dönüşüm ve Kapitalist Dünya Sürecine Eklemlenme Süreci (1978-...)**, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2009, s. 112.

taşıyan ÇKP iktidarının bu yöndeki ilk adımları tarım alanında gerçekleşmiştir.³⁴⁶ Zira Çin’de 1952 yılında nüfusun %87,5’i köylerde yaşıyordu ve ülkenin milli gelirinin yarısı tarım ve hayvancılık yoluyla karşılanıyordu.³⁴⁷ Bu doğrultuda ÇKP iktidarının devraldığı ekonomik miras üzerinde yaptığı ilk atılım toprak reformu olmuştur. Toprak reformuyla, bir yandan tarımsal çıktının artırılması gözetilmişken, daha önemlisi Çin Devrimi’nin tabanını oluşturan köylülerin yönetime olan desteğinin korunması bakımından böyle bir dönüşüm kaçınılmaz bir gereklilik olarak görülmüştür.³⁴⁸ Toprak reformu ile toprak ağalarının ve zengin ailelerin topraklarına el koyularak bunlar tekil hanelere pay edilmiş, feodal toprak düzenine son verilmiştir. Reform hızla ilerletilmiş ve 1952 yılı itibariyle tamamlanmıştır. Böylelikle, toprakta mülkiyet sahipliği yeniden düzenlenmiş ve büyük toprak sahipliğinin yerini küçük toprak sahipliğine bırakmış, tarım alanında köylüler kendi üretim kararlarını verebilir hale gelmiştir. Gelgelim bu durum çok da uzun sürmeyecek, bundan kısa bir süre toprağın kontrolü bireylerden alınarak bu sefer kolektif üretim birimlerine devredilecektir.

ÇKP, feodalizm kalıntısı büyük toprak sahipliğinin neden olduğu eşitsizliği ortadan kaldırmayı hedefleyen tarım reformunun ardından, 1953 yılından itibaren kalkınma rotasını sanayiye çevirmiş, aynı zamanda yönetim tekniği olarak planlamayı benimsemiştir. Bu doğrultuda ülke, sanayileşme hedefi çerçevesinde şekillenen Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemine girmiştir. ÇHC 1949 yılında kurulduğunda ülkedeki sanayi altyapısı büyük oranda yabancı işgalcilerden kalan yatırımlardan oluşmaktaydı. Ancak bu yatırımlar oldukça kısıtlı ölçüdeydi ve Çin’in toplam üretiminin ancak %2,5 kadarı sanayi sektörüne dayanıyordu. Ülkenin sosyalist dönüşümünü sağlamak için sosyalist sanayileşmenin birincil öncelik olarak benimsendiği Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’na göre, bu dönüşümün temel gereği ağır sanayi yatırımlarının

³⁴⁶ Naughton, Barry, **The Chinese Economy: Transitions and Growth**, s. 55.

³⁴⁷ Gürel, Burak, a.g.e., s. 24.

³⁴⁸ Naughton, Barry, **The Chinese Economy: Transitions and Growth**, s.64-65.

güçlendirilmesi olarak görülmüştür.³⁴⁹ Bu koşullarda, kaynakların sanayi yatırımlarına kanalize edilmesi için SSCB'nin desteği ile 1953 ve 1957 yılları arasını kapsayan Birinci Beş Yıllık Plan uygulamaya koyulmuştur. Tarımsal üretimin ve sanayi üretiminin aynı anda geliştirilmesi ve tarımsal üretimden elde edilen gelirlerin sanayi yatırımlarına aktarılması üzerine dayalı olan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı doğrultusunda gerçekleştirilen ilk adım, tarımın kolektivizasyonu olmuştur. Önce 6-7 haneden oluşan kolektifler oluşturulmuş, daha sonra 30-50 haneden meydana gelen kooperatif sistemini hayata geçirmiştir. Tarımda özel mülkiyete tamamıyla son verilmesi, 1955 yılında söz konusu kooperatiflerin toprağın ve diğer üretim araçlarının ortak mülkiyette olduğu ve üretimin ortak gerçekleştirilerek kişilerin emekleri oranında hak sahibi olduğu İlerici Üretim Kooperatifleri'ne dönüştürülmesiyle hayata geçirilmiştir. 1956 yılı sonuna gelindiğinde ülkedeki hanehalkının %96,3'ü kooperatif çatısı altında örgütlenir hale gelmiştir.³⁵⁰ Böylelikle toprak reformunun ardından kısa bir süre kendi topraklarının sahibi olan köylüler, bu kooperatifleşme hareketiyle mülklerinin tamamını kooperatiflere devretmek durumunda kalmışlardır. Toprak ve tarım ekseninde başlanılan bu atılım aynı zamanda tüm nüfusun gündelik ihtiyaçları için yeni üretici güçlerin oluşturulması hedefinin de göstergesiydi. Öte yandan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı doğrultusunda sanayi kuruluşlarının da 1955 yılından başlayarak devlet mülkiyetine geçişi gerçekleşmiştir. Nihayetinde 1956 yılına gelindiğinde ekonomide özel mülkiyete son verilmiş ve 1958 yılı itibariyle ülkedeki tüm sanayi kuruluşları devlet mülkiyetine geçmiştir.³⁵¹ Tarım ve sanayi alanlarında tamamlanan kolektivizasyonla beraber siyasi yönetim, ülkenin üretim ve bölüşüm süreçlerinin tek karar vericisi haline gelmiştir.

³⁴⁹ Brodsgaard, Kjeld Erik ve Rutten, Koen, **From Accelerated Accumulation to Socialist Market Economy in China: Economic Discourse and Development from 1953 to the Present**, Brill, Leiden, The Netherlands, 2017, s. 28.

³⁵⁰ Gökten, Kerem, a.g.e., s. 132.

³⁵¹ Wang, Xiaolu, "China's Macroeconomics in the 40 Years Reform", Ross Garnaut, Ligang Song, and Cai Fang (Ed.). **China's 40 Years of Reform and Development: 1978–2018**. ANU Press, Australia, 2018 içinde, 167-186, s. 167.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, genel büyüme oranlarına bakıldığında iyi sonuçlar vermiştir. Nitekim Plan doğrultusunda hayata geçirilen politikalarla ülke 1952 yılına göre genel olarak %7 sanayi özelinde ise %17'lik büyüme göstermiştir.³⁵² Gelgelim, tarımsal üretimdeki verimliliğin düşüklüğü nedeniyle kırsaldaki yoksulluk süregiden bir problem olarak var olmuştur.³⁵³ Nitekim bu dönemde, tarım sektörünün gayrisafi çıktı değeri ancak %4,5 oranında artabilmiştir.³⁵⁴ Kuşkusuz, tarımsal üretimdeki bu düşüklüğün sebebi bu dönemde asıl önemin, ağır sanayiye verilmesinden kaynaklanıyordu. Ancak hızla müreffeh bir sosyalist toplum inşa etme iddiasındaki Mao için tek başına sanayi üretimindeki büyüme yeterli değildi ve tarım ile sanayinin bir arada büyümesi için daha radikal siyasaların uygulanmasına ihtiyaç vardı. Ekonomik büyümenin kolektif emeğe dayandığı inancıyla hareket eden Mao için sorun siyasal ya da ekonomik sistemde değildi. Ekonomik büyümenin, insanlara uygun ideolojik endoktrinasyon ve örgütsel disiplin sağlandığı takdirde gerçekleştirilebileceğine inanan Mao'ya göre, insanların bilincinin ve istekliliğinin geliştirilmesi gerekiyordu.³⁵⁵ Dolayısıyla, Mao ekonominin büyümesine yönelik radikal politikaları, bir sistem değişikliğinde aramamış, yeni bir ideolojik hareket başlatarak emek gücüne dayandırmıştı. Bu doğrultuda, kısa sürede gelişmiş ülkelerin düzeyine erişmeyi hedefleyen Mao, 1958 ve 1962 yılları arasını kapsayan İkinci Beş Yıllık Plan döneminde BİA girişimini başlatmıştı.

BİA, yatırım alanında kaynaklanan darboğazları aşmak için mevcut yatırımlarda emeğin daha yoğun kullanılmasını hedefleyen bir girişimdi.³⁵⁶ Buna göre, ülkenin refahını artırmak için yeni yatırımların yapılamadığı koşullarda, halkın tarım ve sanayide daha verimli ve uzun saatler çalışması hedeflenmiştir. Girişim doğrultusunda kırsalda

³⁵² Oktay, Fatih, a.g.e., s. 47.

³⁵³ Bramall, Chris, Chinese Economic Development, Routledge, London and New York, 2009, s.111.

³⁵⁴ Gökten, Kerem, a.g.e., s. 145.

³⁵⁵ Xing, Li, "The Chinese Culutural Revoluition Revisited", **The China Review**, 1(1), 2001, 137-165, s. 143.

³⁵⁶ Oktay, Fatih, a.g.e., s. 48.

yalnızca tarlalarda daha uzun süreler çalışılmayacak, aynı zamanda bu bölgelerde kırsal sanayi tesisleri de inşa edilecekti. Temel amaçsa, kırsal bölgelerde elde edilecek birikimin ağır sanayi yatırımlarına aktarılmasıydı.³⁵⁷ Bu bağlamda kırsalda emek verimliliğini artırma amacı doğrultusunda 1958 yılında İlerici Üretim Kooperatifleri, komün örgütleri altında birleştirilmiştir.³⁵⁸ Komünler, kırsal bölgelerde ortalama 20.000 nüfustan oluşan idari birimlerdi. Komün sistemi sayesinde kırsal üretimin ölçeğinin büyütülmesi ve ulaşılacak verimlilikle gelecek kazancın, sanayi yatırımlarına aktarılması hedeflenmiştir. BİA girişimi, ilk yıllarında kayda değer bir büyüme sağlamışsa da, hareket kötü bir sonla nihayetlenmiştir. 1960 yılından itibaren gerek çevre koşullarının etkisi ve teknik sorunlar gerekse de BİA hareketinin insanları sürüklediği sürdürülemez çalışma temposu ve yerel liderlerin üretime dair merkeze aktardığı yanlış bilgiler nedeniyle yaygın bir kıtlık baş göstermiştir.³⁵⁹ Tarımsal emeğin, bu bölgelerde kurulan sanayi yatırımlarına yönlendirilmesiyle tarımsal üretim düşmüş ve ciddi bir gıda sorunu belirmiştir. Üstelik kırsal bölgelerde kurulan sanayi tesislerinde üretilen demir ve çeliğin kullanılamaz kalitede olduğu ortaya çıkmıştır. Girişim neticesinde hedeflenen sanayi çıktılarına ulaşılamadığı gibi yaşanan kıtlık nedeniyle yaklaşık otuz milyon insan hayatını kaybetmiştir.³⁶⁰ Nihayetinde Mao, 1961 yılına gelindiğinde hareketin başarısızlığı kabul etmiş ve girişime son vermiştir. Hareketin bu şekildeki başarısızlığı ise Maoist politikaların parti içinde ve toplum nezdinde meşruiyetini sorgulanır hale getirmiştir.

Mao iktidarının dördüncü dönemini oluşturan, 1962-1965 yılları arasındaki revizyon ve yeni ekonomik politikalar dönemi, BİA politikalarının tersine çevrilmesiyle karakterize olmuştur. ÇKP Merkez Komitesi'nin 1961 yılında toplanan 8. Merkez Komitesi'nin Dokuzuncu Oturumu'nda, sanayi ve tarımın eş anlı gelişmesine dayalı

³⁵⁷ Naughton, Barry, **The Chinese Economy: Transitions and Growth**, s. 69.

³⁵⁸ Bramall, Chris, a.g.e., s. 125.

³⁵⁹ A.g.e., ss. 128-134.

³⁶⁰ Naughton, Barry, **The Chinese Economy: Transitions and Growth**, s. 72.

stratejinin yürümediği tespitinden hareketle, ağır sanayiye dayalı yatırımların geri plana itilmesi ve ekonomik kaynakların ağırlıklı olarak tarımsal üretimin artırılması için kullanılması kararı alınmıştır.³⁶¹ Bu doğrultuda, kırsal alanlarda sınai üretime yönelik demir ve çelik üretiminden vazgeçilmiş, sanayi üretimine kaydırılan emek gücü tekrar tarıma yönlendirilmiştir. Komünler tamamıyla yok edilmemekle beraber bunların boyutları küçültülmüş ve giderek etkilerini kaybetmişlerdir.³⁶² Komünlerin toplumsal yaşamın düzenlenmesindeki katı kuralları yumuşatılmış ve bireylere tanınan alan genişletilmiştir. Nitekim köylülere, eskiden olduğu gibi aile tarımı yapmalarına ve kendilerine ait küçük topraklarda çalışmalarına izin verilmiştir.³⁶³ Bu, kolektif mülkiyet bakımından sosyalist ideallerden bir geri dönüş anlamına gelmekteydi. Dahası, sanayi alanında yeniden Mao'nun şiddetle karşı çıktığı maddi teşvik ve bonus uygulamaları getirilmişti. Bu dönemde, Mao'nun BİA politikalarının başarısızlığından kuvvet alan parti içindeki –aralarında Çin'i reform dönemine sokacak olan Deng Xiaoping'in de olduğu– reformist kanat etkisini artırmış ve Maocu kadrolar tasfiye edilmiştir. Bu tasfiyeler ve Parti içindeki yeniden yapılanmalar ise Mao'nun hiçbir zaman tasvip etmediği bürokrasinin güçlenmesi anlamına gelmekteydi. Bu süreçtir ki, ülkeyi Mao iktidarının son dönemini karakterize eden Büyük Proleter Kültür Devrimi'ne götürmüştür.³⁶⁴

1965 yılına gelindiğinde BİA'nın izleri büyük ölçüde silinmiş, ekonomik ve siyasi hayat normale dönmüştür. Gelgelim, BİA başarısızlığıyla siyasi aktifliğini yitiren ancak parti içindeki etkinliği hala devam eden Mao'ya göre, ülkede sosyalizm kötüye

³⁶¹ Gökten, Kerem, a.g.e., ss. 157-158.

³⁶² Meisner, Maurice, **China and After: A History of the People's Republic**, The Free Press, Newyork, 1999, s. 261.

³⁶³ Dikkat edilmelidir ki, bir sonraki kısımda anlatılacak olan Çin'in ekonomik reformları ve bu bağlamda yaşanan dönüşümler 1978 yılında apansız belirmemiştir. Maoist politikaların başarısızlıkları, henüz Mao iktidarı sonlanmadan ordo/neoliberal nitelikte politika deneyimlerine yol açmıştır. Bu doğrultuda, köylülere tanınan izinler, bunların birer girişimci haline gelmesini sağlıyor ve ekonomide özel mülkiyetin önü açılıyordu. Bu, Rüstow'ın işaret ettiği şekilde, proleterleşmiş bir kitle toplumuna karşı, güçlendirilmiş bireylerden oluşan yeni bir toplumun inşasına yönelik ilk nüvelerini oluşturuyordu.

³⁶⁴ Gökten, Kerem, a.g.e., s. 158.

gitmekteydi ve SSCB’de, sosyalist idealleri yozlaştıran revizyonizmin benzeri Çin’de de belirlemekteydi.³⁶⁵ Zira BİA’nın sonlandırılmasının ardından Parti’nin ve devlet bürokrasinin devrimci ideallerden giderek uzaklaşarak ayrıcalıklı bir sınıfa dönüştüğünü düşünüyordu. Nitekim Mao, BİA ile yaşanan sorunların nedeninin, atılıma içkin politikalardan değil, parti liderlerinden ve sürdürülen yönetimden kaynaklandığını düşünüyordu. Bunun için 1966 yılında işçi sınıfının diktatörlüğü altında sürekli devrim teorisine dayanan Büyük Proleter Kültür Devrimi’ni başlatmıştı.³⁶⁶ Kültür Devrimi’nin özü, Parti ve toplum içinde görülen burjuva zihniyetinin ve feodal kalıntıların yok edilmesi idi. Nitekim Mao’ya göre, BİA sonrası dönemde gerçekleşen komünlerin işlevlerinin zayıflatılması gibi gelişmeler, ülke içinde kapitalist ilişkilerin canlanmasının bir göstergesiydi. Bununla birlikte, ÇKP’nin giderek bürokratikleşmesi ve yaygın bir yolsuzluk batağına saplanması söz konusuydu.³⁶⁷ Hareketin öncü neferleri ise Mao tarafından harekete geçirilen gençlerdi. Hareket doğrultusunda, çoğu lise ve üniversite öğrencilerinden oluşan kitleler, şiddet yoluyla ülkede burjuva olarak addettikleri unsurlarla mücadeleye başlamıştı. Kendilerini Kızıl Muhafızlar olarak niteleyen bu kitleler devrimci ideallerden uzaklaştığı düşünülen tüm parti ve devlet görevlilerini hedef alıyordu.³⁶⁸ Kızıl Muhafızlar, 1967 yılı itibariyle birçok eyalette denetimi ele geçirmiş ve komünler ile kentlerde yer alan devlet işletmelerinde devrimci komiteler yoluyla idareye başlamışlardır. Gelgelim, Kültür Devrimi hareketi bir süre sonra hareketin başlatıcısı Mao’nun kontrolünden çıkmıştır. Ülkedeki yaygın şiddet olaylarının yarattığı genel kaos atmosferi ancak 1968 yılında silahlı kuvvetlerin müdahalesiyle son bulmuştur.³⁶⁹ Sonuç

³⁶⁵ Brodsgaard, Kjeld Erik ve Rutten, Koen, a.g.e., s. 44.

³⁶⁶ Wu, Jinglian, **Facing the Era of Great Transformation: Essays on Deepening Reforms**, Palgrave Macmillan, Singapur, 2021, s. 5.

³⁶⁷ Gökten, Kerem, a.g.e., s. 170.

³⁶⁸ Bu devlet görevlilerinin arasında Çin’i bugün dünyanın en büyük ikinci ekonomisi haline getirecek olan reform sürecinin mimarı olan Deng Xiaoping ve ailesi de yer alıyordu. Kapitalist yolcu olarak hedef alınan Deng kırsalda sürgün edilirken, Deng’in oğlu da kendisine yönelik saldırılar sonucunda yürüme yetisini kaybetmişti. Bkz. Vogel, Ezra F., **Deng Xiaoping and the Transformation of China**, Harvard University Press, USA, 2011.

³⁶⁹ Bramall, Chris, a.g.e., s. 163.

olarak, Mao'nun ülkenin sosyalist ideallere bağlılık doğrultusunda başlattığı bu hareket ülkeyi politik ve sosyal bakımdan ciddi bir yıkıma sürüklemiştir.³⁷⁰ Kültür Devrimi'nin yarattığı bu yıkımdır ki, Parti'de Maoist fraksiyonun meşruiyetini kaybederek gücün reformist kanada geçmesine neden olmuş ve ülkenin çok kısa bir süre sonra içine gireceği piyasa temelli dönüşüme zemin oluşturmıştır.

Sonuç olarak, Mao döneminin genel resmine bakıldığında öncelikle, 1911 yılında son bulan hanedanlık döneminin ardından 1949 yılında iktidara gelen ÇKP ile ulusal birliğin sosyalizm temelinde tekrar sağlandığı görülmektedir. Bu dönemde ülkede, sosyalizmin eşitlikçi ideali çerçevesinde yeniden yapılanmaya gidilmiş, planlamaya dayalı sosyalist bir siyasi ve ekonomik sistem inşa edilmiştir. Bu doğrultuda, siyasi iktidarın icrası, sosyalist devrimci ideallerle şekillenmiş ve ekonomi bu ideallerin bir aracı işlevi görmüştür. Bu dönemde hem tarım da hem sanayide kamusal mülkiyet esas olmuş ve üretim, yatırım, kaynakların tahsisi konularındaki kararlar ÇKP'li yöneticiler tarafından planlama esasında verilmiştir. Aynı doğrultuda fiyatlar da devlet tarafından plan çerçevesinde belirlenmekteydi. Nihayetinde hem büyük ölçekli sanayi devlet işletmelerinin hem de küçük ölçekli sanayinin idaresi kamu namına devlet tarafından yürütülmekteydi. Genel hatları bu şekilde olmakla beraber, Çin'in 1949 yılındaki kuruluşundan 1976 yılına değin süren Mao dönemi kesintisiz, pürüzsüz ve yeknesak bir süreç olmamıştır. Bu dönem, başarı ve başarısızlıkları ile kendi içinde farklı ekonomik ve

³⁷⁰ Başlı başına bir tez konusu ya da araştırma olabilecek Büyük Proleter Kültür Devrimi konusunda yaygın olan iki görüş vardır. Buna göre, Kültür Devrimi, ya Mao'nun bürokratik burjuva eğilimleri yok etmek ve devrimci ruhu canlandırmak amacıyla gerçekleştirdiği bir girişim olarak, ya da Mao'nun BİA sonrası yaşadığı güç kaybını telafi etmek için karşıt fraksiyonları elimine etmek için gerçekleştirdiği Makavelci bir tertip olarak değerlendirilir. Gelgelim iki durumda da, sonuç büyük bir yıkım olmuştur. Bkz. Naughton, Barry, **The Chinese Economy: Transitions and Growth**, s. 75. Öte yandan, Büyük Proleter Kültür Devrimi, aynı dönemde Fransa'da beliren 68 hareketinin yarattığı politik atmosfer içinde başta Alain Badio ve Jacques Ranciere olmak üzere Fransız sol entelektüellerinden büyük destek görmüştür. Büyük Proleter Kültür Devrimi'ni, sadece Çin namına değil, dünya genelinde devrimci politika bakımından önemli bir gelişme olarak gören Fransız entelektüellere göre, bu devrim yalnızca Batı modernitesine değil aynı zamanda Stalinizme alternatif bir rotayı temsil etmiştir. Bu entelektüellere göre, Kültür Devrimi ile ilgili travmatik olan, meydana gelen şiddet eylemleri değil, Devrim'in başarısızlığa uğraması ve hedeflerine ulaşamamasıdır. Bkz. Huang, Yiju, "On Transference: Badio and The Chinese Cultural Revolution", **Comparative Literature Studies**, 52(1), 2015.

siyasi denemelerin yapıldığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde, siyaset Mao'nun devrimci idealleri ekseninde şekillenmiştir.³⁷¹ Her ne kadar inişleri çıkışları ve başarısızlıkları olsa da, Mao ile başlayan sosyalist proje neticesinde 1970'lerin sonuna gelindiğinde Çin, gelirlerin dağılımı ve temel ihtiyaçların karşılanması anlamında büyük oranda eşitlikçi bir ülke haline gelmiştir. Gelgelim, iktidarın icrasının devrimci siyasi yoğunlaşmayla karakterize olduğu bu dönemde izlenen politikalar, beklenen büyüme ve toplumsal refah başarısını gösterememiş³⁷² ve Mao'nun 1976 yılındaki ölümünün ardından sonlandırılarak ülke yepyeni bir rotaya yönlendirilmiştir. Magdoff ve Foster'in ifade ettiği üzere bu rota hâkim ideolojiden çarpıcı bir sapmayı, bir U-dönüşünü işaret ediyordu.³⁷³ İşte bu U-dönüşüdür ki, Çin'de siyasi iktidarın icrasını piyasa merkezli yeni bir akılla biçimlendirmiş, planlı ekonominin neredeyse tüm kurumlarını ilga etmiştir. Bölümün ikinci kısmında, bu biçimlenmenin genel hatları ve süreçleri açıklanacaktır.

2.2. Çin'de Piyasa Reformları

1930'ların ilk yıllarından itibaren özellikle Ordo grubunun Weimar deneyimine, klasik liberalizmin piyasa doğalcılığına, Keynesçi müdahaleciliğe, kolektivist ekonomiye ve en sonunda Nazi deneyimine karşı fikirsel duruşları neoliberalizmin uzun serüvenini başlatmıştır. Bu yolculuk Kıta Avrupası'ndan özellikle, 1947'de Mont Pelerin Topluluğu ile paralel ilerleyen Chicago Okulu ile devam etmiş ve bu oluşumlarla Soğuk Savaş sürecinde ABD'ye taşınmıştır. Politika yapıcıları için artık ekonomik ve kültürel bir olguya dönüşen neoliberalizm, 1970'li yıllardan itibaren farklı coğrafyalarda deneyimlenmeye başlamıştır. 1978-1980 yılları özellikle bu yayılma bakımından dönüm noktasını oluşturan yıllar olmuştur: 1978'de Deng Xiaoping'in Çin'de, 1979'da Margaret

³⁷¹ Naughton, Barry, **The Chinese Economy: Transitions and Growth**, s. 62.

³⁷² 1978 yılına gelindiğinde Çin'in dünya ekonomisi içindeki payı 1952 yılındaki payın gerisinde kalmıştır. Kişi başına düşen gelir payında da artış yaşanmakla beraber oranlar dünya ortalamasının gerisinde kalmıştır. Bkz. Gökten, Kerem, a.g.e., ss. 201-205.

³⁷³ Magdoff, Harry ve Foster, Bellamy John, a.g.e., s.8.

Thatcher'ın İngiltere'de yeni liderler haline gelmesi, 1979'da Paul Volcker'in ABD merkez bankasının başına geçmesi ve onun hamlelerini destekleyen Ronald Reagan'ın 1980'de ABD Başkanı seçilmesi artık neoliberalizmin siyasal bir proje olduğunun bir göstergesidir. Kısacası Çin'de başlayan piyasa güdümlü reformlar uluslararası koşullar itibariyle şaşırtıcı değildir. Mao döneminde yaşanan hayal kırıklıkları bu uluslararası koşullar ile birleşince Çin'in piyasa güdümlü "ikinci uzun yürüyüşü" başlamıştır.³⁷⁴

Mao'nun 1976 yılındaki ölümü, Çin'de Maoist politikaların daha fazla sürdürülememesiyle ve ülkenin siyasi aklında yeni yönelimlere girilmesiyle sonuçlanmıştır.³⁷⁵ Mao'nun ölümünün ardından, Dörtlü Çete'nin³⁷⁶ tutuklanmasıyla birlikte sosyalist dönemin son atılımı olan Kültür Devrimi'nin kalıntıları da silinmiş ve ülkenin siyasi rotası yeni bir yöne çevrilmiştir. Aslına bakılırsa, Mao'nun ölümünün ardından devlet ve parti başkanlığına gelen Hua Guafeng, Mao'nun izlediği politikaları sürdürmeye istekli olsa da parti içinde önemli bir kesim Mao'nun yolunda devam etmeye ve sosyalist dönemin politikalarını sürdürmeye istekli olmamıştır.³⁷⁷ Mao'nun politikalarını devam ettirmekte istekli olmayan yenilikçi kanadın başında ise Kültür Devrimi sırasında elinden alınan tüm görevleri kendisine iade edilen ve Parti Başkan Yardımcılığı, Politbüro Daimi Komitesi üyesi, Merkezi Askeri Komisyonu Başkan Yardımcısı ve Çin Kurtuluş Ordusu Genelkurmay Başkanı görevlerini sürdüren Deng Xiaoping yer almaktaydı.³⁷⁸ Hua "Mao her ne karar verdiyse, Mao her ne talimat verdiyse

³⁷⁴ Sezen, Seriyi, **Çin'in İkinci Uzun Yürüyüşü**, 2. Baskı, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara, 2016, s. 202.

³⁷⁵ White, Gordon, **Riding the Tiger: The Politics of Economic Reform in Post-Mao China**, Macmillan, London, 1993, ss. 25-29.

³⁷⁶ Dörtlü Çete, Mao'nun ardından ülkede Maoist politikaların sürdürülmesinden yana olan aşırı solcu liderleri tanımlamak için kullanılan bir tabirdi. Bu dört isim Mao'nun eşi Jiang Qing ile Wang Hongwen, Zhang Chunqiao ve Yao Wenyan'du. Bu dört isim, Kültür Devrimi sırasında, Parti içinde etkili konumlara gelmişti. Mao'nun ölümünün ardından ise Kültür Devrimi'nin aşırılıkları bu dört isme isnat edilmiş ve bu isimler yeni lider Hua Guafeng'in emriyle tutuklanmıştır. Grubun tutuklanması, Kültür Devrimi'nin tamamen sonlanışını imlemektedir. Bkz. Dittmer, Lowell, "Bases of Power in Chinese Politics: A Theory and an Analysis of the Fall of the 'Gang of Four'", **World Politics**, 31(1), 1978, 26-60.

³⁷⁷ Breslin, Shaun, **China and The Global Political Economy**, Palgrave-Macmillan, London, 2013, s. 41.

³⁷⁸ Zhongnian, Zheng, **Contemporary China: A History Since 1978**, Wiley-Blackwell, 2014, s. 23.

kararlılıkla uygulamak” şiarına bağlı kalmayı tercih etmişse de parti içindeki değişim yanlılarına üstün gelememiştir.³⁷⁹ Nitekim Hua, ÇKP 11. Merkez Komitesinin 1978 yılında gerçekleştirilen Üçüncü Oturumu’ndan önce toplanan ÇKP Merkezi Çalışma Konferansı’nda özeleştiri vermek durumunda kalmıştır. ÇKP 11. Merkez Komitesi’nin 1978 yılında gerçekleştirilen Üçüncü Oturumu’yla beraber ise parti içindeki güç, Deng Xiaoping’in önderliğini ettiği reformcu fraksiyonun eline geçmiştir.³⁸⁰ Bu güç transferiyle birlikte Hua’nın Mao’nun izinde sosyalist politikaları sürdürme eğilimine karşı parti içindeki değişim yanlıların liderliğini yapan Deng Xiaoping’in “gerçekleri test etmenin tek kriteri pratiktir” şiarı ÇKP’de yeni *modus operandi* haline gelmiştir. Netice olarak Deng Xiaoping’in başını çektiği yenilikçi fraksiyon, Mao’nun yolundan gitmenin ve siyasi yoğunlaşmayla karakterize olan ekonomik ve sosyal politikalara bağlı kalmanın ülkenin kalkınması bakımından sürdürülemez olduğunu ve terkedilmesi gerektiğini savunarak ekonomik gelişmenin, siyasi yönetimin temel odağı olduğu bir politika benimsemiş ve Çin’i reform ve dışa açılma rotasına sokmuştur.³⁸¹ Bu rotanın Çin’i bugün getirdiği nokta ise siyasi yönetimin piyasa eksenli bir rasyonalite etrafında şekillendiği bir sosyal ve ekonomik düzen olmuştur. Deng’le beraber artık Maoist dönemde söz konusu olduğu gibi siyasetin ekonomiyi yönettiği bir düzen yerine, ekonominin siyaseti yönettiği bir düzen tesis edilmeye başlanmıştır.³⁸²

Chow’a göre Çin’i bu yeni rotasına sokan dört temel sebep vardır.³⁸³ Bunlardan birincisi, Kültür Devrimi’nin ülkede yarattığı ekonomik, sosyal ve siyasi yıkımın toplum nezdinde siyasi iktidara karşı yarattığı hoşnutsuzluğun giderilmesi ihtiyacı ile ilgiliydi.

³⁷⁹ Qian, Yingyi, “The Process of China’s Market Transition (1978-1998): The Evolutionary, Historical, and Comparative Perspectives.” **Journal of Institutional and Theoretical Economics**, 156(1), 2000, 151–171, s. 153.

³⁸⁰ Breslin, Shaun, a.g.e., s. 41.

³⁸¹ Bramall, Chris, a.g.e., s. 327.

³⁸² Cheng, Chu-Yuan, **China’s Economic Development, 1950-2014: Fundamental Changes and Long-Term Prospects**, Lexington Books, 2016, s. 40.

³⁸³ Chow, Gregory C., “Economic Reform and Growth in China”, **Annals of Economics and Finance** 5(1), 2004, 127-152, s. 128.

Parti'nin toplum nezdindeki meşruiyetini tekrar kazanabilmesi için Maoist politikaları terk ederek yeni bir yönetim modeline yönelmesi gerekmektedir. Nitekim sosyalist sistem, halkın yanı sıra ÇKP liderleri için de hayal kırıklıkları yaratmıştı ve bu sistemden tamamıyla vazgeçilmese bile düzeltilmesi gerektiğine inanmışlardı.³⁸⁴ İkinci olarak, siyasi iktidar, planlamaya dayalı bir ekonominin yönetilmesi zor ve verimsiz olduğu kanaatine varmıştı; 1970'li yılların sonuna geldiğinde siyasi otoriteyi elinde bulunduranların çoğunluğu, ekonomideki verimliliğin sağlanabilmesi için planlı sistemden vazgeçilmesi gerektiğini düşünüyordu. Üçüncüsü, Çin'e komşu olan Hong Kong, Tayvan, Güney Kore ve Singapur gibi piyasa ekonomisinin geçerli olduğu ekonomilerin başarılı büyüme deneyimleri Çinli siyasi otoriteler için örnek teşkil etmekteydi ve piyasa ekonomisinin, planlı ekonomiye göre daha iyi çalıştığını düşündürmekteydi. Nitekim Japonya, Tayvan ve Kore'nin 1950'li ve 1960'lı yıllar boyunca yakaladıkları yaklaşık %10'luk hızlı büyüme oranı, siyasi otoriteler için piyasa araçlarını cazip bir seçenek haline getiriyordu. Zira Mao dönemindeki 30 yıllık yoğun endüstrileşmeye rağmen Çin, Doğu Asya ülkeleri arasında kişi başına en düşük GSMH'ye sahip ülkelerden biri olmuştu.³⁸⁵ Dördüncüsü, bu üç sebebe bağlı olarak toplumda değişime yönelik bir istek duygusu hâkimdi ve Çin halkı da piyasa temelli reformları kabul etmeye hazır bir durumdaydı. Zira Çin halkının yaşam standartları, planlı ekonominin geçerli olduğu ve ağır sanayileşme ile tasarrufa dayalı Mao dönemi ekonomik sisteminde genel büyüme oranları ile paralel düzeyde ilerlememiştir. Nitekim Mao döneminin temel ekonomik stratejisi, tüketimi düşük tutarak kaynakları sanayi yatırımlarına yönlendirme temelinde şekillenmişti. Maocu kalkınmacılığın yarattığı hayal kırıklıklarının yanı sıra Kültür Devrimi'nin toplum nezdinde yarattığı yıkım duygusu da reform fikrini kamuoyu için cazip bir seçenek haline getirmiştir.

³⁸⁴ Naughton, Barry, **The Chinese Economy: Transitions and Growth**, s. 80.

³⁸⁵ Cheng, Chu-Yuan, a.g.e., s. 47.

Tüm bu sebeplerin toplamı, Deng Xiaoping'in reform ve dışa açılmaya dayalı yeni bir stratejiyle iktidara gelmesini sağlamış ve ülkede planlı ekonomik sistemin terk edilerek aşama aşama bir piyasa ekonomisinin tesisine giden yolu döşemiştir.³⁸⁶ Bu çerçevede, 1970'li yılların sonuna değin, hem ekonomik hem de siyasal rejim bakımından sosyalist yolu izleyen Çin, bu tarihten itibaren üretim araçlarının devlet mülkiyetinde ve üretim güçlerinin devlete bağımlı olduğu emredici merkezi planlamaya dayalı ekonomik modeli aşama aşama terk ederek kapitalist rejimin ekonomik araçlarını kullanmaya başlamıştır.³⁸⁷ Söz konusu terk ediş ve dönüşüm üç aşamada gerçekleşmiştir: Merkezi planlamaya dayalı ekonominin asıl, piyasa ekonomisinin ikincil olduğu ilk aşama; piyasa ekonomisinin plana dayalı ekonomiyle eşit konuma geldiği ikinci aşama ve piyasa ekonomisinin birincil hale geldiği son aşama.³⁸⁸ Çin'in piyasaya yönelik politikalarının gelişiminin ilk iki dönemi, temel hedefin ekonomi merkezli sosyalist modernleşme olduğu ancak bunun yöntemlerinin ve hedeflerinin kesin olarak belirlenmediği bir arayış dönemi olarak nitelendirilebilir. Bu iki dönem, Deng Xiaoping'in reformlara yön veren veciz sözü "nehri yoklayarak geçmek" stratejisiyle şekillenmiştir. Bu strateji, Çin'in ekonomik dönüşümünün ve yeniden yapılanmasının SSCB ve Doğu Avrupa ülkelerinin aksine şok terapisiyle değil, aşamalı olarak gerçekleştiğini anlatmaktadır. Bu dönemlerde, bir yandan planlı ekonomik sistem sürdürülürken bir yandan da piyasa mekanizmalarının Çin'in ekonomik sistemine ne şekilde entegre edilebileceğinin ve kapitalist dünyayla bütünleşmenin denemeleri yapılmıştır. Ülkede sosyalist bir piyasa ekonomisi tesis etme kararıyla şekillenen üçüncü dönem ise, nehirde hangi taşlara basılacağına artık bilindiği bir strateji doğrultusunda ilerlemiştir. Bu stratejinin temel hedefi, ülkede piyasa ekonomisinin oluşturulmasının kararlılıkla sürdürülmesi olmuştur. Bu bağlamda, merkezi

³⁸⁶ Aiguo, Lu, a.g.e., ss. 121-129.

³⁸⁷ Sezen, Seriya, **Çin'in İkinci Uzun Yürüyüşü**, s. 202.

³⁸⁸ A.g.e., s. 202.

planlamaya dayalı ekonomik ve toplumsal yönetimin yerini piyasalara dayalı bir yönetim anlayışı almış ve bu doğrultudaki formel ve informal kurumların tesisi başlamıştır.

2.2.1. 1978-1983: Ekonomik Reformların Başlangıcı ve Piyasa Arayışı Yılları

Çin'i piyasa temelli yeni rotasında sokan başlangıç noktası ÇKP 11. Merkez Komitesi'nin 18-22 Aralık 1978 tarihinde gerçekleşen Üçüncü Oturumu olmuştur. Bu Oturum'da alınan kararlar, yalnızca Çin'in değil, bugün içinde yaşadığımız dünyanın şekillenişinde belirleyici olmuştur. Çin'in bugün sahip olduğu güçlü ekonomik ve siyasi konumuna ulaşmasında kuşkusuz ülkenin reform öncesi dönemde kaydettiği ekonomik ve sosyal gelişmeler sağlam bir zemin oluşturmuştur. Gelgelim, söz konusu Oturum'la beraber ülkenin sosyalist mirası reform döneminde yeni bir yönetim aklıyla kullanıma sokulmuştur. Bu yeni yönetim aklı, ülkeyi sosyalist dönemin tam tersi bir rotaya sokmuş ve neoliberal bir akılla piyasa merkezli bir yapılanmaya doğru götürmüştür. Nitekim bu Oturum'la beraber, ülkenin siyasi yoğunlaşma ile karakterize olan ve sınıf savaşımına dayanan Maoist yönetim anlayışının yerini, piyasa eksenli bir ekonomik modernleşmeye dayanan yeni bir anlayış almıştır.³⁸⁹ Dolayısıyla Çin'in 1978 yılında başlattığı reform ve dışa açılma politikaları, ülkenin yalnızca ekonomik sistemini değil, esasında ülkede siyasi yönetim eyleminin nasıl düşünüldüğünü ve uygulandığını, yani yönetimin rasyonelitesini değiştirmiştir.³⁹⁰ Böylelikle söz konusu reform ve dışa açılma politikalarıyla beraber devlet, toplum ve birey arasındaki siyasi bağlar piyasa ekseninde yeniden düşünölmeye başlanmıştır. Bu bakımdan ÇKP 11. Merkez Komitesi'nin 1978 yılındaki Üçüncü Oturumu'nun ardından yayınlanan bildirgedeki kritik kararları görmek önemlidir.

³⁸⁹ Dutton, Michael ve Hindess, Barry, "Governmentality Studies and China: Towards A Chinese Governmentality", David Bray ve Elaine Jeffreys (Ed.), **New Mentalities of Government in China**, Routledge, New York, 2016, içinde, 16-29.

³⁹⁰ A.g.e.

Söz konusu bildirgeye bakıldığında, Oturum’a yön veren temel düşüncenin Kültür Devrimi’nin “sol” eğilimlerinin eleştirisi etrafında, ülke yönetiminin yeni tarihsel koşullara uygun olarak yeniden biçimlendirilmesi olduğu görülür.³⁹¹ Bildirgeye göre, ülke içinde ve dış ilişkilerde siyasal istikrarın sağlandığı bu dönemde ülke yönetimine yön veren temel motivasyon artık kitlesel sınıf savaşımı yerine, ülkenin sosyalist modernleşmesi olmalıydı. Nitekim bildirgede Maocu kalkınma politikasının insanların yaşam düzeylerini iyileştirme konusundaki sorunlarına işaret ediliyor ve hem kentlerde hem kırlarda yeni politikaların gerekliliklerine vurgu yapılıyordu. Böylelikle, siyasi yönetimin odak noktası sınıf mücadelesinden sosyalist modernizasyona kayıyordu.³⁹² Bu sosyalist modernizasyonun esası ise ülkenin geri kalmışlığını sonlandırmak üzere ekonomik yeniden inşa olarak belirleniyordu. Diğer bir deyişle bundan sonra, siyasetin egemenliğinde işleyen bir ekonominin yerini, ekonominin egemenliğine işleyen bir siyaset alıyordu.³⁹³

Bildirgede, ülkenin sosyalist modernleşmesinin sağlanması için gerekli hızlı büyümenin ancak üretici güçlerin gelişimiyle mümkün olabileceği, bunun için de üretim ilişkilerinin ve üst yapı kurumlarının değiştirilmesi gerekliliğine işaret edilmiştir. Nitekim bildirgeye göre, ülkedeki mevcut ekonomik yapı, bu yapının yönetiminde başvurulan metotlar ve bunlara şekil veren düşünce biçimleri ülkedeki üretici güçlerin gelişimine engel olmaktaydı. Zira Oturum’da yapılan tartışmalara göre, ülkenin ekonomik idaresi “yetkinin aşırı merkezileşmesi”nden mustaripti ve bunun için merkezi planlama sistemi altında üretici güçlerin potansiyelinin açığa çıkacağı yeni yöntemlere ihtiyaç vardı. İşte Çin iktidarı bu yeni yöntemleri, piyasalara dayalı bir akıldan devşirmiştir. 1978

³⁹¹ Beijing Review, “Communique of the Third Plenary Session of the 11th Central Committee of the Communist Party of China”, http://www.bjreview.com/Special_Reports/2018/40th_Anniversary_of_Reform_and_Opening_up/Timeline/201806/t20180626_800133641.html, Erişim Tarihi: 13.09.2021.

³⁹² Coase, Ronald ve Wang, Ning, **Çin Nasıl Kapitalist Oldu?**, Çeviren: İlkay Yılmaz, Big Bang Yayınları, Ankara, 2015, s. 86.

³⁹³ Breslin, Shaun, a.g.e., s. 47.

bildirgesinde piyasalardan söz edilmemekle beraber, üretici güçlerin gelişmesine yapılan vurgu, bundan sonra tüm yönetim, eylem ve düşünce yöntemlerindeki değişikliklerin üretici güçlerin büyümesi yönünde ilerleyeceğine işaret ediyordu ve bu yol Çin'i piyasa mekanizmalarına yönlendiriyordu.

1978 yılındaki Oturum'da yapılan değerlendirmeler neticesinde, ülkenin bundan sonraki ekonomi yönetiminde, ideolojik ve siyasi önceliklerden ziyade ekonomik değer yasasına öncelik tanınması kararı alınmıştır. Bu doğrultuda atılacak ilk adımın ise ekonomik yapının ve idarenin yeniden düzenlenmesinde yerel otoriteler ile sını ve tarımsal girişimlere, yine planlama sistemi kapsamında olmakla beraber, daha fazla karar yetkisinin verilmesi olmasına işaret edilmiştir. Alınacak bu tedbirlerle sosyalist ekonominin paydaşlarını oluşturan merkezi yönetim birimlerinin, yerel otoritelerin, işletmelerin ve işçilerin girişimciliğinin, istekliğinin ve yaratıcılığının tam anlamıyla hayata geçeceği umulmuştur.

1978 bildirgesinde alınan ilk önemli karar ülkenin ekonomik kalkınması için, içeride ekonomik yapı ve yönetim tekniklerinin değiştirilmesi olmuşken ikinci önemli karar, söz konusu kalkınma için dışarıda diğer ülkelerle işbirliğine gidilmesi olmuştur. Oturum'da yapılan tartışmalara göre, ülkenin sosyalist modernizasyonu için gerekli ileri teknoloji ve donanımlar ile gerekli bilim ve eğitim bilgisinin elde edilmesi için dünyanın gelişmiş ülkeleri ile karşılıklı işbirliği anlayışı doğrultusunda ilişkiler geliştirmek kaçınılmaz bir gereklilik olarak görülmüştür.

ÇKP'nin ülkenin ekonomik modernleşmesini partinin temel misyonu haline getirmesi, 1981 yılında alınan "ÇHC'nin Kuruluşundan Bu Yana Partimizin Tarihindeki belli Sorulara Dair Karar" belgesinde kesinleşmiş ve 1978 yılında yapılan toplantılarda

dile getirilmeyen piyasa nosyonu bu kararlarla Parti'nin söylemine resmen girmiştir.³⁹⁴ Kararda, Mao dönemindeki başarılarla olduğu kadar başarısızlıklara da işaret edilerek Parti'nin bu dönemde yapılan hatalardan öğrenerek güçlü ve modern bir Çin inşa etmek için ekonomik bir devrime önderlik etmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu bağlamda, ekonominin yeniden yapılandırılmasında üretim ilişkilerini geliştirmek üzere, planlı ekonominin yanı sıra kamu mülkiyeti temelinde piyasaya destekleyici ve düzenleyici bir rol verilmesi kararı alınmıştır. Kararda, sosyalist üretim ilişkilerini gelişmesinde katı bir gelişim modelinin olmadığı ve partinin temel görevinin büyüyen üretici güçlerin ihtiyaçlarına karşılık gelen ve onların sürekli ilerlemesini kolaylaştıran üretim ilişkilerinin özgül biçimlerini yaratmak olduğu vurgulanmıştır. Sonuç olarak bu belgede, ekonomik sisteme dair, kamusal mülkiyeti temel alan planlı ekonominin geliştirilmesi ve bunun yanında, piyasanın düzenleyici etkisinin de bunun tamamlayıcısı olarak kabul edilmesi kararı alınmıştır. Bu belgenin yayınlanmasından bir yıl sonra gerçekleştirilen 1982 yılındaki 12. Parti Kongresi'nde de asıl olarak planlı ekonomiyi geliştirme ve piyasa yoluyla gerçekleştirilecek düzenlemeyi, planlı ekonominin tamamlayıcısı olarak gören yaklaşım onaylanmıştır. Böylelikle piyasa mekanizmaları, Çin için bir tabu olarak çıkmış ve toplumu düzenlemenin yeri bir aracı olarak fiilen uygulamaya koyulmaya başlanmıştır.³⁹⁵

Bu değerlendirmeler ışığında ÇKP iktidarının reformların bu ilk döneminde attığı somut adımlar ise kırsal ekonominin yeniden yapılandırılması, devlet işletmelerinde

³⁹⁴ Wilson Center, "Resolution on Certain Questions in the History of Our Party since the Founding of the People's Republic of China", <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/resolution-certain-questions-history-our-party-founding-peoples-republic-china>, Erişim Tarihi: 12 Nisan 2022.

³⁹⁵ ÇKP'nin 1982 yılındaki Parti Kongresi'nde aldığı bu kararlar, Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nin (SDP) 1959 yılında, Bad Godesborg kasabasında toplanan kongresinde aldığı kararlarla yaşadıkları dönüşüm arasındaki paralellikleri görmek ilginçtir. Her ikisi de Marksist kökenlere dayanan bu partiler, söz konusu kongrelerinde, tepeden müdahalelerle piyasayı ve rekabeti güçlendirecek politikaların önünü açan kararlara imza atmışlardır. Gelgelim, her iki Parti de, klasik liberal itikattan farklı olarak, serbest piyasa ekonomisinin devletin planlama ve yönlendiriciliği altında işleyebileceğine vurgu yapmışlardır. Bkz, German History in Documents and Images, "Godesberg Program of the SPD (1959)", https://ghdi.ghi-dc.org/sub_document.cfm?document_id=3049, Erişim Tarihi: 6.12.2023.; Dittmer, Lowell, "The 12th Congress of the Communist Party of China", *The China Quarterly*, No.93, 1983, 108-124.

benimsenen yeni yönetim teknikleri, özel girişimin serbestleştirilmesi ve dışa açılım girişimleri olmuştur.

2.2.1.1. Kırsal Ekonominin Yeniden Yapılandırılması

ÇKP iktidarının, 1978 yılındaki Oturum'da alınan kararlara istinaden başlattığı reform politikalarının ilki, kırsaldaki üretim biçiminin yeniden yapılandırılması olmuştur. Bu alandaki reformların özü ise bir yandan kolektif tarımın ilgası, bir yandan da kırlarda sınai alanda piyasa odaklı üretim yapan Köy ve Kasaba İşletmeleri'nin (KKİ) kurulması olmuştur.

Sosyalist dönemde tarımsal üretim ve paylaşım, toprak ve üretim araçlarının mülkiyetinin kolektif olduğu komün sistemi esasında gerçekleştirilmekteydi. Komünlerin altında üretim tugayları denen denilen çalışma birimleri, tugayların altında da üretim takımları bulunmaktaydı. Bu sistemde üretim, komün içinde oluşturulan üretim tugayları ve takımları tarafından plan temelinde ortak bir şekilde gerçekleştiriliyor ve üretim çıktıları ortak bir şekilde paylaşıyordu. Toprak ve mülkiyet araçlarının mülkiyetinin komün yönetimlerinde olduğu bu sistemde, neyin, ne kadar ve ne zaman üretileceğine komün yönetimleri tarafından karar veriliyordu. Daha sonra ürünlerin bir kısmı devlete vergi olarak verilirken bir kısmı da yine devletin belirlediği fiyatlardan devlete satılıyordu. Bu zorunlu vergi ve satış yapıldıktan sonra kalan ürünün bir kısmı komünün refah harcamaları için kullanılırken bu ihtiyaçlar karşılandıktan sonra geriye kalan kısım da komün içinde yaşayan insanlara pay ediliyordu. Gelgelim 1970'li sonlarında komün sisteminde tarımsal verimliliğin çok düşük seviyelere gerilemiş olması esas olarak bir tarım toplumu olan Çin'de bu alandaki reformu ivedi bir ihtiyaç haline getirmişti.³⁹⁶

³⁹⁶ Harvey, David, a.g.e., s. 125.

Nitekim 1979 yılına gelindiğinde tarımsal üretim son on yılda ancak %3 büyüyebilmişti.³⁹⁷

Bu bağlamda reform sonrası dönemde, komünler ilga edilerek ortak üretimin yerine, kullanım hakkı kendilerine tahsis edilen topraklarda üretim kararlarını bireylerinin kendilerinin verdiği Hanehalkı Sorumluluk Sistemi (HSS) getirilmiştir.³⁹⁸ 11. ÇKP Merkez Komitesi'nin 1979 yılında toplanan Dördüncü Oturumu'nda HSS tarımsal üretim ilişkilerinde uygulanacak yeni ekonomik biçim olarak resmen kabul edilmiştir.³⁹⁹ HSS altında daha önce ortak mülkiyette olan toprağın kullanım hakları devletle yapılan yıllık anlaşmalar temelinde hanehalklarına pay ediliyordu. HSS'de yine komün yönetimlerinin planlama çerçevesinde devlete zorunlu vergi ödemeleri ve satış yapmaları gerekmekteydi. Ancak bu defa bu vergi ve satış zorunlulukları ortak üretim faaliyetlerine dayanmıyor, tek tek hanelere aktarılıyordu. Bu sistemde mülkiyet hakkı halen devlette kalmakla beraber, toprak ve üretim araçlarının kullanım hakkı hanehalkına devrediliyordu. Hanehalkı, merkezi hükümete aktarılacak zorunlu miktarları teslim ettikten sonra ürettikleri ürünün geri kalanının sahibi oluyor ve kullanım tasarrufu kendilerine kalıyordu. Süreç içinde devlete yapılan zorunlu satışların da kaldırılmasıyla artık tarımsal faaliyette bulunan haneler ürünlerinin tamamını istedikleri fiyattan piyasa koşulları içinde satmaya başlamıştır. Yani reform öncesi dönemde tarımsal üretim, alım, satım ve dağıtım faaliyetleri yalnızca devlet tarafından gerçekleştirilebiliyorken özel çiftçiliğin resmiyet kazandığı Ocak 1982 yılından itibaren ülke çapında köylüler artık ürettikleri ürünlerin kullanımı üzerindeki karar verme yetkisine sahip hale gelmişti. 1983 yılına gelindiğinde ise tüm kırsal hanehalkının %98'i üretimlerini piyasada satmak üzere

³⁹⁷ Fan, Shenggen ve Chan-Kang, Connie. "Is Small Beautiful? Farm Size, Productivity, and Poverty in Asian Agriculture." *Agricultural Economics*, 32, 2005, 135-46, s. 139.

³⁹⁸ Meisner, Maurice, *China and After: A History of the People's Republic*, s. 460.

³⁹⁹ Chow, Gregory C., "China's Economic Transformation", Ross Garnaut, Ligang Song, and Cai Fang (Ed.). *China's 40 Years of Reform and Development: 1978-2018*, ANU Press, Australia, 2018 içinde, 93-115, s. 94.

gerçekleştirebiliyordu.⁴⁰⁰ Toprağın mülkiyet yapısında herhangi bir değişiklik olmamakla beraber hanehalkları toprağı 15 yıllığına kiralayarak istedikleri ticari faaliyette bulunabiliyordu.⁴⁰¹ 1985 yılına gelindiğinde artık devlete yapılan zorunlu satışların ilgası gerçekleşmiş, böylelikle tarımda merkezi planlamanın sonu gelmişti. Aynı yıl, Devlet Konseyi, köylülerin toprakları 15 yıllık kiralama sözleşme süresini 30 yıla çıkartmıştır.⁴⁰² Sonuç olarak, HSS ile tarımsal alanda temel üretim ve birikim birimi hanehalkları olmuştur. Böylelikle tarımsal üretim özelleştirilmeye başlanırken “serbest piyasa” ve “piyasa fiyatı” nosyonları Çin’in ekonomik örgütlenmesinin unsurları haline gelmiştir.⁴⁰³ Sonuçta HSS, toprağın ve emeğin *de facto* olarak özelleştirilmesi anlamına geliyordu⁴⁰⁴ ve Çin’in sosyalist sistemden kapitalist piyasa ekonomisine dönüşümünün yolunu döşüyordu. Dahası, köylülerin artık kendi yaşamlarıyla ilgili karar alma özgürlüğünü kazanmaları bireysel ticareti ve girişimcilik ruhunu toplumun dokusuna işliyor ve bireyleri birer *homo economicus* olarak yeniden yapılandırıyor.

Kırsal ekonomideki yeniden yapılandırmanın diğer bir ayağını ise bu bölgelerde KİKİ tesisi ile piyasa koşullarına göre işleyen kırsal endüstrinin geliştirilmesi oluşturmuştur. Çin hükümeti, kırsal ekonominin yeniden yapılanması doğrultusundaki reformlar çerçevesinde 1983’ten itibaren köylülerin tarım dışı sektörlerde işletmeler kurmaları ve ticaret yapmaları üzerine var olan kısıtlamaları gevşetmiştir.⁴⁰⁵ Bu bakımdan köylülerin çiftçilik dışındaki en önemli iş kaynağı haline gelen bu girişimler, bilhassa

⁴⁰⁰ Hart-Landsberg, Martin ve Burkett, Paul, **Küresel Çatışmanın Yeni Aktörü: Çin ve Sosyalizm**, Çeviren: Emre Balıkcı, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2006, s. 59.

⁴⁰¹ Qian, Yingyi, a.g.e., s. 154.

⁴⁰² Jiang, Jinquan, **Ekonomik Gelişmenin Toplumsal Sınırları**, Çeviren: Adnan Köymen, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2013, s. 175.

⁴⁰³ Zweig, David, “Opposition to Change in Rural China: The System of Responsibility and People’s Communes”, **Asian Survey**, 23(7), 1983, 879-900, s. 884.

⁴⁰⁴ Piovani, Chiara ve Li, Minqi, “One Hundred Million Jobs for the Chinese Workers! Why China’s Current Model of Development is Unsustainable and How a Progressive Economic Program Can Help the Chinese Workers, Chinese Economy, and China’s Environment”, **Review of Radical Political Economics**, 43(1), 2011, 77-94, s. 79.

⁴⁰⁵ Jiang, Jinquan, a.g.e., s. 174.

reformun ilk yirmi yılında Çin’de kamu dışı sektörün yaratılmasında önemli bir işlev görmüştür.⁴⁰⁶

KKİ’ler sosyalist dönemin komün örgütlenmelerinden miras kalan üretim birimleriydi. Ancak bu birimlerin piyasa rasyonalitesine dayalı olarak faaliyete geçirilmesi, bunları, Çin’in 1980’li yıllarda piyasaya dayalı sisteme geçişinin dinamosu haline getirmişti.⁴⁰⁷ Sosyalist dönemde kırsal bölgelerde sınai üretimde bulunan söz konusu işletmeler, tarımda olduğu gibi komün sistemi altında örgütlenmişti ve tarıma yönelik küçük sanayi üretiminde faaliyet gösteriyorlardı. Sosyalist dönemde, Komün ve Birlik İşletmesi olarak adlandırılan bu birimler reformlarla beraber komünlerin dağıtılarak kasaba ve köy şeklindeki idari birimlere dönüştürülmesiyle KKİ adını almıştı. KKİ’lerin mülkiyet ve yönetim yapısı çeşitlilik göstermekle beraber bunların işleyişine dair bir takım genellemeler yapmak mümkündür.⁴⁰⁸ KKİ’ler kırsal bölgelerde köy ve kasaba meskûnlarının kolektif mülkiyetinde olan işletmelerdi. İşletmelerin mülkiyeti yerel halka aitti ancak bunların idaresi KKİ yöneticileri tarafından yürütülüyordu.⁴⁰⁹ Diğer bir deyişle bu işletmelerin mülkiyeti kolektif olmakla birlikte gerçekte çok azı kolektif kararlarla işliyordu. Devlet planlaması dışında işlev gösteren bu işletmelerin faaliyetlerinde yüksek derece özerklikleri vardı.⁴¹⁰ Yerel hükümet liderleri “istedikleri yöneticileri atayarak ve kazançların tahsisini yönlendirerek bu firmaları yönetmekteydi”.⁴¹¹ Diğer bir deyişle KKİ’ler yönetilirken, bu işletmelerin yöneticiliğini yapan yerel hükümetlerin gerçek birer girişimci gibi hareket etmesi, risk alması ve aldıkları kararların tüm sorumluluğunu üstlenmesi gerekiyordu. Reform öncesi dönemde faaliyetlerini sadece kendi bulundukları bölgelerde, küçük sınai ürünlerin üretimiyle

⁴⁰⁶ Coase, Ronald ve Wang, Ning, a.g.e., s. 111.

⁴⁰⁷ Breslin, Shaun, a.g.e., s. 48.

⁴⁰⁸ Naughton, Barry, “Chinese Institutional Innovation and Privatization from Below”, **American Economic Review**, 84(2), 1994, 266-270, s. 267.

⁴⁰⁹ Fu, Xiaolan ve Balasubramanyam, V.N., “Township and Village Enterprises in China”, **Journal of Development Studies**, 39(4), 2003, 27-46. s. 28.

⁴¹⁰ A.g.e., s. 28.

⁴¹¹ Hart-Landsberg, Martin ve Burkett, Paul, a.g.e., s. 60.

sürdürebilen bu işletmeler, reformlarla beraber ülke genelinde faaliyet gösterebilmeye başlamış ve tüketim malları üretimine yönelmiştir. Kırsal kesimdeki ucuz işgücünün avantajlarından faydalanan bu işletmeler, düşük maliyet giderleri sayesinde yüksek kârlılık göstererek reformların bu ilk aşamasında ülkenin piyasalara dayalı yeniden yapılanmasının önemli bir bileşeni olmuştur.⁴¹² KKI'lerin en önemli avantajı bu işletmelerin devletin bürokratik planlamasının dışında faaliyet göstermeleri idi. Bu bakımdan KKI'ler üretimlerini piyasa talebine göre gerçekleştirilebilmiş ve piyasanın yarattığı fırsatlardan yararlanabilmişlerdir. Bu kuruluşlar süreç içinde ülkede üretim, pazarlama ve fiyatlama süreçlerinin serbestleşmesiyle hem birbirleri hem de devlet sahipliğindeki işletmelerle rekabete girerek ülkede birçok ürün için rekabetçi piyasaların doğmasını sağlamıştır.⁴¹³ KKI'lerin yükselişi, Çin sanayisini devletin planlama tekelinde olmaktan çıkarmış ve Çin ekonomisini rekabetle tanıştıran ekonomik dönüşümü için gerekli olan güçlü bir katalizör rolü oynamıştır.⁴¹⁴

2.2.1.2. Devlet İşletmelerine Tanınan Özerklikler

Çin hükümetinin reformların ilk döneminde attığı adımların bir diğeri kentlerdeki devlet işletmelerinin yönetiminde piyasa merkezli yeni yönetim tekniklerin benimsenmesi olmuştur. 1978 yılında gerçekleştirilen Üçüncü Oturum'da işaret edildiği üzere, Çin'de ekonomi yönetimindeki en önemli sorunlardan biri aşırı yetki yoğunlaşması idi ve buna bağlı olarak yerel yöneticiler ve işletmeler yeterli karar verme gücüne sahip değildi.⁴¹⁵ Bu bağlamda iktidarın, reformların bu ilk döneminde piyasaların ekonomideki rolünü artırmak için uygulamaya koyduğu esas yöntem, kentlerdeki devlet işletmelerinde

⁴¹² Weitzman, Martin ve Xu, Chenggang, "Chinese Township-Village Enterprises as Vaguely Defined Cooperatives", *Journal of Comparative Economics*, 18(2), 1994, 121-145.

⁴¹³ Oktay, Fatih, a.g.e., s. 71.

⁴¹⁴ Coase, Ronald ve Wang, Ning, a.g.e., s. 117.

⁴¹⁵ Beijing Review, "Communique of the Third Plenary Session of the 11th Central Committee of the Communist Party of China".

yöneticilere, üretimin örgütlenmesinde bir takım özerklikler sağlanması olmuştur.⁴¹⁶ Öncelikle sınırlı sayıda işletmeye verilen özerklikle, işletmelerin “kâr peşinde koşma özgürlüğü” doğrultusunda motive edilmesi söz konusu olmaktadır.⁴¹⁷ Yerel yöneticilere ve devlet işletmelerine verilen yetkilerle sadece tarım girişimleri değil aynı zamanda kentsel bölgelerdeki sanayi girişimleri de devlet planlamasının rehberliği altında daha fazla karar verme gücüne sahip olacaktı.⁴¹⁸

Çin’de devlete ait işletmeler ülkenin sanayi ürünlerinin büyük çoğunluğunu üretebilmekle beraber ekonomik bakımdan verimli değildiler. Zira bu işletmelerin bir yandan yönetim özerklikleri yoktu, diğer yandan sosyal refah görevleri vardı.⁴¹⁹ İşletmelerin özerklik durumuna bakılacak olduğunda, bunların neyi, ne kadar, ne zaman üreteceklerine dair kararlar devletin planlama organları tarafından alınıyordu. Bu kuruluşların finansal yönetimi de bağlı oldukları yönetim örgütlerine tabiiydi. Devlet mülkiyetindeki işletmelerin kârları doğrudan merkezi yönetime veya bağlı oldukları yerel yönetimlere aktarılıyordu. Diğer bir deyişle bu işletmeler, kârın kullanımı ve yatırımlar konusunda söz sahibi değillerdi. Netice olarak devlet işletmeleri doğrudan hükümet organlarına bağlıydılar ve hükümet tarafından belirlenen planları yerine getirmekle sorumluydular.⁴²⁰ İkinci olarak, bu işletmelerin sosyal refah kurumları olarak sahip olduğu görevler, bunların, çalışanların istihdamına ve ücretlendirmelerine dair kararlarında bağımsız olmasını engelliyordu. Bu işletmeler üretim faaliyetlerinin yanı sıra aynı zamanda birer sosyal hizmet birimleriydi ve çalışanlarının ömür boyu istihdamını ve barınma, sağlık, eğitim ve emeklilik gibi her türlü refah hizmetlerini üstlenmekle sorumluydular. Bu bağlamda reformların bu ilk döneminde devlet işletmelerinin piyasa

⁴¹⁶ Hart-Landsberg, Martin ve Burkett, Paul, a.g.e., s. 54.

⁴¹⁷ A.g.e., s. 55.

⁴¹⁸ Beijing Review, “Communique of the Third Plenary Session of the 11th Central Committee of the Communist Party of China”.

⁴¹⁹ Guthrie, Doug, **China and Globalization: The Social, Economic and Political Transformation**, Routledge, NewYork & London, 2006, s. 96.

⁴²⁰ Wu, Jinglian, **Understanding and Interpreting Chinese Economic Reform**, OH: Thomson Higher Education, Mason, 2005, s. 140.

odaklı olarak faaliyet göstermesine yönelik adımlardan ilki, devlet işletmeleri yöneticilerine işçilerin ömür boyu istihdam sözleşmelerini iptal etme ve verimliliği düşük olan işletmeleri kapatma konusunda karar verme yetkisi tanınmasıydı.⁴²¹ Oysaki Maoçu dönemin en önemli kazanımlarından biri işçilerin ömür boyu iş güvencesine sahip olmasıydı. Gelgelim bu uygulama kaldırılmadan, devlet işletmelerinin işgücünden piyasa eksenli bir mantıkla faydalanmaları mümkün olmayacaktı. Böylelikle, öncelikle sınırlı sayıda işletmeye bir emek piyasası yaratmak üzere işçilerin ömür boyu iş güvencesini ortadan kaldırma yetkisi verildi. 1983 yılına gelindiğinde ise devlet, düzenli devlet işçilerinin yararlandığı ve iş güvencesinden ve refah uygulamalarından azade olan yeni sözleşme temelli işçi alımının emrini verdi.⁴²²

Devlet işletmelerine tanınan karar verme yetkilerinden bir diğeri işletmelerin elde ettikleri kârın kullanımıyla ilgiliydi. Devlete ait girişimlerin yetkilerinin artırılması ve elde ettikleri kârları ellerinde tutabilmeleri konusu bu dönemdeki reformların temel noktalarından biri olmuştu. Buna göre seçilen belirli devlet işletmelerinde plan dâhilindeki hedeflere ulaşıldıktan sonra yapılan üretim fazlası, devlet tarafından düzenlenmiş fiyatlar üzerinde satılabiliyordu.⁴²³ Devlet işletmeleri yine plan dışındaki kârlarını yeni yatırımlara veya işletme yöneticileri ve çalışanlarına ikramiye olarak verme hakkına sahip olabiliyordu.⁴²⁴ Sonuç olarak, bu dönemde devlet işletmelerine tanınan özerklikler sayesinde bu işletmeler kârların bir kısmını ellerinde tutabiliyor ve kullanım tasarrufunda bulunabiliyor, yeni işçi alımlarında planın dışına çıkarak sözleşme temelli istihdam yapabiliyor ve üretimlerini devlet planında belirtilenin üzerine çıkartabiliyorlardı. 1979 yılında 4200'den fazla büyük çaplı devlete ait işletme bu reforma

⁴²¹ Hart-Landsberg, Martin ve Burkett, Paul, a.g.e., s. 55.

⁴²² Leung Wing-yue, **Smashing The Iron Rice Pot: Workers and Unions in China's Market Socialism**, Asia Monitor Resource Center, Hong Kong, 1988, ss. 59-62.

⁴²³ Bramall, Chris, a.g.e., s. 332.

⁴²⁴ Cheng, Eva, "China: Is Capitalist Restoration Inevitable?", **Links: International Journal of Socialist Renewal**, Issue 11, 1999, <https://links.org.au/china-capitalist-restoration-inevitable>, Erişim Tarihi: 12.03.2022.

tabi olmuşken bu sayı 1981 yılında 6600'e ulaşmıştı.⁴²⁵ Şimdi devlete ait işletmeler planlama dahilinde belirtilen kotaları doldurduktan sonra istedikleri ürünleri üretebiliyor ve böylelikle ekonomi “planın dışına taşarak” büyüyordu.⁴²⁶ Gerçekten de, devlete ait işletmeler devlet planlamasının sınırlarının dışında mallar üretemeye başladıklarında piyasa güçlerinin etkisine maruz kalmışlar ve bu durum Çin ekonomi reformunun “iki raylı sistem” olarak bilinen özgün yönüne, yani merkez planlama ile birlikte piyasanın üretimi örgütlemesine yol açmıştır.⁴²⁷

Böylelikle reformların bu ilk döneminde devlet işletmelerindeki kamusal mülkiyet yapısı ve planlama sistemi devam etmekle beraber piyasa mantığına dayalı yeni uygulamaların hayata geçirilmesi ülkenin Mao dönemindeki sosyalist siyasi rasyonalitenin belirleyici olduğu, planlamaya dayalı ekonomi mantığıyla kopuşu başlatmış oluyordu.

2.2.1.3. Özel Sektörün Teşviki

Reformlarla beraber Çin ekonomisindeki önemli değişimlerden bir diğeri, özel sektörün ekonominin bir bileşeni haline gelmesi olmuştur. Reformların başlangıç sürecinde henüz kamu mülkiyetinin özelleştirilmesi gibi bir çaba içine girilmediyse de mülkiyet yapılarında çeşitliliğe gidilerek özel sektörün ekonomide pay sahibi olması sağlanmıştır.⁴²⁸ Bu doğrultuda, 1981 yılında yapılan yasal düzenlemeyle yedi kişiye kadar çalışanın olduğu özel ticari işletmelerin faaliyet göstermesine izin verilmişti. 17 Ekim 1981 Tarihinde ÇKP Merkez Komitesi ve Devlet Konseyi'nin birlikte yayınladıkları “Dışa Açılma, Ekonominin Canlandırılması ve Şehir ve Kasabalarda İstihdam Sorununun Çözüm Üzerine Çeşitli Kararlar” ile “bireysel ekonomi” sosyalist kolektif ekonominin

⁴²⁵ Coase, Ronald ve Wang, Ning, a.g.e., s. 96.

⁴²⁶ Naughton, Barry, **Growing out of the Plan: Chinese Economic Reform 1978-1993**, s. 8.

⁴²⁷ Jinglian Wu, **Understanding and Interpreting Chinese Economic Reform**, ss. 68-71.

⁴²⁸ Bramall, Chris, a.g.e., s. 332.

“gerekli tamamlayıcısı” olarak tanımlanmıştı.⁴²⁹ Ülkede bireysel ekonomik faaliyetlerde yediden fazla işçi çalıştırılması kapitalist bir faaliyet olarak nitelendirildiğinden yasaklanmışsa da bu sınır çoğu zaman görmezden geliniyordu ve 1987 yılına gelindiğinde ortadan kaldırılmıştı.⁴³⁰ Ülkenin 1982 yılında kabul edilen anayasasında, ülke ekonomisinin temel unsurunun devlet sektörü, “bireysel” sektörün ise ekonominin “tamamlayıcı” unsuru olduğu belirtilerek özel girişimlere kapı aralanmışa da ilkesel olarak hala özel sektörden bahsedilmiyordu ve bunun yerine bireysel ekonomi kavramı kullanılıyordu. Özel sektörde istihdam edilen işgücü 1981 yılında 1.1 milyonken, 1984 yılında 3.4 milyona ulaşmışsa⁴³¹ da özel sektörün ekonomideki ağırlığı ancak 1990’lı yıllarda gerçekleştirilen reformlarla vuku bulabilmiştir. Gelgelim, reformların bu ilk döneminde bireysel ekonominin yükselişi Çin’in hem kent hem de kırsal bölgelerinde kolektif ekonominin tekeli son erdirmiş ve devletin kontrolü dışında olan tamamen yeni bir ekonomik gücü ortaya çıkarmıştır.

2.2.1.4. Dışa Açılmada Reform

Çinli siyasi liderlerin reform politikalarının ilk ayağını ülkenin ekonomik sisteminde gerçekleştirilen değişiklikler oluştururken, diğer ayağı, dışa açılma politikalarının izlenmesi ve ülkeyi ekonomik bakımdan dış dünyayla bütünleşik hale getirme stratejisinden oluşmaktaydı. Mao döneminde ülkenin dışarıyla olan ekonomik ilişkileri de, aynı içerideki ekonomik süreçler gibi plan çerçevesinde yürütülmekteydi. Ülkenin ithalat ve ihracat girdi ve çıktılarının sınırları plan tarafından çiziliyordu. Ülkedeki ekonomik reformların önemli bir bileşenini oluşturan dışa açılma ile ise bu örüntü değiştirilmiş ve ülkenin dış dünyayla bütünleşik hale getirilmesine yönelik adımlar atılmıştır. Bu bağlamda, Çin hükümeti 1979 yılında dış ticaret ve yatırımları genişletme

⁴²⁹ Coase, Ronald ve Wang, Ning, a.g.e., s. 120.

⁴³⁰ Hart-Landsberg, Martin ve Burkett, Paul, a.g.e., s. 56.

⁴³¹ Meisner, Maurice, **The Deng Xiaoping Era: An Inquiry into the Fate of Chinese Socialism, 1978-1994**, Hill and Wang, New York, 1996, s. 269.

politikasını benimsemiştir.⁴³² Reform sürecinin başlangıcından itibaren devlet çok uluslu yabancı şirketleri ülkeye çekmeye büyük önem vermiştir. Bunun en önemli nedeni yabancı firmaların, “kapitalist tabanlı piyasa ilkelerini uygulamak ve bunlara meşruiyet kazandırmak” için en iyi araç olarak görülmüş olmasıdır.⁴³³ Çin’de hem yöneticilerin hem de işçilerin piyasa süreçleriyle ilgili deneyimlerinin olmaması yabancı yatırımların Çin için bir piyasa öğrenme aracına haline getiriyor ve bunların meşruiyetini sağlıyordu.

Bu bağlamda 1979 yılında çıkarılan Ortak Yatırım Kanunu ile yabancıların, yerel kuruluşlarla ortak şekilde yatırımda bulunmasının yolunu açılmıştır. Açık kapı politikası olarak adlandırılan bu politika doğrultusunda, Guangdong ve Fujian bölgelerindeki güney sahilleri boyunca yabancı yatırımcılar için Özel Ekonomik Bölge’ler (ÖEB) oluşturma projesi başlatılmıştır. Böylelikle reform öncesi dönemde büyük oranda dünya ekonomisinden yalıtık olan Çin’de, 1979 yılı itibarıyla Shenzhen, Zhuhai, Shantou ve Xiamen’da ÖEB’lerin tesisiyle yabancı yatırımcıların ülkeye girişine izin verilmiştir. Bu bölgeler Çin’in sermaye, teknoloji, yönetim ve bilgi açısından dünyaya açılan pencereleri olarak kabul edilmiştir.⁴³⁴ ÖEB’lerin kapitalist ilkelerle denemeler yapılacak olan birer alan olarak işlev göstermesi hedeflenmiştir. Bu bölgeler kendi içinde özerkliğe sahipti ve bu bölgelerde, kapitalizmin öğrenilebilmesi için ucuz toprak tahsisi, başta uzun vadeli yatırımlar ile ileri teknoloji ürünlerin üretimini yapan şirketler için olmak üzere genel olarak düşük işletme ve çıktı vergileri, Çin’den tedarik edilecek ham maddeler ve makineler için düşük fiyatlar gibi çeşitli teşvikler sunuluyordu.⁴³⁵ Bu bölgelerde gerçekleştirilen ekonomik faaliyetler öncelikle devletin sıkı denetimine tabi olmakla beraber 1983 yılından itibaren yabancı yatırımların daha fazla cesaretlendirilmesi için tamamen yabancıların mülkiyetinde olan şirketlerin yatırımları devlet tarafından kabul

⁴³² Qian, Yingyi, a.g.e., s. 154.

⁴³³ Hart-Landsberg, Martin ve Burkett, Paul, a.g.e., s. 57.

⁴³⁴ Chen, Yun, **Transition and Development in China: Towards Shared Growth**, Ashgate Publishing Limited, England, 2009, s. 83.

⁴³⁵ Brodsgaard, Kjeld Erik ve Rutten, Koen, a.g.e., s. 61.

görmeye başlamıştır. Neticede, Çin'in geri kalanında merkezi planlama ve kamusal mülkiyet hâkimken bu bölgeler, özel mülkiyetin egemen olduğu piyasa ekonomileri haline getirilmiştir.⁴³⁶ Bu bakımdan ÖEB'ler Çin'in sosyalist ekonomisini kapitalist dünya ekonomisiyle bütünleşik hale getirmeye yönelik işlev gören birimler olmuştur.⁴³⁷

Sonuç olarak, reform ve dışa açılma politikalarının uygulanmaya koyulduğu bu ilk dönemde, piyasalar siyasi iktidarın baskın söylemi olmamakla birlikte piyasa mekanizmaları sosyalist yönetim rejiminin bir bileşeni haline geliyordu. Bu dönemde, ekonomik yapının sistemik reformundan ziyade yeniden düzenlenmesi esas alınmıştı. Bu bağlamda yapılan düzenlemelerle, kırsalda tarımsal faaliyetlerin özelleştirilmesi ve piyasaya yönelik etkinlik gösteren KKI'lerin tesisi, kentsel alanlarda ise devlet işletmelerine tanınan özerklikler ve özel girişimlerin serbest bırakılması ile bireylerin ve kurumların ÇKP eliyle kâr motivasyonu ile hareket eden aktörlere dönüştürülmesi önemlidir. Ayrıca Mao döneminin dışarıya kapalı ekonomik sisteminin terk edilerek ÖEB'lerin tesisiyle dünya ekonomisine açılım, ülkenin küresel kapitalist ekonomik sistemle eklemlenmesinin ilk adımı olarak büyük önem taşımaktadır. Netice olarak, bu dönemin genel portresine bakıldığında, henüz planlı ekonomiye karşı keskin bir karşı çıkışın olmadığı, bunun yerine piyasa unsurlarının planlı ekonomiye dâhil edilip edilemeyeceğinin sorgulandığı görülmektedir. Gelgelim, bu sorgulama tam da ülkede piyasalara dayalı yeni bir yönetimselliğin ilk nüveleri olarak yorumlanmalıdır. Nitekim kolektivist ekonomi modeline yönelik sorgulamalar hızla, kolektivizmin terkedilmesine ve piyasaların ekonominin temel unsurları olarak kabul edilmesine dönüşmüştür.

⁴³⁶ Qian, Yingyi, a.g.e., s. 154.

⁴³⁷ Gittings, John, **The Changing Face of China: From Mao to Market**, Oxford University Press Inc., New York, 2005, s. 219.

2.2.2. 1984-1991: Planlı Meta Ekonomisine Geçiş ve Piyasaya Adım Atma Yılları

Çin’de piyasalara dayalı bir ekonomik sistemin oluşturulmasındaki ikinci önemli dönüm noktası, ÇKP 12. Merkez Komitesi’nin 1984 yılında gerçekleşen Üçüncü Oturumu’dur. Bu Oturum’da alınan “Ekonomik Yapının Reformuna Dair Karar” ile birlikte planlı ekonominin, piyasa ekonomisiyle doğrudan bir karşıtlık içinde olmadığı kabul edilmiş ve Çin ekonomisi, “kamu mülkiyetine dayanan sosyalist bir meta ekonomisi” olarak tanımlanmıştır. Bu, Çin’in yönetim anlayışı bakımından ciddi bir ideolojik değişime işaret ediyordu. Nitekim 1984 kararıyla beraber daha önceki “plan merkezidir, piyasa tamamlayıcı” anlayışının yerine artık plan ve piyasa eşit bir konuma getiriliyordu.⁴³⁸ ÇKP 11. Merkez Komitesi’nin aldığı reform ve dışa açılma politikalarıyla Parti’nin temel çalışma odağının ekonomik yeniden yapılanma haline geldiğinin vurgulandığı bu Oturum’da, 12. ÇKP Merkez Komitesi’nin temel misyonunun, ekonomik yapının reformunun “sistematik” olarak sürdürülmesi olması benimsenmiştir. Bu kararlar birlikte Parti artık planlı ekonomik sistemin bir piyasa ekonomisine geçişini resmen başlatmış ve ekonomide devlet dışı aktörlere ve piyasaya alan açan adımları yürürlüğe koymuştur.⁴³⁹

Piyasa ekonomisinin çekiciliğinin kabulü, Çin’in ekonomi reformunda tam bir kilometre taşı olmuştur; nitekim piyasa artık devlet planlamasına yardımcı olmanın ötesinde ekonomiyi yönlendiren vazgeçilmez bir araç olarak tanımlanmıştır.⁴⁴⁰ Bu tarihten itibaren devlet sektörünün güçlendirilmesi reformun ana konusu olmaktan çıkmış ve bunun yerine ilk defa Deng Xiaoping tarafından 1982 yılında ortaya koyulan Çin karakteristiğine sahip sosyalizmi inşa etmek, 1987 yılında ÇKP’nin 13. Ulusal

⁴³⁸ Qian, Yingyi, a.g.e., s. 156.

⁴³⁹ Breslin, Shaun, a.g.e., s. 47.

⁴⁴⁰ Coase, Ronald ve Wang, Ning, a.g.e., s. 170.

Kongresi'nde resmen kabul edilmiştir. 1987 yılındaki Kongre'yle birlikte plan ve piyasanın içsel olarak birlik oluşturduğu vurgulanmıştır.⁴⁴¹ Bu doğrultuda ekonomide devlet dışı aktörelere ve piyasaya daha fazla alan açacak adımlar atılmaya başlanmıştır. Böylelikle, piyasa mekanizması tamamen, özel sektör ise bir dereceye kadar benimsenecek, piyasa mekanizması merkezi planlamayı önemsizleştirecek ve en sonunda onun yerine geçecekti.

ÇKP 12. Merkez Komitesi'nin 1984 yılındaki Üçüncü Oturumu'nda yapılan tartışmalara bakıldığında, 1978 yılında başlatılan reformların, bilhassa tarımsal alanda elde ettiği başarılarla işaret edilerek, bu başarının temel nedeninin keskin sol fikirlerden kopulması olduğu savunulmuştur. Nitekim Oturum kararına göre kırsal bölgelerde hayata geçirilen reformlar, ülke ekonomisinin üretici güçlerin gelişmesiyle uygun olmayan yapısını değiştirmiştir.⁴⁴² Bildirgeye göre kırsal üretimde sorumluluk sistemine geçilmesi 800 milyon köylüyü ülkede ekonomik büyüme için aktif hale getirmiştir. Kırsal bölgelerde elde edilen bu başarının kentlere taşınması ise Oturum'da alınan ilk önemli karar olmuştur. Buna göre, 1984 yılı itibariyle kentlerde devlet işletmelerinin reformuna odaklanılacak ve kırsal bölgelerdeki gibi sorumluluk sistemi bu kurumlara taşınacaktı. ÇKP 12. Merkez Komitesi'ne göre, ekonomik yapının yönetimindeki aşırı merkezi yoğunlaşma, devlet işletmelerinin verimli ve üretken çalışmasının engelliyordu. Bunun temel nedeni, işletmelerin kendi faaliyetleri hakkında karar verme yetkisine sahip olmamasıydı. Zira devlet işletmelerinin tüm faaliyetleri planlama kuruluştan tarafından belirleniyor, işletme yöneticileri yalnızca karar icracısı görevi üstleniyordu. Oturum'da yapılan tartışmalara göre, kentsel ekonomik yapının canlılığını bastıran temel kusurlar ekonominin potansiyelini tam olarak kullanmayı engellemekteydi.⁴⁴³ Bu kusurların

⁴⁴¹ Jiang, Jinquan, a.g.e., s. 82.

⁴⁴² Hart-Landsberg, Martin ve Burkett, Paul, a.g.e., s. 63.

⁴⁴³ Beijing Review, "Decision of the Central Committee of the Communist Party of China on Reform of The Economic Structure", October 29, 1984, 27 (44), I-XVI, s. III, <https://www.marxists.org/subject/china/peking-review/index.htm#1981> Erişim Tarihi: 23.06.2021.

birincisi, devletin idari fonksiyonları ile işletmelerin fonksiyonları arasında net bir ayırım olmamasıydı. İkinci olarak, kentsel alanlardaki farklı ekonomik birimler ve bölgeler arasında bariyerler vardı ve bu bütünleşik bir ekonomik sistem oluşmasını engelliyordu. Üçüncüsü, devlet, işletmeler üzerinde çok sıkı bir denetim uyguluyordu ve bu durum işletmelerin bağımsız hareket etmesini engelliyordu. Dördüncüsü, meta üretimine, değer kanununa ve piyasanın düzenleyici rolüne gerekli önem verilmemekteydi. Ve son olarak dağıtımda mutlak bir eşitlik gözetiliyordu. Tüm bu kusurlar kentsel işletmelerin karar verme gücüne sahip olmasını engelliyordu.

1984 yılında alınan karara göre, Çinli karakterde sosyalizmin yapması gereken şey, somut koşullar dâhilinde üretici güçlerin gelişmesini engelleyen ekonomik yapıda radikal değişiklikler yaparak devlet işletmelerine canlılık katmaktı. Zira mevcut ekonomik yapıdaki sorunların temel kaynağı, devlet işletmelerinin canlılıktan uzak olmasıydı. Karara göre, devletin geçmişte işletmeler üzerinde aşırı ve keskin bir kontrol uygulamasının nedeni, bu işletmelerin mülkiyeti ile faaliyetlerini bir tutmasından kaynaklanıyordu. Ancak 1984 yılında gerçekleştirilen Üçüncü Oturum'da yapılan tartışmalarda, sosyalizmin teorisi ve pratiğinin, işletmelerin mülkiyet ve faaliyetlerinin birbirinden ayrılabilceğini gösterdiği ifade edilmiştir. İşletmelerin ekonomik faaliyetlerinin ekonomik büyümeyle uyumlu hale getirilmesi için devlet kurumlarının, planlama ve ekonomik-idari-yasal araçlarla işletmelerin eylemlerini idare etmesi, denetlemesi, yönlendirmesi ve düzenlemesi gerekmektedir. Ancak bu Oturum'da alınan kararda ifade edildiği üzere, toplumsal talep çok karmaşık olduğundan ve sürekli bir akış içinde olduğundan hiçbir devlet kurumu tüm durumu bilemez ve her şeye doğru zamana müdahale edemez. Eğer devlet kurumları, işletmeleri doğrudan yönetmek isterse sübjektivizmden ve bürokratizmden kaçmak mümkün olamaz ve bu durum canlılığı bastırır. Dolayısıyla Oturum'da alınan kararlara göre, devlet planlarını takip etme ve devlet kontrolüne tabi olma doğrultusunda işletmelere daha esnek ve çeşitli faaliyet

biçimlerinde bulunabilme; üretim, arz ve pazarlama faaliyetlerinde planlama bütçelerinden belli kısmını ellerinde tutabilme; kendi personellerini istihdam etme veya işten çıkarma yetkisi elde edebilme; işgücünü nasıl kullanacağına, ücretlere ve ödüllere karar verebilme; devlet tarafından belirlenen sınırlar dâhilinde ürünlerinin fiyatlarını belirleme haklarını tanımalıdır. Diğer bir deyişle işletmeler bağımsız varlıklar haline gelmelidir ve kendi kâr ve kazançlarından sorumlu birimler olmalıdırlar.

1984 yılındaki Oturum'da alınan karara istinaden atılacak adımlardan ilki devlet işletmelerinin reformu olarak belirlenmişken, bir diğer önemli adım da ülkede rasyonel bir fiyat sisteminin tesis edilmesi olarak belirlenmiştir. Oturum'da yapılan tartışmalarda, ülkede birçok metanın fiyatının, değeri ve arz ile talep arasındaki ilişkiyi doğru yansıtmadığı vurgulanarak bu irrasyonel fiyat sisteminin yenilenmesi gerektiğine işaret edilmiştir. Böyle bir fiyat reformuna gidilmediği takdirde devlet işletmelerinin performansının doğru değerlendirilemeyeceğinin ifade edildiği Oturum neticesinde alınan kararda, ekonomik düzenlemenin en etkin aracının fiyatlar olduğu ve rasyonel fiyatların dinamik ve kaotik olmayan bir piyasa oluşturacağı belirtilmiştir. Oturum kararında, devlet işletmelerine giderek daha fazla karar verme yetkisinin tanındığı ekonomik sistemde, fiyatların, bu işletmelerin üretim ve faaliyetlerini düzenleyen temel unsur olması gerektiği vurgulanmıştır. Bu bakımdan fiyat sisteminin reforme edilmesi, bütün ekonomik yapının reforme edilmesi bakımından anahtar bir nitelik taşımıştır. Bu doğrultuda aşırı merkezileşmiş fiyat kontrolü sisteminin yerini belli ölçülerde serbestleştirilmiş fiyatların almasına karar verilmiştir. Sonuçta reformların bu ikinci aşamasında atılan adımların odağını, devlet işletmelerinin geneline yayılan reform tedbirleri ile fiyat düzenlemeleri oluştururken, bir yandan da ülkenin dışa açılmasına yönelik adımlar ileri letilmiştir.

2.2.2.1. Devlet İşletmelerinde Reform

Çin hükümeti, kırsaldaki reform girişimlerinin ardından 1984 yılında, kentlerdeki devlet işletmelerinin reformuna ve bu işletmelerin yaygın bir şekilde piyasa eksensli bir akılla yeniden düzenlenmesine yönelmiştir. Zira hükümet, devlet işletmelerine daha fazla ekonomik özgürlük verilirse bunların üretimlerini daha iyi örgütleyeceklerine inanıyordu. Bu bakımdan reformların ilk aşamasında siyasi iktidar piyasa reformlarını, merkezi planlamanın verimliliğini ve devlet işletmelerini çalışma düzeyini artırmak için sınırlı bir biçimde, seçilen devlet işletmelerinde uygulamaya koymuş olsa da bu ikinci aşama “devlet dışı üretime ve piyasa güçlerine” daha büyük bir güven duyulan bir eğilim içeriyordu.⁴⁴⁴ Nitekim devlet işletmelerinde benimsenen yeni yönetim teknikleri bu işletmelerin faaliyetlerinde daha fazla özerklik kazanmalarını sağlasa da hala bu işletmeleri kendi içinde güçlendirmek yerine dış kısıtları değiştirme yönünde girişimlerde bulunuyorlardı. Dolayısıyla reformların bu ikinci döneminde işletmelerin kendi iç dinamiklerinin daha fazla piyasa mekanizmaları etrafında örgütlenmesine ağırlık verilecekti. Bu bağlamda merkezi planlamanın etkisi azaltılacak ve devlet işletmelerinin kâr güdümlü ekonomik birimler olarak faaliyet gösterebilmeleri için bunlara üretim, arz, pazarlama, fiyatlandırma, yatırım ve personel işleri ile ilgili kararlarında daha fazla özerklik tanınacaktı.⁴⁴⁵

Daha önce belirtildiği üzere, sosyalist dönemde ülkenin sınai üretimi tamamıyla devlet mülkiyetindeki kamu ekonomik kuruluşları tarafından yürütölmekteydi. Bu işletmelerin üretim, yatırım ve paylaşım kararları, aynı zamanda bu işletmelerde kimlerin çalışacağını kararı tamamıyla plana bağılıydı. Her bir işletmenin neyi, ne kadar ve ne zaman üreteceğini tamamıyla devletin planlama kurumları tarafından belirleniyordu.⁴⁴⁶ Bu

⁴⁴⁴ Hart-Landsberg, Martin ve Burkett, Paul, a.g.e., s. 63.

⁴⁴⁵ Chow, Gregory C., “China’s Economic Transformation”, s. 98.

⁴⁴⁶ Jinglian Wu, **Understanding and Interpreting Chinese Economic Reform**, s. 140.

işletmeler finansal bakımdan bağlı oldukları bakanlıklara ve yerel yönetimlere bağımlıydı. İşletmelerin kârları da doğrudan merkezi yönetime veya yerel yönetimlere aktarılıyor, yine planlama kuruluşları tarafından hazırlanan planlar doğrultusunda tekrar işletmelere dağıtılıyordu. Diğer bir deyişle devlet mülkiyetindeki işletmeler üretim, yatırım ve paylaşım konusunda özerk değil, tamamıyla devlet planlarına bağlıydılar. Her ne kadar reformların ilk döneminde bu işletmelere istihdam, kâr ve yönetim konularında bir takım özerklikler tanınmış olsa da bunlar yalnızca sınırlı sayıda işletme için geçerli olmuştu. Sichuan eyaletinde altı işletmeyle başlatılan bu uygulamalar toplamda ancak 6600 işletme için geçerli olmuştu.⁴⁴⁷ şimdi ise, piyasalara planla eşit bir konum verilen planlı meta ekonomisi döneminde, devlet işletmelerine tanınan bu özerklikler Sözleşme Sorumluluk Sistemi'yle (SSS) resmîleştirilmiş ve tüm devlet işletmelerini kapsar hale gelmiştir. SSS, devlet işletmelerinin yönetimleri ile hükümet arasındaki ilişki biçimini idari yönlendirme şeklinden çıkarıyor ve bunun yerine iki taraf arasında sözleşmeye dayalı bir ilişki şekline dönüştürüyordu.⁴⁴⁸

ÇKP 12. Merkez Komitesi'nin 1984 yılında gerçekleştirilen Üçüncü Oturumu'nun ardından hayata geçirilen yeni reformlarla devlet işletmelerine yönelik hem siyasi desteklerde hem de siyasi kontrollerde daha ileri bir serbestleşme söz konusu oluyordu ve bir önceki dönemde bu kuruluşlara *de facto* olarak tanınan özerklikler resmi hale getirilerek sistematikleştiriliyordu. Bu resmiyet, 1987 yılında tüm devlet işletmelerine SSS getirilmesiyle sağlanmıştı.⁴⁴⁹ 1989 yılına gelindiğinde, ülkedeki hemen hemen tüm devlet işletmeleri SSS'ye geçmiş bulunuyordu.⁴⁵⁰ SSS'ye göre, tüm devlet işletmeleri bağlı oldukları hükümet birimleriyle sözleşme imzalıyordu. Sözleşmeye göre, devlet işletmeleri elde ettikleri kârın belirli bir kısmını devlete aktarma karşılığında

⁴⁴⁷ Coase, Ronald ve Wang, Ning, a.g.e., s. 96.

⁴⁴⁸ Jiang, Jinquan, a.g.e., s. 162.

⁴⁴⁹ Chow, Gregory C., "China's Economic Transformation", s. 98.

⁴⁵⁰ Qian, Yingyi, a.g.e., s. 157.

faaliyetlerinde özerklik elde ediyordu. Bu sözleşmeler yoluyla devlet işletmelerinin yöneticileri, devlet tarafından belirlenen zorunlu kotaları ürettikten sonra kota fazlası yaptıkları üretimi piyasa fiyatlarından satabiliyorlardı. Üstelik yöneticiler, ellerinde kalan kârın belirli kısmını refah harcamaları ve yeniden yatırım için kullanabiliyorlardı. Bunun yanı sıra, daha önce devlet işletmeleri tüm fonlarını plan dâhilinde devletten sağlayıp, elde ettikleri tüm geliri de devlete aktarıırken, yeni reformlarla bu ilişki sonlandırılmıştı. SSS altında işletmeler, hükümete yıllık olarak belirlenmiş vergiler öderken geri kalan kârlarını ellerinde tutabiliyordu. Devlet işletmelerinden beklenen artık faaliyetlerini doğrudan devletten elde ettikleri gelirlerle sürdürmeleri yerine, vergi sonrası gelirleriyle ve bankacılık sistemi dolayısıyla elde ettikleri gelirlerle kendilerinin finanse etmesiydi.⁴⁵¹ Üstelik devlet işletmelerinin piyasa koşullarına göre faaliyet göstermelerinin sağlanması için bu kurumlarda kârlılığın temel performans kriteri olarak belirlendiği performans ölçme sistemine de geçilmiştir.⁴⁵²

Öte yandan, 1984 kararıyla birlikte devlet işletmelerinde çalışan işçiler için farklı işlere göre farklı maaş düzeyleri belirlenmiş ve bu şekilde işçilerin çalışma performansının artırılması gözetilmiştir. Dahası işçilerin ömür boyu istihdam garantisinin yerini işletmelerle yapılan iş sözleşmeleri almıştır.⁴⁵³ Yeni yapılan düzenlemelerle birlikte, 1985 yılı itibariyle, devlet işletmelerinde hâlihazırda istihdam edilen işçilerin haklarının korunmasına karşın, yeni işe alınanların sözleşme sistemiyle çalıştırılması ve yönetimin onları yeteri kadar üretken bulmadığı durumlarda kovulabilmesi kabul edilmiştir. Diğer bir deyişle istihdam kararları artık devlet tarafından belirlenmiyor, bunun yerine işçilerin performansına ve teknik becerilerine dayalı olarak işletmeler

⁴⁵¹ Hart-Landsberg, Martin ve Burkett, Paul, a.g.e., s. 64.

⁴⁵² Sezen, Seriya, “Çin Halk Cumhuriyeti’nde Sosyalist Piyasa Ekonomisine Dönüşüm”, **Amme İdaresi Dergisi**, 40(1), 2007, 27-56, s. 37.

⁴⁵³ Guthrie, Doug, **Dragon in a Three Piece Suit: The Emergence of Capitalism in China**, Princeton, Princeton University Press, New Jersey, 1999, s. 86-88.

tarafından veriliyordu.⁴⁵⁴ 1986 yılında uygulamaya koyulan Emek Sözleşmesi Yasası ile ise emeğin sözleşmeye dayalı hale getirilmesi resmileştirilmiştir. Emek Sözleşmesi Yasası, işçilerin ömür boyu istihdam hakkını ortadan kaldırmakla kalmamış aynı zamanda işletmeler tarafından onlara tanınan refah uygulamalarını da zayıflatmıştır. Devlet işletmelerinin kâr güdümlü kurumlar haline gelmesi hedeflendiğinden işçilere sağlanan refah hizmetleri yaptıkları sözleşme zamanıyla sınırlı hale gelmiştir.⁴⁵⁵

Son olarak, merkezi hükümet, yerel yönetimlerle olan ilişkilerinde de değişikliğe giderek karar alma yetkilerini bu birimlerle paylaşmaya başlamıştır. Bu doğrultuda, yerel yönetimlerin vergi gelirlerinden aldıkları payda artış yoluna gitmiş, dahası bu gelirlerin kullanımında özerk davranmalarını sağlayacak bir yönetim reformu gerçekleştirilmiştir. Siyasi iktidarın bu yönetim reformuyla gözettiği amaç, yerel yönetimlerin yatırım kararları ve mülkiyetlerinde bulunan işletmelerin faaliyetleri üzerinde daha fazla söz hakkına sahip olarak onları, yatırım fırsatlarını kovalama ve idaresini üstlendikleri devlet işletmelerinin üretimini piyasaya koşullarına göre örgütleme konusunda teşvik etmektir.⁴⁵⁶ Dahası, yerel yönetimlere özel ekonomik bölgelerin yönetiminde, yabancı sermayenin çekilmesinde, fiyatların serbestleştirilmesinde de önemli ölçüde yetki özerkliği tanınmıştır.⁴⁵⁷

Devlet işletmelerinde yapılan reformların yanı sıra bu dönemde, devlet dışı aktörlerin ekonomideki rolünün pekiştirilmesi, piyasa ekonomisine geçişte belirleyici dinamiklerden biri olmuştur. Nitekim 1978 yılında alınan kararlarda, ekonomik modernleşmenin esas amacının üretici güçlerin geliştirilmesi olduğundan, bu amaca hizmet edecek her türlü aktörün ekonomik hayatın bir bileşeni olması yönünde kararlı adımlar atılmıştır. Bu bağlamda 1988 yılında yapılan anayasa değişikliği ile özel sektör,

⁴⁵⁴ Koo, Anthony Y. C., “The Contract Responsibility System: Transition from a Planned to a Market Economy”, **Economic Development and Cultural Change**, 38 (4), 4, July 1990, 797-820, ss. 809-810.

⁴⁵⁵ A.g.e., s. 86-88.

⁴⁵⁶ Hart-Landsberg, Martin ve Burkett, Paul, a.g.e., s. 64.

⁴⁵⁷ Sezen, Seriya, “Çin Halk Cumhuriyeti’nde Sosyalist Piyasa Ekonomisine Dönüşüm”, s. 37.

sosyalist kamu ekonomisinin tamamlayıcısı olarak kabul edilmiştir. Bu yasa değişikliği ile özel sektörün hukuksal haklarının ve çıkarlarının devlet tarafından korunacağı ve devletin bu aktörlere yardımcı olacağı hükme bağlanmıştır.⁴⁵⁸

Sonuç olarak, hükümet eğer devlet işletmelerine ve yerel hükümetlere daha fazla özgürlük verilirse, bunların, üretimlerini daha iyi organize edebileceklerine inanmıştır. Diğer bir deyişle bu ikinci dönemdeki reformlar devlet işletmelerinin üzerindeki siyasi kontrolde daha fazla bir azalmayı içermiştir. Netice olarak bu tedbirlerle “sosyalist üretici ve yöneticilerin tamamen ve gerçekten bağımsız, kendi kendilerini yönetebilen ve kendi kâr ve zararlarından tamamen sorumlu hale gelmesi” hedeflenmiştir.⁴⁵⁹ Gelgelim SSS, bu işletmelerin mülkiyet yapısını değiştirmek gibi bir amaç içermemiştir.⁴⁶⁰ Yani bu işletmelerin mülkiyeti hala devlette olduğundan yaşanan kayıpların nihai sorumluluğu yine devlete kalmıştır.

2.2.2.2. İki Raylı Fiyat Reformu

ÇKP’nin Ekim 1984 tarihinde aldığı kararların önemli bir bileşenini fiyat sistemi oluşturuyordu. Zira üretim ve yatırım kararlarının belirlenmesinde giderek daha fazla piyasa kuvvetlerine dayanan devletin, fiyatlar üzerindeki kontrolünü sonlandırmaktan başka çok az seçeneği kalmıştı.⁴⁶¹ Buradaki temel amaç, plan dâhilinde idari olarak belirlenen fiyatlar üzerindeki kontrolü aşamalı olarak azaltmak ve fiyatların piyasa tarafından belirlenmesine izin vermektir; böylelikle işletmeler girdi ve çıktılarına dair yapacakları ekonomik hesaplamalarda doğru sinyallere ulaşabilecekti.⁴⁶²

⁴⁵⁸ Sezen, Seriy, “Çin Halk Cumhuriyeti’nde Sosyalist Piyasa Ekonomisine Dönüşüm”, s. 33.

⁴⁵⁹ Gittings, John, a.g.e., s. 112.

⁴⁶⁰ Guo, Sujian, “The Ownership Reform in China: What Direction and How Far?”, **Journal of Contemporary China**, 12(36), 2003, 553-573, s. 556.

⁴⁶¹ Hart-Landsberg, Martin ve Burkett, Paul, a.g.e., s. 64.

⁴⁶² Chow, Gregory C., “China’s Economic Transformation”, s. 98.

Çin hükümetinin 1984 yılı itibariyle geliştirdiği sosyalizmin yeni yorumunda piyasalar planlamayla eşit bir konuma erişmişti. 1980’li yılların başındaki reformların ilk döneminde planlama hala sosyalizmin temel unsuru olarak görüldüğü için fiyat reformu siyasal destek kazanmakta başarısız olmuştu. Gelgelim sosyalizmin değişen yorumuyla birlikte daha fazla siyasa seçeneği Çinli siyasi otoritelerin alet çantasına dâhil olmuştu. Bu bağlamda 1984 yılındaki ÇKP 12. Merkez Komitesi Üçüncü Oturumu’nda hükümet planlı fiyatlandırmaların yanı sıra belirli ürün gruplarının piyasa dâhilinde belirlenen fiyatlardan dolaşıma girmesine izin verme kararı almıştı. Bu doğrultuda Mayıs 1985 tarihinde devlet “iki-raylı” fiyat uygulamasını hayata geçirmiştir.⁴⁶³ Böylelikle hem plana dayalı fiyatların hem de piyasa sinyallerine göre belirlenen fiyatların bir arada olması, Çin’deki ekonomi reformlarının en önemli özgünlüklerinden biri olan iki-raylı fiyat mekanizmasını tedricen kurumsallaştırmıştı. Böylelikle kısa vadede büyük şokların önlenmesi için bir yandan planlı fiyatlar uygulamaya devam edilirken bir yandan da piyasa fiyatlandırmasına yönelik serbestleştirmeler uygulamaya koyulacaktı.⁴⁶⁴

Bu yeni fiyat sistemine göre, ülkede üç kademeli bir fiyat yapısı belirlemiştir.⁴⁶⁵ Buna göre, petrol ve çelik gibi önemli sanayi ürünlerinin fiyatları doğrudan devlet tarafından belirlenirken, diğer sanayi ürünlerinin fiyatlarının devlet tarafından belirlenen aralıklarda dalgalanmasına izin verilmiş, son olarak da birçok tüketim malı ve tarım ürününün fiyatının doğrudan piyasalarda belirlenmesine yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Ülkenin piyasalaşma yönündeki kararlı adımları neticesinde 1980’li yılların sonlarına gelindiğinde fiyatların çoğu artık piyasada belirlenir hale gelmiş, yalnızca %25’i tamamen devlet kontrolü altında kalmıştı. Fiyatlar bu şekilde tedricen

⁴⁶³ Brodsgaard, Kjeld Erik ve Rutten, Koen, a.g.e., s. 76.

⁴⁶⁴ Wang, Xiaolu, a.g.e., s. 173.

⁴⁶⁵ Meisner, Maurice, **The Deng Xiaoping Era: An Inquiry into the Fate of Chinese Socialism**, s. 472-473.

serbestleştirilirken, 1990'lı yıllara gelindiğinde planlı fiyatlar tamamen kaldırarak ve fiyatlandırmalar piyasa ekseninde gerçekleşecekti.

2.2.2.3. Dışa Açılmanın İlerletilmesi

Reformların ikinci aşamasında, devlet bir yandan devlet işletmelerini reforme etmeye çalışırken aynı zamanda dış dünyayla ekonomik bütünleşmesini derinleştirmeye yönelik adımlar atmaya devam etmiştir. Zira Çin hükümeti en başından beri dışa açılımı ülkenin ekonomik reformunun kritik bir bileşeni olarak görmüştür.⁴⁶⁶ 1979 yılında hayata geçirilen dört ÖEB'den sonra 1984 yılında 14 kıyı şehri ve 1985 yılında üç büyük bölge daha yabancı yatırımlara açılmıştır.⁴⁶⁷ Dahası, 1986 yılında uygulamaya koyulan Tamamen Yabancı Sahipliğindeki Girişim Yasası ile artık yabancı yatırımcıların Çinli ortaklara mecbur olmaksızın ülkede kendi şirketlerini kurmasının önü açılmıştır.⁴⁶⁸ 1988'de Hainan Adası, Yangtze Nehri Deltası, İnci Nehri Deltası, güney Fujian'daki Xiamen-Zhangzhou, Shandong Yarımadası ve Lianing'deki Liaodong Yarımadası ve daha sonra 1992 yılında Şanghai'daki Pudong ÖEB olarak yapılandırılmış ve doğrudan yabancı yatırımlara açılmıştır.⁴⁶⁹ Böylelikle ülkenin tüm sahil bölgesi yabancı yatırıma açılmış oluyordu.⁴⁷⁰ Bu tür ÖEB yaratma uygulamaları öncelikle ülkenin kıyı sahilleriyle sınırlı kalmışsa da hızla ülkenin tümünde yaygınlaştırmaya başlanmıştır. 1986 yılında uygulamaya koyulan daha liberal düzenlemeler ile ise yabancı firmalar için vergiler ve diğer işlem maliyetlerini düşüren, bu firmalara işe alma ve işten çıkarma ile ilgili daha fazla özgürlük getiren ve bu yatırımcılar için döviz elde etmeyi daha kolay hale getiren uygulamalar hayata geçirilmiştir.⁴⁷¹ Bu bağlamda ülkenin her düzeyindeki yönetim

⁴⁶⁶ Coase, Ronald ve Wang, Ning, a.g.e., s. 280.

⁴⁶⁷ Guthrie, Doug, **China and Globalization: The Social, Economic and Political Transformation**, s. 116.

⁴⁶⁸ Breslin, Shaun, a.g.e., s. 47.

⁴⁶⁹ Coase, Ronald ve Wang, Ning, a.g.e., s. 130.

⁴⁷⁰ Hart-Landsberg, Martin ve Burkett, Paul, a.g.e., s. 67.

⁴⁷¹ Ge, Wei, "Special Economic Zones and the Opening of the Chinese Economy: Some Lessons for Economic Liberalization", **World Development**, 27(7), 1999, 1267-1285, s. 1269.

bölgelerinde Sanayi Parkları ile Ekonomik ve Teknik Gelişme Bölgeleri oluşturma yanısıra yatırımcılara ucuz arazi, ucuz enerji, ek vergi indirimi sunarak yatırım çekme furçasına başlanmıştır. Bununla beraber, ortak yatırımlarda yabancı payının yarısından fazlayı aşmaması ve üretilen ürünlerin ihraç edilmesi koşulları da giderek esnetiliyor, böylece yabancı yatırımcılar gitgide yerli ortak olmaksızın üretim yapma ve ürünlerini iç pazarda satma olanağına sahip oluyordu.⁴⁷² Bu sayede ülke, yabancı yatırımcılar için çok çekici bir yatırım bölgesi haline geliyordu. Bu doğrultuda 1984 yılından 1992 yılına kadar ülkeye gelen doğrudan yabancı yatırımlar hızla artmış ve 1984 yılındaki 2.9 milyar dolarlık seviyesinden, 1992 yılında 165.5 milyar dolara yükselmişti.⁴⁷³ Netice olarak 1970'li yıllarda yabancı yatırımların olmadığı Çin dışı açılma sürecinde doğrudan yabancı yatırımlardan en çok yararlanan gelişmekte olan ülke olmuştur.⁴⁷⁴

2.2.2.4. Tiananmen Olayları ve Reformların Duraksaması

Reformların başlangıcından on yıl geçtikten sonra genel portreye bakıldığında, planlama sisteminin hala işlevini sürdürdüğü, üretimin önemli kısmının hala devlete ait işletmeler tarafından yürütüldüğü görülmüyordu. Ülkede özel girişim serbest bırakılmışsa da hala ekonomide kayda değer bir etkinlik gösterdiği söylenemezdi. Gelgelim ülkede devlet mülkiyeti ve planlamaya dayalı ekonominin yanında bir serbest piyasa ekonomisinin oluştuğunu söylemek mümkündü. Zira ülkede birçok mal ve ürünün fiyatı, KKI'ler ile üretimlerinin artan bölümünü plan dışında gerçekleştiren devlet mülkiyetindeki işletmelerin rekabeti sonucunda belirleniyordu ve bu kuruluşların üretim kararlarında rekabetçi piyasalardan aldıkları sinyaller belirleyici oluyordu.⁴⁷⁵ Aynı şekilde dış ticaret de devlet planlamasının gereklerinin yerine getirilmesini sağlamak olan

⁴⁷² Oktay, Fatih, a.g.e., s. 76.

⁴⁷³ Wang, Xiaolu, a.g.e., s. 173.

⁴⁷⁴ Sezen, Seriya, **Çin'in İkinci Uzun Yürüyüşü**, s. 237.

⁴⁷⁵ Oktay, Fatih, a.g.e., s. 77.

bir faaliyet olmaktan çıkmış, bunun yerine kâr amaçlı bir nitelik kazanmıştı.⁴⁷⁶ Diğer bir deyişle, ekonomik sistemin “planın dışına taşarak”⁴⁷⁷ piyasa mekanizmalarına dayalı bir işleyiş de kazanması, devletin ekonomiyi doğrudan idare etmesi şeklindeki eski sistemi bir hayli değiştirmişti. Bu süreçte devlet mülkiyetindeki işletmelerin yönetimlerine tanınan özerklikler, bu kuruluşlarla piyasa koşullarında rekabet eden KKI’lerin yükselişi ve fiyatlarda yaşanan serbestleşme devletin ekonomiyi doğrudan idare ettiği eski sistemin yerini yeni uygulamaların almasına yol açmıştı. Artık 1980’li yılların sonuna gelindiğinde, ülkede yapılan üretimin önemli bir kısmı devlet planlaması dışında gerçekleşiyor, mal ve hizmetlerin önemli bölümü piyasalarda el değiştiriyordu. Gelgelim ülkede ekonominin makro düzeyde yönetilmesi için gerekli kurum ve prosedürler henüz oluşturulmamıştı. Bu nedenle ülke ekonomisi zaman zaman fazla ısınıyor, enflasyon ülke için alışılmadık düzeylere çıkıyor ve ülke içinde toplumsal huzursuzluklara yol açıyordu. Bu yüzden reformlar çok kısa zamanda Çin için hızlı bir büyüme sağlamakla beraber reformlar neticesinde bir takım ciddi sorunlar da belirmişti.

Wang’ın işaret ettiği üzere, üç temel sorun Çin’in reform sürecini sekteye uğratmaktaydı.⁴⁷⁸ Birincisi; para ve kredi arzı üzerindeki zayıf kontrol ciddi bir enflasyon sorununa yol açmıştı ve 1988 yılına gelindiğinde enflasyon %18 düzeyine yükselmişti. Bu, Çin için oldukça sıra dışı bir orandı. Bu enflasyonun nedeni, merkez bankasının denetim mekanizmasının geliştirilmemiş olmasından dolayı para ve kredi arzlarını yeterince kontrol edememesinden kaynaklanıyordu. Bu çerçevede ülkede yaşam maliyeti, reformların başladığı 1978 yılından 1988 yılına dek %88,7 oranında artmıştı.⁴⁷⁹ İkincisi; kırsal ve kentsel alanlar, doğudaki kıyı bölgeleri ile merkez ve batıdaki bölgeler ile sosyal katmanlaşmanın üstündekiler ve sıradan işçiler arasında ciddi bir gelir eşitsizliği oluşmuş

⁴⁷⁶ Ag.e., s. 77.

⁴⁷⁷ Naughton, Barry, **Growing out of the Plan: Chinese Economic Reform 1978-1993**.

⁴⁷⁸ Wang, Xiaolu, a.g.e., s. 174.

⁴⁷⁹ Walder, Andrew G., “Workers, Managers and the State: The Reform Era and the Political Crisis of 1989”, **The China Quarterly**, no.127, 1991, 467-492.

durumdaydı. Nitekim ülkedeki piyasalaşma düzeyine uygun sosyal güvenlik ve gelir dağılımı sistemleri oluşturulamamıştı ve gelir dağılımındaki genişleyen eşitsizliklerin önüne geçilemiyordu. Son olarak; devlet iktidarının yetersiz denetimi nedeniyle ciddi bir yolsuzluk sorunu belirmişti. Bunun temel nedeni, benimsenen iki raylı fiyat sistemi ve devlet görevlileri, planlı fiyatlarla piyasa fiyatları arasındaki ayırmadan faydalanarak kendi çıkarlarına yolsuz faaliyetlerde bulunuyorlardı.⁴⁸⁰ Kentli bürokratlar devlet fiyatlarından ucuza ürün alarak bunları piyasa tarafından belirlenen fiyatlardan satarak kişisel kazanç sağlıyorlardı.⁴⁸¹ Tüm bu sorunların toplumsal yansıması ise 1989 yılında kendini gösteren Tiananmen Olayları olmuştu.

Çin’de 1988 yılı itibariyle esas olarak öğrenciler ve entelektüeller ile toplumun, uygulanan reform politikalarının yarattığı olumsuz sonuçlardan rahatsız olan diğer kesimlerinin katılımıyla gerçekleşen yaygın protestolar kendini göstermeye başlamıştır. Öğrenci ve entelektüellerin bu protestolardaki temel saiki, ekonomik reformlara politik reformların da eşlik etmesi idi. Bu bağlamda öğrenci ve entelektüellerin temel talepleri, ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü ve diğer demokratik hakların tanınmasıydı. Öğrenci ve entelektüellerin yanında yer alan en önemli grup ise protestolara katılımı yasaklanmış olmasına rağmen kentli işçilerden oluşuyordu.⁴⁸² Protestolara dâhil olan işçiler ve sıradan insanların temel motivasyonu ise reformlarla beraber ortaya çıkan enflasyon ve yolsuzluk gibi ekonomik ve sosyal sorunların giderilmesiydi.⁴⁸³ Protestocuların genel kanısı, reformlardan toplumun geneline değil, yalnızca özel girişimciler ile siyasi kadrolara fayda sağladığı yönündeydi.⁴⁸⁴

⁴⁸⁰ Wang, Hui, “The Year 1989 and the Historical Roots of Neoliberalism in China”, **Positions: East Asia Cultures Critique**, 12(1), 2004, 7-70.

⁴⁸¹ Meisner, Maurice, **China and After: A History of the People’s Republic**, s. 476.

⁴⁸² Sheehan, Jackie, **Chinese Workers: A New History**, Routledge London and New York, 1998.

⁴⁸³ Fairbank, John King ve Goldman, Merle, **China: A New History**, Harvard University Press, USA, 1998, s.425

⁴⁸⁴ Walder, Andrew G., a.g.e., s. 483.

Ülkede 1988 yılı itibariyle beliren bu protestolar, 1989 yılına gelindiğinde protestocuların taleplerinin siyasi iktidardan yanıt bulmaması nedeniyle daha da yoğunlaşmıştır. Protestolara öncülük eden öğrenciler 21 Nisan 1989 tarihinde Tiananmen Meydanı'nda toplanarak sosyal adalet taleplerini bir kez daha dile getirmişlerdir.⁴⁸⁵ Taleplerine karşılık bulamayan öğrenciler 13 Mayıs 1989 tarihinde, Meydan'da açlık grevine başlamışlardır. Süreç içinde öğrencilere eşlik eden kalabalık, başta reformlarla beraber yaşadıkları kayıplara karşı tepkili olan işçiler olmak üzere, toplumun diğer kesimlerinden gelen katılımlarla hükümetin tolere edemediği bir boyuta ulaşmıştır. Buna karşılık hükümet, 20 Mayıs'ta Tiananmen Meydanı'nın protestocuları temizlenmesi için ülkede sıkıyönetim ilan edilmiştir. Protestoların devam etmesi ise nihayetinde 3 Haziran'ı 4 Haziran'a bağlayan gece yarısı Çin Halk Kurtuluş Ordusu birliklerinin protestocuları dağıtmak üzere Tiananmen Meydanı'na girmesiyle sonuçlanmıştır. Protesto hareketi, silahlı kuvvetlerin yoğun müdahalesiyle bastırılmıştır.

Reform döneminin ilk on yılının sonunu getiren Tiananmen Olayları'nın Çin ekonomi reformu üzerinde önemli etkileri olmuştur.⁴⁸⁶ İlk, 1978 yılında başlatılan reformlar askıya alınmış, 1990 yılında Çin hükümeti iki yıllık bir kemer sıkma programı ilan etmiştir. Olayları izleyen yıllarda ülkeye gelen yabancı yatırımlar duraklamış ve uluslararası ticaretin hacmi önemli ölçüde düşmüştür. Bu esnada özel sektör, reformların başlangıcından bu yana en kötü dönemini yaşamıştır. Gelgelim uzun vadede Tiananmen Olayları, Çinli siyasi otoriterleri ekonomi reformuna olan bağlılıktan vazgeçirmek bir yana daha da kararlılıkla sürdürmeleriyle sonuçlanmıştır. ÇKP kendi eliyle yarattığı piyasalaşma hareketinden vazgeçmemiş ve bir modernleşme projesi olarak bu harekete olan bağlılığını sürdürmüştür. Bu bakımdan Tiananmen Olayları, ülkenin piyasalaşma yönündeki tarihsel sürecinde bir tıkanma momentisi olarak belirilmiş ancak bu tıkanıklık

⁴⁸⁵ Gittings, John, a.g.e., s. 230-231.

⁴⁸⁶ Coase, Ronald ve Wang, Ning, a.g.e., s. 186.

devlet aklının piyasalaşma eksenindeki biçimlenmesinde kalıcı bir değişiklik yaratmamıştır. Dolayısıyla Tiananmen Olayları neticesinde reformlara verilen bu ara çok uzun sürmemiştir. Olaylardan üç yıl sonra Deng'in 1992 yılında gerçekleştirdiği "Güney Turu"nun akabinde reformlar daha yoğun ve hızlı bir şekilde tekrar başlatılmıştır.

2.2.3. 1992-2001: Sosyalist Piyasa Ekonomisinin Tesisi ve Piyasa İnşası Yılları

Tiananmen Olayları'nın yarattığı duraklamanın ardından Çin'de reform ve dışa açılma politikaları 1992 yılında, parti içinde resmi bir görevi kalmamasına rağmen parti içindeki etkililiği hala devam eden Deng Xiaoping'in⁴⁸⁷ ülkenin güney bölgesindeki ÖEB'lere yaptığı gezinin ardından tekrar hız kazanmıştır. Deng, bu Güney Turu çerçevesinde ülkedeki ÖEB'lere yaptığı ziyaretlerde Çin'in tekrar reform patikasına dönmesini salık veren bir dizi konuşma yapmıştır. Bu konuşmalarında Çin'in, üretici güçlerin gelişmesi ve özgürleşmesi yoluna bağlı kalmasını vurgulayan Deng'in görüşleri ÇKP'nin yeni yönetiminin politikalarında belirleyici olmuştur. Öyle ki Deng'in bu gezisiyle beraber 1990'lı yıllarda artık piyasa ekonomisine yönelik görüşler planlı ekonomi karşısında kesin bir hâkimiyet kazanmıştır.⁴⁸⁸ Gezisinde "reformlara karşı olan merkezi liderliğin görevden çekilmesi gerektiğini" vurgulayan Deng,⁴⁸⁹ ülkenin piyasa yönündeki reformlarına kararlıkla devam etmesini şu sözlerle meşrulaştırmıştır:

⁴⁸⁷ Bu noktada, 1992 yılı itibariyle hiçbir resmi görevi kalmadığı halde Çin'de siyasete yön vermeye devam eden Deng Xiaoping hakkında kısa bir parantez açmak gerekmektedir. Deng, pragmatik kişiliği ve etkili siyasi becerileri sayesinde siyasi gücünü kazandığı, 1978 yılındaki ÇKP 11. Merkez Komitesi'nin Üçüncü Oturumu'ndan, 1997 yılındaki ölümüne dek Çin'in kaderini belirleyen siyasi figür olagelmıştır. Hiçbir zaman Parti Genel Sekreterliği veya Devlet Başkanlığı görevlerinde bulunmamasına rağmen, Mao Zedong'dan sonra ülkenin "üstün lideri" olarak kabul edilmiştir. Shambaugh'un işaret ettiği üzere, Çin'de iktidar, her zaman resmi pozisyonlara sahip olmakla ilgili değildir ve Deng da bu durumun en önemli örneğini oluşturmaktadır. Deng, Kültür Devrimi esnasında "revizyonist" olmakla suçlanmış ve Parti içindeki tüm resmi görevleri elinden alınmıştır. Mao'nun ölümünden sonra resmi görevleri kendisine iade edilen Deng, "Uzun Yürüyüş" kuşağının son temsilcisi olarak, Parti Sekreterliği ve Devlet Başkanlığı görevlerine kendisine yakın isimlerin gelmesini sağlamıştır. Böylelikle Parti ve devlet kademelerinde kurduğu siyasi ağ içinde *de facto* bir liderlik sürdürmüştür. Bkz. Shambaugh, David, **China's Leaders: From Mao to Now**, Polity, 2021.

⁴⁸⁸ Fairbank, John King ve Goldman, Merle, a.g.e., s. 414.

⁴⁸⁹ Vogel, Ezra F., a.g.e., s. 670.

“Sosyalizm ile kapitalizm arasındaki temel fark, planlama ile piyasa güçleri arasındaki oran değildir. Planlı ekonomi tek başına sosyalizm anlamına gelmez, çünkü kapitalizmde de planlama vardır; piyasa ekonomisi kapitalizm değildir, çünkü sosyalizmde de piyasalar vardır. Hem planlama hem de piyasa güçleri, ekonomik faaliyetleri kontrol eden araçlardır. Sosyalizmin özü, üretici güçlerin serbestleşmesi ve gelişmesidir, sömürünün ve kutuplaşmanın ortadan kaldırılmasıdır ve nihayetinde herkes için refahın sağlanmasıdır.”⁴⁹⁰

Deng’in bu gezisinin ardından Çin’de bir piyasa ekonomisinin tesisine giden yoldaki belirleyici durak, ÇKP’nin 1992 yılında toplanan Kongresi olmuştur. ÇKP’nin yeni lideri olan Jiang Zemin, 12 Ekim 1992 yılında gerçekleştirilen 14. ÇKP Parti Kongresi’nde sunduğu raporda, Deng’in daha fazla reform yapılması yönündeki çağrısına karşılık vererek, ülkenin ekonomik yeniden yapılanmasının bundan sonraki hedefinin sosyalist bir piyasa ekonomisi tesis edilmesi olduğu belirtmiştir.⁴⁹¹ Jiang, Kongre’de sunduğu raporda reform ve dışa açılmanın başlatıldığı 1978 yılından bu yana geçen on dört yılda gerçekleştirilen değişimlerin Çin için yeni bir devrim olduğunu vurgulayarak bu devrimin esasının, ülkede üretici güçlerin gelişmesini engelleyen ekonomik yapının bütünüyle değiştirilmesi olduğuna işaret etmiştir.⁴⁹² Bu devrimin kararlılıkla sürdürülmesi gerektiğine işaret eden Jiang, ülkenin bundan sonraki dönüşüm hedefinin ise sosyalist bir piyasa ekonomisi tesis etmek olduğunu net ve kararlı bir şekilde ifade etmiştir. Yani Çin’in dönüşümünün bu dönemde söz konusu olan artık planlı ekonomik yapıya yapılan eklemeler ve düzeltmeler değil, ekonomik yapının tamamen piyasa temelli yeniden yapılandırılması olacaktır. Diğer bir deyişle bu Kongre’de sosyalist piyasa

⁴⁹⁰ Coase, Ronald ve Wang, Ning, a.g.e., s. 224.

⁴⁹¹ Beijing Review, “Full Text of Jiang Zemin’s Report at 14th Party Congress”, March 29,2011. http://www.bjreview.com.cn/document/txt/2011-03/29/content_363504.htm, Erişim Tarihi: 01.01.2021.

⁴⁹² A.g.e.

ekonomisi, Çin ekonomi reformunun resmen ana hedefi olarak benimsenmiştir.⁴⁹³ Bu bağlamda Çin'in bundan sonraki reform adımları piyasaya dönüşüm, piyasa destekleyici kurumların tesisi ve devlet işletmelerinin yeniden yapılandırılması çerçevesinde şekillenmiştir.⁴⁹⁴

Söz konusu Kongre sonunda yayınlanan raporda, sosyalist piyasa ekonomisinin, hükümetin makro-ekonomik kontrolü altında piyasanın kaynakların dağılımında göreceği temel işlevi tam olarak yerine getirebilmesini, bu şekilde ekonomik etkinliklerin değer yasasına uyum sağlamasını, kaynakları optimum yarar sağlayacak şekilde dağıtmayı, fiyat yönlendirmesi ve rekabet mekanizması yoluyla ekonomik işletmeler üzerinde etki sağlamayı, piyasanın çeşitli ekonomik gelişmelere duyarlılığı dolayısıyla buradan gelen uyarıcı sinyallerden arz ve talebi koordine edebilmek amacıyla yararlanılmasını sağlayacağı belirtilmiştir.⁴⁹⁵ Bununla birlikte, piyasa bu işlevleri gerçekleştirirken ortaya çıkacak sorunların, hükümetin makro-ekonomik kontrolü ile düzeltilmesi gerekliliğine işaret edilmiştir. Bu bağlamda, bir yandan ülke çapında bütünleşik bir piyasa hızla geliştirilir ve piyasanın üstleneceği işlevler genişletilirken bir yandan da ekonominin nesnel yasaları göz önünde bulundurularak piyasanın sağlıklı bir biçimde oluşması ve geliştirilmesi için gerekli idari tedbirlere başvurulacağı ifade edilmiştir.

⁴⁹³ Çin iktidarının sosyalizme bağlılığı iddiasına karşın, piyasa sosyalizmi üzerine çalışmalar yürüten Macar ekonomist Janos Kornai, reformların başlangıcındaki durumu esas alındığında Çin'in "reform sosyalizminin" bir örneği olduğuna işaret etmiştir. Bu şekilde, Çin'in, 1968 sonrası Macaristan ile benzeştiğini vurgulamıştır. Kornai'e göre, reform sosyalizmlerinde olduğu gibi Çin'de reformların ilk dönemlerinde serbestleşmeye, devlet sektörünün desantralize hale gelmesine ve özel sektöre izin verilmesine rağmen Komünist Parti'nin iktidarı mutlak ve ekonominin koordinatörlüğü işlevini üstlenmektedir. Kornai, 2000'lere gelindiğinde ise bu yorumun artık Çin için geçerli olamayacağını zira ülkedeki geniş bürokrasiye rağmen ekonominin temel koordinatörünün piyasa ve rekabet olduğunu belirtmiştir. Kornai'ya göre, reformların başlangıcından itibaren değişmeyen tek şey ÇKP'nin kontrolüdür, ancak o da, eskiden olduğu Marksist-Leninst-Maoist çizgisinden çok uzaktır. Kornai, Çin'deki sistemin 2000'li yıllardan itibaren kendine özgü karakterde kapitalizmin bir türü olarak değerlendirilebileceğini ifade etmektedir. Bkz. Kornai, Janos, **From Socialism to Capitalism**, Central European University Press, Budapest–New York, 2008.

⁴⁹⁴ Qian, Yingyi, a.g.e., s. 160.

⁴⁹⁵ Jiang, Jinquan, a.g.e., s. 82.

Kongrede, Çin'in sosyalist piyasa ekonomisine geçişindeki anahtar değişimin, büyük ve orta ölçekli devlet işletmelerinin yapılarının reforme edilirken küçük olanların kiralama veya satış yoluyla elden çıkarılması olduğu vurgulanmıştır.⁴⁹⁶ Dolayısıyla Çin'in planlı sosyalist ekonomiden piyasa ekonomisine dönüşümünün bu son aşamasında siyasi iktidarın icraatlarında, büyük ve orta ölçekli devlet işletmelerinin modern şirket formunda yapılandırılması ve küçük olanların özelleştirmesi belirleyici olmuştur. Devlet işletmelerinde gidilen bu değişikliğin temel saiki, bu kuruluşların gerçek birer piyasa aktörü olarak canlılığının ve verimliliğinin artırılması olmuştur. Bunun için devlet işletmelerinde elden çıkarmaların haricinde yapılacak temel değişiklik ise bu işletmelerin idaresinin ve mülkiyetinin birbirinden ayrılarak, bunların kendi kendilerinden sorumlu varlıklar haline gelmesini sağlamak olacaktır. Böylelikle kendi kâr ve zararlarından sorumlu yasal varlıklar haline gelen işletmelerin rekabetçi birer piyasa aktörü haline getirilmesi hedeflenmiştir.

Hem Çin'in hem de dünyanın dönüşümü bakımından tarihi bir kararla karakterize olan 1992 yılındaki Kongre'de ayrıca ülkenin dışa yönelik açılımının genişletilerek sürdürülmesine yönelik önemli vurguda bulunulmuştur. Kongre raporunda, ülkenin yabancılarla gidilen teknik, idari ve ticari işbirliklerinin artırılması gerektiğine işaret edilerek ülkenin bu tür işbirliklerine daha açık hale getirileceğine işaret edilmiştir. Bu açılımla, bir yandan dışarıdan gelen yatırımları artırma ve çeşitlendirme amaçlanırken öte yandan dışarıya yönelik ticaret hacminin artırılması için gerekli koşulların sağlanmasına vurgu yapılmıştır. Bunun için bir taraftan yabancı yatırımcıları teşvik eden tedbirlerin genişletilirken, ülkenin dışarıya yönelik ticaretinde ürün çeşitliliğinin ve kalitesinin artırılması gerekliliğinin altı çizilmiştir. Nihayetinde Kongre raporunda

⁴⁹⁶ Beijing Review, "Full Text of Jiang Zemin's Report at 14th Party Congress".

Çin'in, hem içerde hem dışarıda uluslararası normlara uygun bir sosyalist bir piyasa ekonomisi tesis etme hedefi doğrultusunda ilerlemesi gerektiği vurgulanmıştır.⁴⁹⁷

Ülkedeki ekonomik reformların ve yeniden yapılanmanın bundan sonraki hedefinin sosyalist bir piyasa ekonomisi tesis edilmesi düşüncesi ÇKP 14. Merkez Komitesinin 11-14 Kasım 1993 tarihinde toplanan Üçüncü Oturumu'nda alınan "Sosyalist Bir Piyasa Ekonomisinin Tesisine İlgili Meselelere Dair Karar" belgesiyle fiiliyata geçmiştir.⁴⁹⁸ Karar belgesine göre, sosyalist bir piyasa ekonomisinin tesisine beraber artık piyasalar kaynakların dağıtımında temel bir role sahip olurken, devlet ise düzenleyici bir role sahip oluyordu.⁴⁹⁹ Diğer bir deyişle artık piyasalar ekonomi yönetiminin temel rasyonalitesini oluştururken devletin ekonomi yönetimindeki işlevleri temel olarak makro kontrol politikalarını formüle etmek ve uygulamak, altyapı inşasını geliştirmek ve ekonomik kalkınma için uygun bir ortam yaratmak haline geliyordu. Böylece devlet ekonomiyi yönetmek için ekonomik araçları, yasal araçları ve gerekli idari araçları kullanırken işletmelerin üretim ve işletme faaliyetlerine doğrudan müdahale etmiyor hale gelecekti. Bu bağlamda, 1993 Kararı'nda ana gövdesini kamu mülkiyetinin oluşturduğu modern işletme sisteminin, sosyalist piyasa ekonomisi sisteminin temelini oluşturduğu ve bu doğrultuda reformların temel yöneliminin devlet mülkiyetindeki işletmelerin kapsamlı reformuyla ülkede modern bir işletme sisteminin kurulması olduğu vurgulanmıştır. Bu doğrultuda 1993 yılında alınan kararlarla birlikte devlet,

⁴⁹⁷ Çin'in bu dönemdeki kapsamlı dönüşümünün yalnızca ülkenin içsel koşullarına bağlı olmadığı, uluslararası konjonktürün bu dönüşümün önemli bir belirleyicisi olduğunu hatırlamakta fayda vardır. 1991 yılında SSCB'nin yıkılışının ardından kapitalist dünyanın hegemonyasını ilan ettiği küreselleşen yeni dünyada, hem Çin bu yeni dünyanın parçası olmak istemiş hem de başta ABD tarafından olmak üzere küresel sistemin bir parçası haline getirilmek istenmiştir. Çin'in, izole edilmesinden milletler topluluğunun bir parçası haline getirilmesinin kendi çıkarlarına olduğunu vurgulayan dönemin ABD başkanı Bill Clinton, gelişmekte olan ekonomik bir dev olarak Çin ile işbirliği içinde çalışılması gerektiğine işaret etmiştir. Bkz. The White House, President Clinton: U.S. - China Relations In The 21st Century", <https://clintonwhitehouse5.archives.gov/WH/Work/061198.html>, Erişim Tarihi: 5.12.2023.

⁴⁹⁸ People's Daily Online, "Decision of the Central Committee of the Communist Party of China on Several Issues Concerning the Establishment of a Socialist Market Economic System", <http://www.people.com.cn/GB/shizheng/252/5089/5106/20010430/456592.html>. Erişim Tarihi: 02.03.2021.

⁴⁹⁹ Hu, Angang, **The Modernization of China's State Governance**, Springer Nature Singapore, Singapore, 2017, s. 102.

mülkiyetindeki işletmeleri eskiden olduğu gibi doğrudan yönetmeyecek, bunun yerine makro anlamda dolaylı olarak yönetmesini sağlayacak kurum ve prosedürleri tesis edecek, aynı zamanda ülkenin finansal ve mali sisteminde de buna uygun düzenlemeler yapılacaktır. Diğer bir deyişle özel olarak devlet işletmeleri ve genel olarak Çin ekonomisi artık bir yandan plan bir yandan piyasa süreçlerinin geçerli olduğu yapısını terk ederek piyasa ekonomilerindeki kurum ve işleyişler esas alınarak yeniden yapılandırılacaktır. Bu bağlamda, devlet müdahalesinden kurtulmuş ve piyasa disiplinine tabi modern bir işletme sisteminin inşası reformların bu üçüncü döneminin temel hedefi olmuştur.

2.2.3.1. Devlet İşletmelerinin Yeniden Yapılandırılması ve Modern İşletme Sisteminin Tesisi

Çin’de 1980’li yıllar boyunca gerçekleştirilen reformlarla devlet işletmelerinde yapılan yeniden düzenlemelere rağmen bu kuruluşlar yeteri derecede büyüyüp gelişmemiştir.⁵⁰⁰ 1990’lı yıllara gelindiğinde birçok devlet işletmesi, uygulanmaya başlanan sıkı kredi politikaları neticesinde finansal bakımdan kriz içine girmiştir.⁵⁰¹ Devlet bankalarının, devlet mülkiyetindeki işletmelere artık kârlılıklarına göre kredi vermeye başlaması kırsaldaki ve kentlerdeki birçok devlet işletmesinin batmasıyla sonuçlanmıştır. Bu çerçevede reform sürecinin bu dönemindeki en önemli gelişme, Parti’nin artık devlet işletmelerini Çin ekonomisinin merkezi aracı olarak görmekten vazgeçmesi olmuştur.⁵⁰² Devlet işletmelerinin reformuyla ilgili temel politika bugüne kadar bu işletmelerin özerkliğinin artırılması, yönetsel teşvikler oluşturulması, bu işletmelerin giderek daha fazla piyasa disiplinine tabi kılınması ve benzeri yöntemlerle bu işletmelerin güçlendirilmesi olmuştur.⁵⁰³ Şimdi ise Parti, devlet sektörünü küçültme

⁵⁰⁰ Harvey, David, a.g.e., s. 129.

⁵⁰¹ Andreas, Joel, “A Shanghai Model? On Capitalism with Chinese Characteristics”, **New Left Review**, 2010, vol.65, 63-85.

⁵⁰² Hart-Landsberg, Martin ve Burkett, Paul, a.g.e., s. 71.

⁵⁰³ Lau, Wing Kam, “The 15th Congress of the Chinese Communist Party: Milestone in China’s Privatization”, **Capital & Class**, 23(2), 51-87, s.52

kararı almıştı ve bunu özelleştirmeler yoluyla gerçekleştirecekti.⁵⁰⁴ Bu doğrultuda Çin'in dönüşümünün bu aşamasıyla birlikte artık siyasi iktidarın temel hedefi devlet mülkiyetindeki işletmeleri modern işletme sistemine dönüştürmek için alınacak tedbirleri hayata geçirmek olmuştur. Zira devlete ait işletmelere yönelik reformların üzerinden on küsur yıl geçtikten sonra 1990'lı yıllara gelindiğinde giderek daha fazla devlete ait girişim verimsizlikle boğuşuyordu ve borç içindeydi. Bu girişimler mevcut yönetim yapısı içinde Çin için büyük bir mali yük haline gelmişti. Nitekim 1988 yılında devlete ait girişimlerin %16'sı, 1990 yılında 27,6'sı, 1993 yılında ise %30'u batmış durumdaydı.⁵⁰⁵ 1990'lı yılların ortalarına dek devlete ait işletmelerin ancak üçte birinden azı kâr edebilir konumdaydı.⁵⁰⁶ Bugüne kadar yapılan reformlarla devlet girişimlerinin piyasa kurallarına uygun olarak kâr ve zararlarından sorumlu olması sistemi getirilmişse de operasyonel mekanizmalarında hala sorunlar vardı; zira bu işletmeler kârlarından faydalanmakla beraber hala kayıplarından sorumlu olmuyorlardı.⁵⁰⁷ Çinli iktisatçıların ve siyaset yapıcılarının bu meseleyle ilgili temel fikri, mülkiyet haklarının tanımlanmasının piyasa ekonomisi için bir önkoşul olduğu ve bu yüzden de eğer Çin, bir piyasa ekonomisine doğru ilerleyecekse bütün mülkiyet haklarının açıkça tanımlanması şeklindeydi.⁵⁰⁸ Bu şekilde ÇKP, piyasanın düzenlenmesi için gerekli hukuki çerçeveyi oluşturuyor ve piyasaların sağlıklı işlemesi gerekli devlet müdahalesini tedavüle sokuyordu. Ordo/neoliberallere göre de iyi düzenlenmiş mülkiyet hakları, sağlıklı işleyen piyasaların olmazsa olmaz koşullarından biri olarak gösteriliyordu. Ordo/neoliberallerin ifade ettiği üzere, doğalcı bir naiflikle piyasaların kendi işleyişine bırakılamayacağı görüşü böylelikle Çin deneyiminde de kendini gösteriyor ve güçlü bir ekonominin ancak bu

⁵⁰⁴ Hart-Landsberg, Martin ve Burkett, Paul, a.g.e., s. 72.

⁵⁰⁵ Coase, Ronald ve Wang, Ning, a.g.e., s. 247.

⁵⁰⁶ Ag.e., s. 269

⁵⁰⁷ Wang, Xiaolu, a.g.e., s. 177.

⁵⁰⁸ Coase, Ronald ve Wang, Ning, a.g.e., s. 248.

ekonominin çevresel koşullarını oluşturan güçlü bir devletin varlığıyla mevcudiyet bulabileceği iddiası doğrulanıyordu.

ÇKP 14. Parti Kongresi'nin Üçüncü Oturumu'nda sosyalist piyasa ekonomisinin nasıl kurulacağı konusunda kabul edilen çözüme göre, kamu sektörü, ekonominin “esas kısmı” kalmaya devam ederken devlet işletmelerinde yeniden yapılandırılmaya gidilecekti. Bu, kamu sektörünün toplam varlıklardaki başat pozisyonunu, önemli sanayilerdeki işletmelerde ağırlıklı hisseleri ve temel sanayilerde de anahtar işletmeleri ellerinde tutarak “lider pozisyonlarını” devam ettirmeleriyle başarılabacaktı. Başka bir ifadeyle, devlet işletmelerinin yeniden yapılandırılmasıyla askeri işletmeler ve “istisnai ürünler” üreten devlet işletmelerinin hariç olmak üzere özel sektörün ekonomiye eşit katılımı sağlanacaktı.⁵⁰⁹ Bu doğrultuda ülkede açık mülkiyet haklarına, karar verme kapasitesine ve sorumluluklara, devlet müdahalesinin işletme yönetiminden ayrıldığı ve bilimsel yönetim tekniklerine dayanarak piyasa ekonomisinin gereklerini karşılayan modern bir işletme sistemi tesis edilecekti.⁵¹⁰ Bunun için büyük ve orta boyuttaki işletmeler, ulusal ekonominin hâkimi olacak şekilde devasa şirketlere dönüştürülürken küçük olanlar yeniden örgütlenme, şirketleştirme, birleştirme, kiralama, sözleşmeye dayalı faaliyet gösterme, anonimleştirme veya satış yollarıyla yeniden biçimlendirilecekti.⁵¹¹ ÇKP iktidarı devlet işletmelerinin bu şekilde yeniden yapılandırılmasında söylemsel olarak uzak dursa da şimdi gerçekleşen şey, devlet işletmelerinin özelleştirilmesiydi. Özelleştirmelerde izlenen yol, gözden çıkarılan küçük işletmeler dışında mülkiyet satışına gitmemek ve büyük devlet işletmelerini şirket statüsüne dönüştürerek hisselerini satmak

⁵⁰⁹ Lau, Raymond, “Economic Determination in the Last Instance: China's Political-Economic Development Under the Impact of the Asian Financial Crisis”, **Historical Materialism**, 8(1), 215–252, 2001, s.222

⁵¹⁰ China Daily, “Modern Enterprise System Established in 1993”, http://www.chinadaily.com.cn/bizchina/2008-10/30/content_7169106.htm, Erişim Tarihi: 12.01.2021.

⁵¹¹ Beijing Review, “Hold High the Great Banner of Deng Xiaoping Theory for an All-round Advancement of the Cause of Building Socialism With Chinese Characteristics' Into the 21st Century: Report Delivered at the 15th National Congress of the Communist Party of China on September 12, 1997”, http://www.bjreview.com.cn/document/txt/2011-03/25/content_363499.htm, Erişim Tarihi: 12.01. 2021

olmuştur.⁵¹² Gelgelim, satılan bu hisselerin oranları her zaman belirli bir düzeyde tutularak en büyük hisseder yine devlet olmuştur. Üstelik telekomünikasyon, bankacılık, sigortacılık, enerji gibi kârlı ve stratejik sektörlerde kamu payının en az %51 olması şartı getirilmiştir.⁵¹³

Ülkede modern bir işletme sisteminin tesisi amacı doğrultusunda 1993 yılında Şirketler Kanunu'nun kabul edilmesi Çin'in piyasa temelli yeniden yapılanmasının önemli bir adımı olmuştur. Nitekim Şirketler Kanunu ile birlikte devlet sahipliğindeki, kolektif ve özel işletmeler ilk kez bağımsız yasal varlıklara dönüşmüştür.⁵¹⁴ İşletmelerin mülkiyet yapılarındaki farklılıklara rağmen, Şirketler Kanunu ile birlikte hepsinin mülkiyet hakları eşit bir zeminde tanınmıştır.⁵¹⁵ Bu bakımdan Şirketler Kanunu özel sektörün gelişimi ile devlet mülkiyetindeki ve kolektif mülkiyetteki işletmelerin özelleştirilmesi bakımından ileriye doğru atılan bir adım olmuştur. Üstelik bu kanunla beraber devlet mülkiyetindeki işletmelerin şirketleştirilmesinin yasal çerçevesi de oluşmuştur.⁵¹⁶ Buna göre devlet mülkiyetindeki işletmelerin limitet ve anonim şirketlere dönüştürülmesi yasallaşmıştır.

Çin'de modern işletme sisteminin tesis edilmesine yönelik ilk adımlar 1994 yılında merkezden seçilen 100 ve yerel kanallardan yönetilen 2500 büyük ve orta boyuttaki devlet işletmesindeki değişimlerle başlamıştır.⁵¹⁷ Bu işletmelerde, hükümetin doğrudan denetiminin ortadan kaldırılması için işletme yöneticilerinin hükümet yetkilisi statüleri alınmış ve bunlar işletmelerin yönetim kurulu üyeleri haline getirilmiştir.⁵¹⁸

⁵¹² Sezen, Seriya, **Çin'in İkinci Uzun Yürüyüşü**, s. 210.

⁵¹³ A.g.e., s. 210.

⁵¹⁴ Guthrie, Doug, a.g.e., s. 52.

⁵¹⁵ Wang, Guiguo, "Reform or Privatization of State-Owned Enterprise?", **The Journal of World Intellectual Property**, 2(1), 1999, 131-153, s. 40.

⁵¹⁶ Naughton, Barry, "A Political Economy of China's Economic Transition" Brandt, Loren ve Rawski, Thomas G., (Ed.), **China's Great Economic Transformation**, Cambridge University Press, 2008 içinde, 91-135, s. 301.

⁵¹⁷ Lau, Raymond, a.g.e., ss. 222-223.

⁵¹⁸ China.org.cn, "Market-Oriented Reforms of China's Enterprises in Retrospect", 2003, <http://www.china.org.cn/english/2003chinamarket/79520.htm>, Erişim Tarihi: 16.02.2021.

İşletme reformunun asıl ivme kazandığı durak ise resmi ve fiili olarak “büyüğü elinde tut, küçüğü bırak” politikasının benimsendiği 1997 yılı olmuştur. Jiang Zemin, 1997 yılında gerçekleştirilen ÇKP 15. Parti Kongresi’nde sunduğu raporda, ekonomik yapının irrasyonel durumuna ve devlet işletmelerinin süregiden cansızlığına vurgu yapmıştır.⁵¹⁹ Bu bakımdan büyüğü elinde tut, küçüğü bırak politikası ekonominin, devlet işletmelerinin cansızlığından kaynaklanan irrasyonel işleyişine karşı program olarak benimsenmiştir. Bu program yoluyla, seçilen 500 işletmenin devletin elinde tutularak büyük modern işletmelere dönüştürülmesi hedeflenmiştir. Öte yandan kalan bütün devlet firmalarının özel ellere kiralanmasının ya da satılmasının mümkün olduğu belirlenmiştir.⁵²⁰

Büyük ve orta büyüklükteki işletmelerin özelleştirilmesi hisse tabanlı ortaklık olarak adlandırılan dönüşüm yoluyla gerçekleştirilmiştir.⁵²¹ 1997 ve 2001 yılları arasında büyük ve orta boyuttaki işletmelerin sayısı 14.811’den 8675’e düşerken hisse tabanlı işletmelerin sayısı 1801’den 5659’a yükselmiştir.⁵²² İşletmeler bu şekilde hisse tabanlı ortaklık yoluyla özelleştirilerek, kendi kâr ve zararlarından sorumlu entitelere dönüştürülmüş oluyordu. Diğer taraftan küçük boyutlu işletmelere bakıldığında, yeniden yapılandırmalarının temel motifinin doğrudan özelleştirmeler olduğu görülmektedir. Her ne kadar ÇKP özelleştirme kavramı yerine “sistemin reforme edilmesi” nitelendirmesini kullansa da küçük işletmelerin elden çıkarılmasına yönelik atılan adımlar Çin’de özelleştirmenin önemli adımları olmuş ve 1998 ve 2005 yılları arasında özelleştirilen girişimlerin sayısı 90.000’i bulmuştur.⁵²³ Büyük ve orta boyuttaki işletmelerde gidilen yeniden yapılandırma ile bu işletmelerde hedeflenen canlandırmanın aksine, küçük

⁵¹⁹ Beijing Review, “Hold High the Great Banner of Deng Xiaoping Theory...”

⁵²⁰ Cheng, Eva, a.g.e.

⁵²¹ Hart-Landsberg, Martin ve Burkett, Paul, a.g.e., s. 73.

⁵²² Jefferson, Gary H. ve Su, Jian, “Privatization and Restructuring in China: Evidence from Shareholding Ownership, 1995-2001”, **Journal of Comparative Economics**, vol. 34, 2006, 146-166, s. 149.

⁵²³ Gan, Jie, Guo, Yan ve Xu, Chenggang, “What Makes Privatization Work? The Case of China”, **The National Bureau of Economic Research's (NBER's) Working Group on China**, Cambridge, MA., 3 October 2008, s. 2, <https://core.ac.uk/download/pdf/37898604.pdf>, Erişim Tarihi: 21.02.2021.

boyutlu işletmelerde satış veya iflas yoluyla elden çıkarmalar gerçekleşmiştir.⁵²⁴ Küçük devlet işletmelerindeki özelleştirmelerin yanı sıra KİKİ'lerde de benzer bir sürece gidilmiş ve bu işletmelerin %80'i özelleştirilerek hisse tabanlı işletmeler haline dönüştürülmüştür.⁵²⁵ Günümüzde ise Çin'in devlet işletmeleri ile ilgili temel hedefi, belirli sayıda devasa devlet işletmesinin küresel ekonominin güçlü aktörleri haline getirilmesi ve daha önce büyük yabancı şirketlerin yatırımlarını çekmeye çalışan ülkenin kendisinin yabancı sermaye olarak küresel pazarlara girmesi ve dış yatırım yapması haline gelmiştir.⁵²⁶

Öte yandan, devlet işletmelerinin yeniden yapılandırılması, ülkedeki emek ve refah rejimleri üzerinde de çarpıcı etkiler yaratmıştır. Devlet işletmelerinde gidilen değişiklikler, bu kurumların daimi istihdam ve refah politikalarını tersine çevirmiş ve çalışanlarına sağladığı ömür boyu iş güvencesi ve eğitim, sağlık, emeklilik gibi refah hizmetlerinin son bulmasına neden olmuştur.⁵²⁷ Ülkedeki emek ilişkilerinde yaşanan dönüşüm, 1994 yılında yayınlanan Emek Yasası ile resmileşmiştir. Emek Yasası ile birlikte eskiden bir hak olan istihdam, artık işveren ve işçi arasında sözleşmeye dayalı bir anlaşma haline gelmiştir. Artık tamamıyla piyasa kurallarına tabi olan bu işletmeler, maliyetlerini düşürmek ve üretkenliklerini artırmak için yoğun ölçüde işten çıkartmalara başlamıştır.⁵²⁸ Nitekim 1993 yılından 2003 yılına kadar geçen on yıllık sürede 30 milyondan fazla kişi işten çıkarılmış ve kamu sektöründe istihdam edilen işgücü 2003

⁵²⁴ Lee, Junyeop, "State-Owned Enterprises in China: Reviewing the Evidence", **OECD Working Group on Privatisation and Corporate Governance of State Owned Assets, Occasional Paper**, 2009, www.oecd.org/daf/ca/corporategovernanceofstate-ownedenterprises/42095493.pdf, Erişim Tarihi, 19.08.2021.

⁵²⁵ Ho, Samuel. P.S, Bowles, Paul ve Dong, Xiaoyuan, "'Letting Go of the Small': An Analysis of the Privatisation of Rural Enterprises in Jiangsu and Shandong", *Journal of Development Studies*, 39 (4), 2003, 1-26, s. 8.

⁵²⁶ Sezen, Seriy, **Çin'in İkinci Uzun Yürüyüşü**, s. 210.

⁵²⁷ Andreas, Joel, "Expropriation of Workers and Capitalist Transformation in China", **China Left Review**, Issue 4, 2011, <http://chianaleftreview.org/?p=477>, Erişim Tarihi: 30.01.2021.

⁵²⁸ Hassard, John, Morris, Jonathan ve Sheehan, Jacqueline, "The Elusive Market: Privatization, Politics and State-Enterprise Reform in China", **British Journal of Management**, Vol.13, 2002, 221-231.

yılına gelindiğinde 1996 yılındaki %27’lik orandan %7’ye düşmüştür.⁵²⁹ Bu işten çıkarmaların yanı sıra, çalışmaya devam eden işçiler için refah hizmetleri de ortadan kaldırılmıştır.⁵³⁰ Bu doğrultuda, daha önce devlet işletmeleri tarafından sağlanan sağlık ve eğitim hizmetleri özelleştirilmeye başlanmıştır. Kentsel bölgelerindeki bu özelleştirmelerin benzerleri kırsalda da yaşanmış ve bu bölgelerde de sağlık paralı bir hizmet haline gelmiştir. Dahası yine devlet işletmeleri tarafından karşılanan konut hizmeti de sonlandırılmış, bu hizmet için kullanıma verilen evler satılığa çıkarılmıştır. Ayrıca ücretlerin de artık devlet tarafından değil, işletmeler tarafından belirlenmesiyle işçi maaşlarında yaklaşık %50 oranında azalma gerçekleşmiştir.⁵³¹ Sonuçta, 1990’lı yıllarda devlet işletmelerinin yeniden yapılandırılmasıyla gerçekleştirilen reformlar Çin’de kolektivizasyonu sembolize eden “demir pirinç çanağı”nı paramparça etmiştir.⁵³² ÇKP lideri Jiang Zemin ise Parti’nin 15. Kongresi’nde sunduğu raporda bu durumu, işçilerin, reform ve kalkınmanın gerekliliklerini karşılamak için, istihdam konusundaki fikirlerini değiştirmeleri gerektiği ve sahip oldukları nitelikleri artırmaları gerektiği şeklinde savunmuştur.⁵³³

Netice olarak, devlet işletmelerinin reformu, gerek devlet-ekonomi ilişkilerini gerekse devlet-toplum ilişkilerini çarpıcı bir biçimde değiştirmesi bakımından Çin’in reform ve dışa açılma politikalarının en önemli bileşenlerinden biri olmuştur. Naughton’ın belirttiği üzere, devlet işletmeleri eski planlı ekonominin temel yapıtaşı olduğundan bu işletmelerin etkin, esnek ve verimli modern işletmeler haline dönüştürülmesi Çin’in planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçişteki temel meselesi olmuştur.⁵³⁴ Reformların başlangıç döneminde bu işletmelere yönelik temel tedbirler,

⁵²⁹ Zweig, David, “China’s Political Economy”, Joseph, William A. (ed.) **Politics in China: An Introduction**, New York: Oxford University Press, 2010 içinde, 192-224, s. 205.

⁵³⁰ Andreas, Joel, “A Shanghai Model? On Capitalism with Chinese Characteristics”, s. 70.

⁵³¹ Chow, Gregory. C., **China’s Economic Transformation**, Blackwell Publishers, Malden, Massachusetts 2007, s. 68.

⁵³² Andreas, Joel, “Expropriation of Workers and Capitalist Transformation in China”.

⁵³³ Beijing Review, “Hold High the Great Banner of Deng Xiaoping Theory...”

⁵³⁴ Naughton, Barry, **The Chinese Economy: Transitions and Growth**, s. 325.

bunların aşamalı bir stratejiyle ekonomik performansını artırmaya çalışmak olmuşken, 1992 yılında alınan ülkede bir piyasa ekonomisi oluşturulması kararı ile birlikte devlet işletmelerinin de yeniden yapılandırılması söz konusu olmuştur. 1980’li yıllar boyunca devlet işletmelerinin performansı, tanınan çeşitli özerkliklerle artırılmaya çalışılmış ve özelleştirme söz konusu olmamışken, bu işletmelere yönelik reformlar 1990’lı yıllarda özelleştirmelerle karakterize olmuştur. Nihayetinde ülkedeki işletme yapısı, kâr odaklı kapitalist bir karaktere bürünmüş, devlete ait işletmeler de rekabete dayalı piyasalarda varlık gösteren entiteler haline gelmiştir.

2.2.3.2. Dünya Ticaret Örgütü’ne Katılım ve Küresel Ekonomik Sisteme Entegrasyon

Çin ekonomi reformunun her aşaması ülkeyi küresel piyasa ekonomisine biraz daha yaklaştırmış ve en nihayetinde onunla bütünleşik hale getirmiştir. Çin’in reform ve dışa açılma politikalarının bu döneminde, ülkenin dışa açılması ile ilgili en önemli gelişme 2001 yılında DTÖ’ye üyeliği olmuştur. Bu olay, Çin’in kademeli olarak gerçekleştirdiği reformlar ve dışa açılma adımlarında yaşanan tarihi bir dönüm noktası olarak ele alınmalıdır; nitekim DTÖ üyeliği ile birlikte Çin, çok yönlü bir biçimde dış dünyaya açılma hedefine hizmet edecek şekilde yeni bir döneme girmiş oluyordu.⁵³⁵ Zira örgüte üyelikle beraber Çin artık uluslararası ticaretin eşit bir katılımcısı haline gelmişti. Bu açıdan Çin’in DTÖ üyeliği hem Çin hem de dünya ekonomisi açısından belirleyici bir dönüm noktası olmuştur.

Çin, reform ve dışa açılma politikalarıyla beraber dış ticaret ve yatırımlara açılmakla beraber 1990’lı yılların başına gelindiğinde henüz küresel ekonomik sistemle entegre olmuş değildi. Ülkenin ithalat kalemlerinde ortalama %40 dolaylarında gümrük vergisi uygulanmaktaydı ve birçok ürününün ithalatı izin ve kotalara bağlıydı. Her ne

⁵³⁵ Jiang, Jinqun, a.g.e., s. 298.

kadar ülke dış yatırımlara açılmış olsa da bu yatırımlara ancak ihracata yönelik olmak veya ülkeye teknoloji transferi yapılması kaydıyla izin veriliyordu. İşte Çin bu koşullarda, 1986 yılında, daha sonra –1995 yılında– DTÖ’ye dönüşecek olan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması’na (GTTGA) üyelik başvurusunda bulunmuştu. Bu anlaşmaya taraf olan ülkeler ticaret koşullarında birbirilerine eşit davranma yükümlülüğüne girdiklerinden, üye ülkelere özel gümrük vergisi veya kota uygulanması ancak belirli koşullarda gerçekleşebiliyordu. Bu bakımdan GTTGA’ya katılmak Çin’in ihracat artışını güvenceye alacak ve ülkeyi yabancı yatırımlar için daha çekici kılacaktı. Bu örgüte üye ülkeler diğer ülkelere piyasalarını açarken gerek ticaret koşullarında gerekse yatırım koşullarında üyeler arasında eşitlik gözettiğinden örgüte üyelik dünya piyasalarını Çin’e tam anlamıyla açmış olacaktı.

Çin’in bu anlaşmaya taraf olması, on dört yıl süren müzakerelerden sonra artık DTÖ’ye dönüşmüş haliyle 2001 yılında gerçekleşmiştir. Çin üyelik müzakereleri sırasında oldukça zorlayıcı koşullarla karşı karşıya kalmış ve gelişmekte olan diğer ülkelere nazaran daha katı kuralları kabul etmiştir. Çin, DTÖ ile yaptığı anlaşmaya göre, gümrük vergilerinde büyük indirimlere gidecek, gümrük dışı ticaret engellerini kaldıracak, ihracat ve teknoloji transferi gibi koşulları kaldırarak iç pazara yönelik yabancı yatırımların önünü açacak, dış ticaret ve yatırımlarla ilgili iç mevzuatı örgüt kuralları ile uyumu hale getirecek, devlet mülkiyetindeki işletmelerin piyasa koşullarında çalışır hale gelmesini sağlayacak, devletin fiyatlar üzerindeki kontrolünü büyük ölçüde kaldıracak, içerideki üreticilere yabancı yatırımcılar ile diğer ülkelerdeki üreticilere karşı avantaj sağlayacak uygulamalarda bulunmayacak, ayrıca ürünlerine diğer taraf ülkelerin belli durumlarda ek vergi getirmesine olanak veren ve anti-damping uygulamaları yapmalarını kolaylaştıran koşulları kabul edecekti.⁵³⁶ DTÖ üyeliğiyle birlikte gümrük,

⁵³⁶ Oktay, Fatih, a.g.e., s. 98.

vergilendirme, rekabet ve fikri mülkiyet hakları alanlarında ciddi yeniden düzenlemelere gidilen Çin’de 2300 yasa, düzenleme ve sektörel kuralda değişime veya gözden geçirmeye gidilmiştir.⁵³⁷ Eyalet düzeyinde ise 190.000’den fazla siyasa ve düzenlemede yeniden gözden geçirilmiştir.⁵³⁸

Netice olarak DTÖ üyeliği ülkenin dışa açılma ve serbestleşme politikalarının zirve noktası olmuştur.⁵³⁹ DTÖ’ye üye olduktan sonra Çin’in ihracatı büyük bir hızla artmaya başlamıştır. Öyle ki, örgüte üye olunan 2001 yılından 2008 küresel krizine kadar geçen dönemde ihracat yıllık ortalama %25 dolayında artış göstermiştir. Örgüte üyelik aynı zamanda yabancı yatırımlarda da büyük bir artışa yol açmıştır. Zira örgüte üyelik, iç pazarı yabancı yatırımcılara açma ve yabancı yatırımcılar için koşulları ve imkânları iyileştirmenin yanı sıra Çin’de üretilen ürünlere kota ve ek vergi uygulamasını büyük oranda ortadan kaldırarak ülkede diğer ülke pazarları için üretim yapmayı çekici duruma getirmiştir.⁵⁴⁰ Başta ABD olmak üzere Batılı ülkelerin Çin’in DTÖ’ye üyeliği ile beklentisi ülkenin ithalat oranlarının artması ve 1990’lı yıllarda beliren dış ticaret fazlasının azalmasıydı. Gelgelim, örgüte üyeliğin, Çin’e ihracat yapmak yerine, hem Çin pazarı hem diğer pazarlar için Çin’de üretim yapmak üzere yatırım yapmayı çekici duruma getirmesiyle beklenin tam aksi gerçekleşmiş ve Çin, örgüte üyeliğin kazanını olmuştur.⁵⁴¹ Örgüte üyelikle birlikte gümrük vergilerinin düşürülmesi ve ticaretin önündeki diğer engellerin kaldırılması sonucunda ülkenin ticaret rakamları büyük artış göstermiş ve Çin dünyanın en fazla ticaret yapan ekonomisi haline gelmiştir. Nitekim dış ticaretin 1978 yılındaki 20 milyar dolarlık hacmi 2000 yılında 474 milyar dolara

⁵³⁷ Jain, Romi, “China: Enmeshed in or Escaping the WTO?”, *American Journal of Chinese Studies*, 21(2), 2014, 185-204, s. 187

⁵³⁸ Wang, Guoxing, “China’s WTO Accession: A New Chapter in Economic Globalization”, *China&US Focus*, <https://www.chinausfocus.com/finance-economy/chinas-wto-accession-a-new-chapter-in-economic-globalization>, Erişim Tarihi: 01.08.2022.

⁵³⁹ Sezen, Seriya, *Çin’in İkinci Uzun Yürüyüşü*, s. 227.

⁵⁴⁰ Oktay, Fatih, a.g.e., s. 99.

⁵⁴¹ A.g.e., s. 99.

yükselmiştir.⁵⁴² Bu büyüme günümüze değin devam etmiş ve meta ticaretinin boyutları 2001 yılındaki 500 milyar dolardan, 2017 yılında 4 trilyon doları aşan bir düzeye ulaşmıştır.⁵⁴³

2.3. Ara Değerlendirme

Tezin bu bölümünde, Çin'deki siyasi iktidarın 1978 yılında başlattığı reform ve dışa açılma politikalarının nasıl piyasalara dayalı yeni bir yönetsel akılla şekillendiği ve ülkedeki siyasi yönetimin icrasının bu yöndeki değişimi gösterilmiştir. Bu değişimi gösterebilmek için öncelikle, ülkenin 1949 yılındaki kuruluşundan 1976 yılına kadar devam eden Mao Dönemi'nde siyasetin ve ekonominin genel ilke ve hatları aktarılmış; sonrasında, ülkenin 1978 yılından itibaren piyasa güdümlü yeni bir akılla şekillenen bir yönetim anlayışı benimsediğini göstermek için hayata geçirilen reform ve dışa açılma politikaları aktarılmıştır. Bu doğrultuda, Mao döneminde kendini gösteren, siyasi yoğunlaşmayla karakterize olan ve ekonominin devlet tarafından belirlendiği planlı sistemden, adım adım devletin ekonomik akılla şekillendiği bir yönetselliğe geçtiği aktarılmıştır. Bu geçiş, ülkede reform ve dışa açılma politikalarının uygulanmaya koyulduğu 1978 yılından başlatılarak, ülkenin DTÖ'ye dâhil olarak küresel kapitalist sistemin bir parçası haline geldiği 2001 yılına kadar üç dönem altında incelenmiştir. Bu dönemlerden ilki, piyasa mekanizmalarının planlı ekonomik sisteme ne şekilde dâhil edilebileceğinin arayışıyla karakterize olmuşken; ikinci dönemde, piyasa yönündeki arayışlar bir arayış olmaktan çıkıp kararlı bir yönelim halini almış ve ekonomik sistemin, piyasa güdümünde yeniden şekillendirilmesinin sistematikleştirilmesi deneyimlenmiştir. Ülkede sosyalist bir piyasa ekonomisinin tesis edilmesi kararının alındığı 1992 yılından günümüze değin süren piyasa ekonomisinin inşası dönem ise 2001 yılına kadar ele

⁵⁴² Fewsmith, Joseph, "The Political and Social Implications of China's Accession to the WTO", **The China Quarterly**, No. 167, (2001), 573-591, s. 573.

⁵⁴³ ChinaPower, "How Influential is China in the World Trade Organization?", <https://chinapower.csis.org/china-world-trade-organization-wto/>, Erişim tarihi: 31.07.2019.

alınmıştır. Reformların günümüze değin getirilmeyip bu tarihle sınırlandırılması, Çin'in 1990'lı yılların sonu itibariyle piyasalara dayalı yeni kurumsal yapılarını tesis etmiş ve temel olarak bir piyasa ekonomisi haline gelerek içerideki dönüşümünü büyük ölçüde tamamlarken, 2001 yılında DTÖ'ye katılarak da dışarıda küresel kapitalist sistemle entegrasyonunu sağlamış olmasından kaynaklanmaktadır.⁵⁴⁴ Sonuç olarak, Çin söz konusu dönemde yaşanan dönüşümlerle plana dayalı bir sistemden piyasalara dayalı bir sistemle yönetilmeye başlanmış ve sosyo-ekonomik ilişkiler ve koşullar bu doğrultuda yeniden şekillenmiştir. Bu bağlamda, ekonomik özgürlüğün sağlanması şeklinde yeni bir meşruiyet zeminine oturtulan Çin devletinin politik hükümlerinin arkasındaki itici güç ekonomi ve piyasalar haline gelmiştir. Yani Foucault'nun ifadesiyle, siyasi yönetimin icrası, piyasaların denetimi ve belirleyiciliği ekseninde şekillenmeye başlamıştır. Böylelikle, günümüzde yaygın bir akılsallık olarak kendini gösterdiği şekliyle, Çin'de de piyasalar, politik olarak birleştirici unsur ve devlete meşruiyetini veren yeni bir yönetsel akıl halini almıştır. Neticede, Çin'in 1978 sonrası modernleşme ve piyasalaşma deneyimi, dünya konjonktürünün de etkisiyle neoliberal bir patikaya evrilmiştir. Ülkede ÇKP eliyle hayata geçirilen kurumsallaşma ekseninde gerçekleşen piyasalaşma, SSCB'de olduğu gibi bir kaos yaşanmadan tamamlanabilmiştir. Bunda kuşkusuz güçlü devlet anlayışından vazgeçilmemiş olması belirleyici olmuştur. Böylelikle piyasa rasyonalitesi ve rekabeti kurumlaştıran Çin devleti, neoliberal aklın sahiplerinden biri haline gelmiştir. SKS bugün, piyasa ve rekabete yönelik bu kurumsallaşmanın somut bir tekniği olarak önümüzde durmaktadır. Nitekim SKS, ülkede piyasalardan menkul sosyo-ekonomik sistemin korunması ve sürdürülmesi için siyasi iktidarın, bu bölümde serimlemesi yapılan makro reformların mezo ve mikro düzeylere aktarılması için hayata geçirilen piyasa yönelimli bir yönetim tekniğidir. Ekonomik ve

⁵⁴⁴ Coase, Ronald ve Wang, Ning, "How China Became Capitalist", **Cato Policy Report**, 35(1), 2013, <https://www.cato.org/sites/cato.org/files/serials/files/policy-report/2013/1/cprv35n1-1.pdf>, Erişim Tarihi: 23.08.2021.

toplumsal süreçlerin artık rekabete dayalı piyasalar ekseninde şekillendiği yeni koşullarda, SKS bir yandan toplumsal aktörleri birer *homo economicus* olarak özneleştirirken bir yandan da bu öznelerin içinde eyledikleri piyasanın kurallarını belirleyen ve koruyan bir işlevle donatılmıştır. Üçüncü bölümde sistemin gelişim süreci ve sistem kapsamında hayata geçirilen uygulamalar anlatılarak SKS'nin bu işlevleri gösterilecektir.

3. NEOLİBERAL BİR YÖNETİM TEKNİĞİ OLARAK SOSYAL KREDİ SİSTEMİ

SKS'nin, Çin'in yirmi birinci yüzyılda uygulamaya koyduğu politikaların en çok yanlış anlaşılardan biri olduğunu söylemek abartılı bir iddia olmayacaktır. Yaygın kanının aksine sistem ne insanların günde kaç saat video oyunu oynadığıyla ilgilenir⁵⁴⁵, ne yapay zekâya dayalı yüz tanıma sistemleri ile yedi yirmi dört insanları izler⁵⁴⁶ ne de internet sansürüne yönelik⁵⁴⁷ olarak geliştirilmiş bir uygulamadır. Diğer bir ifadeyle, sistem varsayıldığı gibi distopik bir teknoloji⁵⁴⁸ olmanın çok uzağındadır. Brussee'nin, bu işlevleri yerine getirmediği için “sıkıcı”⁵⁴⁹ olarak nitelendirmesine karşın SKS, hem girift doğası hem de Çin'deki ekonomik ve sosyal yönetimin inovatif bir yöntemi olması nedeniyle bir hayli dikkat çekicidir. Nitekim Çinli siyasi otoriteler tarafından ekonomik ve sosyal yönetimin önemli bir bileşeni olarak kabul edilen SKS, günümüzde Çin'deki siyasi iktidarın yönetim aklını kavramak bakımından hayli dikkat çekici bir yönetim tekniğidir. Bu teknik, Çin'de piyasadaki rekabet oyunun kurallarını belirleyen ve bunu uygun özneler üretmeye yönelik uygulamalar toplamından oluşur. Diğer bir deyişle SKS, Çin'de sağlıklı işleyen piyasalardan menkul bir çevrenin oluşturulmasına yönelik bir siyasa şemsiyesidir. Bu şemsiye altında yer alan her bir uygulama ile güçlü bir devletin

⁵⁴⁵ Nittle, Nadra, “Spend “Frivolously” and Be Penalized Under China’s New Social Credit System”, **Vox**, <https://www.vox.com/the-goods/2018/11/2/18057450/china-social-credit-score-spend-frivolously-video-games>, Erişim Tarihi: 12.06.2020.

⁵⁴⁶ Zhou, Jiaquan, “Drones, Facial Recognition and A Social Credit System: 10 Ways China Watches Its Citizens”, **South China Morning Post**, <https://www.scmp.com/news/china/society/article/2157883/drones-facial-recognition-and-social-credit-system-10-ways-china>, Erişim Tarihi: 22.05.2020.

⁵⁴⁷ Moynihan Harriet ve Patel, Champa, “Restrictions on Online Freedom of Expression In China”, <https://www.chathamhouse.org/2021/03/restrictions-online-freedom-expression-china/chinas-domestic-restrictions-online-freedom>, Erişim Tarihi: 03.05.2021.

⁵⁴⁸ Greenfiled, Adam, “China's Dystopian Tech Could Be Contagious”, **The Atlantic**, <https://www.theatlantic.com/technology/archive/2018/02/chinas-dangerous-dream-of-urban-control/553097/>, Erişim Tarihi: 03.05.2021.

⁵⁴⁹ Brussee, Vincent, **Social Credit: The Warring States of China’s Emerging Data Empire**, Palgrave Macmillan, 2023. s. 3.

ülkede piyasalardan menkul yeni bir ekonomik ve sosyal düzenin tesisine yönelik düzenleyici müdahalelerini görürüz.

Liberal, ordoliberal ve neoliberal yönetimselliğin çözümlemesini sunduğu *Biyopolitikanın Doğuşu* derslerinde Foucault'nun temel vurgularından birisi ve hatta belki de en önemlisi, piyasanın liberalizm ve neoliberalizm için doğrulama-yanlışlama ve hakikat söyleme alanı haline gelmesidir. Foucault için bunun anlamı nettir ve onun bu yorumuna göre artık bu doğrulama alanında “[p]iyasa doğruyu söylemelidir, hükümet uygulamalarına ilişkin olarak doğruyu söylemelidir.”⁵⁵⁰ Foucault'nun bu yargısıyla SKS arasında nasıl bir bağ kurabiliriz? Bu bölüm yönetimsellik tekniği olarak SKS ile piyasa güvenliği ve aktörlerini ne şekilde düzenlediğini ve biçimlendirdiğini, dolayısıyla SKS'nin her şeyi kontrol edip gözetleyen bir aygıt olmanın ötesinde bir politik-ekonomik rasyonalitenin ürünü olan bir teknik olduğunu gösterecektir. Foucault'nun bu yorumunu SKS'ye uyarladığımızda karşımıza şu çıkacaktır: Doğrulama-yanlışlama alanı olan piyasanın, piyasa aktörlerini neye göre doğruladığı ya da yanlışladığını Çin Devleti, piyasanın kendine direkt müdahaleden ziyade koşul ve çerçevesine dokunuşlar yaparak doğruluk-yanlışlık yani güvenilirlik-güvenilmezlik kriterleri oluşturan SKS'ye dayanarak yapmaktadır.

Tezin bu bölümünde, bu siyasa programının kapsamlı bir portresi sunulmaktadır. İki kısımdan oluşan bölümde öncelikle, SKS fikrinin hangi bağlamda ortaya çıktığı ve bu fikrin düşünsel ve pratik olarak ne şekilde evrimleşip nihai şeklini aldığı açıklanacaktır. Bu doğrultuda, SKS inşasına temel oluşturan temel üst düzey belgelere başvurulacak ve bu belgeler ışığında sistemin amaç ve kapsamı anlatılacaktır. İkinci kısımda ise, SKS projesi kapsamında hangi uygulamaların hayata geçirildiği ve farklı alanlarda güvenilirlik meselesinin ne şekilde sorunsallaştırıldığı anlatılacaktır. Böylece SKS'nin nihai biçimini

⁵⁵⁰ Foucault, Michel, *The Birth of Biopolitics*, s. 32.

almış ve yekpare bir derecelendirme mekanizması olmadığı, bunun yerine, temel amaçları ve kapsamı belirli olmakla beraber sistematikleştirilmesi için çalışmaları devam etmekte olan, bu haliyle çok parçalı bir nitelik arz eden bir yönetim projesi olduğu gösterilebilecektir. Bu serimleme ile sistemin farklı parçaları ve bileşenleri açıklığa kavuşturularak her birinin mantığı, işleyiş biçimi ve hedefleri ortaya konacaktır. Böyle bir serimlemeyle, SKS'nin politik amacı ve hangi işlevle donatıldığı tespit edilecektir.

3.1. SKS Fikrinin Evrimi

SKS, yaygın kanının aksine, Çin iktidarının siyasa gündemine ilk kez 2014 yılında değil, 1999 yılında girmiş uzun erimli ve süregitmekte olan bir projedir. Bu projenin bir siyasa gündemi haline gelmesi, Çin'in reform ve dışa açılma adımlarıyla piyasalardan menkul bir ekonomik ve sosyal düzenin temel yapılarını oluşturmasını müteakip olarak gerçekleşmiştir. Sistem, on beş yıllık bir hazırlık sürecinin ardından sistematik bir program halini almıştır. Gelgelim SKS'nin bu şekilde sistematik bir program halini alması, sistemin oluşuna dair bir nihayeti anlatmamaktadır. Nitekim SKS tasarımına ve inşasına dair fikirler ve pratikler günümüzde hala şekillenmeye devam etmektedir. Bu bölümde, SKS'nin amaç ve kapsamının, fikrin ilk ortaya çıktığı andan itibaren ne şekilde düşünüldüğü ve bu düşünme sürecinin günümüze değin ne şekilde evrimleştiği gösterilecektir. Bunun için öncelikle SKS'nin ortaya çıkmasında belirleyici olan etkenler anlatılacak daha sonra sırasıyla SKS'nin tasarım ve kapsamında belirleyici olan üst düzey siyasa belgeleri incelenecektir.

3.1.1. SKS Fikrinin Belirlişi

Çin Devlet Konseyi, 2014 yılında yayınladığı “Sosyal Kredi Sisteminin İnşasına Yönelik Plan Çerçevesi (2014-2020)” ile ulusal düzeyde geçerli olacak bir SKS'nin sistematik inşasını başlatmıştır. İnşa Planı Çerçevesi'nin 2014 yılında yayınlamış olması SKS'nin ilk kez bu zamanda ortaya çıkan bir siyasa projesi olduğuna yönelik yaygın bir

kanı oluşmuştur. Ne var ki, SKS'nin sistematik çerçevesi 2014 yılında yayınlanan İnşa Planı Çerçevesi'nde somutlaşmış olmakla beraber, sistemin bir siyasa gündemi haline gelmesi, ülkede piyasa ekonomisi sisteminin tesis edildiği 1990'lı yıllara uzanmaktadır. Nitekim bir SKS oluşturma fikri, Çin iktidarının siyasa gündemine 2014 yılından on beş yıl önce, ülkede ekonomik reformların büyük ölçüde tamamlanarak bir piyasa ekonomisinin belirdiği ve uluslararası ekonomi ile eklemlenme sürecinin ivmelendiği dönemde ilk kez 1999 yılında girmiştir. Diğer bir deyişle, sistemin ülkenin siyasi gündemine bu tarihte girmiş olması bir tesadüf değil, içine girmiş olduğu piyasalaşma sürecinin bir sonucudur. Çin'in merkezi planlı ekonomiden bir piyasa ekonomisine geçişi kendi sosyal ve ekonomik sorunlarını ve yönetim gerekliliklerini yaratmış, buna uygun yeni yönetim tekniklerinin geliştirilmesini zorunlu kılmıştır. Çin'in 1978 yılında başlattığı reformlarla içine girdiği dönüşüm, ekonomik ve sosyal ilişkileri kökten bir biçimde değiştirmiş, bu değişim ise dolandırıcılık, sahtekârlık ve yozlaşmayı beraberinde getirmiştir.⁵⁵¹ Piyasa ekonomisinden menkul yeni ekonomik ve sosyal sistemin sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi, devletin yeni müdahale biçimlerini gerektirmiştir. Ancak bu müdahaleler, planlı ekonomik sistemde olduğu gibi doğrudan değil, piyasanın çevresini ve çerçevesinin oluşturacak ve koruyacak tedbirlerden oluşmalıydı. Bu bağlamda SKS'nin Çinli liderlerin siyasi gündemine girmesinde üç temel gereklilik ve düşünce belirleyici olmuştur.

Bunlardan birincisi, ülkede piyasa ekonomisine dönüşümün büyük oranda tamamlanması ve uluslararası ekonomi ile bütünleşme ile beraber hem içeride hem de dışarıda finansal kredi işlemlerinin hacminin giderek büyümesi ile ilgilidir. SKS'nin tasarım ekibinin başında yer alan Lin Junyue'nin ifade ettiği üzere sistemin düşünülmesindeki temel çıkış noktalarından birincisini, finansal ve ticari işlemlerin bir

⁵⁵¹ Steinhardt, H. Christoph ve Delhey, Jan, "Socio-Economic Modernization and the 'Crisis of Trust' in China: A Multi-Level Analysis of General and Particular Trust." *Social Indicators Research* 152(3), 2020, 923-49.

yandan hacminin genişletilirken bir yandan da bu süreçlerin güvenliğinin garantiye alınması gerekliliği oluşturmuştur.⁵⁵² Söz konusu koşulların sağlanmasının gereği ise finansal ve ticari işlemlerde aktörlerin güvenilirliğinin tespit edilebileceği araçların geliştirilmesi olmuştur. Bu bakımdan ülkede, modern piyasa ekonomilerinde yaygın olarak kullanılan kapsayıcı bir finansal raporlama sisteminin geliştirilmesi elzem hale gelmiştir. Çin hükümeti, ülkede piyasa ekonomisine yönelik reformların başladığı 1980’li yılların sonlarından itibaren kişilerin ve ticari kuruluşların finansal güvenilirliğini tespit etmek için münferit kredi raporlama sistemleri oluşturma girişimlerinde bulunmuşsa da 1990’lı yılların sonuna gelindiğinde henüz ulusal çapta bir finansal kredi raporlama sistemi geliştirilememiştir. Öte yandan, örnek vermek gerekirse, kişi ve kurumların finansal güvenilirliklerini tespit etmeye yönelik sistemler ABD’de 1960’lı yıllarda yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır.⁵⁵³ Çin’de ise, finansal kaynaklarının piyasa ilkelerine göre değil planlamaya göre dağıtıldığı reform öncesi dönemde bu tür finansal kredi raporlama sistemleri ekonomik sistemin yapısal unsurlarından biri olarak var olmamıştır. Bu durum, kaynakların artık doğrudan devlet eliyle plan dâhilinde değil, piyasa koşulları içinde dağıtıldığı bir ekonomik atmosferde finansal kuruluşların kimlere kredi verme konusunda güven duyabileceği konusunda ciddi bir sorun yaratmıştır. Bunun sonucu, bir yandan kredi geçmişi olmayan ve kredi teminatı gösteremeyen gerçek kişiler ile küçük ve orta boy işletmelerin krediye erişiminin kısıtlanması olurken bir yandan da sınırsızca kredi akıtılan devlet işletmelerinin finansal sektörü tehlikeye sürükleyen batık kredilerine yol açması olmuştur.⁵⁵⁴ Bu bakımdan, finansal kurumların kredi işlemleri için dayanak

⁵⁵² Lin, Junyue, “Wèishéme shuō shèhuì xìnyòng tǐxì jiànshè qǐ shǐ yú 1999 nián?” (“Çin’in Sosyal Kredi Sisteminin İnşası Neden 1999 Yılında Başladı?”), 2019, <https://m.credit100.com/xhxy/c/2019-09-09/535610.shtml>, Erişim Tarihi: 10.06.2019

⁵⁵³ Lauer, Josh, **Creditworthy: A History of Consumer Surveillance and Financial Identity in America**, New York: Columbia University Press, 2017.

⁵⁵⁴ Schaefer, Kendra ve Yin, Ether, “Understanding China’s Social Credit System”, **Trivium China**, 2019, <https://socialcredit.triviumchina.com/wp-content/uploads/2019/09/Understanding-Chinas-Social-Credit-System-Trivium-China-20190923.pdf>, s. 36, Erişim Tarihi: 03.01.2020

oluşturacak bir finansal kredi raporlama sisteminin tesis edilmesi SKS projesinin çıkış noktalarından biri olmuştur.

Çin yönetimini bir SKS tesis etme fikrine yönelten gerekliliklerden ikincisi, 1978 yılında başlattığı reformlarla yirmi yıl gibi kısa bir sürede piyasa ekonomisine geçilen ülkede kişilerin ve ticari işletmelerin yaygın olarak yasa, düzenleme ve sözleşmelerden doğan yükümlülüklerini yerine getirme konusunda yaygın ihlallerde bulunması ile ilgilidir. Çin iktidarının yaptırım kapasitesinin bu ihlalleri önlemede yetersiz kalması, Çinli siyasi otoritelerin, kişilerin ve bilhassa ticari işletmelerin bu ihlallerine karşı yeni yöntemler geliştirmesini gerekli kılmıştır. Çin gibi her şeye muktedir olduğu varsayılan otoriter güçlü bir devlette bu durum ilk bakışta şaşırtıcı gelmekle beraber, ülkenin piyasa ekonomisiyle geçişle beraber toplumsal aktörler ve ilişkiler bu yönde çoğullaşmış ve değişmiş, gelgelim ülkenin yasal çerçevesi bu gelişmişlik düzeyine uygun olmadığından ülkede yasal bağlayıcılığı olan yasa, düzenleme ve sözleşme kurallarına riayet yeterince denetlememiştir. Bu bağlamda, kişilerin ve ticari işletmelerin kar maksimizasyonu ile hareket ettiği yeni piyasa ekonomisinde başta patent ve fikri mülkiyet hakları yasası, iş güvenliği düzenlemeleri, vergi işleri, özel mahkeme kararları ve ticari sözleşmeler olmak üzere birçok alanda yasa, düzenleme ve sözleşmelere uyulmaması toplumda yaygın hale gelmiştir. Bu süreçte, bilhassa kişilerin mahkeme kararlarından doğan borçlarına riayet etmemesi, hem gerçek hem tüzel kişilerin banka kredilerini ödemekten bilinçli bir şekilde kaçması, ticari işletmelerin üretim standartlarına aykırı faaliyetleri ve benzeri eylemler hem ekonomik süreçlerin hem de sosyal düzenin istikrarı bakımından tehlike oluşturur hale gelmiştir. Öyle ki, Çin Ticaret Bakanlığı tarafından 2013 yılında yapılan açıklamaya

göre, Çin’de yasa, düzenleme ve sözleşmelere uyulmamasından kaynaklanan meseleler Çin’e yıllık yaklaşık 90 milyar dolar kayıp yaşatmaktaydı.⁵⁵⁵

Son olarak, Çinli otoritelere göre ülkede ilk iki gerekliliği kapsayan ve yansıtan ahlaki bir boşluk sorunu belirmiş ve SKS buna yönelik bir çözüm olarak görülmüştür. 1980’li ve 1990’lı yıllarda yapılan reformlarla planlı sosyalist ekonomiye dayalı sosyo-ekonomik yapıların dağılması ve bunun yerine gelen piyasa ekonomisi ile beraber beliren yeni yapılar ve ilişki biçimleri; kişilerin, işletmelerin ve bürokrasinin tutumlarında dürüstlük ve güvenilirlik ahlakına bağlı olmayan davranışların belirmesine yol açmıştır. Piyasa ekonomisine geçişle beraber kişisel çıkar ve kar motivasyonunun toplumun yeni değerleri haline gelmesiyle iş çevrelerinde dolandırıcılık ve sahtekârlık, bürokraside yozlaşma ve rant arayışı, toplumun genelinde bireycilik ve menfaatçilik yaygınlaşmıştır.⁵⁵⁶ Bu yüzdendir ki, Çin yönetimi 1990’ların yılların sonundan başlayarak yaygın dolandırıcılık, sağlık, güvenlik, gıda ve çevre skandalları, sahtecilik ve yasadışı malların üretimi ile genel olarak sözleşmeleri yerine getirmeme gibi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Sistemin tasarımcısı Lin’e göre bu sorunlar piyasa ekonomisine uygun bir toplumsal ahlakın gelişmemiş olmasından kaynaklanmıştır ve ülkede “yeni bir ticari ve toplumsal ahlakın tesisi bir zorunluluk halini almıştır”.⁵⁵⁷ Bu bakımdan toplumun genelinde piyasa ekonomisinin gereklerine uygun yeni bir ahlak atmosferinin oluşturulması ve ülkedeki hem gerçek hem de tüzel kişilerin piyasa ekonomisinin yarattığı ekonomik ve sosyal koşullar içinde dürüstlük ve güvenilirlik ahlakına

⁵⁵⁵ People China, “Zhōngguó qīyè měinián yīn shìxìn sūnshī yú 6000 yì” (“Çinli şirketler güven ihlali nedeniyle her yıl 600 milyardan fazla zarar ediyor”), 2014, <http://finance.people.com.cn/n/2014/0711/c1004-25267176.html>, Erişim Tarihi: 03.04.2019.

⁵⁵⁶ Zhai, Xuewei ve Huang, Xiaoye, **China's Social Credit: Theoretical, Empirical Research, and Countermeasures**, New York: Routledge, 2023.

⁵⁵⁷ Lin, Junyue, “Xīnyòng lifā hé chéngxìn guīzé tǐxì zōngtǐ shèjì tóngděng zhòngyào” (“Kredi Yasaması ve Kredi Kuralları Sisteminin Genel Tasarımı Eşit Derecede Önemlidir”), 2021, <http://credit.fgw.sh.gov.cn/xyyj/20210402/f11bdb400f7048079014685e0f4c3dae.html>, Erişim Tarihi: 06.06.2021.

bağıllığının tespit ve teşvik edilmesi, ülkenin ekonomik ve sosyal istikrarı için bir zorunluluk halini almıştır.

Sonuç olarak, rekabetin merkezi olduğu piyasalardan menkul bir sosyo-ekonomik sistem tesis etme amacını taşıyan Çin'deki siyasi iktidar için bu sorunlar ciddi birer engel teşkil etmiştir. Bu doğrultuda, ordoliberallerin, bir piyasa düzeninin ancak güçlü bir devletin varlığıyla yaratılıp sürdürülebileceği varsayımına paralel olarak buna uygun yeni yönetim teknikleri geliştirilmesi gerekmiştir ki, işte SKS bu düşünüşün ürünüdür. Bir yandan planlı ekonomik sistemini terk ederken, diğer yandan klasik liberalizmin *laissez faire* itikadına dikkatle yaklaşan ÇKP iktidarı, devletin, piyasa ekonomisine yönelik yeni müdahale biçimleri geliştirmesini gerektirmiştir. Bu müdahale biçimi, ülkenin piyasanın kendisine değil, çevresine ve aktörlerine yönelik olmalıydı ki, işte SKS bu tür bir müdahalenin aracı olarak belirmiştir. Bu çevresel müdahaleler, tam da Eucken'in piyasaya yönelik uygun eylemler yaklaşımının bir yansıması olmakta ve buyurucu bir eylem niteliği taşımaktadır. Buna göre, SKS doğrudan piyasaya yönelik bir eylemler dizisi olmak yerine, piyasanın yapısal koşullarına yöneliktir. Burada hedef, ekonominin kendisinden ziyade *toplumsal* düzeydedir; yani, rekabetçi mekanizmaların sadece ekonomide değil, toplumun genelinde düzenleyici bir rol oynayabilmesi için toplumun dokusuna ve derinliğine müdahale edilmesini öngörülen bir müdahaledir. Söz konusu olan, doğrudan ekonomiye değil, çerçeve adı verilen koşullara müdahaledir. Doğrudan ekonomik olmasa da teknik, hukuki ve benzeri araçlarla ekonominin verimli işleyebilmesini gözeten ordo/neoliberal buyurucu eylemler anlayışı, Çin'de SKS şeklinde vücut bulmuştur.

Çin yönetiminin kapsamlı bir kredi sisteminin oluşturulmasına yönelik ilk somut adımı 1999 yılında Başbakan Zhu Rongji'nin direktifiyle atılmıştır.⁵⁵⁸ Rongji, 1999 yılının Ağustos ayında Çin Sosyal Bilimler Akademisi'nde, Çin'in tarihsel koşullarına özgü bir kredi sisteminin nasıl oluşturulabileceği konusunda çalışmalar yürütmek üzere ÇHB, Kamu Güvenliği Bakanlığı, Bilgi Endüstrisi Bakanlığı ve Devlet Fikri Mülkiyet Ofisi temsilcilerinin de yer aldığı bir araştırma ekibini görevlendirmiştir.⁵⁵⁹ Araştırma ekibi, aynı yılın son aylarında "Ulusal Kredi Yönetimi Sistemi" isimli çalışma raporunu Rongji'ye sunmuştur. Çalışma ekibinin hazırladığı raporda, "kredi", "bir kişinin aynı anda temel saygınlığının, işlerindeki dürüstlüğü, borçlarını zamanında ödemesi, sözleşme yükümlülüklerin yerine getirmesi ve düzenleyici yükümlülüklere riayet etmesinin ölçütü" olduğu şeklinde tanımlanmıştır.⁵⁶⁰ Yani raporda kredi, gerçek ve yasal kişilerin borçlarını geri ödemeleri kapasitelerine indirgenmemiş, düzenlemelerden ve sözleşmelerden doğan yükümlülüklerin yerine getirilmesi ve bu bakımdan ahlaken dürüst ve güvenilir olmayı anlatır şekilde kavramsallaştırılmıştır.

Çin Sosyal Bilimler Akademisi'nde oluşturulan araştırma ekibi, 2002 yılında, Çin'e özgü bir kredi sisteminin inşasına ilişkin ikinci bir rapor hazırlamıştır. "Sosyal Kredi Sisteminin İlkeleri" başlıklı bu raporda, kredi olgusunun, yani kişi ve kurumların güvenilirliğinin, etkin bir ekonomik ortam yaratmanın kritik bir bileşeni olduğu vurgulanmıştır.⁵⁶¹ Buna karşılık, güvenilmezliğin hem somut mali kayıplara yol açan hem de sosyalist piyasa ekonomisinin ve bütün olarak toplumun gelişmesine zarar veren sorunlu bir piyasa olgusu olduğuna işaret edilmiştir. Bu doğrultuda raporda, Çin'e özgü bir kredi sisteminin; piyasa katılımcılarının finansal yeterliliklerinin yanı sıra, yasa,

⁵⁵⁸ Lin, Junyue, "Zhōngguó shèhuì xīnyòng tǐxì jiànshè shíwù nián chéng jiù huìsù" ("Çin'in Sosyal Kredi Sisteminin Geçtiğimiz On Beş Yılda Başarıları"), 2016, <http://www.ccmpe.org.cn/policy/page/1367.html>, Erişim Tarihi: 10.06.2019.

⁵⁵⁹ Lin, Junyue, (Çin'in Sosyal Kredi Sisteminin İnşası Neden 1999 Yılında Başladı?)

⁵⁶⁰ A.g.e.

⁵⁶¹ A.g.e.

düzenleme ve sözleşmelerden doğan sorumluluklarına uygun davranıp davranmadıklarını da gösteren, diğer bir deyişle genel güvenilirlik profillerini şeffaf hale getiren ve güvenilmez olduğu tespit edilen kişi ve kurumların yaptırıma uğratılmasını sağlayan mekanizmalardan oluşması gerektiği vurgulanmıştır.⁵⁶²

Çin Sosyal Bilimler Akademisi'nin hazırladığı rapor doğrultusunda temel çerçevesi çizilen SKS, 2002 yılında Jiang Zemin'in 16. ÇKP Kongresi'ne sunduğu raporla Çin yönetiminin siyasa gündemine resmi olarak girmiştir. Zemin, 8 Kasım 2002 tarihinde ÇKP Ulusal Kongresi'ne sunduğu raporda, siyasi iktidarın temel görevinin ekonomik gelişmeyi sağlamak üzere “bütünleşik, şeffaf, rekabetçi ve düzenli” bir piyasa sistemi tesis edilmesi gerektiğini vurgulamış ve bunun için modern piyasa ekonomisiyle uyumlu bir sosyal kredi sistemi oluşturmanın zorunluluk olduğunu belirtmiştir.⁵⁶³ Sistemin inşası 2003 yılının Ekim ayında toplanan 16. ÇKP Merkez Komitesi Üçüncü Oturumu'nda kesinlik kazanmış ve uzun erimli bir siyasi proje halini almıştır. Oturum'da alınan “Sosyalist Piyasa Ekonomisinin Geliştirilmesine Dair Meselelerle İlgili Karar” metninde SKS inşasının “modern piyasa sisteminin inşası için gerekli bir koşul ve piyasa ekonomisi düzenini standartlaştırmak için temel bir siyasa” olduğu belirtilmiş ve sistemin oluşturulmasına yönelik uygulamaların başlatılması kararı alınmıştır.⁵⁶⁴

16. ÇKP Merkez Komitesi'nin Üçüncü Oturumu'nda alınan karar doğrultusunda atılan ilk fiili adım, 2004 yılında ÇHB'nin SKS inşasıyla ilgili çalışmaları yürütmek üzere

⁵⁶² A.g.e.

⁵⁶³ Jiang, Zemin, “Report To The 16th National Congress Of The Communist Party Of China: Build a Well-off Society in an All-round Way and Create a New Situation in Building Socialism With Chinese Characteristics”, **Beijing Review**, 2002, http://www.bjreview.com.cn/document/txt/2011-03/24/content_360557.htm, Erişim Tarihi: 10.06.2019.

⁵⁶⁴ Çin Komünist Partisi Ulusal Kongreleri Veri Tabanı, “Zhōnggòng zhōngyāng guānyú wánshàn shèhuì zhǔyì shìchǎng jīngjì tǐzhì ruògān wèntí de juédìng” (“Çin Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin Sosyalist Piyasa Ekonomisinin Gelişimine Dair Meselelerle İlgili Kararı”), 2003, <http://cpc.people.com.cn/GB/64162/64168/64569/65411/4429165.html>, Erişim Tarihi: 11.12.2020.

görevlendirilmesi olmuştur.⁵⁶⁵ Bu doğrultuda ÇHB hem gerçek hem de yasal kişilerin kredi bilgilerini kapsayan ulusal çapta bir kredi veri tabanı ve kredi raporlama sistemi geliştirilmesi çalışmalarına başlamıştır. Bu çalışmalar, ÇHB'nin 2004 yılında Kredi Referans Merkezi'ni kurmasıyla sonuçlanmıştır.⁵⁶⁶ Merkez, altyapı çalışmalarının tamamlanmasının ardından 2006 yılında Kamu Sektörü Reform Komisyonu'nun onayı ile ÇHB çatısı altında çalışan bağımsız bir finansal kredi istihbarat kurumu olarak faaliyetlerine başlamış, bireysel ve kurumsal finansal kredi raporları hazırlayan ilk ulusal kredi derecelendirme kurumu olmuştur. Ülkede faaliyet gösteren tüm finansal kuruluşların müşterilerinin kredi bilgilerini Merkez'e raporlaması zorunluluk haline getirilmiştir. Merkezin topladığı verilerin temel kaynağı olan bankalardan gelen finansal bilgilere ek olarak mahkemelerden, devlet kurumlarından ve mali otoritelerden sağlanan verilerin de kişi ve ticari işletmelerin kredi bilgisi içinde yer almasına yönelik çalışmalar da başlatılmıştır.⁵⁶⁷ Böylelikle kişilerin yalnızca finansal değil aynı zamanda ticari eylemlerinde ne ölçüde dürüst ve güvenilir davrandıklarına dair verilerin de bir veri tabanında toplanmasına yönelik ilk adımlar atılmıştır. SKS inşası projesi, 2006 yılında yayınlanan 11. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda da yer bulmuştur. Planın "Modern Piyasa Ekonomisinin Geliştirilmesi" başlıklı kısmında, SKS inşası "Piyasa Düzeninin Standartlaştırılması" başlığı altında ele alınmış ve ileriki beş yıllık dönemde bilhassa vergi ödemeleri, sözleşmelerin icrası ve ürün kalitesi konularına kredi kayıtlarının geliştirilmesine odaklanılarak SKS inşasının hızlandırılacağı belirtilmiştir.⁵⁶⁸

⁵⁶⁵ Lin, Junyue, "Shèhuì xìnyòng tǐxì lìlùn de chuánchéng mǎiluò yǔ chuàngxīn" ("Sosyal Kredi Sistemi Teorisinin Mirası ve Yeniliği"), 2016, <http://www.ccmprc.org.cn/policy/page/1368.html>, Erişim Tarihi:10.06.2020.

⁵⁶⁶ A.g.e.

⁵⁶⁷ Credit Reference Center of the Peoples's Bank of China, http://www.pbccrc.org.cn/crc/zxgk/index_list_list.shtml, Erişim Tarihi: 10.06.2020.

⁵⁶⁸ Çin Halk Cumhuriyeti Merkezi Halk Hükümeti, "Zhōnghuá rénmin gònghéguó guómín jīngjì hé shèhuì fāzhǎn dì shíyī gè wǔ nián guīhuà gāngyào" ("Çin Halk Cumhuriyeti'nin Ulusal Ekonomik ve Sosyal Kalkınmasına İlişkin On Birinci Beş Yıllık Planın Ana Hatları"), 2006, http://www.gov.cn/gongbao/content/2006/content_268766.htm, Erişim Tarihi: 12.06.2019.

2003 yılında sistemin inşasına başlangıç yapılmasıyla atılan tek adım ÇHB tarafından kredi raporlama sisteminin geliştirilmesi olmamış, bunun yanı sıra farklı eyaletlerde ve kentlerde finansal bilgilerin dışındaki verilerin toplanmasına dayanan SKS denemelerine başlanmıştır. Örneğin, Zhejiang eyaletinde henüz 2005 gibi erken bir tarihte kredi bilgilerinin toplanması ve paylaşılmasına dair eyalet düzenlemeleri yapılmıştır.⁵⁶⁹ Ancak sistemin inşasının bu başlangıç döneminde SKS'nin hedefinde yalnızca ticari işler bağlamında gerçek kişilerin ve işletmelerin güvenilirliği yer almıştır. Zhejiang'da olduğu gibi diğer eyalet ve kentlerde yapılan SKS düzenlemeleri esas olarak ticari işletmelerin ve bunların yöneticileri ile sahiplerinin bilgilerini toplamışlardır.⁵⁷⁰

Sonuç olarak, SKS, bir siyasa gündemi olarak belirlediği ilk andan itibaren, bir yandan kişilerin ve ticari işletmelerin finansal güvenilirliği, diğer yandan bunların piyasa faaliyetlerinde benimsedikleri tutumların güvenilirliği esas alınarak formüle edilmiş ve piyasa ekonomisi sisteminin yapısal bir gerekliliği olarak tasavvur edilmiştir. Öyle ki, Çin Sosyal Bilimler Akademisi tarafından hazırlanan raporlarda kredi, gerçek ve tüzel kişilerin yalnızca borçlarını geri ödeyebilme kapasitesi bakımından değil aynı zamanda ekonomik eylemlerindeki tutumlarının güvenilirliği bakımından sorunsallaştırılmıştır. Ancak 2007 tarihine dek sistemin inşasına yönelik adımlar asıl olarak bir finansal kredi sistemi tesisi ekseninde ilerlemiştir. Sistemin; yasa, düzenleme ve sözleşmelere uyma bakımından güvenilirlik boyutunu ilgilendiren yönlerine dair fikirlerin gelişimi ve sistemin maddi altyapısına dair tasarımlar ise ilk defa 2007 yılında yayınlanan “Sosyal Kredi Sisteminin İnşasına İlişkin Fikirler” belgesi ile somutluk kazanmıştır.⁵⁷¹

⁵⁶⁹ Creemers, Jeremy, “China's Social Credit System: An Evolving Practice of Control”.

⁵⁷⁰ Brusse, Vincent, a.g.e., ss. 73-78.

⁵⁷¹ Çin Halk Cumhuriyeti Merkezi Halk Hükümeti, “Guówùyuàn bàngōng tīng guānyú shèhuì xìnyòng tíxì jiànshè de ruò gān yìjiàn” (“Devlet Konseyi'nin Sosyal Kredi Sisteminin İnşasına İlişkin Çeşitli Görüşleri”), 2007, https://www.gov.cn/zwggk/2007-04/02/content_569314.htm, Erişim Tarihi: 12.12.2019.

3.1.2. SKS Fikrinin Somutlaşması: 2007 Fikirler Belgesi

Çin Devlet Konseyi, Sosyal Bilimler Akademisi'nin 1999 ve 2002 yıllarında hazırladığı raporlar doğrultusunda 23 Mart 2007 tarihinde “Sosyal Kredi Sisteminin İnşasına İlişkin Fikirler” belgesini yayınlamıştır. SKS inşasında dair ilk somut plan olma özelliği taşıyan Fikirler Belgesi'nde, sistemin gerekliliği şu şekilde açıklanmıştır:

“Mevcut durumda yinelenen yasaklara rağmen kötü niyetle geciktirilen ve ödenmeyen banka borçları, vergi dolandırıcılığı ve kaçakçılığı, ticari sahtekârlık, hileli malların üretim ve satışı, yasadışı kaynak yaratma ve benzeri olayların önüne geçilememektedir. Sosyal kredi sisteminin inşasının hızlandırılması, sözünde durmamaya yönelik eylemlere karşı atağa geçmek; finansal riskleri önlemek ve yok etmek; finansal istikrarı ve gelişmeyi kamçılarlamak; sosyal ve ekonomik düzeni korumak; kitlelerin haklarını ve çıkarlarını korumak; hükümetin ekonomik düzenleme, piyasa denetimi, sosyal yönetim ve kamu hizmeti rollerini her zamankinden daha iyi yürütmesini garanti altına almak için çok büyük önem taşımaktadır.”⁵⁷²

Belgede, tespit edilen sorunların çözümü için inşa edilecek SKS'nin temel hedefinin, piyasanın ihtiyaçları doğrultusunda, kredi, yani güvenilirlik bilgisi hizmetlerinin geliştirilerek kişilerin ve ticari işletmelerin borçlanma, vergi ödemeleri, sözleşmelerin icrası ve ürün kaliteleri konularındaki kayıtlarının iyileştirilmesi olduğu belirtilmiştir.⁵⁷³ Fikirler Belgesi'nde SKS, geleneksel finansal kredi derecelendirme sistemlerinden farklı olarak hem finansal kredi raporlamaları hem de kişilerin ve işletmelerin piyasa faaliyetlerindeki tutumları bakımından sosyal kredi raporlamaları

⁵⁷² A.g.e.

⁵⁷³ A.g.e.

yapan mekanizmalardan oluşan özgün bir sistem olarak tasavvur edilmiştir. Fikirler Belgesi’nde bir yandan finansal güvenilirliğe diğer yandan sosyal güvenilirliğe yapılan vurgu önemlidir. Zira sistem kapsamında hayata geçirilen uygulamalar, bu iki hedef doğrultusunda şekillenmiş, bir yandan gerçek ve tüzel kişilerin finansal güvenilirliğini, bir yandan da yasa, düzenleme ve sözleşmelere riayet etmeleri bakımından sosyal güvenilirliklerini tespit ve teşvik eden mekanizma ve programların tesis edilmesiyle gerçekleşmiştir.

Bu bağlamda, öncelikle SKS’nin finansal ayağına vurgu yapılan Fikirler Belgesi’nde modern piyasa ekonomisinin özünün finans olduğunun vurgulanarak, kredi bilgilerinin temel sağlayıcısının ve kullanıcısının finans sektörü olduğu belirtilmiştir. Finans alanında kredi bilgilerinin bu denli önemli bir yeri olması nedeniyle belgede, finansal kurumlar arasındaki iş birliği ve koordinasyonu sağlayacak bütünleşik bir finansal kredi bilgi platformunun oluşturulmasının elzem olduğuna işaret edilmiştir. Fikirler Belgesi’ne göre, böyle bir platformda bir araya getirilecek kredi bilgileri sadece finansal denetim ve yönetimden sorumlu devlet kurumlarının değil, yanı sıra özel işletmelerin ve kişilerin piyasadaki karar verme süreçlerinde fayda sağlayacaktır. Gelgelim, SKS fikrinin düşünölmeye başlandığı andan itibaren gerçek ve tüzel kişilerin finansal güvenilirliklerinin bilgisinin piyasa ekonomisinin düzgün işleyişini sağlamak için yeterli olmadığı fikrinden hareket eden Çinli yöneticiler, finansal kredi bilgilerinin yanı sıra tüm sektörlerde faaliyet gösteren kişi ve kurumların vergi ödemeleri, sözleşmelere riayet etme ve ürün kalitelerindeki tutumlarına dair de kredi bilgilerinin bir araya getirildiğı kredi kayıt sistemleri oluşturulması gerektiğine de işaret etmiştir. Belgede, bu sistemlerde bir araya getirilen olumsuz kredi kayıtlarının kamusal olarak paylaşılarak, kişilerin ve ticari işletmelerin ekonomik eylemlerinde olumlu davranışlara teşvik edilmesi ve kendi kendilerini disipline etmelerinin sağlanması hedeflendiğı vurgulanmıştır.

Fikirler Belgesi’nde kapsamlı bir SKS’nin oluşturulması için kişilerin ve ticari işletmelerin ekonomik verilerinin yanı sıra faaliyet gösterdikleri sektördeki tutumlarına dair verilerin de erişilebilir hale getirilmesi gerektiğine işaret edilmiştir. Bunun için, ilgili sektörlerden sorumlu bakanlıklar tarafından sektörel kredi bilgisi kayıtlarının oluşturulması tasarlanmıştır. Ancak bu inşa sürecinde tüm bakanlıklar hem diğer bakanlıklarla hem de kendi sektörlerinde faaliyet gösteren ticaret odaları ve sanayi dernekleri ile birlikte hareket edecektir. Bu iş birliği yoluyla, kişi ve işletmelerin kredi bilgileri hem devlet aktörleri hem de devlet dışı aktörlerle paylaşılacak ve güvenilir kredi kayıtlarına sahip olmayan özneler için ortak yaptırımlar uygulanacaktır. Böylelikle piyasada “bir kez güveni ihlal edenlerin tek bir adım dahi atamaması” sağlanacaktır.⁵⁷⁴

SKS’nin ana hatlarının ilk kez somutlaştığı Fikirler Belgesi’nde, SKS mevzuatının ve etkili bir denetim yapısının oluşturulması için sistemin inşasında görev alacak kurumlar arasında etkin bir iş birliğine ihtiyaç olduğu ifade edilmiştir. Bu amaçla, Fikirler Belgesi’nde genel hatları belirlenen SKS projesinin hayata geçirilmesi için, “SKS İnşasından Sorumlu Bakanlıklararası Ortak Konferans” tesis edilmiştir. Böylece 2004 yılında tek başına ÇHB’ye verilen SKS inşasını sürdürme görevi, yine ÇHB’nin liderliğinde ancak on beş kurumun katılımıyla oluşturan SKS İnşasından Sorumlu Bakanlıklararası Ortak Konferans’a devredilmiştir.⁵⁷⁵

Sonuç olarak, gerek 2007 Fikirler Belgesi’nin içeriğine, gerekse SKS İnşasından Sorumlu Bakanlıklararası Ortak Konferans’ın üyelerine bakıldığında, sistemin bu ilk aşamasında ticari faaliyetlerin düzenlenmesi bağlamında düşünüldüğü ve esas hedef

⁵⁷⁴ A.g.e.

⁵⁷⁵ Bakanlıklararası Ortak Konferans’ın bu ilk aşamadaki üyeleri şunlardır: Bankacılık Düzenleme Komisyonu, Gümrükler Genel İdaresi, Kalite-Teftiş-Denetim ve Karantina Genel İdaresi, Vergi Genel İdaresi, Sigortacılık Düzenleme Komisyonu, Ticaret Bakanlığı, Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu, Piyasa Ekonomi Düzeninin Tashihi ve Standartlaşması için Ulusal Öncü Grup, Çin Halk Bankası, Menkul Kıymetler Düzenleme Komisyonu, Devlet Kambiyo İdaresi, Devlet Sanayi ve Ticaret İdaresi, Danıştay Genel Dairesi, Danıştay Bilgi Dairesi, Danıştay Yasal İşler Dairesi. Bkz. Creemers, Rogier, “China’s Social Credit System: An Evolving Practice of Control”, Tablo 1.

grubunun, gerçek kişiler ve ticari işletmeler olduğu görülmektedir. Bu bağlamda sistem, gerçek kişileri ve ticari işletmeleri bir yandan finansal güvenilirlikleri bakımından değerlendirecek kredi raporlama araçlarının tesisine, öte yandan bilhassa ticari işletmelerin ekonomik faaliyetlerinde yasa, düzenleme ve sözleşmelere uymaları bakımından güvenilirlikleri tespit ve teşvik edecek mekanizmaların tesisine odaklanmıştır.

3.1.3. SKS Fikrinin Genişlemesi: 2011 Kararları

ÇKP'nin 2011 yılında toplanan 17. Merkez Komitesi'nin 6. Oturumu'nda, SKS inşasına şekil veren fikirlerde, sisteme bugünkü içeriğini veren önemli bir kapsam genişlemesi yaşanmıştır. 1999 yılından bu zamana değin ekonomik faaliyetlerin düzenlenmesi çerçevesinde kişilerin ve işletmelerin finansal ve ticari güvenilirliği bağlamında düşünülen sosyal kredi olgusu, ekonominin yönetimini aşarak devlet yönetimi, sosyal yönetim ve yargı alanının düzenlenmesini de içerecek şekilde düşünülmeye başlanmıştır. Oturum'da, ekonomik alanda görülen dürüst ve güvenilir olmayan eylemlerin toplumun tüm alanlarına sirayet ettiği tespitinden hareketle güvenilir olmanın, sadece ekonomik işlerde değil, devlet işlerinde, toplumsal işlerde de yargı işlerinde de biricik davranış kodu olması gerektiği kanaatine varılmış ve SKS inşasının buna göre düzenlenmesi kararlaştırılmıştır.

Söz konusu Oturum'da alınan kararların yer aldığı “Çin Komünist Partisi Merkez Komitesi Kültürel Yapısal Reformları Derinleştirmeye İlişkin Karar” belgesinde, Çinli karakterdeki sosyalizmin inşasının başarısının toplumun maddi gelişiminin yanı sıra manevi gelişimine de bağlı olduğu belirtilmiştir.⁵⁷⁶ Çin'in güncel koşullarında ise

⁵⁷⁶ Çin Halk Cumhuriyeti Merkezi Halk Hükümeti, “Zhōngyāng guānyú shēnhuà wénhuà tǐzhì gǎigé ruògān zhòngdà wéntí de juédìng” (“Kültür Sistemi Reformunun Derinleştirilmesine İlişkin Çeşitli Önemli Konulara İlişkin Merkez Komite Kararı”), 2011, https://www.gov.cn/jrzg/2011-10/25/content_1978202.htm, Erişim Tarihi: 07.11.2020.

toplumsal kültürün; yetkilerin kötüye kullanılması ve kişisel çıkar elde etme, yalan söyleme, hile yapma, kişisel çıkarı uğruna dürüstlüğü unutma, başkalarına zarar verecek şekilde fayda sağlama gibi sağlıklı eğilimler ve kötücül eylemlerle kuşatıldığı vurgulanmıştır. Çinli karakterdeki sosyalizmin inşası ve ülkenin yeniden canlanması için bu eğilim ve eylemlerin düzeltilmesi gerektiği ve tüm toplumda ortak ideolojik ve ahlaki temelleri pekiştirmenin gerekliliğine işaret edilmiştir. İşte bu ideolojik ve ahlaki temel yine “güvenilirlik” söylemi ve olgusunda somutlaşmıştır. Oturum’da, “tüm toplumda güvenilir olmanın onurlandırıldığı, güven kırmanın utanç verici kabul edildiği bir atmosfer yaratılmalı” şiarı benimsenerek “güvenilirlik inşasını en önemli görev olarak alarak, devlet işlerinde güvenilirlik, ticari işlerde güvenilirlik, sosyal işlerde güvenilirlik ve yargı işlerinde güvenilirliğin ileri taşınması ve tüm toplumu kuşatan bir SKS tesis edilmesi” kararı alınmıştır.⁵⁷⁷

2011 yılında SKS’nin kapsamında yaşanan genişlemeye paralel olarak sistemin inşasından sorumlu Bakanlıklararası Ortak Konferans’ın yapılanmasında da genişlemeye gidilmiştir. 2012 yılında, ÇHB ile birlikte Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu (UKRK) sistemin inşasının koordinasyonundan sorumlu diğer lider birimi haline getirilmiş ve Konferans’a üye sayısı 35’e çıkmıştır.⁵⁷⁸ Sonuç olarak 2011 yılında değin hedef aldığı temel gruplar gerçek kişiler ile ticari işletmeler olan ve kapsamı, finansal ve ticari işlerle sınırlı olan SKS, bu tarihten sonra yalnızca ekonomik değil, sosyal yönetimin

⁵⁷⁷ A.g.e.

⁵⁷⁸ Bakanlıklararası Ortak Konferans’ın üyeleri şunlar olmuştur: Bankacılık Düzenleme Komisyonu, Merkezi Disiplin Denetim Komitesi, Manevi Medeniyetin İnşası İçin Merkezi Öncü Grup, Merkezi Siyasi-Hukuki İşler Komitesi, Merkezi Propaganda Dairesi, Gümrükler Genel İdaresi, Vergi Genel İdaresi, Sigortacılık Düzenleme Komisyonu, Tarım Bakanlığı, Sivil İşlerden Sorumlu Bakanlık, Ticaret Bakanlığı, Kültür Bakanlığı, Eğitim Bakanlığı, Çevre Koruma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, İskân ve Kentsel Yapılaşma Bakanlığı, İnsan Kaynakları ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Sanayi ve Bilgi Teknolojisi Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, Kamu Güvenliği Bakanlığı, Teftiş Bakanlığı, Ulusal Yolsuzlukla Mücadele Bürosu, Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu, Çin Halk Bankası, Menkul Kıymetler Düzenleme Komisyonu, Devlet Sivil Hizmetler İdaresi, Devlet Kambiyo İdaresi, Devlet Sanayi ve Ticaret İdaresi, Kalite Teftiş, Denetim ve Karantina Genel İdaresi, Devlet Konseyi Yasal İşler Dairesi, Devlet Gıda ve İlaç İdaresi, Devlet Fikri Mülkiyet İdaresi, Yüksek Halk Mahkemesi, Yüksek Halk Başsavcılığı. Bkz. Creemers, Rogier, “China’s Social Credit System: An Evolving Practice of Control”, Tablo 2.

de bir bileşeni haline gelmiştir. Sistem, bu kapsam genişlemesiyle beraber gerçek kişiler ile ticari işletmelerin yanı sıra devlet çalışanları ve kurumlarını da hedef alır hale gelmiş, aynı zamanda ticari işlerin yanı sıra, kamu işleri, sosyal işler ve yargı faaliyetlerini de kapsayan bir nitelik kazanmıştır. SKS'nin bu yeni içeriği doğrultusunda Bakanlıklararası Konferans tarafından yapılan çalışmalar üç yıl sonra, 2014 yılında yayınlanan “Sosyal Kredi Sisteminin İnşasına Yönelik Plan Çerçevesi (2014-2020)” ile sonuçlanmıştır.

3.1.4. SKS Fikrinin Programlaşması: 2014 Planı

Çin Devlet Konseyi, on beş yıl süren hazırlık sürecinin ardından 2014 yılında SKS'nin sistematik inşasının plan çerçevesini yayınlamıştır. 14 Haziran 2014 tarihinde yayınlanan “Sosyal Kredi Sisteminin İnşasına Yönelik Plan Çerçevesi (2014-2020)” belgesi, sistemin kurucu belgesi olma özelliği taşır ve 1999 yılından bu yana SKS tasarımına ilişkin fikir ve denemelerin neticesinde sistemin hayata geçirilmesinde kılavuz olan nihai rehberi oluşturur. SKS'nin Çin'in mevcut ekonomik ve toplumsal gelişme koşulları içinde piyasa ekonomisi sistemini olabildiğince kusursuz hale getirmenin ve sosyal yönetimde yeniliğin önemli bir yöntemi olduğu belirtilen plana göre SKS;

“Sosyalist piyasa ekonomisi sistemi ve sosyal yönetim sisteminin önemli bir bileşenidir. Yasaları, düzenlemeleri, standartları ve sözleşmeleri esas alır; toplumun tüm üyelerinin kredi kayıtlarını kuşatan bir ağa ve kredi altyapısına dayanır; kredi bilgisinin yasal bir şekilde kullanılması ve bir kredi hizmetleri servisi ile desteklenir; bir dürüstlük kültürü tesis etme idealinin ve geleneksel dürüstlük erdemini ileri taşımanın asli gerekliliğidir; sözünde durmayı özendiren ve sözünde durmamayı kısıtlayan teşvik mekanizmaları kullanır ve hedefi,

tüm toplumda dürüstlük mantalitesini ve kredi düzeylerini yükseltmektir.”⁵⁷⁹

Çinli siyasi otoritelere göre bir güvenilirlik raporlama sistemi olan SKS, “toplumun üyeleri arasındaki güvenilir olma farkındalığını güçlendirmede, olumlu bir kredi ortamı yaratılmasında, ulusun genel rekabet gücünü artırmada ve sosyal kalkınmayı ve medeniyetin gelişmesini canlandırmada belirgin bir öneme sahiptir.”⁵⁸⁰ Plan Çerçevesi’ne göre gerçekte, ülkede bir SKS oluşturulması yönünde önemli adımlar atılmış olmasına rağmen, sistemin mevcut gelişmişlik düzeyi, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal gelişmişlik düzeyinin gerekliliklerinin gerisinde kalmıştır. Zira sistemin mevcut halini değerlendirecek olursak, SKS inşasıyla ilgili çalışmalar esas olarak finansal kredi sistemlerinin geliştirilmesiyle sınırlı kalmış ve toplumun tüm alanlarını kapsayan bir kredi bilgisi altyapısı oluşturulamamıştır. Ayrıca mevcut durumda güvenilirliği cesaretlendiren ve güvenilmez olmayı cezalandıran mekanizmalar tamamlanmadığından güvenilmez eylemlerde bulunmanın bedelleri hala fazlasıyla düşüktür. Sonuç olarak, ülkede güvenilirlik bilincinin hâkim olduğu bir toplumsal atmosfer oluşturulamamıştır. Bu nedenle tekrarlanan yasaklara rağmen, örneğin üretim güvenliği kazaları, ilaç ve gıda güvenliği meseleleri, ticari dolandırıcılık, sahte ürün üretimi ve satımı, vergi kaçırma, yalan finansal beyanlar gibi güvenilmez eylemlerin önüne geçilememiştir. Dahası, aynı güvenilmezlik durumu devlet idari işlerinde ve yargı süreçlerinde de kendini göstermiştir. Bürokraside görülen yozlaşma⁵⁸¹ ve yargı

⁵⁷⁹ Çin Halk Cumhuriyeti Merkezi Halk Hükümeti, “Guówùyuàn guānyú yīnfā shèhuì xìnyòng tǐxì jiànshè guīhuà gāngyào (2014—2020 nián) de tōngzhī” (“Devlet Konseyi Sosyal Kredi Sistemi İnşa Planı Çerçevesi (2014-2020) İle İlgili Duyuru”), 2014, http://www.gov.cn/zhengce/content/2014-06/27/content_8913.htm, Erişim Tarihi: 10.01.2019, Giriş, Paragraf 1.

⁵⁸⁰ A.g.e., Giriş, Paragraf 2.

⁵⁸¹ White, Gordon, “Corruption and Market Reform In China”, **IDS Bulletein**, 27(2), 1996, 40-47.; He, Zengke, “Corruption and Anti-Corruption in Reform China”, **Communist and Post-Communist Studies**, 33(2), 2000, 243-270.

faaliyetlerinde görülen zafiyetler⁵⁸², Çin'in yeni piyasa ekonomisi koşullarında toplumun daha en başından güvenilmez tutumlarla kuşatıldığını göstermiştir.

Bu değerlendirmeler ışığında Plan Çerçevesi'nde, mevcut koşullarda kapsamlı bir SKS'nin inşa edilmesi temel olarak dört nedenden ötürü bir zorunluluk olarak belirlemiştir.⁵⁸³ Birincisi; Çin'in, ekonomik yapısal reformları derinleştirmenin ve sosyalist piyasa ekonomisi sistemini yetkinleştirmenin yeni bir aşamasında olduğu güncel durumda, bir sosyal kredi sisteminin tesisi, piyasa ekonomisi sistemini düzenlemenin ve standartlaştırmanın önemli bir adımıdır. Nitekim Çinli siyasi otoritelere göre SKS yolu ile devletin piyasaya yönelik doğrudan müdahalelerinin yerini kredi temelli denetim ve yönetim mekanizmaları alacak, böylelikle sağlıklı işleyen piyasalardan menkul bir ekonomik sistem korunabilecektir. İkincisi, Çin'in kalkınma yönteminin dönüşümünü hızlandırdığı ve bilimsel kalkınma yaklaşımını gerçekleştirmek için stratejik bir fırsat döneminde olduğu mevcut koşullarda, SKS'nin inşası, kaynakların optimal dağıtımını, iç talebin genişletilmesini ve yapısal optimizasyon ile endüstriyel yapıların gelişimini teşvik edecek bilimsel kalkınma mekanizmalarının tamamlanması için bir önkoşuldur. Üçüncüsü, Çin, çıkar öznelerinin çoğullaştığı, çeşitli sosyal çelişkilerin belirginleştiği ve sosyal örgütlenme ve idare yöntemlerinin büyük değişim gösterdiği bir sosyal dönüşüm süreci içindedir. Bu süreçte SKS'nin inşası, sosyal yönetişimde yeniliklere giderek sosyalist uyumlu bir toplum yaratmak için etkili bir yöntemdir. Son olarak, Çin ekonomisinin dışa açılmasının her geçen gün daha da arttığı içinde bulunulan dönemde diğer ülkelerle olan küresel ve sosyal ilişkiler yoğunlaşmakta ve yakınlaşmaktadır. Çinli siyasi otoritelere göre, uluslararası entegrasyonun arttığı bu süreçte, iyi işleyen bir SKS,

⁵⁸² Clarke, Donald C., "The Execution of Civil Judgements in China", **The China Quarterly**, No.141, 1995, 65-81.; Clarke, Donald C., "China: Creating a Legal System for a Market Economy", **Asian Development Bank**, 2007, https://scholarship.law.gwu.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=2258&context=faculty_publications, Erişim Tarihi: 12.10.2022.

⁵⁸³ Çin Halk Cumhuriyeti Merkezi Halk Hükümeti, ("Devlet Konseyi Sosyal Kredi Sistemi İnşa Planı Çerçevesi (2014-2020) İle İlgili Duyuru"), 1. Bölüm, 1. Kısım.

Çin'in uluslararası iş birliklerini artırması, yabancı ülkelerle yapılan işlem maliyetlerini azaltılması, uluslararası markalar yaratılması ve ülkenin yumuşak gücü ile uluslararası etkisini artırmanın gerekli bir koşuludur.

İnşa Planı Çerçevesi'nde SKS'nin temel dört alanda güvenilirliğin tesisine odaklanacağı belirtilmektedir. Bu alanlar, devlet işleri, ticari işler, sosyal işler ve yargı alanlarıdır. Bu alanlarda sosyal kredinin ne anlama geldiğine sırasıyla bakacak olursak, devlet işlerindeki güvenilirliğin, SKS'nin temel anahtarı olarak nitelendiği görülmektedir. Devlet işlerinde ve devlet aktörlerinin sosyal kredisi dört şekilde kendini göstermektedir.⁵⁸⁴ Devlet işlerinde güvenilirliğin ilk göstergesi, yönetim süreçlerinin hukuka uygun şekilde yürütülmesidir. Buna göre, güvenilir bir devlet kurumundan beklenen; karar alma, uygulama, denetleme ve hizmet süreçlerinin tümünde hukuka uygun davranılması ve bu süreçlerin şeffaf hale getirilmesidir. Devlet işlerinde güvenilirliğin ikinci göstergesi, tüm düzeylerdeki halk hükümetlerinin idari faaliyetlerini yürütürken öznelerin sosyal kredisini esas almasıdır. Buna göre, idari izinler, devlet alımları, ihale ve teklif, emek ve istihdam, sosyal güvenlik, bilimsel araştırma idaresi, kadroların seçimi-ataması-idaresi-denetiminde ve devlet tarafından sağlanan finansal desteklerde öznelerin kredi bilgilerinin esas alınması gerekmektedir. Üçüncü olarak devlet kurumlarının topluma, piyasa aktörlerine ve merkezi hükümete olan yükümlülüklerini eksiksiz olarak yerine getirmesi güvenilirliklerinin diğer göstergesidir. Bu bağlamda, devlet kurumlarından ve yöneticilerinden bir taraftan merkezi hükümetin ekonomik ve sosyal kalkınma hedeflerine uygun adımlar atması bir yandan da adil rekabetin ve verimliliğin etkin olarak işlediği bir piyasa ortamı yaratacak şekilde davranması beklenmektedir. Plan Çerçevesi'ne göre, devlet işlerinde sosyal kredinin güçlendirilmesi için kamu personelinin güvenilirlik kayıtları oluşturulacak ve bunlar

⁵⁸⁴ A.g.e., 2. Bölüm, 1. Kısım.

personelin değerlendirme, istihdam ve mükâfatlandırılmasında temel olarak alınacaktır. Böylelikle devlet kurumlarının keyfi ve denetimsiz karar verme süreçlerinin önüne geçilebilecektir.

Plan Çerçevesi'ne göre, SKS'nin hedef aldığı alanlardan ikincisi ticari işlerdir. Ticari işlerdeki sosyal kredi girişimlerinde amaç, ticari işletmelerin güvenilirliğinin sağlanmasıdır. Plan Çerçevesi'ne göre ticari işlerde güvenilirliğin tesisi, SKS'nin kilit parçalarından biridir.⁵⁸⁵ Plan Çerçevesi'nde, bu alandaki kredi inşası; ticari ilişkileri verimli bir şekilde sürdürmek, ticari işlem maliyetlerini etkin bir şekilde düşürmek ve ticaret ortamını etkin bir şekilde iyileştirmek için temel bir zorunluluk olduğu ifade edilmektedir. Diğer bir deyişle ticari işlerde aktörlerin güvenilir davranmasının sağlanması ekonomik faaliyetlerin etkin bir biçimde yürütülmesinin teminatı olarak görülmektedir. Ticari işlerdeki kredi inşası üretim, lojistik, finans, vergilendirme, fiyatlandırma, inşaat projeleri, devlet alımları, ihale ve teklif, ulaşım, e-ticaret, istatistik, aracılık hizmetleri, tanıtım ve reklamcılık, işletme yönetimi alanlarının tümünde faaliyette bulunan gerçek ve tüzel kişileri kapsamaktadır. Bu çerçevede, ticari işlerdeki kredi inşası ile piyasa katılımcılarının ticari faaliyetlerindeki güvenilirliklerinin tespit ve teşvik edilmesi hedeflenmektedir.

Plan Çerçevesi'ne göre güvenilirliğin sorunsallaştırıldığı ve kredi düzeylerinin yükseltilmesinin hedeflediği üçüncü alan sosyal ilişkiler ve işlerdir. Plan Çerçevesi'nde, sosyal işlerdeki kredi düzeyinin yükseltilmesi, SKS'nin temeli olarak nitelendirilmekte ve istikrarlı bir toplumsal düzenin ancak insanların sosyal etkileşimlerinde güvenilir davranmasıyla kurulabileceği vurgulanmaktadır.⁵⁸⁶ Toplumsal hayatın ve ilişkilerin hemen her alanını kapsayan Plan Çerçevesi'nde sağlık-hijyen-aile planlaması, sosyal koruma, emek ve istihdam, eğitim ve bilimsel araştırma, kültür-spor-turizm alanlarında,

⁵⁸⁵ A.g.e., 2. Bölüm, 2. Kısım.

⁵⁸⁶ A.g.e., 2. Bölüm, 3. Kısım.

fikri mülkiyet hakları, çevre koruması ve enerji tasarrufu, sosyal örgütlerin faaliyetleri, internet kullanımı ve hizmetleri ile ilgili işlerde kişi ve kurumların kredisinin tesis edilmesi öngörülmüştür. Toplumsal işlerdeki kredi tesisi ile bir yandan belirtilen alanlarda hizmet veren kurumların ve personelin güvenilirliğinin diğer yandan bu alanlarda hizmet alan gerçek kişilerin güvenilirliğinin sağlanması esas alınmaktadır. Bu bağlamda, Plan Çerçevesi'nde, SKS'nin inşasında gerçek kişilerin kredi itibarını tesis etmenin temel rolüne özel önem verilmesi gerektiği ve ülke çapında tüm gerçek kişilerin sosyo-ekonomik eylemlerindeki tutumlarını kapsayan kredi kayıtlarının oluşturulması öngörülmüştür.⁵⁸⁷

SKS İnşa Planı Çerçevesi'nde gerçek ve tüzel kişilerin sosyal kredisinin yükseltilmesinin hedeflendiği dördüncü alan yargıdır. Plan Çerçevesi'ne göre, yargı işlerindeki kredi tesisi SKS inşasının önemli bir parçasıdır; zira bu alandaki güvenilirlik tesisi, hem yargı kurumlarının otoritesini pekiştirmenin önkoşuludur hem de adaletin sağlanmasının garantisidir.⁵⁸⁸ Bu açıdan mahkemelerin, savcılık kurumlarının, kamu güvenliği hizmetlerinin, adli idare sistemi ve yargı yaptırımlarının uygulanmasında kredi sisteminin tesis edilmesi yargı işlerindeki şeffaflığı ve standartlaşmayı sağlamanın yolu olarak görülmektedir. Bu alandaki kredi, hem hizmet verenleri hem de hizmet alanları kapsamakta ve bir yandan toplumun yargı kurumlarına olan güvenini tesis etmeyi diğer yandan ise yargı kurumlarının gerçek ve tüzel kişilerin güvenilirliklerini tespit ve teşvik etmesini hedeflemektedir.

⁵⁸⁷ Plan Çerçevesi'nde gerçek kişilerin güvenilirliği konusunda bilhassa önem verilecek meslek grupları şu şekilde sıralanmıştır: Devlet personeli, işletmelerin yasal temsilcileri, avukatlar, muhasebe çalışanları, tescilli mali müşavirler, istatistik çalışanları, tescilli vergi danışmanları, hesap denetçileri, vergi tahakkuk memurları, tasdik-izleme-araştırma çalışanları, tahvil ve vadeli işlem çalışanları, halka açık şirketlerin üst düzey yöneticileri, sigortacılar, sağlık personeli, öğretmenler, bilimsel araştırma personeli, patent hizmetleri çalışanları, proje yöneticileri, medya çalışanları, tur rehberleri, pratisyen veteriner hekimler ve benzer işler yapan diğer kişiler. Bkz. Çin Halk Cumhuriyeti Merkezi Halk Hükümeti, (Devlet Konseyi Sosyal Kredi Sistemi İnşa Planı Çerçevesi (2014-2020) İle İlgili Duyuru), 2. Bölüm, 3. Kısım.

⁵⁸⁸ Ag.e., 2. Bölüm, 4. Kısım.

Plan Çerçevesi’nde, söz konusu dört alanda yürütülen faaliyetlerde kişi ve kurumların güvenilirliklerinin tespit ve teşvik edilmesi hedefine ulaşılabilmesi için kredi, yani güvenilirlik bilincinin toplumun tüm üyelerinin davranış normu haline getirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bunun için güvenilirlik ahlakının yaygınlaştırılması ve kişi ve kurumların kendilerini bu yönde disipline etmesi beklenmektedir. Plan Çerçevesi’ne göre SKS yoluyla tüm toplumda bir güvenilirlik kültürünün yaratılarak, tüm alanlarda “dürüst ve güvenilir olmanın onurlandırıldığı, kişisel çıkarlar için bu erdemlerden vazgeçmenin utanç verici olduğu” bir anlayış tesis edilmesi hedeflenmektedir.⁵⁸⁹ Bu bağlamda Plan Çerçevesi’nde, devlet kurumlarında, her türlü işletmelerde, okullarda, derneklerde, köylerde ve hanelerde kredi kültürü ile ilgili eğitim faaliyetlerinin yaygınlaştırılması gerekliliğine işaret edilmiştir. Ayrıca krediye yönelik eğitim planları toplumsal eğitimle sınırlı kalmamakta, kredinin bilimsel eğitimin de konusu haline getirilmesi de vurgulanmaktadır. Bu doğrultuda “kredi yönetiminin ulusal ekonomik sistemin reformu ve sosyal yönetişimin gelişimi için acilen ihtiyaç duyulan anahtar nitelikte bir disiplin olarak kabul edilmesi” gerektiği ve buna uygun lisans ve lisansüstü eğitim programlarında kredi kuramı, kredi yönetimi, kredi teknolojileri, kredi standartları ve kredi siyasetleri konularında araştırma akımları yaratılması belirtilmektedir.⁵⁹⁰

Plan Çerçevesi’ne göre kredi konusundaki eğitim faaliyetleri, güvenilir ve dürüst olmayı “toplumun bilinçli arayışı haline” getirecek bir kültür yaratılmasıyla tamamlanmalıdır. Plan Çerçevesi’nde bu kültürün oluşturulmasında referans alınacak iki kaynak olduğu belirtilmektedir. Bunlar “Çinli insanların geleneksel dürüstlük ve güvenilirlik erdemleri” ve “modern piyasa ekonomisinin sözleşme ruhu”dur.⁵⁹¹ Bu bağlamda Plan Çerçevesi’nde, bu iki kaynak temel alınarak bir yandan tüm medya organlarında toplumun geri kalanının onları örnek alacağı güvenilirlik modellerine yer

⁵⁸⁹ A.g.e., 3. Bölüm, 1. Kısım.

⁵⁹⁰ A.g.e., 3. Bölüm, 3. Kısım.

⁵⁹¹ A.g.e., 3. Bölüm, 2. Kısım.

verilmesi ve güvenilirlik konulu özel etkinlikler düzenlenirken, bir yandan da bilhassa kredi eksikliğinin belirgin olduğu kilit konumdaki sanayi ve alanlarda kişisel çıkar için yetkilerin kötüye kullanılması, sahtekârlık ve aldatma, çıkar için erdemlerden vazgeçmek ve diğerlerinin zararına çıkar sağlamak gibi sağlıksız ve kötü eğilimleri yok edecek faaliyetler yürütülmesi öngörülmüştür.

Peki, bu amaç ve hedeflerle hayata geçirilmesi planlanan SKS'nin nasıl işlerlik kazanması öngörülmüştür? Plan Çerçevesi'nde göre SKS, gerçek ve tüzel kişilerin kredi bilgilerinin kayıt altına alınmasını sağlayan veri tabanları ile kredi bilgilerinin güvenilir ve güvenilmez olarak ikili bir şekilde kategorilendirildiği kara ve kırmızı listelere dayalı olarak gerçekleştirilen ödüllendirme ve cezalandırma mekanizmaları bileşenleriyle işlerlik kazanması planlanan bir sistem olarak tasavvur edilmiştir.

Plan Çerçevesi'ne göre SKS'nin temel altyapısını, sistemin hedef aldığı dört alanda toplumun tüm üyelerinin kredi bilgilerinin kayıt altına alındığı kredi bilgisi veri sistemleri oluşturmaktadır. Bunun için Plan Çerçevesi'nde ulusal ve yerel düzeylerde devlet kurumları ile özel aktörler tarafından kişi ve kurumların kredi bilgilerinin kayıt altına alınması, birleştirilmesi ve kullanılmasına yönelik veri tabanlarının oluşturulması planlanmıştır. SKS'nin işlerlik kazanması için ulusal düzeyde her bir devlet kurumu, yetkili olduğu alanlarda kişi ve kurumların kredi kayıtlarını oluşturacak ve sektör bazlı kredi bilgisi veri tabanları oluşturacaktır.⁵⁹² Bu şekilde sektörel bazda hizmet veren kurumların faaliyetlerindeki güvenilirliklerinin kaydı tutulabilecektir. Ulusal düzeydeki veri tabanlarının oluşturulmasında öncelik verilecek alanlar ise üretim ve ticaret, vergi, fiyatlar, ithalat-ihracat, üretim güvenliği, çevre koruması, gıda ve ilaç, tıp ve sağlık, fikri mülkiyet hakları, lojistik hizmetler, inşaat projeleri, e-ticaret, ulaşım, sözleşme ifası, insan kaynakları ve sosyal güvenlik, eğitim ve araştırma konuları olarak belirlenmiştir. Bu kredi

⁵⁹² A.g.e., 4. Bölüm, 1. Kısım.

bilgisi veri tabanları; kamu çalışanlarının, ticari işletmelerin, toplumsal örgütlerin ve gerçek kişilerin sektör dâhilindeki eylemlerinin yasa, düzenleme ve sektörel standartlara uygunluğuna dair verileri bir araya getirecektir. Dahası, her bir devlet kurumunun kendi yetki alanı dâhilinde oluşturduğu bu kredi bilgisi veri kayıtları ortak bir platforma aktarılarak tüm devlet kurumları tarafından erişilebilir hale gelecektir. Yerel düzeyde SKS'nin işlerlik kazanması, eyalet ve eyalet altındaki yönetim birimlerinde yerel hükümetlere bağlı kurumların kamu yönetimi faaliyetlerini sürdürürken elde ettikleri kamusal bilgileri bir araya getirdikleri kredi bilgisi veri tabanları oluşturulması ile sağlanacaktır.⁵⁹³ Plan Çerçevesi'ne göre, her bir yerel hükümet ulusal düzeydeki devlet kurumlarının genel çerçevesi dâhilinde kendi bölgelerindeki öncelikli yönetim sorunlarını göz önüne alarak kişiler ve kurumlar için kendi somut SKS planlarını oluşturacaktır. Plan Çerçevesi'nde, yerel kredi bilgisi veri tabanlarında bir araya getirilen kredi bilgilerinin yatay olarak aynı bölge ve düzeydeki diğer devlet kurumlarıyla ve dikey olarak bağlı oldukları merkezi hükümet birimleriyle paylaşılmasının sağlanacağı dijital platformların oluşturulması kararlaştırılmıştır.

Plan Çerçevesi'nde kredi bilgisi veri tabanlarının oluşturulmasının planlandığı diğer alan finansdır. Finans alanında bireylerin, işletmelerin ve diğer sosyal örgütler ile devlet kurumlarının finansal kredi statüsünün tespiti için bir yandan özel kredi sorgulama sistemlerinin geliştirilmesi diğer yandan da ÇHB'nin denetimi altındaki temel finansal kredi bilgisi veri tabanlarının iyileştirilmesi hedeflenmiştir. Bu hedef doğrultusunda, piyasa aktörleri tarafından gerçek ve tüzel kişilerin finansal statülerini raporlayan sistemlerin geliştirilmesiyle finansal kredi raporlama endüstrisinin gelişimi sağlanacaktır. Bu şekilde, piyasanın ihtiyaçları doğrultusunda farklı ve çeşitli finansal kredi raporları hazırlanabilecektir. Finans alanındaki sosyal kredi tesisinin ikinci önemli adımı ise

⁵⁹³ A.g.e., 4. Bölüm, 2. Kısım.

ÇHB'nin mevcut kredi bilgisi sorgulama platformunda bir araya getirilen verilerin hacminin ve niteliğinin iyileştirilmesi olacaktır. Bunun için bankalar, menkul değerler, sigorta ve kambiyo kurumları gibi finansal yönetim birimleri arasındaki kredi bilgi sistemleri bağlantısı güçlendirilecek ve böylelikle finansal sektörde güçlü ve merkezi bir kredi sorgulama platformu oluşturulabilecektir.

Plan Çerçevesi'nde SKS'ye işlerlik kazandıran en önemli mekanizmaların güvenilir olmayı ödüllendiren ve güvenilmez olmayı cezalandıran mekanizmalar olduğu vurgulanmaktadır.⁵⁹⁴ Ödül mekanizması ile güvenilir birey ve işletmelerin onurlandırılması ve bu onurlandırmaların kamuoyuyla paylaşılmasının toplumda güvenilir olmayı teşvik edici bir etki yaratacağı beklentisi yatmaktadır. Ancak burada söz konusu olan yalnızca manevi bir ödüllendirme değil, esas olarak piyasa denetimi ve kamu yönetimi süreçlerinde kamu kurumlarının kişi ve işletmelere maddi getiriler sağlamasıdır. Bilhassa kalkınma ve reform, finans, bankacılık, çevre koruması, konut ve kent inşası, trafik ve ulaştırma, ticaret, endüstri, maliye, kalite denetimi, güvenlik denetimi, gümrük ve fikri mülkiyet hakları ile ilgili yönetim birimleri piyasa denetimi ve kamu hizmeti süreçlerinde faaliyetlerini öznelerin kredi bilgilerine göre yürütecektir. Bu kredi bilgisi temelli yönetimde güvenilir kişi ve işletmeler için idari işlemlerde basitleştirme, öncelik tanıma, hızlandırma gibi ödüllendirmelerde bulunulacaktır.

Öte yandan, güvenilir olmayan tutumlarda bulunan kişi ve kurumların cezalandırmalara tabi tutulması ve yine bu cezalandırmaların da kamuoyuyla paylaşılması ile güvenilir olmamanın utanç verici bir tutum olduğu fikri yaygınlaştırılmak istenmektedir. Bu bir anlamda komşuluk ve aile gibi arkaik ilişki biçimlerinde görülen kınama mekanizmasının makro ölçeğe uyarlanarak bir yaptırıma dönüşmesi ve piyasanın sağlıklı işleyişine hizmet edecek bir tekniğe bürünmesidir. Plan Çerçevesi'nde,

⁵⁹⁴ A.g.e., 5. Bölüm, 1. Kısım.

cezalandırmalar konusundaki esas vurgunun gerçek kişilerden ziyade piyasada faaliyet gösteren işletmelere yönelik olduğu görülmektedir. Plan Çerçevesi'ne göre, tüm sektörlerde mevcut yasa, düzenleme ve standartlar temelinde güven kırıcı eylemlerde bulunan öznelere yer aldığı kara listelerin oluşturulması ve piyasadan azletmeye dek uzanan cezalandırılmalarda bulunulacağı belirtilmektedir. Bu bağlamda halk hükümetlerinin ilgili birimleri ulusal düzeyde yapılan sektörel sosyal kredi düzenlemelerine bağlı olarak piyasa denetimi ve yönetiminde, kamu hizmetleri piyasasına erişimde, akreditasyon sicillerinde, idari uygulama ve onaylarda, siyasa desteği ve benzer diğer alanlarda kredi denetimi ve yönetimini uygulayacak ve güvenilir eylemlerde bulunanların cezalandırılması ve piyasa etkileşimlerinin kısıtlanması kesinleştirilecektir.

Plan Çerçevesi'ne göre, uygulanacak cezalandırmaların can alıcı özelliği ise, farklı idari birimlerin kendi aralarında yapacakları anlaşmalarla ortak olarak uygulanacak olmasıdır.⁵⁹⁵ Buna göre, bir idari birim tarafından güvenilir eylemde bulunduğu için kara listeye alınan ve cezalandırma uygulanacak olan bir entite, o idari birimin anlaşma yaptığı diğer birimler tarafından da cezalandırmaya tabi tutulacaktır. Dahası, bu idari birimler, özel aktörlerle de anlaşmaya giderek devlet tarafından cezalandırılan entitelerin piyasa tarafından da cezalandırılmasını sağlayacaktır. Aynı uygulama, güvenilir eylemlerde bulunan entitelerin yer aldığı kırmızı listeler temelinde gerçekleştirilecek olan ödüllendirmeler için de geçerli olacaktır. Herhangi bir idari birim tarafından kırmızı listeye alınarak ödüllendirmelere tabi olan entiteler, o birimin anlaşmalı olduğu idari birimler tarafından da ödüllendirilecektir. Böylelikle, “güvenilir olanların her yerde fayda sağlaması ve güvenilir olmayanların tek bir adım dahi atamaması” sağlanacaktır.⁵⁹⁶

⁵⁹⁵ A.g.e., 5. Bölüm, 1. Kısım.

⁵⁹⁶ A.g.e., 5. Bölüm, 1. Kısım.

Plan Çerçevesi'nin bu kapsamı doğrultusunda sistemin inşasında altı yıl içinde, yani 2020 yılına kadar beş temel hedefe ulaşılması öngörülmüştür. Bu hedeflerden birincisi, SKS'ye ilişkin temel yasa, düzenleme ve standartların oluşturulmasıdır. İkincisi, toplumun tümünü kuşatan ve ortak paylaşıma açık bir kredi sorgulama sisteminin inşa edilmesidir. Üçüncüsü, kredi temelli denetim sistemlerinin tamamlanmasıdır. Dördüncüsü, ülkedeki kredi hizmeti piyasasının geliştirilmesi ve sonuncusu, SKS kapsamındaki ortak ödül ve ceza mekanizmalarının tam olarak etkin hale getirilmesi olmuştur. Ne var ki, sistemin inşasının bu ilk aşamasında tamamlanması planlanan hedefler için bir son tarih olan 2020 gelindiğinde bu hedeflere tam anlamıyla ulaşılmış olduğu söylenemez. Nitekim 2020 yılı itibariyle, belirlenmiş olan bu hedeflerden yalnızca ikincisine tam anlamıyla ulaşılmış ve kapsamlı bir kredi sorgulama platformu oluşturulmuştur. Diğer hedefler ise, ülkenin farklı bölgeleri ve farklı idari birimleri arasında farklı düzeylerde gerçekleştirilebilmiştir. Örneğin, farklı eyaletlerde kara listelerin, kızıl listelerin, ödüllendirme ve cezalandırmaların uygulama düzeyi değişiklik göstermekte ya da yine farklı eyaletlerde SKS ile ilgili düzenlemelerin ilerleme derecesi aynı düzeyde seyretmemektedir. Bu bakımdan SKS'nin yasaması, tasarımı ve inşasına dair gelişim dereceleri bütünlükten uzak, parçalı bir görünüm arz etmektedir.⁵⁹⁷ Gelgelim, sistemin tasarımına ve inşasına yönelik fikirler ve uygulamalar 2014 İnşa Planı Çerçevesi'yle sona ermemiştir ve gelişmeye devam etmektedir. Sistemin inşasına yönelik çalışmalar, Plan Çerçevesi'nin yayınlanmasının ardından katılımcı sayısı 46'ya yükselen Bakanlıklararası Ortak Konferans tarafından faal olarak sürdürülmeye devam etmiştir.⁵⁹⁸

⁵⁹⁷ Drinhausen, Katja ve Brussee, Vincent, "China's Social Credit System In 2021: From Fragmentation Towards Integration", **MERICs**, <https://merics.org/sites/default/files/2021-03/MERICs%20ChinaMonitor%2067%20Social%20Credit%20System%20final%20%281%29.pdf>, Erişim Tarihi: 18.01.2022

⁵⁹⁸ Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu, Merkezi Medeniyet Ofisi, Merkezi Siyasi-Hukuki İşler Komisyonu, Merkezi Ağ Bilgisi Ofisi, Ekoloji ve Çevre Bakanlığı, Ulaştırma Bakanlığı, Bilim ve Teknoloji Bakanlığı, Merkezi Propaganda Ofisi Çin Halk Bankası, Merkezi Yazı İşleri Ofisi, Genel Gümrük İdaresi, Devlet Vergi İdaresi, Sivil Hizmetler Bürosu, Acil Durum İdaresi Bakanlığı, Tarım ve Kırsal İşler Bakanlığı, Devlet Güvenlik Bakanlığı, Yüksek Halk Mahkemesi, Yüksek Savcılık Ofisi, Eğitim Bakanlığı, Kamu Güvenliği Bakanlığı, Sivil Havacılık İdaresi, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sivil İşler Bakanlığı,

3.1.5. SKS Fikrinin İlerletilmesi: 2022 SKS'nin Nitelikli Gelişimine Dair Fikirler Belgesi

Çin Devlet Konseyi 29 Mart 2022 tarihinde SKS inşasının ve kullanımının ilerletilmesine dair bir fikirler belgesi daha yayınlamıştır. “Yeni Bir Kalkınma Yapısının Oluşumunu Desteklemek İçin Sosyal Kredi Sistemi'nin Yüksek Nitelikli Gelişimini İlerletmeye Yönelik Fikirler” ismini taşıyan bu belge⁵⁹⁹, SKS'nin piyasa düzenlemesine yönelik fikirlerinin en net ortaya koyduğu belge olması açısından önem taşımaktadır. Nitekim belgeye göre, SKS'nin geliştirilmesi “arz ve talep arasındaki bağlantıları garanti altına almada önemli bir güvence, kaynakların dağıtımını optimize etmede sağlam bir zemin, olumlu bir iş ortamını geliştirmenin önemli bir bileşenidir ve yeni bir kalkınma yapısının oluşumunda sorunsuz ve etkin bir ekonomik dolaşımının sağlanmasında çok büyük öneme sahiptir”.⁶⁰⁰ Bu bağlamda belgeye göre, SKS'nin ilerletilmesi, ülkenin piyasalardan menkul ekonomik yapısının ve kalkınmanın geliştirilmesinde elzem bir gereklilik olarak işlev görmektedir.

2022 Fikirler Belgesi, bundan önce yayınlanan merkezi belgelerin aksine SKS'nin altyapısal bileşenlerinin inşasından ziyade, sistemin ekonomik faaliyetleri geliştirme ve iyileştirmede ne şekilde kullanılacağı konularına ağırlık vermektedir. Bu bağlamda belgede SKS çerçevesinde hayata geçirilen “kredi metotlarının” ekonomik süreçlere tehdit oluşturan, onları engelleyen ve zarar veren unsurlara karşı aktif ve inovatif bir

Adalet Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Ticaet Bakanlığı, Devlet Kambiyo İdaresi, İstatistik Bürosu, Endüstri ve Bilgi Teknolojisi Bakanlığı, Konut ve Kentsel-Kırsal Kalkınma Bakanlığı, Menkul Kıymetler Düzenleme Komisyonu, Bankacılık ve Sigortacılık Düzenleme Komisyonu, Uluslararası Ticareti İlerletme Konseyi, Xinhua Haber Ajansı, Ulusal Tıbbi Ürünler İdaresi, Devlet Piyasa Düzenleme İdaresi, Ulusal Fikri Mülkiyet İdaresi, Tüm Çin Sanayi ve Ticaret Federasyonu, Komünist Gençlik Ligi, Çin Demiryolları, Ulusal Sağlık Komisyonu, İnsan Kaynakları ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Ulusal Demiryolları İdaresi, Ulusal Arşiv İdaresi, Çin Engelli Bireyler Federasyonu, Ulusal Enerji İdaresi. Bkz. Schaefer, Kendra, “China's Corporate Social Credit System: Context, Competition, Technology and Geopolitics”, Ek 1.

⁵⁹⁹ Çin Halk Cumhuriyeti Merkezi Halk Hükümeti, “Guānyú tuījìn shèhuì xīnyòng tǐxì jiànshè gāo zhiliàng fāzhǎn cùjìn xíngchéng xīn fāzhǎn géjù de yìjiàn”, (“Yeni Bir Kalkınma Yapısının Oluşumunu Desteklemek İçin Sosyal Kredi Sistemi'nin Yüksek Nitelikli Gelişimini İlerletmeye Yönelik Fikirler”), https://www.gov.cn/zhengce/2022-03/29/content_5682283.htm, Erişim Tarihi: 03.04.2022.

⁶⁰⁰ A.g.e., Giriş.

biçimde kullanılmasının esas alınacağı vurgulanmaktadır.⁶⁰¹ Güvenilirlik düzeylerinin yüksek olduğu bir toplumda üreticilerin ve tüketicilerin daha güvende hissedeceği ve hem iç hem de dış ekonomik akışların kesintiye uğramayacağı düşüncesinden hareket eden belge esas alındığında, SKS'nin bu yönüyle bir gözetleme ve bilgi kayıt sisteminden ötesine gittiği daha da netleşmekte ve sistem, piyasa mantığı etrafından örgütlenen bir yönetsel program olarak öne çıkmaktadır.

Yirmi üç maddeden oluşan ve bu bakımdan oldukça kısa olan Gelişim Belgesi'ne göre, SKS kapsamında kredi ve kredi taktiklerinin bütün bir ekonomik sisteme entegre edileceği vurgulanmakta ve bunların içeride ve dışarıdaki ekonomik dolaşım süreçlerini garantiye almak ve genişletmek üzere kullanılacağına işaret edilmektedir.⁶⁰² Belge'de, toplumdaki güvenilirlik düzeylerinin yükseltilmesi sayesinde tüketicilerin, işletmelerin ve yatırımcıların kendilerini daha güvende hissedecekleri, böylece piyasada gerçekleşen ekonomik akışların kesintisiz olarak sürdürülebileceği vurgulanmaktadır. Belge'de yer alan maddeler incelendiğinde, bunların esas olarak SKS yoluyla, tüketici ve yatırımcıların piyasaya olan inançlarının artırılması, dış ticaretin geliştirilmesi, finansal sektörün piyasada daha verimli faaliyet gösterebilmesi ve bürokratik süreçlerin daha iyi düzenlenerek genel iş ortamını daha iyi hale getirilmesi ile ilgili olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, Belge'de, SKS'nin ilerletilmesi yolunda yapılması gereken beş temel göreve atıfta bulunulmuştur. Bu görevler, kredi mekanizmaları yoluyla iç piyasadaki dolaşımın önündeki engellerin kaldırılması⁶⁰³; iyi bir kredi ortamı yaratılarak dış ekonomik dolaşımın geliştirilmesi⁶⁰⁴; kredi yoluyla finansal hizmetlerin reel ekonomiye uygun olarak ilerletilmesi⁶⁰⁵; kredi düzenlemesi ve hizmetleri yoluyla tüm toplumun

⁶⁰¹ A.g.e., Madde 2.

⁶⁰² A.g.e., Madde 1.

⁶⁰³ A.g.e., Bölüm 2.

⁶⁰⁴ A.g.e., Bölüm 3.

⁶⁰⁵ A.g.e., Bölüm 4.

güvenilirlik düzeylerinin artırılması⁶⁰⁶ ve son olarak, SKS'nin örgütlenmesinin ve uygulanmasının güçlendirilmesidir.⁶⁰⁷ Belge'ye göre, netice olarak, bu görevler temelinde alınacak tedbirlerle toplumun farklı aktörlerinin güvenilirlik düzeyleri ve dolayısıyla toplumsal güven düzeyi artacak, bu ise, Çin'in piyasa ekonomisinin içerde ve dışarıdaki büyümesinin önündeki engelleri kaldıracaktır.

Belge'de SKS'ye atfedilen beş görev bağlamında alınacak tedbirlere sırasıyla bakacak olursak, birinci olarak, iç piyasadaki dolaşımın önündeki engellerin kaldırılmasına yönelik alınacak tedbirler arasında, fikri mülkiyet haklarının korunması; piyasadaki ürün ve hizmetlerin kalitesinin artırılması; kaynakların dağıtımının kredi statülerine göre yapılması; kredi araçlarının harcama ve yatırımı teşvik edecek şekilde kullanılması ve piyasa işlemlerinde tüm alan ve aşamalarında yer alan aktörlerin kredi düzeyinin yükseltilmesi yer almaktadır.

Dış ekonomik gelişimin sağlanmasıyla ilgili alınacak tedbirler ise, ithalat ve ihracat işlemlerinde kredi yönetiminin iyileştirilerek kaliteli markalar oluşturulup uluslararası piyasalarda etkin hale gelinmesi; uluslararası yatırım ve yabancı işbirliklerinde kredi mekanizmalarının iki taraflı kullanımıyla ülkeye gelen ve ülkenin yaptığı yabancı yatırımların artırılmasının yanı sıra piyasanın daha iyi düzenlenmesi ve son olarak ülkenin dışa açılmasının daha da genişletilmesi için ülkenin uluslararası kredi yönetimi sektöründe önemli bir aktör haline getirilmesi yer almaktadır.

Üçüncü olarak, kredi yoluyla finansal hizmetlerin reel ekonomiye uygun olarak iletilmesi ile ilgili olarak alınacak tedbirler, yeni kredi finansmanı hizmetleri ve ürünleri geliştirilerek kapsayıcı bir finans sektörü oluşturularak kırsal bölgeler ile küçük, orta ve mikro girişimlerin yanı sıra şahıs işletmelerinin finansal sorunlarının çözülmesi;

⁶⁰⁶ A.g.e., Bölüm 5.

⁶⁰⁷ A.g.e., Bölüm 6.

sermaye piyasalarında kredi düzeylerinin yükseltilerek bu piyasaların bilgi açıklığının ve şeffaflığının artırılması; son olarak, piyasa entiteleri için kredi kısıtlamalarının artırılarak her türlü finansal riskin önüne geçecek mekanizmaların inşasıdır.

Kredi düzenlemesi ve hizmetleri yoluyla tüm toplumun güvenilirlik düzeylerinin artırılması görevine dair alınacak tedbirler ise şunlardan oluşmaktadır: Kredi bilgisi paylaşım sistemlerinin inşasının hızlandırılması, kapsamının genişletilerek tüm entiteleri içerir hale getirilmesi ve ortak standartlara eriştirilmesi; kredi düzenlemesinin ülkedeki tüm sanayi ve endüstri alanlarını içerir düzeye getirilmesi; özel aktörler tarafından geliştirilen profesyonel kredi hizmeti oluşumlarının desteklenerek kredi raporlama endüstrisinin piyasalaşma hızının artırılması ve son olarak, sanayi birlikleri ile ticaret odalarını kredi konusunda kendilerini disipline etmeye teşvik ederek, medyada kredi ile ilgili bir kamuoyu yaratarak ve toplumun kredi tesisi ile ilgili etkinliklere aktif katılımını sağlayarak ülkede bir kredi kültürünün yaratılmasının hızlandırılması.

Belge'ye göre son olarak, SKS'nin örgütlenmesinin ve uygulanmasının güçlendirilmesine yönelik alınacak tedbirler ise, partinin SKS inşasına yönelik çabalarının güçlendirilmesi ve inşa sürecinde yer alan tüm birimlerin görevlerini eksiksizce yerine getirilmesinin sağlanması; SKS'ye ilişkin yasa ve düzenlemelerin bir an önce tamamlanması; kredi bilgilerinin kaydedilmesi, bir araya getirilmesi, birimler arasında ve kamuoyuyla paylaşılması ile uygulanacak cezalandırmaların sınırlarının kesin bir şekilde çizilmesi; SKS'nin uygulanmasına yönelik pilot bölgelerin geliştirilmesi ve SKS kapsamında bilgi güvenliği ile ilgili önlemlerin güçlendirilmesi olarak belirlenmiştir.

3.1.6. SKS Tasarımının Son Evresi: 2022 SKS İnşası Yasa Taslağı

Çin hükümetinin SKS inşasına yönelik en yeni üst düzey siyasa belgesini 2022 yılında yayınlanan “Çin Halk Cumhuriyeti'nin Sosyal Kredi Sistemi İnşasına Yönelik

Yasa Taslağı” oluşturmaktadır. Aslına bakılırsa Çin hükümeti SKS’nin yasal zeminini oluşturmak için 2014 Plan Çerçevesi’nin yayınlanmasının hemen ardından çalışmalarına başlamış ve oluşturulan yasa taslağı 2020 yılında yerel yönetimlerin ve ilgili birimlerin değerlendirmelerine sunmuştur.⁶⁰⁸ 2022 yılıyla birlikte ise bu yasa taslağı, halkın değerlendirmesine sunulmak üzere kamuoyuyla paylaşılmıştır. Söz konusu yasa taslağı, 2014 İnşa Planı Çerçevesi’ne benzer şekilde bir inşa yol haritası olma niteliği taşımaktadır. İçerik ve kapsam bakımından İnşa Planı Çerçevesi’yle benzerlik gösteren belgenin önemi, 2014 İnşa Planı Çerçevesi’nde yer almayan kredi kavramının içeriğine dair tanımlamalara ve kredi bilgilerinin kullanım koşullarının yanı sıra sistem dâhilinde uygulanacak ödüllendirme ve cezalandırmalara dair daha somut ve net bilgilere yer veriyor olmasıdır. Diğer bir deyişle, söz konusu yasa taslağı 2014 Plan Çerçevesi’nin belirsizliğine karşın SKS kapsamındaki kavramların, kuralların ve işleyişlerin netleştirildiği bir belge özelliği taşımaktadır.

Yasa Taslağı’nın birinci maddesine göre, söz konusu yasa; “sosyal kredi sistemini geliştirmek, toplumsal yönetime yönelik yeni mekanizmalar geliştirmek, iş ortamını optimize etmek, sosyalist piyasa ekonomisini standartlaştırmak, tüm toplumun güvenilirlik bilincini yükseltmek, temel sosyalist değerleri savunmak, toplumun tümünü kuşatan bir kredi raporlama sistemini tamamlamak üzere formüle edilmiştir.”⁶⁰⁹ On bir bölüm ve yüz on maddeden oluşan yasa taslağına göre, ülkede bir SKS’nin tesis edilmesi ise tam olarak şu anlama gelmektedir:

⁶⁰⁸ The Paper, “Guójiā fāgǎiwěi: Shèhuì xīnyòng fǎ cǎo'àn zhèng zhēngqiú gè dìfāng hé xiāngguān bùmén yìjiàn” (“Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu: Sosyal kredi kanunu taslağı için yerel yönetimlerin ve ilgili dairelerin görüşleri alınıyor”), 2020, https://www.thepaper.cn/newsDetail_forward_10401166, Erişim Tarihi: 12.11.2021.

⁶⁰⁹ Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu, “Zhōnghuá rénmin gònghéguó shèhuì xīnyòng tǐxì jiànshè fǎ” (xiàng shèhuì gōngkāi zhēngqiú yìjiàn gǎo”) (“Çin Halk Cumhuriyeti Sosyal Kredi Sistemi İnşa Yasası (Kamusal Görüşlerin Alınması İçin Taslak”)), 2022, <https://yyglxxbgw.ndrc.gov.cn/htmls/article/article.html?articleId=2c97d16c-82cf3ac8-0184-74052a93-003e>, Erişim Tarihi: 16.11.2022, Madde 1.

“Bir sosyal kredi sisteminin inşası; devletin hükümet, piyasa ve tüm toplumsal güçleri yönetim işlerinde dürüstlüğü, ticari işlerde dürüstlüğü, sosyal dürüstlüğü ve yargıya olan güvenin tesis edilmesi için harekete geçirmesi; [finansal] kredi raporlama sistemlerinin geliştirilmesi; kredi bilgilerinin kullanımının düzenlenmesi; kredi düzenlenmelerinin güçlendirilmesi; güvenilir olmayı ödüllendiren ve güvenilmez olmayı cezalandıran mekanizmaların tamamlanması anlamına gelir.”⁶¹⁰

Yasa Taslağı’nın, genel esaslarının yer aldığı ilk bölümünde, sosyal kredi bilgisinin “ehliyet kapasitesi tam gerçek kişilerin, yasal kişilerin ve şirketleşmemiş kuruluşların kimliğini ve kredi statüsünü tespit etmek için kullanılabilecek bilgileri” ifade ettiği vurgulanmaktadır.⁶¹¹ Yasa Taslağı’na göre bu bilgiler şunları içermektedir: Finansal kredi kaynaklı hak ve borçları ile ekonomik ve sosyal eylemlerinde yasa, düzenleme ve etkin yasal belgelerden kaynaklı yükümlülüklerine dair performanslarına dair bilgiler; kamu hizmetlerinde idari yönetim ve hükümlere uymaları; sözleşmelerden doğan yükümlülüklerine dair performansları ve yasa ve anlaşmalar doğrultusunda bulundukları taahhütleri yerine getirmelerine dair bilgiler; idari izinler, kualifikasyon düzeyleri, onur ve takdir bilgileri ile bu bilgiler temelinde yapılan kredi değerlendirmelerine dair bilgiler.⁶¹² Aynı maddenin devamında, güvenilmez olmanın; “kredi öznelinin, yasalar tarafından tanımlanan ve devlet organlarının onayladığı şekilde dürüstlüğe uygun olmayan tutumları” anlattığı ifade edilmektedir. Bu bağlamda güvenilmez olarak nitelendirilen hem gerçek hem tüzel kişiler “yasaları ihlal eden varlıklar” olarak tanımlanmaktadır.⁶¹³ Bu noktada yasalara uygunluğa yapılan vurgu SKS’nin gelişigüzel

⁶¹⁰ Çin Halk Cumhuriyeti Merkezi Halk Hükümeti, (Devlet Konseyi Sosyal Kredi Sistemi İnşa Planı Çerçevesi (2014-2020) İle İlgili Duyuru), Madde 2.

⁶¹¹ A.g.e., Madde 2.

⁶¹² A.g.e., Madde 58.

⁶¹³ A.g.e., Madde 8.

ve keyfi uygulamalara açık bir program olmadığını, temel amacının ekonomik ve sosyal yönetim süreçlerinde güvenilirliğin yasa temelli düzenlemesi olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Yasa Taslağı'nın iki, üç, dört ve beşinci kısımları SKS'nin hedef aldığı dört alanda güvenilirlik tesisinin ne anlama geldiğini açıklığa kavuşturulmaya ayrılmıştır. Taslak'ın bu kısımlarında, devlet işlerinde, ticari işlerde, toplumsal işlerde ve yargı alanında güvenilir olmanın koşulları ve hedefleri sıralanmıştır. Taslak'ın devlet işlerinde güvenilirliğin ne anlama geldiğinin açıklandığı ikinci kısmına başlanacak olursa, buradaki temel vurguyu, tüm düzeylerdeki devlet organlarının güvenilir hükümet sistemleri oluşturarak yasalar tarafından belirlenen sorumluluklarını eksiksizce yerine getirmesi oluşturmaktadır.⁶¹⁴ Gelgelim devlet organlarının güvenilirliğine ilişkin maddelerin detaylı incelemesi bunların esas olarak ekonomik düzenlemelerle ilgili olduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda Yasa Taslağı'nda devlet işlerinde güvenilirliğin tesis edileceği altı temel alan belirlenmiştir. Yasa Taslağı'na göre, devlet işlerinde anahtar alanlarda güvenilirliğin tesis edileceği birinci alan yasa ve düzenlemelere uygun bir şekilde yatırım faaliyetlerinin yönetilmesi ile ilgilidir. Buna göre, yatırımcılara kredi statülerine göre ayrıcalıklı politikalar uygulanması öngörülmüştür. İkincisi, devlet alımlarında kredi statülerinin gözetilmesidir. Devlet alımlarında güvenilirliğin tesisi ile yasadışı ve güvenilmez eylemlerde bulunan kişilerin bu alımlara katılması engellenecektir. Devlet işlerinde güvenilirliğin tesis edileceği üçüncü anahtar alan, devlet organlarının üçüncü kişilerle mal, hizmet ve proje tedariki konularında yaptıkları sözleşmeleri ihlal etmemeleridir. Dördüncüsü, tüm düzeylerdeki devlet organlarının bütçe konusunda şeffaf olması hükümet borçlanmalarında merkezi hükümet tarafından belirlenen sınırları aşmamalarıdır. Devlet işlerinde güvenilirliğin tesis edileceği beşinci

⁶¹⁴ A.g.e., 2. Bölüm.

anahtar alan, devlet-özel işbirliklerinde hükümet tarafının sorumluluklarını eksiksizce yerine getirmesi ve projelerin üzerinde anlaşılan koşullarını yerine getirilmesidir. Son olarak, devlet organlarının ihale ve teklif faaliyetlerinde hem devlet tarafı bakımından hem de üçüncü taraflar bakımından kredi ekseninde hareket etmesi vurgulanmaktadır. Netice olarak devlet işlerinde güvenilirliğin tesisi ile ulaşılmaya çalışılan şey, piyasaların ekonomik potansiyelini garantiye almaktır.

Yasa Taslağı'nın ticari işlerde güvenilirliğin tesisi ile ilgili üçüncü kısmında, bu alandaki güvenilirliğin, tüm piyasa aktörlerinin ekonomik faaliyetlerinde yasalara ve sözleşme ruhuna sadık kalarak rekabetin işlediği adil bir piyasa ortamının inşasına uygun davranması olduğu ifade edilmektedir.⁶¹⁵ Yasa Taslağı'na göre, işletmelerin sorumlulukları sağlıklı işleyen rekabetçi bir piyasa ortamı yaratılmasını, rekabet karşıtı ve tekelci eylemlerden kaçınılmasını, piyasa standartlarına ve düzenlemelerine uyulmasını kapsamaktadır.⁶¹⁶ Ticari işlerde güvenilirliğin tesis edilmesinde on dört anahtar alan belirleyen Yasa Taslağı'na göre, bunlardan birincisi, üretim kalitesi alanında güvenilirliğin tesisidir. Bilhassa gıda, ilaç, tüketim malları, tarımsal girdiler ve ürünler konusunda ticari aktörlerin güvenilirlik kriterlerine uyması beklenmektedir. Ticari faaliyetlerde güvenilirliğin tesisinde ikinci anahtar alan olarak ekonomik dolaşım süreçlerinin güvenliğine vurgu yapılan Taslak'a göre, işletmelerin piyasada karışıklığa yol açacak yanlış tanıtım, ticari sahtekârlık, ticari iftira ve ticari rüşvet gibi faaliyetlerde bulunması yasaklanmıştır. Üçüncüsü, ticari işletmelerin piyasaya sundukları istatistiki bilgiler konusunda güvenilir olması vurgulanmıştır. Dördüncü olarak, işletmelerin ticari kayıt ve izin süreçlerinde yanlış bilgiler vermesi güvenilirmez olarak tanımlanmıştır. Beşincisi, tüm ticari işletmelerin muhasebe faaliyetlerinde güvenilir olması öngörülmüştür. Taslak'a göre, ticari faaliyetlerde güvenilirliğin tesis edilmesinin

⁶¹⁵ A.g.e., 3. Bölüm.

⁶¹⁶ A.g.e., Madde 23.

hedeflendiği anahtar alanlardan altıncısı finans alanıdır ve bu alanda işletmelerin ticari dolandırıcılık, kasten borç ödememe, içeriden bilgi sızdırma, sigorta dolandırıcılığı, telekomünikasyon ağı üzerinden yapılan dolandırıcılıklar, yasadışı fon edinme ve benzeri eylemleri güvenilirlik olarak addedilmektedir. Ticari faaliyetlerde güvenilirliğin tesis edileceği yedinci anahtar alan vergi alanıdır ve tüm piyasa aktörlerinin vergi ve ücret ödemelerinde yasalara uygun davranmasının sağlanması vurgulanmaktadır. Sekizinci anahtar alan, ücretlendirme alanıdır ve ticari işletmelerin bu alandaki faaliyetlerinde kendi kendini disipline etmesi beklenmekte fiyat artışlarına, fiyat dolandırıcılıklarına ve fiyat tekellerine yol açıcı güvenilirlik eylemlerinde bulunmaması koşullanmaktadır. Ticari faaliyetlerde güvenilirliğin tesis edileceği dokuzuncu anahtar alan inşaat sektörüdür ve bu alanda ciddi kalite veya güvenlik ihlallerinde bulunan işletmeler ve ilgili kişiler güvenilirlik olarak addedilmektedir. Onuncu anahtar alan, ulaşım alanıdır ve bu sektörde kredi düzenlemelerinin gerçekleştirilmesi öngörülmektedir. On birinci olarak, tanıtım ve reklam sektöründe kamuoyunu yanıltıcı tanıtımlarda bulunmak güvenilirlik eylemler kategorisinde görülmekte ve bu alanda ticari işletmelerin güvenilir tutumlar benimsemeye yönlendirilmesi esas alınmaktadır. On ikinci olarak, avukat, arabulucu, noter, vergi hizmetleri, denetim, sertifikasyon ve benzeri aracılık hizmetlerinde bulunan gerçek ve tüzel kişilerin güvenilirliğinin sağlanması ticari işlerdeki anahtar alanlardan bir diğeri olarak kabul edilmektedir. Ticari faaliyetlerde güvenilirliğin tesis edileceği on üçüncü alan radyo iletişim alanıdır ve Taslak'a göre radyo iletişim hizmetlerinde radyo spektrumundaki kaynakların etkin kullanılması esas alınmalıdır. Taslak'a göre, ticari faaliyetlerde güvenilirliğin tesis edileceği son alan gümrük alanıdır bu alanda ithalat-ihracat faaliyetlerinin güvenilirlik temelinde yürütülmesi gerekliliği vurgulanmaktadır.

Yasa Taslağı'nın toplumsal güvenilirliğin tesisiyle ilgili dördüncü kısmı, bu alandaki güvenilirlik meselesinin her türlü kamusal işi kapsadığını açıklığa

kavuşturmaktadır.⁶¹⁷ Yasa Taslağı'na göre, sosyal işlerde güvenilirliğin tesis edilmesi gereken on bir anahtar alan vardır. Sosyal işlerdeki güvenilirliğin tesisiyle ilgili birinci anahtar alan, iş güvenliği alanıdır ve bu alanda hem işçilerin hem de işverenlerin yasalara uygun şekilde güvenilir davranmasının sağlanması esas alınmaktadır. Sosyal işlerde güvenilirliğin sağlanacağı ikinci anahtar alan, sosyal hizmetler ve sosyal güvenlik meselelerini kapsamaktadır. Yasa Taslağı'na göre bu alanlarda kredi denetim sistemlerinin oluşturularak dolandırıcılık ve sahtecilik gibi yasadışı ve güvenilmez eylemlerin önüne geçilmesi gerekmektedir. Üçüncü olarak, sağlık ve tıp sektöründe kredi uygulamaları hayata geçirilerek sağlık pratiklerinde, alımlarında, tedavilerinde, ücretlendirmelerinde ve sigortasında güvenilir eylemlerin sağlanması gerekmektedir. Dördüncü olarak, eğitim ve insan kaynakları alanlarında kredi sistemleri tamamlanmalı ve bu alanlardaki güvenilmez eylemlerin önün geçilmelidir. Sosyal işlerdeki beşinci anahtar alan, bilimsel araştırma alanıdır ve yasaya göre tüm bilimsel faaliyet süreçlerinde sahteciliğin önüne geçilmelidir. Yasa Taslağı'na göre, altıncı olarak, kültür ve turizm alanlarında faaliyet gösteren gerçek ve tüzel kişiler için kredi sistemleri oluşturulmalı bu alanlarda piyasa düzeninin korunması esas alınmalıdır. Sosyal işlerde güvenilirliğin sağlanacağı ve kredi mekanizmalarının tesis edileceği yedinci anahtar alan, fikri mülkiyet haklarını kapsamaktadır. Sekizinci anahtar alan ise ekoloji ve çevre meselelerini içermektedir. Yasa Taslağı'na göre sosyal işlerde kredi mekanizmalarının tesis edileceği dokuzuncu anahtar alan internet sektörüdür. Taslak'a göre, internet alanında kredi mekanizmaları yoluyla gerçek ve tüzel kişilerin yasa ve düzenlemelere uygun davranmasının garanti altına alınması öngörülmektedir. Taslak'ta onuncu olarak, sosyal örgütlerin, grupların, derneklerin ve hizmet veren kuruluşların güvenilirliğinin sağlanması ve bu alanda sosyal kredi mekanizmalarının geliştirilmesi öngörülmektedir.

⁶¹⁷ Ag.e., 4. Bölüm.

Son olarak, telekomünikasyon alanında kredi mekanizmalarının tesis edilerek bu alanda güvenilir eylemde bulunan kişi ve kurumların önüne geçilmesi kabul edilmektedir.

Yasa Taslağı'na göre güvenilirliğin tesis edileceği dördüncü alan yargı alanıdır. Yasa Taslağı'nın beşinci bölümünde yer alan yargı alanında güvenilirliğin sağlanması esas olarak yargı otoritesinin güçlendirilmesi ve yargı otoritelerinin bağımsız ve adil faaliyet göstermesi meseleleriyle ilgilidir.⁶¹⁸ Yasa Taslağı'na göre, yargılama otoritelerinden beklenen birinci husus, güvenilir eylemleri teşvik etmeleri ve ticari sahtekârlık ile sözleşmelerin bilerek ihlal edilmesi gibi güvenilir eylemlerin kati bir biçimde cezalandırılarak önüne geçilmesidir. Yargı organlarından beklenen ikinci husus ise, yargılama süreçlerinde şeffaf olmaları ve davaları tarafsızca ele almaları; idari organların, sosyal grupların ve bireylerin müdahalelerine açık olmamalarıdır. Yargı güvenilirliğinin sağlanmasıyla ilgili üçüncü husus, savcılık organlarının faaliyetlerinde yasaları gözetmesi hukuka uygun davranışlarıdır. Bunun için savcılık faaliyetlerinin şeffaf ve kamuoyuna açık bir şekilde yürütülmesi esas alınmaktadır. Savcılık organlarının da yargı organları gibi idari organların, sosyal grupların ve bireylerin müdahalelerinden bağımsız bir şekilde faaliyet göstermeleri öngörülmektedir. Aynı zamanda yargı hizmeti personeli için de kredi kayıtları oluşturulması ve sonuç olarak güvenilir bir yargı sistemi oluşturulması planlanmaktadır.

Yasa Taslağı'na göre, kişi ve kurumların kredi bilgisi, kredi öznelerinin temel bilgilerini ve kredi statülerini yansıtan diğer bilgileri içermektedir. Temel bilgiler kişi ve kurumların temel kimlik bilgilerinden oluşurken diğer bilgiler yukarıda ifade edildiği üzere, finansal kredi kaynaklı hak ve borçları ile ekonomik ve sosyal eylemlerinde yasa, düzenleme ve etkin yasal belgelerden kaynaklı yükümlülüklerine dair performanslarına dair bilgiler; kamu hizmetlerinde idari yönetim ve hükümlere uymaları; sözleşmelerden

⁶¹⁸ Ag.e., 5. Bölüm.

doğan yükümlölüklerine dair performansları ve yasa ve anlaşmalar doğrultusunda bulundukları taahhütleri yerine getirmelerine dair bilgiler; idari izinler, kualifkasyon düzeyleri, onur ve takdir bilgileri ile bu bilgiler temelinde yapılan kredi değerlendirmelerine dair bilgileri içermektedir.⁶¹⁹ Taslak’a göre, kişi ve kurumların kredi bilgilerinin bir araya getirilmesi, işlenmesi, tedariki ve saklanması “bütünleşik kredi kodu” temelinde gerçekleştirilir. Gerçek kişiler için bu kod, kimlik numaralarından oluşurken yasal kişiler ve tüzel kimlik kazanmamış kurumlar için ilgili devlet kurumları tarafından verilen kayıt numaralarından oluşur.

Yasa Taslağı’na göre kredi bilgilerinin kullanımı yasallık, uygunluk, gereklilik, güvenilirlik ilkelerine uygun şekilde gerçekleştirilmelidir. Bu bakımdan kredi bilgilerinin kullanımında kişi ve kurumların otoritelerini aşarak kredi bilgisi dışındaki bilgileri kayıt etmeleri; kredi bilgilerinin kredi öznelerinin izin verdiği kapsamın dışında kullanılması; kredi bilgilerinin çalınması, değiştirilmesi veya uydurulması; izinli olmamasına rağmen kredi bilgilerinin sızdırılması; devlet sırları, ticari sırlar ve kişisel mahremiyet içeren kredi bilgilerinin sızdırılması ile yasa ve düzenlemelerle engellenen diğer eylemlerde bulunulması yasaklanmıştır.⁶²⁰ Yasa Taslağı’na göre, kredi özneleri hakkında toplanan bilgiler idari veya yasal bir yaptırım içerdđi takdirde beş yıl saklanacaktır.⁶²¹ Kredi bilgilerinin saklanmasından sorumlu birim ise Devlet Kamusal Kredi Bilgisi Merkezi’dir.⁶²² Yasa Taslağı’na göre, kredi bilgilerinin farklı devlet kurumları ile paylaşılması, merkezi ve yerel düzeylerde inşa edilen dijital kamusal kredi bilgisi paylaşım platformları gerçekleştirilecektir. Burada “kamusal kredi bilgisi” olarak tanımlanan tüm bilgiler, devlet organlarının ve kurumlarının yasa ve düzenlemeler

⁶¹⁹ Ag.e., Madde, 58.

⁶²⁰ Ag.e., Madde, 62.

⁶²¹ Ag.e., Madde, 63.

⁶²² Ag.e., Madde, 65.

tarafından belirlenen kamu yönetimi ve kamu hizmeti görevlerini yerine getirirken elde ettikleri bilgilerden oluşmaktadır.

Yasa Taslağı'nın sekizinci bölümü, güvenilirliğin ödüllendirilmesi ve cezalandırılması meselelerine ayrılmıştır. Bu bağlamda Taslak'ta, yasalar temelinde güvenilmez eylemlerin cezalandırılması ve önüne geçilmesi, güvenilir eylemlerin ise ödüllendirilmesi ve teşvik edilmesine yönelik hususlar somutlaştırılmıştır. Taslak'ın seksen sekizinci maddesine göre, devlet kurumları iyi kredi statüsüne sahip öznelere için şu ödüllendirmeleri öngörmüştür.⁶²³ 1) Kamu hizmetlerinin sunumunda öncelik ve ayrıcalık tanınması gibi kolaylaştırıcı tedbirlerde bulunulması; 2) Diğer koşullar eşit olduğunda kamusal finansman sağlanması ve proje desteklerinde öncelik tanınması; 3) Diğer koşullar eşit olduğunda kamusal kaynakların aktarımında öncelik tanınması; 4) Rutin denetim faaliyetlerinin sıklığının azaltılması; 5) Diğer koşullar eşit olduğunda onurlandırma ve ödüllendirmelerde öncelik tanınması ve 6) Yasa ve düzenlemelerin takdir ettiği diğer tedbirlerin alınması. Yasa Taslağı'nda ayrıca kamu kurumlarının yanı sıra özel kurumların da iyi kredi statüsüne sahip öznelere için kredi hizmetleri, ticari işbirlikleri, finansal kredi gibi alanlarda kolaylaştırıcı ve ayrıcalıklı tedbirler alması öngörülmüştür.⁶²⁴

Yasa Taslağı'nın doksanıncı maddesi ise güvenilmez kredi statüsüne sahip öznelere yönelik cezalandırma tedbirlerini somutlaştırmaktadır. Taslak'a göre, devlet organları ve kurumları güvenilmez öznelere için şu tedbirleri alacaktır:⁶²⁵ 1) Kredi öznelerinin negatif bilgilerinin ifşa edilmesi; 2) Genel denetimsel ve idari işlemlere tabi tutma; 3) Hükümetin fon programlarına başvuruların yasaklanması, öncelikli ve kolaylaştırıcı politikalardan faydalanmadan men etme ve ödüllendirme seçimlerine

⁶²³ Ag.e., Madde, 88.

⁶²⁴ Ag.e., Madde, 89.

⁶²⁵ Ag.e., Madde, 90.

katılımın yasaklanması; 4) Ciddi anlamda güvenilmezler listesine dâhil edilme; 5) piyasaya veya belirli sektörlere girişin engellenmesi; 6) Hükümetin teklif ve ihale ile alım faaliyetlerine katılımın kısıtlanması; 7) Belirli endüstriyel faaliyetlere katılmanın ve belirli pozisyonlarda çalışmanın ile belirli tüketici eylemlerinin kısıtlanması ve son olarak 8) Ülke dışına çıkışın kısıtlanması. Yine ödüllendirmelerde olduğu gibi burada da, kamu kurumlarının yanı sıra özel kurumların da kötü kredi statüsüne sahip özneler için kredi hizmetleri, ticari işbirlikleri, finansal kredi gibi alanlarda kısıtlayıcı tedbirler alması öngörülmüştür.⁶²⁶

Yasa Taslağı'nın yedinci bölümü, SKS'nin sosyal olan değil, finansal bileşenlerine yönelik düzenlemelere ayrılmıştır. Nitekim Taslak'a göre, ülkede piyasalaşma yönünde yasalara uygun ve bilimsel bir kredi raporlama sisteminin tesisi elzem bir gerekliliktir. Yasa Taslağı'yla birlikte SKS kapsamındaki sosyal ve finansal bileşenlerin arasındaki ayrımın yapılması kredi kavramının kullanımının netleşmesi açısından önemli bir adımdır. Yasa Taslağı'na göre, finansal kredi raporlaması işlemleri; finansal kredi bilgilerinin toplanması, kategorize edilmesi saklanması, işlenmesi ve kredi bilgisi kullanıcılarına sunulmasını içerir. Bu bakımdan devlet organlarının ve kurumlarının kamu yönetimi ve hizmeti görevlerini yetiren getirirken elde ettikleri bilgiler kredi raporlaması kapsamında değerlendirilmemekte; kredi raporlaması kavramı yalnızca finansal işleri kapsamaktadır. Kredi raporlama işlemlerinden sorumlu birimler ise yasalara uygun şekilde kredi raporlama faaliyetlerinde bulunan kuruluşlardır. Taslak'a göre, piyasalara dayalı bir kredi raporlama endüstrisinin düzenlenmesinden ve geliştirilmesinden ÇHB ve Devlet Konseyi sorumludur. Yasa Taslağı'nda, kredi raporlama faaliyetlerinin kapsamı, kredi raporları hazırlama ile kredi skorlaması, kredi derecelendirmesi, kredi sorgulaması, kredi danışmanlığı yapma ve benzeri faaliyetleri

⁶²⁶ Ag.e., Madde, 91.

içermektedir. Buradaki skortlama ve derecelendirme faaliyetleri SKS'nin yekpare bir skortlama mekanizması olduğuna dair yanılgıların önemli sebeplerinden biridir. Hâlbuki burada skortlama, tüm piyasa ekonomilerinde görülen finansal kredi puanlandırmasından farksızdır ve bu bakımdan Çin'e özgü bir uygulama değildir. Piyasa ekonomilerine sahip diğer ülkelerde olduğu gibi burada da temel amaç, kişi ve kurumların borçlarını geri ödeme becerilerini ve istekliliklerini ölçerek finansal bir risk değerlendirmesi yapmaktır. Yani finansal kredi raporlaması sistemi, SKS'nin bileşenlerinden biridir ancak, kendine özgü mantık, kural ve düzenlemeleri olan bir sistemdir.

Yasa Taslağı'nın, dokuzuncu bölümü kredi öznelerinin hak ve çıkarlarının korunmasına yönelik maddelerden oluşmaktadır. SKS'nin kapalı bir kutu olmaktan uzak, yasa ve düzenlemelere uygun bir sistem olduğunu gösteren bu maddelere göre; kredi bilgisi öznelerinin bilgilerinin toplanması, biraya getirilmesi, işlenmesi ve paylaşılmasıyla ilgili koşulları bilme hakları vardır. Kredi özneleri, haklarındaki bilgilerin hata veya ihmalle malul olduğu, ticari sırlarının ihlal edildiği ve kişisel mahremiyetlerinin ve yasalarla korunan diğer hak ve çıkarlarının ihlal edildiğini düşündükleri durumlarda itiraz hakkına sahiptir.⁶²⁷ Üstelik Yasa Taslağı'nın doksan sekizinci maddesinde ifade edildiği üzere, kredi özneleri güvenilirmez eylemlerini düzeltip verdikleri zararı telafi ettikten sonra kredi statülerinin düzeltilmesi için başvuru hakkına da sahiptir.⁶²⁸ Kredi özneleri bu başvurular neticesinde 1) Ciddi anlamda güvenilirmez listesinde çıkarılmakta; 2) Haklarındaki girdiler, olumsuz bilgilerinin ifşası ve güvenilirmez davranışla ilgili alınan diğer tedbirler sonlandırılmakta ve 3) Güvenilmez tutumlara ilişkin bilgiler silinmektedir. Yasa Taslağı'nın onuncu ve son bölümünde ise SKS'nin resmi otoriteler tarafından istismarına karşı alınacak tedbirler açıklanmakta ve Kamusal Kredi Bilgisi ilgili devlet birimlerinin yasalara ve düzenlemelere aykırı eylemlerinde uygulamaya koyulacak

⁶²⁷ Ag.e., Madde, 95.

⁶²⁸ Ag.e., Madde, 98.

cezalandırma ilkeleri açıklanmaktadır. Böylelikle Yasa Taslağı, SKS'nin keyfi, hukuk dışı ve saf bir cezalandırma mekanizması olmanın ötesine geçtiğini göstermektedir.

Sonuç olarak, SKS'nin 1999 yılından günümüze değin süren gelişim sürecine bakıldığında sistemin; bir gözetim devleti projesi olmaktan ziyade, piyasa ekonomisinin gereklilikleri doğrultusunda belirlediği, piyasa ekonomisinden menkul bir sosyo-ekonomik “düzen”in oluşturulması için tedavüle sokulan bir teknik olarak tasarlandığı görülmektedir. Bu bağlamda SKS, piyasa sisteminin kurallarının çerçevesini çizen ve bu sisteme uygun tüketici, üretici, kural koyucu ve denetleyicilerin yaratılmasına yönelik bir müdahale niteliği taşımaktadır ki, bu müdahale biçimi ülkenin kapitalist gelişmesini desteklemek üzerine şekillenmiştir.

3.2. SKS'nin Hayata Geçirilmesi

Çin hükümetinin 2014 yılında yayınlandığı Sosyal Kredi Sisteminin İnşasına Yönelik Plan Çerçevesi (2014-2020) ile beraber bakanlıklar, eyaletler, kentler ve hatta ilçeler SKS'nin uygulanmasına yönelik denemelerini başlatmış, böylelikle ülke genelinde yüzlerce ve hatta binlerce SKS girişimi belirlemiştir.⁶²⁹ Bu parçalılıktan anlaşılacağı üzere, SKS'nin hayata geçirilmesi tek bir düzeneğin veya yapının hayata geçirilmesi anlamına gelmemektedir. SKS inşasına dair Yasa Taslağı'nda da belirtildiği üzere, sistem; devlet işlerinde, ticari işlerde sosyal işlerde ve yargı alanında güvenilirliğin tesis edilmesi amacıyla ülkedeki gerçek ve tüzel kişilerin –bireyler, işletmeler, devlet kurumları– güvenilirliklerinin tespit edilmesine yönelik olarak sosyal ve finansal kredi sistemlerinin geliştirilmesiyle beraber güvenilir olmayı ödüllendiren ve güvenilmez olmayı cezalandıran mekanizmaların hayata geçirildiği bir projedir. Bu projenin pratik uygulamaları ise dört grupta kendini göstermektedir. Bunlar, ulusal düzeyde kamu kurum ve kuruluşları tarafından hayata geçirilen uygulamalar; yerel düzeyde hayata geçirilen

⁶²⁹ Brussee, Vincent, a.g.e., s. 84.

uygulamalar, ÇHB tarafından hayata geçirilen uygulamalar ve özel aktörler tarafından hayata geçirilen uygulamalardır. Bu uygulamalardan, ulusal düzeyde geçerli olanlar SKS'nin omurgasını oluşturmakta ve başta ticari işletmeler olmak üzere tüm toplumsal aktörlerin ekonomik ve buna bağlı olarak sosyal düzeni bozan güvenilirmez eylemlerini tespit etmeye ve güvenilir yönde değiştirmeyi hedefler. Yerel düzeyde yine kamu kurum ve kuruluşları tarafından hayata geçirilen ve doğrudan vatandaşları hedef alan SKS uygulamalarının temel amacı ise, çeşitli tedbirler yoluyla güvenilir olma bilinci ve kültürünü topluma işlemektir. ÇHB ile özel aktörler tarafından hayata geçirilen uygulamalar ise finansal kredi raporlama sistemleri olarak tasarlanmıştır ve amaçları, gerçek ve tüzel kişilerin finansal güvenilirliklerini tespit etmektir. Aşağıda sırasıyla bu uygulamaların temel özellikleri ve işleyiş biçimleri anlatılacaktır.

3.2.1. Ulusal Düzeyde Devlet Kurumları Tarafından Hayata Geçirilen Sosyal Kredi Uygulamaları

Ulusal düzeyde uygulamaya koyulan sosyal kredi uygulamaları; gerçek kişilerin, ticari işletmelerin ve devlet görevlilerinin güvenilirmez eylemlerinin tespit edilmesindeki zamansal ve uzamsal engelleri ortadan kaldırmayı sağlayan üç bileşenli bir yapıya sahiptir. Bu bileşenler, sistemin kredi bilgisi altyapısını oluşturan bilgi tabanı, kredi bilgilerinin değerlendirildiği kara-kızıl liste sistemi ve kara-kızıl listelerde yer alan kişi ve kurumların tabi tutulduğu ortak cezalandırma ve ödüllendirme sisteminden oluşmaktadır. Bu bileşenlere dair tasarım ve yol gösterme görevi merkezi hükümete bağlı birimlerken, bunların faal hale gelmesi yerel hükümet birimlerince gerçekleştirilmektedir.

3.2.1.1. Veri Tabanlarının Oluşturulması ve Kredi Öznelerinin Bilgilerinin Derlenmesi

SKS'nin temel işlem birimi sosyal kredi bilgisidir ve bu bilgi kategorisi kişilerin ve işletmelerin finansal bilgilerinin, devlet kurumlarında kayıt altına alınan bilgilerinin ve haklarındaki yargı kararlarının toplamından oluşur. Sosyal kredi bilgisinin, devlet kurumlarının ve finansal kuruluşların hâlihazırda kayıt altına aldığı bilgilerden oluştuğu göz önüne alındığında neden SKS gibi yeni bir sistem geliştirmeye ihtiyaç duyulduğu sorgulanabilir. Bunun temelinde iki sebebi vardır. Yapısal sorunlardan kaynaklanan birinci sebep, bilginin yönetimi ile ilgilidir. Çin hükümetine göre, devletin bilgi yönetimi ile ilgili sorunu, onlarca farklı devlet kuruluşu tarafından toplanan verilerin yüzlerce farklı veri tabanında dağınık bir biçimde tutuluyor olmasıdır; bu veri tabanları birbiriyle temas etmeyen adacıklar gibidir.⁶³⁰ Bu, Çin hükümeti açısından yalıtık veri adalarındaki bilginin etkin kullanımını engelleyen ve devletin gerçek ve tüzel kişilerin ekonomik ve sosyal eylemlerindeki güven kırıcı eylemlerine müdahale etmesini sınırlandıran bir durumdur. Dolayısıyla ilk olarak kişi ve işletmelerin bütünsel bir kredi profillerinin oluşturulabilmesi için farklı bilgi kümelerinde yer alan kredi bilgilerinin bağlantılı hale getirilmesini gerektirmektedir. Burada farklı bilgi kümeleri ile kastedilen, tüm kamu kurum ve kuruluşlarının yetki alanları dâhilinde görevlerini icra ederken elde ettikleri bilgilerdir. İkinci sebep ise, bilginin dolaşımı ile ilgilidir. SKS ile oluşturan kredi bilgisi altyapısı sayesinde, farklı devlet kurumlarının sahip olduğu bilgileri diğer devlet kurumlarıyla da paylaşmakla kalmamakta, aynı zamanda kamuyla da paylaşılmaktadır. Böylelikle kamu otoritelerinin sahipliğindeki bilginin, piyasa aktörlerinin ve bireylerin ekonomik ve sosyal faaliyetlerindeki karar verme kapasitelerini besleyecek şekilde

⁶³⁰ Creemers, Rogier, “Social Credit And Digital Governance”, 2020, <https://www.investmentofficer.nl/sites/default/files/Social%20Credit%20And%20Digital%20Governance.pdf>, s. 7, Erişim Tarihi: 01.01.2021.

paylaşılması hedeflenmektedir. Bu iki hedef doğrultusunda oluşturulan kredi bilgisi altyapısı, üç temel yapıya dayanmaktadır. Bunlar, Ulusal Kredi Bilgisi Paylaşım Platformu (UKBPP), Credit China platformu ve Ulusal İşletme Kredi Bilgisi Paylaşım Platformu'dur (UİKBPP).

SKS'nin merkezi bilgi platformu olan UKBPP 2015 yılında oluşturulmuştur. UKBPP farklı devlet kurumları tarafından toplanan kredi bilgilerinin tüm devlet kurumları tarafından erişilebilir hale gelmesini sağlamaktadır. Bu bakımdan platform bir takas merkezi niteliği taşımaktadır; her bir kurum ve yönetsel birim bir yandan kendi yetki alanında ürettiği ve elde ettiği kredi bilgilerini bu platforma aktarırken bir yandan da diğer kurumların platforma sağladığı kredi bilgilerine erişebilmektedir. UKBPP'nin temel paydaşları Yüksek Halk Mahkemesi (YHM), ÇHB'ye bağlı Kredi Referans Merkezi, Bakanlıklararası Konferans'a üye kurumlar ile bunların eyalet ve kent hükümetleri düzeyindeki uzantılarıdır. Tüm bu kurumlar, kendi yetki alanlarında kayıt altına aldıkları kredi bilgilerini UKBPP'ye aktarmakta, böylece kişi ve kurumlar hakkında farklı uzamlarda ve zamanlarda kayıt altına alınan veriler tüm kurumlar tarafından erişilebilir hale gelmektedir. UKBPP'de bir araya getirilen bu kredi bilgileri, SKS kapsamında oluşturulmuş yeni bilgi setleri değildir. Platformda bir araya getirilen yaklaşık 400 bilgi seti, devlet kurumlarının hâlihazırda kamu yönetimi ve hizmeti faaliyetlerinden türeyen bilgilerden oluşmaktadır.⁶³¹ Kişiler ve işletmeler hakkında oluşturulan kredi kayıtlarının genel olarak hangi bilgi kategorilerinden oluştuğu Tablo 1'de gösterilmektedir. Liang ve diğerlerinin tespit ettiği üzere, UKBPP'de bir araya getirilen 400 bilgi setinden 261 tanesi şirketler ve ticari işler, 74 tanesi gerçek kişiler, 32 tanesi sosyal örgütler ve 33 tanesi devlet işleri ile ilgili bilgilerden oluşmaktadır. Bilgi

⁶³¹ Liang, Fan, Das, Vishnupriya; Kostyuk, Nadia ve M. Hussain Muzammil, "Constructing a Data-Driven Society: China's Social Credit System as a State Surveillance Infrastructure", **Policy&Internet**, 10 (4), 2018, 415-453, ss.426-427

setlerini oluşturan bilgilerin yaklaşık yüzde 70'i kamusal olarak tamamen erişilebilir durumdayken, geri kalan bilgiler ya kısmen erişilebilir ya da yalnızca devlet kuruluşlarının erişimine açık durumdadır.

Tablo 1. Bireyler ve işletmeler hakkında bir araya getirilen veri kategorileri.

BİREYLER	ŞİRKETLER
Kimlik ve Meslek Bilgileri: İsim, kimlik numarası, diğer temel kimlik bilgileri, meslek bilgileri, bir şirketin yasal temsilcisi veya üst düzey yöneticisi olma bilgisi. Finansal Bilgiler: Vergi ödemeleri, banka kredisi kullanım durumu, sosyal güvenlik ödemeleri, fatura ödemeleri geçmişi, nafaka ödemeleri geçmişine ilişkin bilgiler. Yasal Geçmişe İlişkin Bilgiler: Ceza ve hukuk davaları kayıtları, mahkemeler tarafından karara bağlanan ödemeler, tutuklanma durumu, tekrarlanan suç bilgisi. Yasa ve Düzenlemelerin İhlaline İlişkin Bilgiler: Trafik ihlalleri, profesyonel meslek etiği ihlalleri, askerlik görevinden kaçma, akademik sahtekârlık, patent ve telif sahtekârlıkları, telefon dolandırıcılığı, sigorta sahtekârlığı, sınavlarda yalan söyleme veya kopya çekme vb. Toplumsal Davranışlara İlişkin Bilgiler: Gönüllü faaliyetlerde bulunma, kan ve ilik bağışında bulunma, hayırsever yardımlarda bulunma vb.	Temel Bilgiler: Şirketin adı, sicil bilgisi, şirketleşme tarihi, adres bilgileri, iletişim bilgileri. Personel Bilgisi: Yasal temsilcisi, üst düzey yöneticisi, personel sayısı, personel niteliği, kilit konumdaki personelin kişisel kredi ihlal kayıtlarına ilişkin bilgiler. Finansal Bilgiler: Kayıtlı sermaye, toplam gelir, borç ve kredi geçmişi, vergi ödeme geçmişi, sosyal güvenlik ödemeleri, yatırımlar, varlıklar ve pasif bilanço, Ruhsat ve Sertifika Bilgileri: üretim ruhsatı, işletme ruhsatı, güvenlik ruhsatı, satış ruhsatı, ithalat-ihracat ruhsatı, endüstri sertifikaları. İhlal Kayıtları: Ceza ve hukuk davaları kayıtları ve yargı kararları bilgileri, maaşların ödenmemesi, finansal düzensizlikler, çevre ihlalleri, gümrük ihlalleri, güvenlik ihlalleri, iş güvencesi ihlalleri ve online ihlallere ilişkin bilgiler ile vergi kaçırma, yasal süresi içinde yıllık raporları sunmama, şirketin kayıtlı adreste bulunmaması, yetkililere yanlış rapor sunma, telif ihlalleri, kara liste bilgisi. Üstün Başarı Kayıtları: İnovasyon konusunda alınan ödüller, mükemmel gümrük kayıtları, patentler ve keşifler, üstün güvenlik kayıtları, metal-plastik ve diğer hurda materyallerin tekrar kullanımındaki

Üstün Başarı Kayıtları: İnovasyon konusunda alınan ödüller, patentler ve keşifler, edebi ödüller, kahramanlık ödülleri, “iyi yurttaş” ödülleri vb. Siyasi Bilgi: ÇKP üyeliği ve statüsü. *SKS kapsamında Bireyler hakkında toplanması yasak bilgiler şunlardır: Dini inanç, parmak izi, genetik bilgiler, tıbbi geçmiş, kan grubu.	başarı, enerji ve su koruması, inşaat projesi ödülleri. Fikri Mülkiyet Bilgileri: Kayıtlı patentler ve telifler. Siyasi bilgi: İstihdam edilen ÇKP üyesi sayısı, resmi parti şubesi.

Kaynak: Schaefer, Kendra ve Yin, Ether, “Understanding China’s Social Credit System”, Trivium China, 2019, <https://socialcredit.triviumchina.com/wp-content/uploads/2019/09/Understanding-Chinas-Social-Credit-System-Trivium-China-20190923.pdf>, Erişim Tarihi: 03.01.2020

Farklı kurumlar tarafından kayıt altına alınan kredi bilgilerinin doğruluğu ve tutarlılığı, 2015 yılında uygulamaya koyulan Gerçek İsimli Kayıt Sistemi ve Bütünleşik Sosyal Kredi Kodu ile sağlanmaktadır. Gerçek İsimli Kayıt Sistemi’ne göre, kişi ve işletmelerin, devlet kurumları ve özel kuruluşlarla olan her türlü işlerinde gerçek kimlik bilgilerini kullanması zorunlu kılınmıştır. Böylelikle tüm kişi ve kurumların kredi bilgisi kayıtlarının oluşturularak güvenilir eylemlerinin sonuçlarından kaçmasının engellenmesi hedeflenmiştir. Bütünleşik Sosyal Kredi Kodu uygulaması ise, işletmelerin farklı kurumlarda kayıt altına alınan bilgilerinin tutarlı şekilde bir araya getirilmesini sağlamak üzere uygulamaya konmuştur. İşletmelerin daha önce farklı kurumlardaki kayıtlarının gerçekleştirildiği sicil kaydı numarası, vergi dairesi numarası, sosyal güvenlik hizmetleri numarası aynı vatandaş kimlik numaralarında olduğu gibi on sekiz haneli bir sayıda birleştirilerek işletmelerin sosyal kredi kodu halini almıştır. Böylece aynı işletme hakkında farklı kurumlar tarafından UKBPP’ye aktarılan bilgilerin tutarlı olarak birleştirilmesi sağlanmıştır.

UKBPP ile devlet kurumları arasında dolaşımı sağlanan kredi kayıtları yine 2015 yılında oluşturulan Credit China ve UİKBPP platformlarıyla toplumsal dolaşıma

sokulmaktadır. UKBPP’de bir araya getirilen kredi kayıtlarının kamusal erişime açık olanlarının yer aldığı bu platformlar, bir yandan kişi ve işletmelerin kendi kredi kayıtlarının takibini yapmasını sağlarken diğer yandan olumsuz kredi kaydına sahip öznelerin ifşa edildiği bir mekanizma işlevi görmektedir. SKS’ye ilişkin temel bilgilerin, düzenlemelerin ve siyasaaların yer aldığı Credit China platformu olumsuz kredi kayıtları nedeniyle kara listeye alınan kişi ve işletmelerin bilgileri periyodik olarak yayınlamaktadır. İşletmeler özelinde oluşturulan UİKBPP’de ise işletmelerin birleşik sosyal kredi kodu ile sorgulama yapılarak bu kuruluşların lisans bilgileri, yıllık raporları ve olumsuz kredi kayıtları gibi kapsamlı bilgilere ulaşılabilir.

3.2.1.2. Kara ve Kızıl Listeler: Kredi Öznelerinin Kategorilendirilmesi

SKS’nin merkezi bilgi tabanı ile koordine hale getirilmesi, kredi bilgilerinin nasıl ve ne şekilde değerlendirileceği ve yönetileceği sorusunu ortaya çıkarmaktadır. Kredi bilgilerinin denetimi ve yönetimi, kara liste mekanizmasıyla işlerlik kazanmaktadır. Kara liste mekanizması, kredi bilgilerinin ilgili yasal mevzuat çerçevesinde değerlendirilerek kredi öznelerinin güvenilir veya güvenilirmez şeklinde etiketlenmesine dayanmaktadır. Hem bireyler hem de şirketler için geçerli olan kara liste uygulamasında, SKS inşasında yer alan tüm devlet kuruluşları kendi yetki alanları dâhilinde güven kırıcı eylemlerde bulunan özneleri içeren kara listeler hazırlamaktadır. Bu kara liste bilgileri ise UKBPP’ye aktararak diğer kurumlar tarafından da erişilebilir hale getirilmektedir. Kara listelerin karşısında ise kızıl listeler yer almaktadır. Ancak bir kredi öznesinin kara listede olmaması kızıl listede olduğu anlamına gelmez. Kızıl listeler, güvenilirlik konusunda model teşkil eden kredi öznelerinin dâhil edildiği ve ödüllendirmelere tabi tutulduğu değerlendirme mekanizmasıdır.

Kara liste uygulaması ilk olarak 2013 yılında YHM tarafından hayata geçirilmiştir. YHM, tüm düzeylerdeki mahkemelerde, yerine getirme kapasitesi ve

imkânı olduğu halde mahkeme kararıyla sabitlenen yükümlülüklerinin getirilmemesini güven kırıcı bir eylem olarak niteleyerek bu eylemlerde bulunan gerçek ve tüzel kişilerin isimlerinin yer aldığı kara liste bilgi tabanı oluşturmaya başlamıştır. Mahkeme Kararlarını Yerine Getirmeyenler Listesi olarak isimlendirilen bu kara listeye giren isimler için iki tür yaptırım uygulanmıştır. Bunlardan birincisi, yaptırıma tabi kişilerin bu statüsünün ilgili hükümet birimleri, finansal denetleme kurumları, finansal kuruluşlar ve idari olarak yetkili çalışma birimleri ile sektörel derneklerle paylaşarak bu kişilerin devlet alımları, teklif ve ihale, devlet desteği, finansal krediye erişim, piyasaya erişim ve ruhsat işlemleri gibi alanlarda kısıtlamalara tabi tutulmalarını sağlamak olmuştur. İkinci yaptırım türü ise, kara listeye giren isimlerin ifşası üzerine temellenmiştir. YHM, bir yandan kara liste bilgi tabanını kamusal erişime açarken bir yandan da tüm düzeylerdeki halk mahkemeleri bu listede yer alan isimlerin bilgilerini yerel koşullara göre gazete, radyo, televizyon, internet, basılı bültenler ve diğer kanallar yoluyla tüm topluma yaymıştır.

YHM'nin Mahkeme Kararlarını Yerine Getirmeyenler Listesi'ne girmenin koşulu mahkeme kararlarıyla sabitlenen yükümlülüklerini yerine getirmemek olmakla beraber, sistemin esas olarak finansal yükümlülüklerle odaklandığı ve borçların ödenmesi ile ilgili olduğu görülmektedir. Bu bağlamda YHM, 2015 yılında mahkeme kararıyla sabitlenen ödeme yükümlülüklerini yerine getirmeyen kişilere yönelik yaptırımların gücünü artırmak için bu kişilere uygulanacak cezalara yüksek harcama yasağını da eklemiştir. YHM'nin bu kararıyla kişilerin “yaşamları ya da işleri için elzem olmayan” harcamalarına yasaklamalar getirilmiştir.⁶³² Ödeme yükümlülüğünü yerine getirmeyen

⁶³² Yüksek harcama yasakları şunlardan oluşmaktadır: 1) Uçakla seyahatin yasaklanması, tren seyahatlerinde rahat kompartımanların yasaklanması, deniz taşıtlarında yataklı kamaraların yasaklanması, 2) Yıldızlı otellerde ve misafirhanelerde konaklamanın yasaklanması. Gece kulüplerinde, golf sahalarında ve benzer diğer yüksek meblağlı harcamaların yasaklanması, 3) Yeni ev satın alma ve inşa etme, mevcut evinde yüksek maliyetli tadilata gitmenin yasaklanması, 4) Lüks ve pahalı binalarda, otellerde, apartmanlarda işyeri kiralamanın yasaklanması, 5) Ticari faaliyetlerin gerektirmediği araçların alınmasının yasaklanması, 6) Seyahat ve tatil harcamalarının yasaklanması 7) Çocuklarının yüksek ödemeli özel okullarda eğitim görmesinin yasaklanması, 8) Yüksek primli sigorta ve finansal yönetim ürünlerinin

öznelerin gerçek kişiler değil işletmeler olduğu vakalarda ise işletmelerin sahipleri ve/ya yasal temsilcileri yaptırıma tabi tutulmaktadır.⁶³³

YHM'nin başlattığı kara liste uygulaması 2016 yılından itibaren diğer devlet kurumları tarafından da uygulanmaya başlamıştır. Buna göre tüm idari birimler, kendi yetki alanları içinde yasa ve düzenlemeleri ihlal ederek güven kırıcı eylemlerde bulunan özneleri kapsayan kara listeler oluşturmaya başlamıştır. YHM'nin Mahkeme Kararlarını Yerine Getirmeyenler Listesi'nin yanı sıra ulusal düzeyde geçerli olan bu listelerin en kapsamlı olanları, UKRK tarafından hazırlanan ve finans sektöründe güvenilirmez eylemlerde bulunan birey ve şirketlerin yer aldığı liste, Vergi İdaresi tarafından oluşturulan ve vergi kaçakçılığı-dolandırıcılığı yapan birey ve şirketlerin, yer aldığı liste, Gümrük İdaresi tarafından oluşturulan ve ithalat ve ihracat faaliyetlerinde hileli eylemlerde bulunan şirketlerin yer aldığı liste, İnsan Kaynakları ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından oluşturulan ve işçilere ödeme yapmayan şirketlerin yer aldığı liste, Sivil Havacılık İdaresi tarafından oluşturulan ve uçuş kurallarına uymayan bireylerin yer aldığı liste ile Çin Demiryolları Kurumu tarafından oluşturulan ve yüksek hızda tren kullanımından men edilen bireylerin yer aldığı listelerdir.⁶³⁴

UKBPP'ye bir araya getirilen kara liste bilgilerinin nelerden oluşacağı, 2017 yılında yayınlanan Güvenilir Kişilere Yönelik Ortak Teşvik ve Güvenilmez Kişilere Yönelik Ortak Cezalandırmalarla İlgili Düzenlemeler belgesinde açıklanmıştır.⁶³⁵

kullanımının yasaklanması, 9) G sınıfı trenlerde yolculuk etmenin yasaklanması. Bkz. Çin Halk Cumhuriyeti Yüksek Halk Mahkemesi Gazetesi, Zuīgāo rénmin fāyuàn guānyú xiànzhi bèi zhíxíng rén gāo xiāofèi de ruògān guīdìng (İcraya Tabi Kişilerin Aşırı Tüketiminin Sınırlanmasına İlişkin Çeşitli Hükümler Hakkında Yüksek Halk Mahkemesi Kararı) <http://gongbao.court.gov.cn/Details/3428801e5872c885b0a421b4e30ece.html>, Erişim Tarihi: 09.04.2020.

⁶³³ Çin Halk Cumhuriyeti Yüksek Halk Mahkemesi Gazetesi, “Zuīgāo rénmin fāyuàn guānyú gōngbù shìxìn bèi zhíxíng rén míngdān xīnxī de ruògān guīdìng” (Yüksek Halk Mahkemesi'nin İcraya Tabi Dürüst Olmayan Kişiler Listesine İlişkin Bilgilerin Yayınlanmasına İlişkin Çeşitli Hükümleri), <http://gongbao.court.gov.cn/Details/1c0baa9e69e6a21c809886144354b1.html>, Erişim Tarihi: 09.04.2020.

⁶³⁴ Schaefer, Kendra ve Yin, Ether, a.g.e., ss. 12-16

⁶³⁵ Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu, “Guójiā fāzhǎn gǎigé wèi rénmíng yínháng guānyú jiāqiáng hé guīfàn shòuxìn liánhé jīli hé shìxìn liánhé chéngjiè duìxiàng” (“Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu ve Çin Halk Bankası'nın Güvenilirliğe Yönelik Ortak Teşvikler ve Güvenilmezlere Ortak Cezalandırma Hedeflerinin Güçlendirilmesi ve Standartlaştırılmasına İlişkin Bildirisi”),

Belgede kredi bilgilerinin standartlaştırılması için her kurumun kendi veri tabanında kayıt altına alacağı ve UKBPP'ye aktaracağı kredi bilgileri beş grupta sıralanmıştır. Bu gruplardan birincisi, kredi öznelerinin kamu yönetimi ve hizmetlerinin kayıt bilgilerinden oluşmaktadır. İkinci grupta kredi öznelerinin aldıkları adli cezalar ile idari izinler, cezalar, yükümlülükler, ruhsatlar, teftişler, tahsilatlar, teşvikler ve ödemelerinin bilgisi yer almaktadır. Üçüncü grup yargı kararlarının yerine getirilmesine ilişkin bilgilerden oluşmaktadır. Dördüncü grup kredi öznelerinin faaliyet gösterdikleri sektördeki performansları temelinde parti ve devlet organları, kitle örgütleri, sosyal örgütler, sanayi dernekleri ve ticaret odaları tarafından verilen takdirname ve ödüllerin bilgisini içermektedir. Son gruptaki bilgiler ise yasa, düzenleme, kural ve diğer normatif belgelere dayanarak kızıl ve kara liste saptamalarında kullanılabilecek diğer bilgilerden oluşmaktadır.

Farklı devlet kurumları tarafından oluşturulan kara listeler incelediğinde, bu listelerin esas olarak bireylerden ziyade işletmeleri hedef aldığı görülmektedir. Bireylerin kara listeye alınma sebeplerinin başında borçlanmalarla ilgili yargı kararlarının yerine getirilmemesi ve dolandırıcılık yer alırken şirketler için bu durum daha karmaşıktır. Şirketlerin kara listeye alınmasına neden olan eylemler çok daha kapsamlı olup esas olarak yasal yükümlülüklerini yerine getirmemek, çalışanlarına ödeme yapmamak, hileli ticari eylemler, vergi kaçakçılığı, ithal-ihracat suçları, kamu sağlığını ve güvenliğini tehlikeye atma, aşırı enerji tüketimi, çevreyi kirletme veya ekolojiyi tehlikeye atma, doğru lisanslar olmadan faaliyet gösterme, güvenlik ihlalleri ve kazaları, finansal sahtekârlık, dolandırıcılık ve fikri mülkiyet ihlallerini içermektedir.⁶³⁶ Ayrıca; yasa, düzenleme ve sözleşmelere riayet etmeyen devlet kurumları ve yetkilileri hakkında da kara listeler

https://www.ndrc.gov.cn/xxgk/zcfb/ghxwj/201711/t20171103_960925_ext.html,
09.04.2020.

Erişim Tarihi:

⁶³⁶ Schaefer, Kendra ve Yin, Ether, a.g.e., s.14.

oluşturulmaktadır. Örneğin, 2017 yılında 480 hükümet birimi güvenilir olmayan eylemlerinden ötürü kara listelere alınmıştır.⁶³⁷

Öznelerin güvenilirmezliğine işaret eden kara listelerin karşısında kızıl listeler yer almaktadır. Kara listeler güvenilirmez eylemlerde bulunan tüm özneleri içerirken kızıl listeler için aynı durum söz konusu değildir. Kızıl listeler güvenilir olarak değerlendirilen tüm özneleri kapsamamaktadır. Yine hem kişiler hem de şirketler için hazırlanan bu listelerde, güvenilirlik konusunda model teşkil ettiği düşünülen özneler yer verilmektedir. Bu bakımdan şirketlerin kızıl listeye alınması için mevcut yasa ve düzenlemelere riayet edip uyumlu piyasa ilişkileri sürdürmelerine ek olarak ürün ve hizmet konularında yenilikçi olması, sosyal yardımlar konusunda aktif katılımcı olması, çevre ve kaynak korumasına ilişkin girişimlerde bulunması gerekmektedir. Aynı durum kişiler için de geçerlidir; yasa ve düzenlemelere riayet etmenin yanı sıra toplumsal fayda sağlayan eylemlerde bulunan kişiler kızıl listelere alınmaktadır.

SKS kişi ve kurumların güvenilirliğini yalnızca tespit değil, aynı zamanda teşvik etmeye yönelik bir pratik olduğundan kara listelere alınan kişi ve kurumların güven kırıcı eylemlerin düzelterek bu listelerden çıkmasını sağlayan “kredi düzeltme” mekanizmaları da geliştirilmiştir. Yani kara listeye alınan bir öznenin bir kez dâhil olduktan sonra daima kara listede kalması söz konusu değildir. Kara listelere alınan özneler bu listelere alınmalarına sebep olan eylemlerini düzelterek bu listelerden çıkabilmektedir.

3.2.1.3. Ceza ve Ödül Sistemleri: Kredi Öznelerinin Yönlendirilmesi

SKS'nin işleyişinde başvuru son mekanizma ortak cezalandırma ve ödüllendirme sistemidir. Sistem güvenilirmez eylemleri nedeniyle kara listeye alınan öznelerin cezalandırılmasına ve güvenilirlikleri dolayısıyla kızıl listelere alınan öznelerin

⁶³⁷ Liu, Chuncheng,, a.g.e., s. 25.

ödüllendirilmesine dayanmaktadır. Ancak mekanizmayı özgün kılan, söz konusu cezalandırma ve ödüllendirmelerin yalnızca güven kırıcı eylemde bulunulan alanda değil, diğer alanlarda da uygulanmasıdır. Örnekleyecek olursak, gümrük düzenlemelerini ihlal ettiği için Gümrük İdaresi tarafından kara listeye alınan bir şirket yalnızca Gümrük İdaresi tarafından değil YHM, Kamu Güvenliği Bakanlığı, Vergi Dairesi ve daha birçok kurum tarafından resmi yaptırıma uğrayabilmektedir. Aynı şirketin yasal temsilcisinin yurtdışına çıkışı, gayrimenkul alımı ya da hızlı tren kullanımı yasaklanabilmektedir. Dahası şirket sadece devlet kurumları tarafından değil, özel işletmeler tarafından da yaptırıma uğramakta ve mesela bankalara kredi başvuru yaptığında ya kredi kullanamamakta ya da yüksek oranlı faizlere tabi tutulmaktadır. Çin hükümetine göre, devlet kurumlarının hem kendi aralarında hem de devlet dışı aktörlerle kurdukları bu ortaklık sayesinde, güven kırıcı eylemlerde bulunan özneler hiçbir şekilde eylemlerinin sonuçlarından kaçamayacaktır.

Tablo 2. Ortak Cezalandırma Sistemi yaptırımlarının içeriği.

Belirli endüstrilere ve projelere katılmayla ilgili kısıtlamalar:	Finans şirketleri kurmaya yönelik kısıtlamalar. Tahvil çıkarmayı yönelik kısıtlamalar. Yerli ve yabancı yatırımcıların sayısına yönelik kısıtlamalar. Hisse teşviklerine yönelik kısıtlamalar. Hisse senedi ihracı ve kotasyon transferlerine yönelik kısıtlamalar. Sosyal örgüt kurmaya yönelik kısıtlamalar. Devlet yatırım projelerine veya esasen kamu finansal sermayelerine dayanan projelere katılıma yönelik kısıtlamalar.

Devlet destekleri ve teşvikleriyle ilgili kısıtlamalar:	Devlet teşvikleri almaya yönelik kısıtlamalar. Siyasa desteği almaya yönelik kısıtlamalar.
Mesleki kısıtlamalar:	Devlet girişimlerinde yönetici olarak hizmet vermeye yönelik kısıtlamalar. Kamu kuruluşlarının asal temsilcisi olarak hizmet vermeye yönelik kısıtlamalar. Finansal kurumların yöneticiliğini yapmaya yönelik kısıtlamalar. Sosyal örgüt sorumlusu olmaya yönelik kısıtlamalar. Devlet memuru olmaya yönelik kısıtlamalar. Parti üyeliğine yönelik kısıtlamalar. Parti temsilcisi, halk temsilcisi, siyasi danışma konferansı üyesi olmaya yönelik kısıtlamalar. Asker olmaya yönelik kısıtlamalar.
Ruhsat ve sertifikalara yönelik kısıtlamalar:	Gümrük sertifikalarına yönelik kısıtlamalar. İlaç ve gıda sektörleri ile benzer diğer sanayilere girmeye yönelik kısıtlamalar. Konut veya inşaat girişimleri için uygunluk onayına yönelik kısıtlamalar.
	Medeni kent, medeni kasaba, medeni çalışma birimi, erdem modeli, hayırsever gibi unvanlarıyla ödüllendirilmeye yönelik kısıtlamalar.

Onur unvanları ve krediye yönelik kısıtlamalar:	Avukatlar ve avukatlık bürolarına verilen onur unvanlarına yönelik kısıtlamalar. Finansal kredi ödülleriye yönelik kısıtlamalar.
Özel piyasa işlemlerine yönelik kısıtlamalar:	Taşınmaz mülk satın alınması ve devlet mülkiyetindeki varlıklara ilgili işlemlere katılmaya yönelik kısıtlamalar. Devlet mülkiyetindeki ormanlık alanların kullanımına yönelik kısıtlamalar. Çayır ve meraların kullanımına yönelik kısıtlamalar. Devlete ait doğal kaynakların kullanımına yönelik kısıtlamalar.
Yüksek harcama ve ilgili tüketime yönelik kısıtlamalar:	Tren ve uçak kullanmaya yönelik kısıtlamalar. Tüm trenlerde yataklı vagonların ve birinci sınıf koltukların yasaklanması, hızlı trenlerin tümüyle yasaklanması, sivil hava araçlarının yasaklanması. Hayat ve iş için zorunlu olmayan harcamalar. Yıldızlı otellerde ve misafirhanelerde konaklamanın yasaklanması. Gece kulüplerinde, golf sahalarında ve benzer diğer yüksek meblağlı harcamaların yasaklanması. Seyahat acenteleri tarafından organize edilen tur gruplarına girmenin yasaklanması. Çocuklarını yüksek ücretli özel okullara göndermeye yönelik kısıtlamalar.

	Nakdi değer sigorta sözleşmelerine yönelik kısıtlamalar. Yeni ev inşa etme, mevcut evinde yüksek maliyetli tadilata gitme, araba satın alma ve hayat ve iş için zorunlu olmayan diğer yüksek harcamaların yasaklanması. Ülkeden çıkmalarının yasaklanması. Rutin denetim, idare ve teftişlerin sıklaştırılması.

Kaynak: China Law Translate, “The State Council Guiding Opinions on Establishing and Improving Systems of Joint Incentives for Trustworthiness and Joint Disciplinary Action for Untrustworthiness and Accelerating the Establishment of the Social Credit System”, <https://www.chinalawtranslate.com/en/public-opinion-response/>, Erişim Tarihi: 01.09.2020 ve China Law Translate, “Opinions on Accelerating and Advancing the Construction of Credit Supervision, Warning and Punishment Mechanisms for Judgement Defaulters”, <https://www.chinalawtranslate.com/en/credit-mechanisms/>, Erişim Tarihi: 01.09.2020 kaynaklarından derlenmiştir.

Ortak Cezalandırma Sistemi, SKS İnşasından Sorumlu Bakanlıklararası Ortak Konferans’a üye birimlerin 2016 yılında imzaladıkları “Güven Kırıcı Kişilere Yönelik Ortak Disiplin Tedbiri Alınmasına Yönelik İşbirliği Memorandumu” ile oluşturulmuştur.⁶³⁸ Buna göre, anlaşmaya taraf olana kurumlar, ilkesel olarak diğer kurumlar tarafından kara ya da kızıl listeye alınan özneler kendi yetki alanlarında da cezalandırma veya ödüllendirme uygulamayı kabul etmektedir. İlkesel düzeydeki bu kabul, kurumların ortaklaşa hazırladıkları düzenlemelerle somutluk kazanmaktadır. Örneğin Kamu Güvenliği Bakanlığı, Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu, Yüksek Halk Mahkemesi, Finans Bakanlığı, İnsan Kaynakları ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Vergi İdaresi ile Menkul Kıymetler Düzenleme Komisyonu ile anlaşma memorandumu imzalayan Sivil Havacılık Kurumu, bu kurumların kendi yetki alanlarında kara listeye aldığı kişilere uçuş yasağı getirerek yaptırım uyguluyor. Mevcut durumda tarım, vergi, enerji, gıda ve ilaç sanayi, e-ticaret, üretim güvenliği, finans ve daha birçok alanda ortak

⁶³⁸ Çin Halk Cumhuriyeti Merkezi Halk Hükümeti, Gōnggòng xīnyòng zònghé píngjià zhìdù zhèngzài jiànli hé wánshàn zhī zhōng (Kapsamlı Kamu Kredi Değerlendirme Sistemi Kuruluyor Ve Geliştiriliyor), http://www.gov.cn/xinwen/2019-07/18/content_5411351.htm, Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2019

ceza ve ödöl uygulamalarına yönelik elliden fazla memorandum imzalanmış durumdadır.⁶³⁹ Ayrıca devlet kurumları yalnızca diğer devlet kurumlarıyla değil, devlet dışı aktörlerle de anlaşma memorandumı imzalayarak ortak ceza ve ödöl ağını devletin ulaşamadığı alanlara da genişletmektedir. Örneğin YHM'nin, Çin'in en büyük ticari platformu olan Alibaba ile imzaladığı anlaşma memorandumuyla yaptırıma tabi öznelerin Alibaba'ya bağlı alışveriş siteleri üzerinden yüksek miktartlı harcama yapması yasaklanmıştır.

3.2.2. Yerel Düzeyde Devlet Kurumları Tarafından Uygulanan Sistemler

Merkezi hükümet birimleri tarafından genel tasarımı oluşturulan ve temel altyapıları oluşturulan SKS'nin işlevsel hale gelmesi, yani kredi bilgilerinin toplanması, listelenmesi ve değerlendirilmesi, yerel hükümet birimleri tarafından gerçekleştirilir. Yerel hükümet birimleri bu anlamda merkezi hükümetin çizdiği çerçeve dâhilinde hareket etmekle beraber, 2014 İnşa Plan Çerçevesi'nde vurgulandığı üzere, yeni kredi tekniklerini denemesinde öncülük etmektedirler. Bu denemelerin en çok görüldüğü birimler ise, kent hükümetleridir. Aslına bakılırsa, kent düzeyinde SKS denemeleri, 2014 İnşa Planı Çerçevesi'nin yayınlanmasından çok daha önceye, merkezi hükümetin SKS inşasının fiili başlangıcını yaptığı 2003 yılına kadar gitmektedir. Bu tarihten itibaren farklı kent hükümetleri, hem finansal hem de sosyal anlamda gerçek ve tüzel kişilerin güvenilirliklerini tespit etmeye yönelik uygulamaları hayata geçirmeye başlamıştır. 2014 Plan Çerçevesi'nin yayınlanması ile bu denemeler sistematik bir hal almış ve bazı kentler SKS inşası bakımından model kentler olarak ilan edilmiştir. UKRK ve ÇHB, 2018 yılında 12 kenti, 2019 yılında 16 kenti, 2021 yılında 34 kenti SKS inşası bakımından ülkenin geri kalanına örnek oluşturması bakımından model kent olarak belirlemiştir.

⁶³⁹ A.g.e.

Model kentlerden beklenen, merkezi olarak belirlenen hedeflere –kredi bilgisi paylaşım altyapısının oluşturulması, etkin ortak ödül ve ceza mekanizmalarının tesisi ve kredinin kullanımına yönelik yenilikçi uygulamaların oluşturulmasına– yönelik yenilikçi ve yerel çözümler ortaya koyması ve bunları farklı yerel bağlamlara uyarlaması olmuştur. Bu kentlerdeki denemeler yoluyla, yetkililer başarılı uygulamaları ve potansiyel sorunları tespit etmeyi ve bunları, diğer bölgelerde daha ileri uygulamalara rehberlik etmek için kullanmayı hedeflemiştir. Ancak bu durum, kentlerde hayata geçirilen tüm uygulamaların merkezi hükümet tarafından onaylandığı anlamına gelmemektedir. Nitekim bu kentlerde güvenilirlik kavramının kapsamı fazlasıyla esnetilmiş; komşuları ile kavga etmekten tasmasız köpek gezdirmeye, çöpleri ayrıştırmadan atmaktan trafik kurallarını ihlal etmeye çeşitli eylemler bu kavrama atfedilmeye başlanmıştır.⁶⁴⁰

SKS'nin yalnızca vatandaşlara yönelik bir gözetleme aygıtı olduğu yanılgısını doğuran temel etkenlerden biri, söz konusu model kentlerin yaklaşık üçte birinde denemeleri yapılmakta olan “skorlama” uygulamalarıdır. Buna göre, kent yönetimleri, vatandaşların sosyal ve ekonomik eylemlerindeki tutumlarını güvenilirlikleri bakımından değerlendirirken, ulusal düzeyde geçerli olması planlanan kara-kızıl liste sistemlerinin yerine puanlandırarak kategorilendirmektedir. Bu uygulamanın en bilinen ve ilk örneğini Shandong eyaletindeki Roncheng kenti oluşturmaktadır. Roncheng'deki uygulamaya göre, her bir vatandaş 1000 puan üzerinden değerlendirmeye tabi tutulmakta ve A ve D dereceleri arasında kategorilendirilmektedir. A derecesinde olan vatandaşlar güvenilir kabul edilirken, 600 puanın altında kalıp D derecesine düşen vatandaşlar güvenilirmez kabul edilmektedir.⁶⁴¹ Vatandaşların güvenilir veya güvenilirmez olarak kabul edilmesine yol açan davranışlar ise vergi kaçırmaktan kırmızı ışıktaki karşıya geçmeye kadar

⁶⁴⁰ Yu, Haiqing, “China’s Social Credit System as Method”, **East Asia Forum**, <https://www.eastasiaforum.org/2023/03/22/the-social-credit-system-as-method/>, Erişim Tarihi: 03.04.2023.

⁶⁴¹ Daum, Jeremy, “Getting Roncheng Right”, **China Law Translate**, <https://www.chinalawtranslate.com/en/getting-rongcheng-right/>, Erişim Tarihi: 12.06. 2021.

geniş bir spektrumu kapsamaktadır.⁶⁴² Bu puanlamalar neticesinde güvenilir olarak addedilen vatandaşlara cezalandırma yapılması merkezi hükümet tarafından yasaklanmışken⁶⁴³, güvenilir vatandaşlar ulaşım araçlarında indirim, kamu hizmetlerinde öncelik gibi bir takım ödüllendirmelere tabi tutulmaktadır.⁶⁴⁴

Model kentlerde uygulanan skortlama sistemleri ulusal bir sistemin oluşturulmasındaki denemeler niteliğini taşımaktadır ve hali hazırda yalnızca geçerli oldukları kentlerdeki yurttaşları kapsamaktadır. Kentlerde uygulanan bu sistemler kapsam ve içerik bakımından farklılıklar göstermekte, tekbiçim bir nitelik taşımamaktadır.⁶⁴⁵ Her bir kentte uygulamaya geçirilen sosyal kredi pratikleri kentin yönetsel önceliklerine göre farklılık göstermektedir. SKS uygulamalarında model olarak seçilen kentlere bakıldığında bunların, ülkenin daha zengin olan Doğu kesiminde yoğunlaştığı, görece büyük nüfusa sahip ve kişi başına düşen milli gelirin ülke ortalamasından yüksek kentler olduğu görülmektedir.⁶⁴⁶ Bu bakımdan, Daum'un işaret ettiği üzere bu uygulamalar, sosyal gelişmişlik düzeyinin ekonomik gelişmişlik düzeyine uygun hale getirilmesine yöneliktir ve vatandaşlara dürüstlük ve güvenilirlik bilincinin aşılması ve toplumsal bir güven kültürü yaratmaya yönelik eğitsel bir nitelik taşımaktadır.⁶⁴⁷

⁶⁴² Daum, Jeremy, “Rongcheng Municipal Credit Assessment Standards”, **China Law Translate**, <https://www.chinalawtranslate.com/en/rongcheng-municipal-personal-credit-appraisal-standards/>, 12.06.2021.

⁶⁴³ Drinhausen, Katja ve Brussee, a.g.e., s. 17.

⁶⁴⁴ Liu, Chuncheng, a.g.e., s. 26.

⁶⁴⁵ Farklı kentlerde hayata geçirilen SKS uygulamalarının karşılaştırılması ve bu kentlerde yaşanan somut vakaların örneklerinin incelenmesi gelecek çalışmaların içeriğini oluşturmaktadır. Tezde, SKS'ye kapsam, içerik ve işleyiş bakımından makro bir perspektifle yaklaşılmış, mikro uygulamalar ele alınmamıştır.

⁶⁴⁶ A Infantino, Marta ve Wang, Weiwei, “Challenging Western Legal Orientalism: A Comparative Analysis of Chinese Municipal Social Credit Systems”, **European Journal of Comparative Law and Governance**, No. 8, 2021, 46-85, 2021.

⁶⁴⁷ Daum, Jeremy, “Untrustworthy: Social Credit Isn't What You Think It Is”, **Verfassungsblog**, <https://verfassungsblog.de/untrustworthy-social-credit-isnt-what-you-think-it-is/>, Erişim Tarihi: 02.08.2021.

3.2.3. Çin Halk Bankası Tarafından Hayata Geçirilen Uygulamalar

SKS'nin temel hedeflerinden birisi kişi, işletme ve devlet kurumlarının yasa, düzenleme ve sözleşmelerden doğan yükümlülüklerinin yerine getirmeyi sağlayacak mekanizmaları inşa etmekken diğeri, bilhassa küçük ve orta ölçekli işletmeler ile bireylere yönelik finansal kredi derecelendirme sistemleri inşa etmektir. Nitekim Çin'in planlı sosyalist ekonomiden piyasa ekonomisine geçişiyle birlikte, finansal kredi mefhumu ekonominin temel bileşenlerinden biri haline gelirken ülkede bu kredi piyasasının sağlıklı işlemlerini sağlayacak denetim mekanizmaları olarak tüm gelişmiş ekonomilerde başvuru kredi raporlama mekanizmaları bulunmamaktaydı. Bu durum ise finansal kuruluşların kredi geçmişleri olmayan kişi ve işletmelere borç vermede kimlere güvenip kimlere güvenemeyeceği konusunda bir bilgi asimetrisi oluşturmaktaydı. Çin gibi devasa nüfusa sahip bir ülkede insanların çoğunluğunun finansal geçmişi yoktu. Örneğin 2007 yılında ülkede yalnızca 66 milyon kredi kartı dolaşımdaydı.⁶⁴⁸ 2021 gibi yakın bir tarihte yetişkin nüfusun beşte biri hala bankacılık hizmetlerini hiç kullanmamış durumdaydı.⁶⁴⁹ Bu bağlamda Çinli bankalar etkin bir şekilde kredi dağıtma konusunda piyasa ekonomisinin gereklerinin gerisinde kalmaktaydı. Bu yüzden ekonominin sağlıklı işleyebilmesi için Çin hükümetinin ülkede kredi raporlama ve derecelendirme sistemleri tesis etmesi elzem hale gelmiştir.

Ulusal çapta geçerli kapsamlı bir finansal kredi raporlama ve derecelendirme sistemin belirişi, 2000'li yıllarda SKS fikri dâhilinde gerçekleşmiştir. 2002 yılında SKS projesinin fiilen başlatılmasının ardından ÇHB hem bireysel hem de ticari kredi bilgilerini kapsayan ulusal çapta bir kredi veri tabanı ve kredi raporlama sistemi geliştirilmesi

⁶⁴⁸ CEIC, "China Bank Card: Number of Issued: Credit Card", 2021, <https://www.ceicdata.com/en/china/bank-card-statistics/bank-card-no-of-issued-credit-card>., Erişim Tarihi: 02.08.2021.

⁶⁴⁹ Baltrusaitis, Justinas "China's Share of Unbanked Population Is 2.8× Higher than the US, Morocco Tops the List", **Finbold**, 2021, <https://finbold.com/chinas-share-of-unbanked-population-is-2-8x-higher-than-the-us-morocco-tops-the-list/>, Erişim Tarihi: 02.08.2021.

çalışmalarına başlatmak üzere görevlendirilmiştir.⁶⁵⁰ ÇHB'nin çalışmaları 2004 yılında Kredi Referans Merkezi'ni kurmasıyla sonuçlanmıştır.⁶⁵¹ Merkez, altyapı çalışmalarının tamamlanmasının ardından 2006 yılında Kamu Sektörü Reform Komisyonu'nun onayı ile ÇHB çatısı altında çalışan bağımsız bir finansal kredi istihbarat kurumu olarak faaliyetlerine başlamış, bireysel ve kurumsal finansal kredi raporları hazırlayan ilk ulusal kredi derecelendirme kurumu olmuştur. Ülkede faaliyet gösteren tüm finansal kuruluşların müşterilerinin kredi bilgilerini Merkez'e raporlaması zorunluluk haline getirilmiştir. Merkezin topladığı verilerin temel kaynağı olan bankalardan gelen finansal bilgilere ek olarak mahkemelerden, devlet kurumlarından ve mali otoritelerden sağlanan verilerin de kişi ve kurumların kredi bilgisi içinde yer almasına yönelik çalışmalar da başlatılmıştır.⁶⁵² Bu yöndeki çalışmalar ancak 2020 yılına gelindiğinde tamamlanabilmiş ve ikinci nesil kredi raporlama sistemi tamamlanarak bireysel ve finansal kredi başvurularında finansal kurumlardan gelen bilgiler haricinde diğer kamu kurum ve kuruluşları tarafından sağlanan bilgiler de finansal raporların oluşturulmasında kaynak haline gelmiştir.⁶⁵³

3.2.4. Özel Aktörler Tarafından Hayata Geçirilen Kredi Uygulamaları

SKS'nin Çinli bireylerin hayatlarının tüm yönlerini izleyerek algoritmalara dayalı olarak kişilere puan atayan yeknesak bir sistem olduğu yanlıgısının en temel nedeni Çin'in SKS projesinin bütününe yansıttığı düşünülen özel şirketler tarafından oluşturulan tüketici kredisi raporlama sistemleridir.⁶⁵⁴ Ülkede büyük teknoloji devi şirketler

⁶⁵⁰ Lin, Junyue, (Sosyal Kredi Sistemi Teorisinin Mirası ve Yeniliği).

⁶⁵¹ A.g.e.

⁶⁵² Credit Reference Center of the Peoples's Bank of China. http://www.pbccrc.org.cn/crc/zxgk/index_list_list.shtml.

⁶⁵³ Schaefer, Kendra ve Yin, Ether, a.g.e., s. 37.

⁶⁵⁴ SKS ile ilgili bu yaygın kanının oluşmasında ekili popüler yazıların bir örneği için bkz. Hong, Kevin, "Big Data Meets Big Brother as China Moves to Rate Its Citizens", **Wired**, <https://www.wired.co.uk/article/chinese-government-social-credit-score-privacy-invasion>, Erişim Tarihi: 12.09.2019.

tarafından oluşturulan bu sistemlerin yapay zekâ ve algoritmalara dayalı olarak işlediği bilgisi doğru olmakla beraber bu sistemler SKS genelini karakterize etmemektedir. Bu sistemler ÇHB'nin yönlendirmesiyle finansal kredi derecelendirme hizmetleri piyasasını geliştirmek için yaratılması teşvik edilen sistemlerdir. Özel teknoloji şirketleri tarafından oluşturulan bu kredi sistemleri, ÇHB tarafından oluşturulan ve geleneksel verilere dayalı olarak faaliyet gösteren kredi derecelendirme sistemine paralel olarak faaliyet göstermektedir. Bu sistemlerin temel amacı, bireysel kredi güvenilirlik derecelerini geleneksel olmayan online verilere dayalı olarak ölçmektir. Yani bu sistemleri, Çin'de finansal kredi derecelendirme piyasasının bileşenleri olarak değerlendirmek gerekmektedir.

Özel şirketler tarafından hayata geçirilen kredi sistemleri, ÇHB'nin 2015 yılında sekiz tane teknoloji şirketine kendi tüketici kredisi raporlama sistemlerini yaratmalarına yönelik deneme izni vermesiyle uygulamaya geçirilmiştir.⁶⁵⁵ Bu kredi sistemleri şunlardır: Tianxia Credit, Zhima Credit, Tencent Credit, Qianhai Credit, Wanxiang Credit, Kaola Credit, Sinoway Credit ve Intellicredit. Bu kredi sistemlerinin en bilineni ve yaygınlaşanı ise Alibaba Şirketler Grubu'nun finansal kolu olan Ant Grup tarafından oluşturulan Zhima Credit oluşturmaktadır.

Zhima Credit veya Türkçe ifadesiyle Susam Kredisi, Alibaba Şirketler Grubu'na bağlı hizmet servislerindeki bilgilerini dayanarak kişilerin ekonomik bağlamda ne derece güvenilir olduğunu tespit etmeye çalışır. Devlet kurumları tarafından uygulanan sosyal kredi uygulamalarının aksine, Susam Kredisi yapay zekâyâ dayalıdır ve belirli algoritmaları kullanarak kişilere 350 ile 950 arasında puan atar. Bu puanlar beş bilgi

⁶⁵⁵ Çin Halk Cumhuriyeti Merkezi Halk Hükümeti, “Rénmíng yínháng yìnfā “guānyú zuò hǎo gèrén zhēng xìn yèwù zhǔnbèi gōngzuò de tōngzhī” (“Çin Halk Bankası, ‘Kişisel Kredi Soruşturma İşine Hazırlık Bildirisi’ yayınladı”), https://www.gov.cn/xinwen/2015-01/05/content_2800381.htm, Erişim Tarihi: 06.06.2020.; Huang, Zhuo, Lei, Yang ve Shen, Shihan, “China’s Personal Credit Reporting System in The Internet Finance Era: Challenges and Opportunities,” **China Economic Journal**, 9(3), 2016, 288-303, s.288.

kategorisi temelinde hesaplanmaktadır. 1) kredi geçmişi ve geçmişteki kredi geri ödemelerinin kayıtları 2) tutum örüntüleri; alışveriş yapma, ödeme yapma, mali durum idaresi 3) sözleşmelere uyma: istikrarlı bir ekonomik gelirin olması ve kişisel varlıklarının olması 4) kişisel bilgiler: kişisel bilgilerinin doğrulanabilir ve güvenilir olması ve bir üyenin buna şahitlik etmesi 5) sosyal ilişkiler: platformdaki kurduğu ilişkilerin sayısı/genişliği ve platformdaki tutumları.⁶⁵⁶ Puanların belirlenmesinde kullanılan algoritmalar şeffaf değildir ancak bu kriterlerin yüzdesi şu şekildedir: 35%, 25%, 20%, 15% ve 5%. Ancak hesaplama kriterleri şeffaf olmadığı için özel olarak hangi eylemlerin puan artırdığı veya düşürdüğü belli değildir. Örneğin, Susam Kredisi'nin Baş Veri Analisti Yu Wujie hayır bağışlarının puanı artırdığını söylemiştir.⁶⁵⁷ Yine şirketin teknoloji yöneticisi Li Yingyun, çocuk bezi alan insanların daha güvenilir, günde on saatten fazla bilgisayar oyunu oynayanların güvenilirmez görüldüğünü söylemiştir.⁶⁵⁸ Yani SKS'ye ilişkin yaygın anlatılardaki yapay zekâ ve algoritma temelli anlatılar esas olarak Susam Kredisi ve benzeri tüketici kredisi derecelendirme sistemlerinden kaynaklanmaktadır. Ancak bu sistemlere katılmak hiçbir zaman zorunlu olmamıştır.

Gelgelim, gelişkin bir kredi skorlama endüstrisi oluşturmak isteyen ÇHB'ye göre, Susam Kredisi de dâhil bu sekiz şirketin geliştirdiği sistemler güvenilir tüketici kredisi raporlama sistemleri oluşturmada başarılı olmamıştır. Zira birincisi, bu şirketler finansal kredi değerlendirmelerini esas olarak bağlı oldukları şirketlerin kendi ticaret, finans ve sigorta işletmelerini desteklemek için oluşturmuşlardır ve bu durum bir çıkar çatışması

⁶⁵⁶ Li, Tianxia, "Hùliánwǎng jīnróng de dà shùjù fēng kòng zhī shù", (İnternet Finansmanına Yönelik Büyük Veri Risk Kontrol Teknikleri), **Zhihu**, <https://zhuanlan.zhihu.com/p/24712959>, Erişim Tarihi: 05.06.2019.

⁶⁵⁷ Ahmad, Shazeda, "Cashless Society, Cached Data: Security Considerations for a Chinese Social Credit System", <https://citizenlab.ca/2017/01/cashless-society-cached-data-security-considerations-chinese-social-credit-system/>, Erişim Tarihi: 27.07.2019.

⁶⁵⁸ Hatton, Celia, "China 'Social Credit': Beijing Sets Up Huge System", **BBC**, <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-34592186>, Erişim Tarihi: 27.07.2019.

yaratmıştır.⁶⁵⁹ Nitekim bu kredi sistemleri, ÇHB'nin beklentilerinin aksine tarafsızlıktan uzak olamamışlardır. İkinci olarak, kredi değerlendirmelerinin doğruluğu da kuşkuluydu zira sadece kendi müşteri veri tabanlarındaki bilgilere dayanıyorlardı. Bu durum ise bu kredi sistemleri tarafından hazırlanan raporların ve puanlamaların kapsayıcılığı ve yerindeliğiyle ilgili kuşkular uyandırıyordu. Bu durum karşısında ÇHB bu kredi sistemlerine verilen deneme lisanslarını uzatmamış ve bunun yerine 2018 yılında ÇHB idaresindeki Ulusal İnternet Finansı Birliği'nin %36'lık hisseyle katılımcı olduğu, geri kalan hisselerin söz konusu sekiz şirket arasında %8'erlik hisseyle paylaştığı Baihang Credit isimli ülkenin ilk lisanslı kişisel kredi derecelendirme kuruluşunu tesis etmiştir.

3.3. Ara Değerlendirme

Tezin bu bölümünde SKS'nin amaç, kapsam ve işleyişi ele alınmıştır. Bölümün ilk kısmında, SKS fikrinin gelişim seyri incelenmiş ve sistemin inşa planı çerçevesinin yayınladığı 2014 yılında çok daha önce, 1999 yılında ilk kez bir siyasa gündemi haline geldiği gösterilmiştir. SKS'nin, Çin iktidarının gündemine bu tarihte girmesi tesadüfi bir durum olmamış, sistem, ülkede piyasa ekonomisinin tesisiyle beliren yeni ekonomik ve sosyal ilişkilerin yönetilebilmesi için bir inovatif bir teknik olarak geliştirilmiştir. Piyasalardan menkul bir toplumsal düzenin ancak devletin müdahaleleriyle sağlanan bir “çerçeve” içinde gerçekleştirilebileceği varsayımına dayanan ordoliberal görüşe paralel bir şekilde SKS de, Çin'de piyasalara yönelik doğalcı naifliğe karşı geliştirilmiştir. Piyasaların kendi başına sorunsuz işleyebileceği şeklindeki bu doğalcı naifliğe karşın SKS, piyasa oyununa ve aktörlerine yönelik normları somutlaştıran bir düzenek olarak işlev göstermektedir. Bu bağlamda SKS, piyasaların onsuz olmaz bir normu olarak “güvenilirlik” etrafında şekillenmiş, bu norm ekseninde ekonomik ve hukuksal bir düzen

⁶⁵⁹ Reuters, “No More Loan Rangers? Beijing's Waning Support for Private Credit Scores”, <https://www.reuters.com/article/ant-financial-credit/no-more-loan-rangers-beijingswaning-support-for-private-redit-scores-idUSL3N1JO05W>, Erişim Tarihi: 27.07.2019.

oluşturma tekniği olarak belirmiştir. Bu doğrultuda, piyasalaşmayla birlikte toplumun farklı aktörlerinin tutumlarında görölen güvenilirlik eksikliğinin, ölkenin ekonomik gelişimine sekte vuracağı ve toplumsal istikrarı bozacağı endişesi, piyasa faaliyetlerindeki kuralların uygulanması ve piyasa kurallarına uygun özneler yaratılmasına yönelik SKS projesiyle sonuçlanmıştır. Bu şekilde, ordo/neoliberal bir akılsallıkla biçimlenen SKS, güçlü bir devletin öncölüğünde; bireyleri, ticari işletmeleri ve kamu kurumlarını, yani, devlet-toplum-piyasa arasındaki ilişkileri, piyasanın gereklerine uygun şekilde yeniden biçimlendiren bir yönetim rejimi olarak belirmiştir. Diğer bir deyişle, SKS; sosyalist piyasa ekonomisi olarak adlandırılan yeni politik düzlemde devlet-toplum-piyasa aktörlerinin yeni sorumluluklarını ordo/neoliberal bir tahayyölle tanımlayan bir anlayış ve ekonomik politik rasyonalite doğrultusunda tedavölle konmuştur. Toplumsal davranış kodları üzerinde bir kurumsallaşma olarak beliren SKS, neoliberal toplumun arzuladığı öznenin ve öznelliğin inşası ile bir yandan piyasa özgürlüğüne alan açarken, diğer yandan piyasa için denetimi sağlayan bir kurumsal etik, bir hukuki kodlar düzeni olarak somutlaşmıştır. Çinli siyasi otoritelere göre toplumun genelinde dürüstlük ve güvenilirlik ahlakına bağlı kalınarak finansal ve yasal bakımdan sorumlulukların yerine getirilmesinin sağlanması ölkede bir SKS tesisine giden temel düşönce olmuştur. Bu doğrultuda “kredi”; kişi, işletme ve kurumların ekonomik ve sosyal etkileşimlerindeki güvenilirlikleri şeklinde kavramsallaştırılırken SKS de söz konusu bağlamlarda kişilerin, ticari işletmelerin ve devlet kurumlarının güvenilirliklerini tespit ve teşvik etmeye yönelik bir siyasa girişimi olarak belirmiştir. Sistem; devlet işlerinde, sosyal işlerde, ticari işlerde ve yargı faaliyetlerinde gerçek ve tüzel kişilerin güvenilirliklerini, yani yasa, düzenleme ve sözleşmelerden doğan yükümlölüklerini yerine getirip getirmediğini tespit etmek ve onları bu yönde teşvik etmek üzere; kredi bilgilerinin bir araya getirildiği veri tabanları, veri tabanlarında toplanan bilgilerin kara ve kızıl liste mekanizmaları ile kategorilendirilmesi ve bu kategorilendirmeye karşılık

gelen ödüllendirme ve cezalandırmaların toplamından oluşmaktadır. Bu şekilde, başta ticari işletmeler olmak üzere tüm toplumsal aktörlerin tutumlarını piyasalar bağlamından güvenilirleştirmeyi hedefleyen SKS'nin, devlet eliyle piyasalardan menkul sosyo-ekonomik düzenin tesis edilmesi ve korunmasına yönelik müdahaleler toplamı olduğu gösterilmiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Almanya Başbakanı Olaf Scholz, 4 Kasım 2022 tarihinde Çin'e yaptığı resmi ziyaretin öncesinde ve sonrasında Politico ve Foreign Affairs için kaleme aldığı görüş yazılarında, Çin'in dünya politikasındaki konumu üzerinde özel olarak durmuştur. Günümüz dünyasının Soğuk Savaş sonrası düzenden farklı bir düzene evrildiğini ve Çin'in bu yeni küresel düzenin en önemli aktörlerden biri olduğuna işaret eden Scholz, siyasi ve kültürel tüm farklılıklarına rağmen, Çin'in, yalnızca Almanya için değil, tüm Avrupa için bir ortaklık ülkesi olduğunu vurgulamıştır. Scholz'un Çin ile ortaklık konusundaki bu vurgusu, hiç kuşkusuz, Çin'in eleştirilen tüm yönlerine rağmen modern piyasa ekonomisinin rasyonel bir oyuncusu olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim Çin, küresel kapitalist piyasa ekonomisinin en rasyonel ve kontrollü oyuncusu olarak, zenginliğin üretimi ve dağıtımında neoliberallerin en önemseddiği iki şeye sahip nadir ülkelerden bir tanesi olarak önümüzde durmaktadır. Çin'in sahip olduğu bu iki şey, ekonomik rekabeti korumak üzere her daim devrede olan düzenleyici güçlü bir devlet ve aktif olarak rekabet halinde olan milyonlarca aktörün varlığıdır. Bu çalışmada ele alınan SKS ise, bu iki unsuru kapsayan; bir yandan, piyasayı düzenleyen güçlü devletin varlığını yansıtan, bir yandan da piyasa aktörlerini şekillendiren bir yönetim tekniği olarak belirlemektedir. Bu haliyle SKS, neoliberalizmin Çin varyantının işleyişini gösteren eşsiz bir örnektir.

SKS, kimilerinin ileri sürdüğü gibi bir distopya aygıtı olarak insanları, ne yediklerinden ne içtiklerine kadar takip eden kesintisiz bir gözetime tabi tutarak onları cezalandırma hedefinde olan, ya da Foucault'nun terminolojisiyle ifade edecek olursak; hapisane, tımarhane ya da okul gibi iktidarın mikrofiziğinin yansıması olan bir aygıt olmanın ötesinde, nüfus düzleminde faaliyet gösteren bütünsel bir siyasadır. Kimileri ise SKS'nin; devletin idari ve hukuki yaptırım kapasitesini artırmaya yarayan ve insanları

kanunlara uygun olmaya teşvik eden bir düzenleme olduğunu iddia etmektedir ki, bu yaklaşım SKS'nin hayata geçirilmesindeki görünür nedenleri açıklamakla birlikte, SKS'nin inşasına kaynaklık eden tarihsel koşulları ve politik rasyonaliteyi açıklamakta yetersiz kalmaktadır. İşte bu tez, Çin'deki siyasi iktidarın SKS yoluyla neyi sağlamaya çalıştığını anlama hedefiyle kaleme alınmıştır. Bu hedef doğrultusunda çalışmanın amacı, SKS'ye içkin siyasi akılsallığın ortaya çıkarılması ve SKS'nin ne tür bir işlevle donatıldığının tespit edilmesi olmuştur. Kuramsal ve kavramsal açıdan Michel Foucault'nun *Güvenlik, Toprak, Nüfus* ve *Biyopolitikanın Doğuşu* derslerindeki yönetimsellik tartışmasının takip edildiği tezde, SKS'ye içkin akılsallığın ordo/neoliberal yönetimsel akılla paralellik gösterdiği iddiasından hareket edilmiştir. Bu bağlamda SKS, rekabet ilkesiyle karakterize olan piyasaların işlerliği, verimliliği ve etkinliğinin sağlanması için güçlü bir devlet tarafından buna uygun bir çevrenin ve öznelere yaratılması işleviyle donatılmış ordo/neoliberal bir yönetim tekniği şeklinde kavramsallaştırılmıştır.

Bu çerçevede tezde, SKS'nin, ordo/neoliberal bir rasyonaliteye dayalı olarak piyasalardan menkul bir sosyo-ekonomik düzenin tesisine yönelik siyasi bir müdahale tekniği olarak belirdiği ortaya konmuştur. Söz konusu müdahalenin özünde, Foucault'nun neoliberal yönetimselliği incelediği derslerinde vurguladığı gibi piyasaların, toplumsal örgüsüne, dokusuna ve iskeletine işlemesi yönündeki girişimler olduğu gerçeği yer almaktadır. Bu bağlamda, bir yönetimsellik tekniği olarak SKS; üreticilerinden, tüketicilerden ve kural koyucular ile denetleyicilerden oluşan piyasa aktörlerine, piyasa faaliyetlerine zarar verecek eylemlerden kaçınacak ve fayda getirecek eylemlere teşvik edecek biçimde müdahale eden politik-ekonomik akılsallığın bir ürünü olarak düşünülmelidir. Toplumun genelinde bir güvenilirlik ve dürüstlük ahlakının tesis edilmesiyle, başta ticari aktörler olmak üzere bireylerin ve devlet görevlilerinin piyasaya yönelik idari ve yasal düzenlemelere uymasını sağlamayı hedefleyen SKS, bu şekilde

Çin’de piyasa toplumunun yönetilebilir hale gelmesini sağlamaktadır. Bu doğrultuda tezde SKS, ordo/neoliberal düşünürler tarafından formüle edildiği şekliyle, piyasalara dayalı bir yönetimselliğin tesisi için, piyasa çevresinin ve aktörlerinin buna göre şekillendirildiği; bu doğrultuda piyasada yer alan hem üreticilerin, hem tüketicilerin hem de piyasanın kural koyucularının ve denetleyicilerinin –diğer bir deyişle, toplum-piyasa-devlet üçgenindeki aktörlerin- piyasaya uygun öznel olarak inşa edilmesi için adeta bir ekonomi anayasası işlevi gören yönetimsel bir teknik olarak formüle edilmiştir. Bu teknik, ordoliberallerin gösterdiği gibi doğrudan piyasalara müdahale etmek yerine, piyasaya yönelik daha temel, yapısal ve genel müdahalelerden, yani bir nevi buyurucu eylemlerden oluşmakta ve piyasaların çerçeve koşullarını sağlamaya yaramaktadır. Diğer bir deyişle, SKS hedefinde piyasa ve piyasa aktörleri olan, sağlıklı işleyen piyasalardan menkul bir çevrenin ve çerçevenin oluşturulması için geliştirilmiş bir yönetim tekniğidir. Bu teknik yoluyla 1978 yılında başlatılan reformlarla makro düzeyde hayata geçirilen piyasa temelli politikalar, mezo ve mikro düzeylere aktararak toplumun dokusuna enjekte edilmektedir.

Bu iddialar ve çıkarımlar üzerine şekil alan tez üç bölüme ayrılmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde, tezin kavramsal ve kuramsal çerçevesini oluşturan neoliberal yönetimsellik olgusunun açıklanması için öncelikle, neoliberalizme ilişkin farkı kavramsallaştırmalara ve düşünüş biçimlerine yer verilmiş, kavramın tanımlanması üzerine bir uzlaşma olmadığının vurgusu yapılmıştır. Bu kısımda, neoliberalizm olgusunun kavranabilmesi için özelleştirme, serbestleştirme ve deregülasyon politikalarının hâkimiyet kazandığı 1970’li yılların sonunun bir başlangıç eşiği olarak alınmaması gerektiği, olgunun kökenlerinin Foucault’nun işaret ettiği üzere çok daha öncelerde, 1930’lı yıllarda aranması gerektiği vurgusu yapılmıştır. Olgunun kökensel tartışmalarına değinmeden ve ordo/neoliberalizmin neye karşı bir müdahale olduğunu aktarmadan doğrudan 1970 sonrası siyasi uygulamalara bakmak ve bunları başlangıç noktası almak

bizleri bu siyasal uygulamaların kendiliğinden ve aniden ortaya çıktığı noktasına getirebilir. Dolayısıyla ordo/neoliberal yönetimselliğin düşünsel kökenlerine bakarak klasik liberalizmden ve Keynesçi sosyal müdahalecilikten ayrıldığı noktaları aktarmak 1970 sonrası özelleştirme, serbestleştirme ve deregülasyon gibi politika uygulamalarının aslında apansız bir seçim olmadığını göstermeye yaramaktadır. Bu bağlamda, 1920’li yılların sonu ve 1930 yıllarda ortaya çıkan liberalizm tartışmaları ile Michel Foucault’nun 1977 ve 1979 yılları arasında College de France’ta verdiği derslerin yanı sıra özellikle AB’nin Eurozone kriziyle birlikte tekrar canlanan ordoliberalizm çalışmaları temelinde neoliberalizme ilişkin tutarlı ve bütüncül bir tablo ortaya konulabileceğini söylemek mümkündür. Bu tablonun bize sunduğu ordo/neoliberal yönetimsellik çözümlemesi, neoliberalizmin yalnızca ekonomik bir fenomen olmakla sınırlı kalmadığını; özünde, toplumun farklı alanlarını piyasa mantığı çerçevesinde ve piyasanın ihtiyaçları doğrultusunda yeniden örgütlemeyi esas alan bir yönetim rasyonalitesine dayanan bir yönetimsellik biçimi olduğunu göstermektedir.

Neoliberalizmin, toplumu piyasa ekseninde örgütlemeyi esas alan yeni bir yönetimsellik biçimi olduğunu göstermek için olgunun kökenlerine dair tartışmalara gidilmiştir. Bu doğrultuda Keynesçi müdahaleciliğe, sosyalist planlı ekonomiye ve Nazi deneyimine karşı ortaya çıkan ve liberal yönetimselliği yeniden yorumlayan tartışmalara gidilmiş, ordoliberal ve neoliberal fikirler detaylandırılmıştır. Alman ordoliberallerinin fikirsel temellerini atmış olduğu neoliberalizmin temel vurgusu ilk etapta, belli grupların çıkarlarının güdümünde hareket eden zayıf devletin güçlü hale getirilmesi ve böylece piyasa için merkezi olan rekabet özgürlüğünün sağlanabilmesi olmuştur. Foucault’ya göre ordoliberalizmin, klasik liberalizmin önerdiği yönetme sanatından ayrıldığı nokta, ekonomi ve devletin birbirlerine indirgenme biçimiyle ilgilidir. On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyılların liberal yönetim anlayışının aksine, devlet sadece ekonomi tarafından sınırlandırılmaz; tamamen liberal bir piyasa kavramından türetilir. Foucault

için burada önemli olan, günümüzde yaygın bir akılsallık olarak kendini gösterdiği şekliyle, ekonomik açıdan piyasaların politik bir birleştirici unsur ve devlete meşruiyetini veren yeni bir yönetsel akıl haline gelmesidir. Bu yönetsel akıl; liberallerin, devleti piyasa lehine küçültme tasavvurundan farklı olarak devleti piyasa ekseninde yeniden örgütleyen bir akıldır. Yani Almanya örneğinde gördüğümüz, devletin, devlet dışı bir alan olarak ekonomiye dayalı olarak var edilmesi idi. İşte Foucault'ya göre bu sorun, neoliberalizmin hem tarihsel hem de politik olarak ilk ve en önemli hedefini oluşturuyordu: Ekonomik özgürlük nasıl aynı zamanda devletin hem kurucusu, hem de kısıtlayıcısı, hem teminatı, hem de güvencesi olabilir? Bu soruya verilen yanıt bir yönetsellik biçimi olarak liberalizmin temel unsurlarının yeniden formüle edilmesini gerektiriyordu. On sekizinci yüzyıl liberalizminde piyasa, mübadele üzerinden, denk görülen iki tarafın yaptıkları takas üzerinden tanımlanıyordu ve mübadeleye üçüncü bir tarafın, bilhassa da devletin müdahale etmemesi amacı taşınıyordu. Klasik liberalizmin devletten beklediği bu mübadeleye saygı göstermesi ve dokunmamasıydı. Oysaki Foucault'ya göre, ordoliberaller, formülü tamamen tersine çevirmemiz ve serbest piyasayı, varlığının başlangıcından müdahalelerinin son şekline kadar devletin örgütleyici ve düzenleyici ilkesi olarak benimsememiz gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu bakış açısıyla ordoliberaller, geleneksel liberalizmle açık bir kopuş sergiliyor ve rekabet üzerine kurulu bir piyasadan “bırakınız yapsınlar” sonucunun çıkarılamayacağını savunuyorlardı. Nitekim onlara göre bırakınız yapsınlar ilkesindeki ısrarcılık bir “doğalcı naifliktir”. Ordoliberalere göre bu doğalcı naiflik bir yandan kapitalizmin toplumsal sonuçlarına karşı körlük yaratırken diğer yandan da rekabetin doğal bir veri olmadığını ve üretilmesi gerektiğini gözden kaçırmaktaydı. Bu bağlamda, piyasaya dayalı rekabet ilkesini toplumu örgütleyici ve düzenleyici ilkesi olarak kabul eden ordoliberal yaklaşım, klasik liberal anlayışa içkin bırakınız yapsınlar şeklindeki doğallığı kabul etmemektedir. Artık söz konusu olan bir yanda devlet ve bir yanda piyasanın varlığı ve bu ikisi

arasındaki temassızlık ve karşılıklı olarak birbirlerinin alanlarını kısıtlama değil, rekabete dayalı piyasa ve yönetsel politika mekanizmalarının birbirlerini tamamlamasıdır. Yani neoliberalizmin esas meselesi, ekonomi için *laissez-faire* ilkesine göre serbest bir alan yaratmak değil, piyasa ekonomisinin kurallarını politik yönetimin kuralları haline getirmek ve buna uygun bir yönetim sanatı geliştirmektir. Böylece liberalizmin yeni yorumuyla birlikte artık söz konusu olan “piyasa yüzünden yönetmek yerine, piyasa için yönetmek” haline gelmekte ve on sekizinci yüzyıl liberalizminin piyasa ve devlet arasında kurduğu ilişki tersine çevrilmektedir.

Neoliberal fikirlerin gelişim sürecinde, 1938 Walter Lippmann Kolokiyumu, ordoliberal okula mensup düşünürlerin ve sonrasında Chicago Okulu ile onunla paralel gelişen Mont Pelerin Topluluğu’nun önemli isimlerinin buluştuğu ilk fikrîsel etkinlik olmuştur. Neoliberalizmin, Walter Lippmann Kolokiyumu ve Mont Pelerin Topluluğu gibi fikrîsel ve entelektüel girişimlere referanslarla açıklanması, sıklıkla bağdaştırıldığı monetarizm, arz-yanlı ekonomi ve daha az devlet/yönetim olmak üzere üç doktrine indirgenemeyeceğini göstermek açısından önemlidir. 1938 yılında toplanan Walter Lippman Kolokiyumu’nda ifade edilen görüşlerin ortak özelliği Keynesçilik karşıtlığı üzerinden piyasanın ve dolayısıyla toplumun özgürlüğünün ve liberalizmin güçlü bir devletin piyasa normlarını oluşturmalarının gerekliliği olmuştur. Diğer bir deyişle, yeni liberalizme ya da yeni adıyla neoliberalizme dair bu erken dönemdeki tanımlama girişiminde önemle vurgu yapılması gereken nokta, neoliberalizmin Alman varyantının içeriğiyle paralel olarak, güçlü devletin tarafsız bir biçimde piyasa oyununu belirleyecek olmasıdır. İkinci Dünya Savaşı’nın başlaması, neoliberalizmi formüle etme yönündeki entelektüel çabaların 1947 Mont Pelerin Topluluğu’nun buluşmasına kadar sekteye uğramasına yol açmıştır. Bu süreçte Hayek’in önemine vurgu yapmış ve onun yazmış olduğu *Kölelik Yolu*’nun Amerika’da yarattığı etki ve Chicago Okulu’nun oluşumuyla Amerikan varyantı neoliberalizmin yükselişini göstermiştir. Özellikle dönemin

muhafazakâr iş çevresi ve New Deal karşıtı entelektüeller için de önemli bir küme haline gelmeye başlayan Chicago Okulu ve onun ekonomi modellemeleri sonraki aşamalarda anti-sosyalist ajanda için bir fikirsel cephane haline gelmiştir. Foucault, Amerikan neoliberallerinin genel olarak Keynesçi politikalara yönelik eleştirilerini sunduktan sonra Amerika’da beliren neoliberalizmin genel özelliklerini anlamak için buradaki analizini beşeri sermaye ile suç ve suçluluk kavramları üzerinden yürütür. Foucault’ya göre beşeri sermaye kuramının önemi iki temel olguyu kapmasında yatmaktadır. Bunlardan birincisi, ekonomik analizin o ana kadar girilmemiş bir alana açılması ikincisi ise o zamana kadar ekonomik alanın dışında kalan ya da yukarıda da kısaca ifade edildiği üzere, daha önce ekonomik olmadığı düşünülen alanların salt ekonomik kavramlarla yorumlanabilmesi ve ekonomik kavramlarla yorumlanabilme olasılığının ortaya çıkması durumudur.⁶⁶⁰ Foucault’ya göre Alman ordoliberalizminin muğlaklığına karşılık Amerikan neoliberalizmi, “piyasanın ekonomik biçimini yaygınlaştırmak” temelinde daha “radikal, bütünlüklü ve kapsamlı” bir yönetim programı içermektedir.⁶⁶¹ Kapsamlı ve bütünlüklü programla kastedilen ise, neoliberalizmin sadece “devletleri ya da onların ekonomilerini yönetme biçimi değil, aynı zamanda bireyin yönetimiyle, belirli bir yaşam biçimiyle yakından bağlantılı” bir akılsallık olduğudur.⁶⁶² Yani Amerikan neoliberalizmde esas olan, piyasaya uygun bir toplum yaratmak değil; piyasanın, sosyal alanı kapsayacak şekilde mübadele dışında kalan eylemleri de içine alarak ekonomik biçimi topluma yaygınlaştırmaktır. Bu çerçevede, Becker’ın ekonomi dışındaki olguları ekonomik çerçevede ele alan değerlendirmeleri ile insan sermayesi yaklaşımı, bireyin, klasik *homo economicus* kişiden neoliberal *homo economicus* kişiye dönüşümüne işaret ederken, bu yeni öznenin her tutumu piyasa için ve piyasa içinde değerlendirilebilir hale gelmiştir. Bu bağlamda, hedefinde piyasa aktörlerinin tutum ve davranışlarını dönüştürmek olan SKS,

⁶⁶⁰ A.g.e., s. 219.

⁶⁶¹ A.g.e., s. 243.

⁶⁶² Read, Jason, “A Genealogy of Homo-Economicus: Neoliberalism and the Production of Subjectivity,” **Foucault Studies**, 6, 2009, 25-36. (sayfa 27)

piyasa aktörlerinin, piyasanın onayladığı tutum ve davranışları içselleştirmesi namına yönetimsellik tekniği işlevi üstlenmiştir. Yani piyasa kural çerçevesini oluşturan güçlü devlet, ekonomik üretkenlik ve büyüme bakımından, piyasa aktörlerinin ilk olarak piyasa etiğine uygun davranmalarını arzu etmekte ve ikinci olarak ise bu etiğin piyasa aktörleri tarafından benimsenmesi sonucunu beklemektedir. Dolayısıyla bu çalışma SKS'nin sadece piyasa aktörlerinin tutumlarını düzenlemeyi hedeflemediğini, daha da önemlisi, bu tutumların içselleştirilmesi ile piyasaya uygun tutumlarla kendi kendilerini yönetmesinin tekniği olduğunu göstermiştir.

Tezin ikinci bölümünde, yalnızca bir ekonomi politikası olmayıp, siyasi iktidarın ve dolayısıyla toplumun bütünün piyasa doğrultusunda yeniden şekillendirilmesi olarak neoliberal yönetimselliğin Çin'deki gelişim süreci incelenmiştir. Bölümde, Çin'in 1978 yılında başlatılan reform ve dışa açılma politikalarıyla içinde girdiği neoliberal yeniden yapılanma sürecini anlatmadan önce, bu sürece gelinceye değin ülkede izlenen siyasi yönetimin temel rasyonalitesi ve izlenen temel politikalar ele alınmıştır. Burada, reform öncesi Mao döneminde Çin'deki siyasi iktidarın faaliyetlerinin sosyalist bir rasyonaliteyle şekillendiği ve sürekli devrim ilkesi ekseninde devindiği gösterilmiştir. Mao'nun mutlak iktidarı ve kararlarına dayalı bu süreç, siyasi yoğunlaşma ile karakterize olmuş ve yönetime yön veren temel düşünce, devletin ve partinin ekonomi de dâhil olmak üzere tüm toplumsal süreçlerdeki belirleyiciliği üzerine şekillenmiştir. Bu bağlamda, Marksist-Leninist bir parti olarak kendisine model olarak SSCB'yi alan ÇKP iktidarı, hem toprağın hem üretim araçlarının sahipliğinin kamuda olduğu ve kamu namına parti tarafından yönetildiği, ekonomik kararların tekil bireyler tarafından değil bir planlama sistemi temelinde verildiği bir sosyalist bir ekonomik ve toplumsal örgütlenme modeli inşa etmeyi hedeflemiş ve bu yönde politikalar izlemiştir. Gelgelim, başta BİA ve Kültür Devrimi dönemleri olmak üzere, Mao Dönemi boyunca izlenen politikalar genel eşitlik hedefine ulaşmakla beraber büyüme ve refah gelişimi açısından beklenen sonuçlara

ulaşmakta yetersiz kalmıştır. İşte Mao Dönemi'nde yaşanan bu hayal kırıklıklarıdır ki, Çin'deki siyasi iktidarın, 1978'den itibaren, ekonomik büyümenin öncelikli olduğu, piyasa merkezli yeni bir rasyonalite ekseninde yeniden şekillenmesine yol açmıştır. Bu rasyonalite ordoliberal düşünürlerin sundukları gibi, güçlü bir devletin varlığı temelinde piyasalardan menkul yeni bir ekonomik sosyal düzenin tesis edilmesiyle sonuçlanmıştır.

Bu doğrultuda, neoliberal piyasa reformlarının Çin'e özgü koşullarda gerçekleşmesinin başlangıcını, Mao'nun 1976 yılındaki ölümünden sonra parti için hiziplerin iktidar savaşlarından, 1978 yılında gerçekleşen Parti'nin 11. Merkez Komitesi'nin Üçüncü Oturumu'nda Deng Xiaoping'in öncülüğündeki reformcu kanadın galip çıkması oluşturmuştur. Deng Xiaoping'in başını çektiği yenilikçi fraksiyon, Mao'nun yolundan gitmenin ve siyasi yoğunlaşmayla karakterize olan ekonomik ve sosyal politikalara bağlı kalmanın ülkenin kalkınması bakımından sürdürülemez olduğunu ve terkedilmesi gerektiğini savunarak ekonomik gelişmenin siyasi yönetimin temel odağı olduğu bir politika benimsemiş ve Çin'i reform ve dışa açılma rotasına sokmuştur. Bu rotanın Çin'i bugün getirdiği nokta ise siyasi yönetimin piyasa eksenli bir rasyonalite etrafında şekillendiği bir sosyal ve ekonomik düzen olmuştur. Nitekim 1978 yılında gerçekleşen Oturum'la beraber, siyasi yönetime veren ilke sosyalist ideoloji olmaktan çıkmış, bunun yerine ekonomik büyüme ilkesi geçmiştir. Bu çerçevede, 1970'li yılların sonuna değin hem ekonomik hem de siyasal rejim bakımından sosyalist yolu izleyen Çin, bu tarihten itibaren üretim araçlarının devlet mülkiyetinde ve üretim güçlerinin devlete bağımlı olduğu emredici merkezi planlamaya dayalı ekonomik modeli aşama aşama terk ederek kapitalist rejimin ekonomik araçlarını kullanmaya başlamıştır.⁶⁶³ Söz konusu terk ediş ve dönüşüm üç aşamada gerçekleşmiştir: Merkezi planlamaya dayalı ekonominin asıl, piyasa ekonomisinin ikincil olduğu ilk aşama, piyasa

⁶⁶³ Sezen, Seriyeye, Çin'in İkinci Uzun Yürüyüşü, s. 202.

ekonomisinin merkezi konuma geldiği ikinci evre ve piyasa ekonomisinin birincil hale geldiği üçüncü ve son aşama.⁶⁶⁴ İkinci bölümde detaylı olarak anlatıldığı üzere, bu üç aşama boyunca izlenen politikalar, ordo/neoliberal siyasi yönetim tasavvurunda olduğu şekliyle, güçlü bir devletin varlığı ekseninde piyasalardan menkul bir sosyo-ekonomik sistemin tesisiyle sonuçlanmıştır. Diğer bir deyişle, ülkede, bir yandan planlı ekonomiye karşı gelen reddiye, diğer yandan bırakınız yapsınlar ve piyasanın doğallığına naifliğine düşülmeyen yeni bir siyasi yönetim belirlemiştir. İkinci Bölüm’de, Çin’in Mao’nun sosyalist planlı ekonomisinden dönüşümü, 1978’de Deng’in gelişiyile başlayan piyasa reformlarından Çin’in 2001’de DTÖ’nün üyesi olduğu döneme kadar incelemiştir. Bu iki eşik yani başlangıç ve son sembolik olarak önemlidir: Başlangıç farklı coğrafyalara yayılan kamudan özele doğru ilerleyen ekonomi politikalarıyla hızla ilerleyen furya ile neoliberal politikaların hegemonyasını oluştururken, son ise Çin’in küresel kapitalizm için sembolik değere sahip ve bu sistemin temsilcisi diyebileceğimiz DTÖ’ye üyeliği oluşturmaktadır. Sonuç olarak, bu iki eşik arasındaki dönem boyunca uygulamaya koyulan reform ve dışa açılma politikaları ile Çin bir yandan içeride izlenen reform politikalarıyla toplumsal ve ekonomik süreçleri piyasalar ekseninde yeniden biçimlendirirken diğer yandan dışarıda izlenen dışa açılma politikalarıyla neoliberal bir tiple biçimlenen küresel kapitalist sistemin aktif bir üyesi haline gelmiştir. Gelgelim, ülkedeki uygulamaya koyulan bu makro düzeydeki bu reform ve dışa açılma politikalarının, mezo ve mikro düzeylerde toplumun dokusuna enjekte edilmesi için yeni yönetim tekniklerine ihtiyaç belirlemiştir ki, SKS tam da bu ihtiyaca binaen geliştirilmiştir.

Tezin üçüncü bölümünde, Çin’in bu içsel dinamiklerinde yaşanan dönüşümlere bağlı olarak yeni bir yönetim tekniği olarak beliren SKS’nin amaç, kapsam ve işleyişi ele alınmıştır. Çinli siyasi otoritelere göre toplumun genelinde dürüstlük ve güvenilirlik

⁶⁶⁴ A.g.e., s. 202.

ahlakına bağılı kalınarak finansal ve yasal bakımdan sorumlulukların yerine getirilmesinin sağlanması ülkede bir SKS tesisine giden temel düşünce olmuştur. Bu doğrultuda “kredi”; kişi, işletme ve kurumların ekonomik ve sosyal etkileşimlerindeki güvenilirlikleri şeklinde kavramsallaştırılırken SKS de söz konusu bağlamlarda kişilerin, ticari işletmelerin ve devlet kurumlarının güvenilirliklerini tespit ve teşvik etmeye yönelik bir siyasa girişimi olarak belirmiştir. Bu girişim, 2014 yılında İnşa Planı Çerçevesi’nin yayınlanmasıyla sistematik olarak hayata geçirilmeye başlanmış ve uygulanmasına yönelik yapı ve mekanizmaların tesis edilmesi için harekete geçilmiştir. Bölümde, SKS’nin Çin hükümetinin siyasa gündemine, tam da ikinci bölümünde ele alınan dönemin sonlarına gelindiğinde, devlet-toplum-piyasa üçgenindeki aktörlerin piyasa ekonomisinin gereklerine aykırı tutumlarının düzeltilmesi gereğinden hareketle girdiği ortaya konmuştur. Nitekim toplumun farklı kesimlerinde piyasa oyununa dâhil olan oyuncuların –üreticiler, tüketiciler ve kural koyucular ve denetleyenler– yasa, düzenleme ve sözleşmelerden doğan sorumluluklarına aykırı tutum ve eylemleri bu piyasa oyununun verimli ve etkin bir şekilde oynanmasına engel teşkil etmiştir. Bu bağlamda Çin hükümeti, ülkedeki toplumsal ve ekonomik neoliberal yeniden biçimlenmeyi düzelterek ve koruyacak yeni yöntemlere ihtiyaç duymuştur ki SKS gibi bir yönetim tekniği geliştirmiştir. Ülkenin içerideki ekonomik yeniden yapılanmasının yanı sıra dışarıda dünya piyasasının önemli aktörlerinden biri haline gelmesi, toplumsal çevrenin devlet tarafından atomik birimlerine kadar verimli ve etkin işleyen piyasalar yönünde şekillendirilmesini ve toplumsal aktörlerin bu yönde özneleştirilmesini gerektirmiştir. Bu bağlamda SKS, Çin’in sosyalist piyasa ekonomisinde ordoliberallerin sunduğu şekliyle ekonomik anayasa vari bir işlev görmekte ve piyasa oyunun kurallarını ve öznelerini belirleyen bir müdahale ve yönetim tekniği olarak vuku bulmaktadır. SKS bu yönetsel müdahalelerini; toplumsal öznelerin kredi bilgilerinin bir araya getirildiği veri tabanları, veri tabanlarındaki bilgilerin kategorilendirildiği kara ve kırmızı liste sistemi ile listeler

esasinda gerçekleştirilen cezalandırma ve ödüllendirmelere dayanan uygulamalar ile hayata geçirmektir. Bölümde açıkladığı üzere, bu uygulamalar henüz nihai şeklini almamıştır ve parçalı bir görünüm arz etmektedir. Bu bağlamda; ulusal düzeyde kamu kurum ve kuruluşları tarafından hayata geçirilen uygulamalar, kent düzeyinde uygulanan sistemler ile HB tarafından hayata geçirilen uygulamalar ile özel ticari aktörler tarafından SKS kapsamında denemeleri yapılan uygulamalar aktarılmıştır. SKS kapsamında hayata geçirilen uygulamalar bu şekilde çeşitli olmakla beraber hepsi ortak bir amaç ve yöntemde birleşmiştir. Ortak amaç, farklı toplumsal aktörlerin piyasa bağlamında ekonomik ve sosyal eylemlerinde güvenilir tutumlar benimsemesini tespit ve teşvik etmek olmuşken ortak yöntem de aktörlerin kredi bilgilerinin bir araya getirilmesi, bu bilgilerin güvenilir ya da güvenilemez şeklinde kategorilendirilmesi ve bu kategorilendirmeye müteakip gerçekleştirilen ödüllendirme ve cezalandırmalar olmuştur. Bu şekilde, başta ticari işletmeler olmak üzere tüm toplumsal aktörlerin tutumlarını piyasalar bağlamında gvenilirleştirmeyi hedefleyen SKS'nin, devlet eliyle piyasalardan menkul sosyo-ekonomik düzenin tesis edilmesi ve korunmasına yönelik müdahaleler toplamı olduğu gösterilmiştir.

Bu tezin akademik yazına ilk katkısı, SKS'nin popüler anlatıda bir baskı ve fışleme aygıtı olarak resmedilişinin ötesine geçmesidir. Yazındaki popüler anlatının ötesine geçmek için çalışmada Michel Foucault'nun yönetimsellik kavramsallaştırması takip edilmiştir ve özellikle son on yılda akademik yazında AB'deki Eurozone ve Yunanistan krizleri sonrası yeniden canlanan neoliberalizmin ordoliberal kökenleri üzerinden gelişen tartışmalara paralel olarak, ordoliberal yönetimselliği farklı bir coğrafya ve bağlamda yani Çin koşullarında sunarak, bu literatürdeki tartışmayı genişletmiştir. Bu, çalışmanın kuramsal ve yöntemsel katkısını oluşturması bakımından önemlidir. Kuramsal açıdan çalışma, neoliberalizmi Chicago Okulu'nun ekonomi doktrinine dayanan ve Adam Smith'in görünmez el inancına indirgenen bir ideoloji

olduğunu kabul eden anlayışı yetersiz bir okuma görmektedir. Bunun ötesine geçmek için kuramsal açıdan Michel Foucault'nun yönetimsellik nosyonundan yararlanılmış ve ordo/neoliberalizm, “sadece siyasal alana, bir devlet idealine değil, insan varoluşunun tamamına gönderme yapan” bir akılsallık olarak ele alınmıştır. Kısacası Laval ve Dardot'un ifade ettiği gibi neoliberalizmin ideolojik ya da iktisadi bir kuram olmadan önce klasik liberalizmden ayrılan ve temel olarak bir akılsallık olduğu vurgusu yapılmıştır. Ordo/neoliberal akılsallık bu ele alış çerçevesinde sadece yönetenlerin eylemlerini yapılandıran ya da örgütleyen bir rasyonalite olarak değil, daha önemlisi yönetilenlerin de tutumlarını da, yönetmeden yapılandıran ve yönlendiren bir rasyonalite olarak kavranmıştır. Bu bağlamda çalışmada neoliberal akılsallık, bir yönetme sanatı, yönetsel bir rasyonalite olarak tasavvur edilmiştir. Bu analitik örgüden yararlanarak çalışma SKS'yi neoliberal yönetselliğin bir tekniği olarak kavramsallaştırmıştır.

Bu kavramsallaştırma ve kuramsal yaklaşım çalışmanın metodolojik katkısını da beraberinde getirmiştir. Çalışmada, metodolojik olarak, Michel Foucault'nun yönetselliğin tarihselliği takip edilmiştir ve soykütüksel bir yöntemle neoliberalizmin tarihselliği ve fikirsel kökleri, orijini ortaya koyulmuştur. Fikirlerin ifade edildiği ana metinler ve oluşumlar incelenmiş, onların orijininde yer alan temel argümanları ile yönetsel teknik olarak SKS'nin yakınsamaları açığa çıkarılmıştır. Bu serimleme bağlamında vurgulanması gereken husus, soykütüksel yaklaşımın bizlere liberal yönetselliğin, neoliberal yönetselliğin ya da ordoliberal yönetselliğin tarihsel dönüşümünü sunmakta ve dönemin koşullarının önemini ortaya koymakta olduğudur. Dolayısıyla, Çin Devleti'nin bir ordo/neoliberal yönetsellik tekniği olarak SKS'yi tedavüle sokması da yine dönem ve koşullar bağlamında göz önünde bulundurulmalıdır. Yani neoliberal yönetsellik tekniği olarak SKS'den 1950'li yılların Chicago Okulu inançlarını yerine getirmesini beklemek ya da onu aramak anlamsız bir girişimdir ki bu beklentiye bugününün ABD'de de karşılayacak durumda değiliz. Dolayısıyla Çin'in

1978’den itibaren neoliberal piyasa reformları serüveni kendi dinamikleri bağlamında düşünülmelidir. Çalışmanın özgün tarafı SKS’nin inşası ve uygulamaya konulmasının, ÇKP’nin politik-ekonomik rasyonalitesinin dönüşümün bir göstergesi olduğu sorunsalından yola çıkarak, bu yeni rasyonalitenin tekniği olarak SKS’nin Çin’in iç dinamikleri bağlamında derinlemesine incelenmesidir. Böylece çalışmada, ordo/neoliberal yönetimsellik tekniği olarak SKS’nin, hedefinde piyasa kurallarının çerçeveselendirmesinin olduğu ve dolayısıyla piyasa aktörlerinin tutumlarının yönetilmesi ve yönlendirilmesi amacıyla olduğu ortaya koyulmuştur.

Sonuç olarak; süregitmekte, heterojen ve deneysel bir doğası olan SKS’nin gelecekte ne yönde evrileceğini, nasıl bir nihai biçimle şekilleneceğini takip etmek birkaç açıdan önem arz etmektedir. Birincisi, kuramsal açıdan, neoliberal yönetimselliğin farklı coğrafyalarda ne şekilde vuku bulduğu ve bu yönetimsellik dâhilinde ne tür yönetim teknikleri geliştirilebildiğini anlamak açısından SKS dikkat çekici bir uygulamadır. Bu açıdan toplumun piyasa eksenli yönetimi ve düzenlenmesi bağlamında SKS’nin sınırlarını ne şekilde genişleteceği veya daraltacağını takibi önemlidir. Hâlihazırda nihai şeklini almamış ve denemeler üzerinden ilerleyen sistemin ülke genelinde standart bir biçimde uygulamaya geçmesi kuşkusuz uzun bir süreç alacaktır. İşte bu sürecin takibi, bu tezden yola çıkarak sürdürülecek çalışmalar için birinci önemli hattı oluşturmaktadır. İkinci olarak, SKS, siyasi iktidarın icrasındaki rasyonaliteyi olduğu kadar tekniklerdeki değişimi de göstermektedir. Bu açıdan, Çin’de devletin doğrudan müdahalelerinin yerini alan SKS gibi yönetim tekniklerinin varlığı ülkedeki siyasi yönetim pratiklerinin çeşitlenmesini göstermesi bakımından önemlidir. Bu önem, Çin devletini otoriter ve baskıcı yönetim tekniklerinin ve teknolojilerinin ötesinde düşünebilmeye ve çerçeveselendirebilmeye olanak sağlamaktadır. Üçüncüsü, piyasaya yönelik bir çerçeve politika olduğu kadar kişileri piyasaya uygun öznel haline getirmeye yönelik bir teknik olarak SKS, Çin’deki yurttaşlığın dönüşümü bağlamında düşünülmesi gereken bir konu

haline gelmektedir. Eğer Çin devleti, SKS tekniği ile piyasa merkezli değerlerin içselleştirilmesi hedefine sahipse, son raddede bu içselleştirme insanların tüm eylemlerini piyasa ekseninde hesaplamalarına ve şekillendirmelerine yol açacaktır. Bu bağlamda, SKS'nin bireysel olarak yurttaşların tutumları üzerindeki uzun erimli etkilerinin neler olacağı takip edilmesi gereken hususlardır. Dördüncüsü, farklı devletlerin Çin'in bu ordo/neoliberal yönetimsellik aygıtını kendi bünyelerine uyarlayıp uyarlamayacağı, eğer uyarlıyorsa bunun yansımalarının ne olacağının açığa çıkarılması SKS'nin takip edilmesi gereken yönlerinden birini oluşturmaktadır. Bu aynı zamanda küresel politika ve ekonomide önemli güç olmayı başaran Çin'in, artık dünyaya bir sistem ihraç edebilme kapasitesine erişmiş olup olmadığı sorunsalının da yanıtlanması anlamına gelmektedir. Son olarak vurgulanmalıdır ki, güncel bir mesele olarak, Çin'in 2020 yılında tüm dünyayı etkisi altına Covid-19 pandemisi sonrasında içine girdiği ekonomik durgunluğun aşılmasında SKS'nin ne şekilde kullanılabileceği ve SKS'nin biçimlenişinin ne yöne evrileceği bir merak konusudur. Bu noktada, Covid-19 pandemisi sonrası hastalığın bulaşı takibini yapmak için uygulamaya koyulan sağlık kodu uygulamalarının SKS ile karıştırılmaması önemlidir. Bu bağlamda SKS'nin, ülkede karşılaşılan her yönetim sorununa karşı kullanılabilecek çok yönlü bir gözetim uygulamasına evrilmeyeceğini, bilakis, sistemin çok yönlü uygulamalarının sınırlandırılarak nihai olarak piyasanın ve piyasa aktörlerinin düzenlenmesi yönünde bir çerçeve içinde kalacağını söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

Kitap ve Makaleler

Aiguo, Lu, **China and the Global Economy Since 1840**, Palgrave-Macmillan, London, 2000.

Andreas, Joel, “A Shanghai Model? On Capitalism with Chinese Characteristics”, **New Left Review**, 2010, vol.65, 63-85.

Backer, Larry Catá, “And an Algorithm to Entangle them All? Social Credit, Data Driven Governance, and Legal Entanglement in Post-Law Legal Orders”, **Penn State Law Research Paper** No.05, 2020, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3512608>, Erişim Tarihi: 08.08.2020.

Barry, Andrew, Osborne, Thomas ve Rose, Nikolas (Ed.), **Foucault and Political Reason: Liberalism, Neo-Liberalism and Rationalities of Government**, University of Chicago Press, Chicago, 1996.

Bartlett, John ve Kaplan, Justin, **Bartlett’s Familiar Quotations: A Collection of Passages, Phrases, and Proverbs Traced to Their Sources in Ancient and Modern Literature**, Little, Brown and Company: New York, 2002.

Becker, Gary S., **An Economic Approach to Human Behavior**, The University of Chicago Press, 1976.

Behrent, Michael C., “Liberalism without Humanism: Michel Foucault and the Free-Market Creed, 1976-1979”, Zamora, Daniel ve Behrent, Michael C. (Edt.) **Foucault and Neoliberalism**, Cambridge, UK: Polity Press, 2016, içinde, 23-60.

Bi, Honghai, “Old Regulatory Wine in a New Bottle of Technology: A Critical Analysis of China's Social Credit System”, **University of Pennsylvania Asian Law Review**, 282, 2021, 282-327.

Biebricher, Thomas ve Vogelmann, Frieder (Ed.), **The Birth of Austerity: German Ordoliberalism and Contemporary Neoliberalism**, Rowman&Littlefield, London&New York, 2017.

Biebricher, Thomas ve Vogelmann, Frieder, “Introduction”, Biebricher, Thomas ve Vogelmann, Frieder (Ed.), **The Birth of Austerity: German Ordoliberalism and Contemporary Neoliberalism**, Rowman&Littlefield, London&New York, 2017 içinde, 1-22.

Biebricher, Thomas, **The Political Theory of Neoliberalism**, Stanford University Press, California, 2019.

Bonefeld, Werner, “Freedom and the Strong State: On German Ordo-liberalism”, **New Political Economy**, 17(5), 2012, 633-656.

Böhm, Franz, “Decartelisation and De-concentration A Problem for Specialists or a Fateful Question?”, Biebricher, Thomas ve Vogelmann, Frieder (ed.), **The Birth of Austerity: German Ordoliberalism and Contemporary Neoliberalism**, Rowman&Littlefield, London&New York, 2017 içinde, 121-135.

Böhm, Franz, “Economic Ordering as a Problem of Economic Policy and a Problem of the Economic Constitution”, Biebricher, Thomas ve Vogelmann, Frieder (Ed.), **The Birth of Austerity: German Ordoliberalism and Contemporary Neoliberalism**, Rowman&Littlefield, London&New York, 2017 içinde, 115-120.

Böhm, Franz, Eucken Walter ve Grossmann-Doerth, Hans, “The Ordo Manifesto of 1936”, Biebricher, Thomas ve Vogelmann, Frieder (ed.), **The Birth of Austerity:**

German Ordoliberalism and Contemporary Neoliberalism,
Rowman&Littlefield, London&New York, 2017 içinde, 27-39.

Bramall, Chris, **Chinese Economic Development,** Routledge, London and New York,
2009.

Brenner, Neil ve Theodore, Nik. “Cities and the Geographies of ‘Actually Existing
Neoliberalism’”, **Antipode** 34(3), 2002, 349-379.

Brenner, Neil, Peck, Jamie ve Theodore, Nik, “Variegated Neoliberalization:
Geographies, Modalities, Pathways”, **Global Networks**, 7(3), 2010, 327-345.

Breslin, Shaun, **China and The Global Political Economy,** Palgrave-Macmillan,
London, 2013.

Brodsgaard, Kjeld Erik ve Rutten, Koen, **From Accelerated Accumulation to Socialist
Market Economy in China: Economic Discourse and Development from 1953
to the Present,** Brill, Leiden, The Netherlands, 2017.

Brown, Wendy, “Neoliberalism’s Frankenstein: Authoritarian Freedom in Twenty-First
Century ‘Democracies’”, **Critical Times**, 1(1), 2018.

Brown, Wendy, **Edgework: Critical Essays on Knowledge and Politics,** Princeton
University Press, 2005.

Bruff, Ian, “The Rise of Authoritarian Neoliberalism”, **Rethinking Marxism**, 26(1),
2014, 113-129.

Brussee, Vincent, **Social Credit: The Warring States of China’s Emerging Data
Empire,** Palgrave Macmillan, 2023.

Burchell, Graham, Gordon, Colin ve Miller, Peter (Ed.), **The Foucault Effect: Studies in Governmentality, with Two Lectures by and an Interview with Michel Foucault**, Chicago: The University of Chicago Press, 1991.

Cahill, Damien, “‘Actually Existing Neoliberalism’ and the Global Economic Crisis”, **Labour & Industry: A Journal of the Social and Economic Relations of Work**, 20(3), 2010, 298-316.

Cahill, Damien, Cooper, Melinda, Konings, Martin ve Primrose, David (Ed.), **The SAGE Handbook of Neoliberalism**, Sage, London, 2018.

Chen, Yongxi ve Cheung, Anne S.Y., “The Transparent Self Under Big Data Profiling: Privacy and Chinese Legislation on the Social Credit System”, **The Journal of Comparative Law**, 12(2), 2017, 356-378.

Chen, Yu-Jie, Lin, Ching-Fu ve Liu, Han-Wei, “‘Rule of Trust’: The Power and Perils of China’s Social Credit Megaproject”, **Columbia Journal of Asian Law**, 32(1), 2018, 1-36.

Chen, Yun, **Transition and Development in China: Towards Shared Growth**, Ashgate Publishing Limited, England, 2009.

Cheng, Chu-Yuan, **China’s Economic Development, 1950-2014: Fundamental Changes and Long-Term Prospects**, Lexington Books, 2016.

Cheung, Anne S.Y. ve Chen, Yongxi, “From Datafication to Data State: Making Sense of China’s Social Credit System and Its Implications”, **Law & Social Inquiry**, 47(4), 2022, 1137-1171.

Chow, Gregory C., “China’s Economic Transformation”, Ross Garnaut, Ligang Song, and Cai Fang (Ed.). **China’s 40 Years of Reform and Development: 1978–2018**, ANU Press, Australia, 2018 içinde, 93-115.

Chow, Gregory. C., **China’s Economic Transformation**, Blackwell Publishers, Malden, Massachusetts 2007.

Chow, Gregory C., “Economic Reform and Growth in China”, **Annals of Economics and Finance** 5(1), 2004, 127-152.

Clarke, Donald C., “The Execution of Civil Judgements in China”, **The China Quarterly**, No.141, 1995, 65-81.

Coase, Ronald ve Wang, Ning, **Çin Nasıl Kapitalist Oldu?**, Çeviren: İlkay Yılmaz, Big Bang Yayınları, Ankara, 2015.

Crouch, Colin, **The Strange Non-Death of Neoliberalism**, Polity Press, Cambridge, 2011.

Dale, Gareth, “Justificatory Fables of Ordoliberalism: Laissez-faire and the ‘Third Way’”, **Critical Sociology**, 45 (7-8), 2019, 1047-1060

Dardot, Pierre ve Laval, Christian, **Dünyanın Yeni Aklı: Neoliberal Toplum Üzerine Deneme**, Çeviren: Işık Ergüden, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012.

Dean, Mitchell ve Zamora, Daniel, **The Last Man Takes LSD: Foucault and the End of Revolution**, Verso, 2021.

Devereaux, Abigail ve Peng, Linan, Give Us A Little Social Credit: To Design or to Discover Personal Ratings in the Era of Big Data”, **Journal of Institutional Economics**, 16(3), 2020, 369-387.

Ding, Xiaodong ve Zhong, Dale Yuhao, “Rethinking China’s Social Credit System: A Long Road to Establishing Trust in Chinese Society”, **Journal of Contemporary China**, 30(130), 2021, 630-644.

Dittmer, Lowell, “The 12th Congress of the Communist Party of China”, *The China Quarterly*, No.93, 1983, 108-124.

Dittmer, Lowell, “Bases of Power in Chinese Politics: A Theory and an Analysis of the Fall of the ‘Gang of Four’”, *World Politics*, 31(1), 1978, 26-60.

Dutton, Michael ve Hindess, Barry, “Governmentality Studies and China: Towards A Chinese Governmentality”, David Bray ve Elaine Jeffreys (Ed.), **New Mentalities of Government in China**, Routledge, New York, 2016, içinde, 16-29.

Emmett, Ross B., “Introduction”, Emmett, Ross B. (Ed.), **The Elgar Companion to the Chicago School of Economics**, Edward Elgar: Cheltenham, UK, 2010 içinde, 1-4.

Eucken, Walter, “Competition as the Basic Principle of the Economic Constitution”, Biebricher, Thomas ve Vogelmann, Frieder (ed.), **The Birth of Austerity: German Ordoliberalism and Contemporary Neoliberalism**, Rowman&Littlefield, London&New York, 2017 içinde, 81-89.

Eucken, Walter, “Structural Transformations of the State and the Crisis of Capitalism”, Biebricher, Thomas ve Vogelmann, Frieder (ed.), **The Birth of Austerity: German Ordoliberalism and Contemporary Neoliberalism**, Rowman&Littlefield, London&New York, 2017 içinde, 51-72.

Eucken, Walter, “What is the Competitive Order?”, Biebricher, Thomas ve Vogelmann, Frieder (Ed.), **The Birth of Austerity: German Ordoliberalism and**

Contemporary Neoliberalism, Rowman&Littlefield, London&New York, 2017

içinde, 99-107, s. 100

Evans, Peter, “Is an Alternative Globalization Possible?”, **Politics and Society**, 36(2), 2008, 271-305.

Everling, Oliver (Edt.), Social Credit Rating: Reputation und Vertrauen beurteilen, Springer Gabler, 2020.

Fairbank, John King ve Goldman, Merle, **China: A New History**, Harvard University Press, USA, 1998.

Falzon, Christopher, O'Leary, Timothy ve Sawicki, Jana (Ed.), **A Companion to Foucault**, Blackwell Publishing Limited, 2013.

Fan, Shenggen ve Chan-Kang, Connie. "Is Small Beautiful? Farm Size, Productivity, and Poverty in Asian Agriculture." **Agricultural Economics**, 32, 2005, 135-46.

Fevre, Raphael, **A Political Economy of Power: Ordoliberalism in Context, 1932-1950**, Oxford University Press, 2021.

Fewsmith, Joseph, “The Political and Social Implications of China’s Accession to the WTO”, **The China Quarterly**, No. 167, 2001), 573-591.

Fine, Ben ve Saad-Filho, Alfredo, “Thirteen Things You Need to Know About Neoliberalism”, **Critical Sociology**, 43(4-5), 2017, 685-706.

Flew, Terry, “Six Theories of Neoliberalism”, **Thesis Eleven**, 122(1), 2014, 49-71.

Foucault, Michel, “‘Omnes et Singulatim’: Siyasi Aklın Bir Eleştirisine Doğru”, **Seçme Yazılar 2: Özne ve İktidar**, Çeviren: Işık Ergüden ve Osman Akınhay, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2005, içinde, 25-56.

Foucault, Michel, “Governmentality”, Burchell, Graham, Gordon, Colin ve Miller, Peter (Ed.), **The Foucault Effect: Studies in Governmentality, with Two Lectures by and an Interview with Michel Foucault**, Chicago: The University of Chicago Press, 1991 içinde, 87-104.

Foucault, Michel, “Nietzsche, Genealogy, History”, Rabinow, Paul (ed.), **The Foucault Reader**, Pantheon Books, New York, 1984 içinde, 76-100.

Foucault, Michel, “Truth and Power”, Rabinow, Paul (ed.), **The Foucault Reader**, Pantheon Books, New York, 1984 içinde, 51-75.

Foucault, Michel, **History of Sexuality: Volume 1 An Introduction**, Pantheon Books, New York, 1978.

Foucault, Michel, **Security, Territory, Population: Lectures at the Collège de France, 1977-1978**, Palgrave Macmillan, New York, 2007.

Foucault, Michel, **The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978-1979**, Palgrave Macmillan, New York, 2008.

Friedman, Milton, “The Methodology of Positive Economics”, Friedman, Milton, **Essays in Positive Economics**, University of Chicago Press: Chicago. 1966 içinde, 3-43.

Fu, Xiaolan ve Balasubramanyam, V.N., “Township and Village Enterprises in China”, **Journal of Development Studies**, 39(4), 2003, 27-46.

Gallo, Ernesto, “Three Varieties of Authoritarian Neoliberalism: Rule by the Experts, the People, the Leader”, **Competition & Change**, 26(5), 2022, 554-574.

Ge, Wei, “Special Economic Zones and the Opening of the Chinese Economy: Some Lessons for Economic Liberalization”, **World Development**, 27(7), 1999, 1267-1285.

Gertenbach, Lars, “Economic Order and Political Intervention: Michel Foucault on Ordoliberalism and its Governmental Rationality”, Biebricher, Thomas ve Vogelmann, Frieder (Ed.), **The Birth of Austerity: German Ordoliberalism and Contemporary Neoliberalism**, Rowman&Littlefield, London&New York, 2017 içinde, 239-259.

Giroux, Henry A., **The Public in Peril: Trump and the Menace of American Authoritarianism**, Routledge, London, 2017.

Gittings, John, **The Changing Face of China: From Mao to Market**, Oxford University Press Inc., New York, 2005.

Gordon, Colin, “Governmental Rationality: An Introduction”, Burchell, Graham, Gordon, Colin ve Miller, Peter (Ed.), **The Foucault Effect: Studies in Governmentality, with Two Lectures by and an Interview with Michel Foucault**, Chicago: The University of Chicago Press, 1991 içinde, 1-51.

Gökten, Kerem, **Çin Ekonomisinde Dönüşüm ve Kapitalist Dünya Sürecine Eklemlenme Süreci (1978-...)**, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2009.

Guo, Sujian, “The Ownership Reform in China: What Direction and How Far?”, **Journal of Contemporary China**, 12(36), 2003, 553-573.

Guthrie, Doug, **China and Globalization: The Social, Economic and Political Transformation**, Routledge, NewYork & London, 2006.

Guthrie, Doug, **Dragon in a Three Piece Suit: The Emergence of Capitalism in China**, Princeton, Princeton University Press, New Jersey, 1999.

Gürel, Burak, “Çin’in Yükselişinin Tarihsel Arka Planı ve Yakın Geleceği”, Mustafa Yağcı ve Caner Bakır, **Çin Bilmecesi: Çin’in Ekonomik Yükselişi**, Uluslararası

İlişkilerde Dönüşüm ve Türkiye, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2019 içinde, 21-51.

Hamann, Trent H., “Neoliberalism, Governmentality, and Ethics,” **Foucault Studies**, 6, 2009, 37-59.

Hart-Landsberg, Martin ve Burkett, Paul, **Küresel Çatışmanın Yeni Aktörü: Çin ve Sosyalizm**, Çeviren: Emre Balıkcı, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2006.

Harvey, David, **A Brief History of Neoliberalism**, Oxford University Press, Oxford, UK, 2007.

Hassard, John, Morris, Jonathan ve Sheehan, Jacqueline, “The Elusive Market: Privatization, Politics and State-Enterprise Reform in China”, **British Journal of Management**, Vol.13, 2002, 221-231.

He, Zengke, “Corruption and Anti-Corruption in Reform China”, **Communist and Post-Communist Studies**, 33(2), 2000, 243-270.

Henry, John F., “The Historic Roots of the Neoliberal Program”, **Journal of Economic Issues**, 44(2), 2010, 543-550.

Hirschman, Albert O., **The Passions and the Interests: Political Arguments for Capitalism before Its Triumph**, Princeton University Press, 2013.

Ho, Samuel. P.S, Bowles, Paul ve Dong, Xiaoyuan, “‘Letting Go of the Small’: An Analysis of the Privatisation of Rural Enterprises in Jiangsu and Shandong”, **Journal of Development Studies**, 39 (4), 2003, 1-26.

Hoffman, Samantha, “Managing the State: Social Credit, Surveillance and the CCP’s Plan for China”, **China Brief**, 17(11), 2017, 21-27.

- Hu, Angang, **The Modernization of China's State Governance**, Springer Nature Singapore, Singapore, 2017.
- Huang, Yiju, "On Transference: Badio and The Chinese Cultural Revolution", **Comparative Literature Studies**, 52(1), 2015.
- Huang, Zhuo, Lei, Yang ve Shen, Shihan, "China's Personal Credit Reporting System in The Internet Finance Era: Challenges and Opportunities,", **China Economic Journal**, 9(3), 2016, 288-303.
- Infantino, Marta ve Wang, Weiwei, "Challenging Western Legal Orientalism: A Comparative Analysis of Chinese Municipal Social Credit Systems", **European Journal of Comparative Law and Governance**, No. 8, 2021, 46-85, 2021.
- Jain, Romi, "China: Enmeshed in or Escaping the WTO?", **American Journal of Chinese Studies**, 21(2), 2014, 185-204.
- Jefferson, Gary H. ve Su, Jian, "Privatization and Restructuring in China: Evidence from Shareholding Ownership, 1995-2001", **Journal of Comparative Economics**, vol. 34, 2006, 146-166.
- Jessop, Bob, "Authoritarian Neoliberalism: Periodization and Critique", **South Atlantic Quarterly**, 118(2), 2019, 343-361.
- Jiang, Jinquan, **Ekonomik Gelişmenin Toplumsal Sınırları**, Çeviren: Adnan Köymen, Kalkedon Yayınları, İstanbul, 2013.
- Jiang, Min, "A Brief Prehistory Of China's Social Credit System", **Communication and the Public**, 5(3-4), 2020, 93-98.
- Kellner, Douglas, **Critical Theory, Marxism and Modernity**, Oxford: Polity Press, 1989.

- Koo, Anthony Y. C., “The Contract Responsibility System: Transition from a Planned to a Market Economy”, **Economic Development and Cultural Change**, 38 (4), 4, July 1990, 797-820.
- Kornai, Janos, **From Socialism to Capitalism**, Central European University Press, Budapest–New York, 2008.
- Larner, Wendy, “Neoliberalism?”, **Environment and Planning D: Society and Space**, 21, 2003, 509-512.
- Lau, Raymond, “Economic Determination in the Last Instance: China’s Political-Economic Development Under the Impact of the Asian Financial Crisis”, **Historical Materialism**, 8(1), 2001, 215-252.
- Lau, Wing Kam, “The 15th Congress of the Chinese Communist Party: Milestone in China’s Privatization”, **Capital & Class**, 23(2), 51-87.
- Lauer, Josh, **Creditworthy: A History of Consumer Surveillance and Financial Identity in America**, New York: Columbia University Press, 2017.
- Lazzarato, Maurizio, “Immaterial Labor,” Virno, Paolo ve Hardt, Michael (Ed.), **Radical Thought in Italy: A Potential Politics**, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1996, 133-147.
- Lee, Claire Seungeun. “Datafication, Dataveillance, and The Social Credit System as China's New Normal.” **Online Information Review**, 43, 2019, 952-970.
- Lemke, Thomas, **Foucault, Yönetimsellik ve Devlet**, Çeviren: Utku Özmkas, Pharmakon Kitap, 2015.
- Lemke, Thomas, **Politik Aklın Eleştirisi: Foucault’nun Modern Yönetimsellik Çözümlemesi**, Çeviren: Özge Karlık, Phoenix, Ankara, 2016.

- Leung Wing-yue, **Smashing The Iron Rice Pot: Workers and Unions in China's Market Socialism**, Asia Monitor Resource Center, Hong Kong, 1988.
- Liang, Fan, Das, Vishnupriya; Kostyuk, Nadia ve M. Hussain Muzammil, "Constructing a Data-Driven Society: China's Social Credit System as a State Surveillance Infrastructure", **Policy&Internet**, 10 (4), 2018, 415-453.
- Mac Sithigh, Dai ve Siems, Mathias, "The Chinese Social Credit System: A Model for Other Countries?", **The Modern Law Review**, 82, 2019, 1034-1071.
- Magdoff, Harry ve Foster, Bellamy John, "Sosyalizm Bir Anda Kurulmaz", Hart-Landsberg, Martin ve Burkett, Paul, **Küresel Çatışmanın Yeni Aktörü: Çin ve Sosyalizm**, Kalkedon Yayıncılık, İstanbul, 2006 içinde.
- Meisner, Maurice, **China and After: A History of the People's Republic**, The Free Press, Newyork, 1999.
- Meisner, Maurice, **The Deng Xiaoping Era: An Inquiry into the Fate of Chinese Socialism, 1978-1994**, Hill and Wang, New York, 1996.
- Mirowski, Philip ve Plehwe, Dieter, "Introduction", Mirowski, Philip ve Plehwe, Dieter (Ed.) **The Road from Mont Pelerin: The Making of Neoliberal Thought Collective**, Harvard University Press: London, 2009 içinde, 1-42.
- Moore, Barrington, **Social Origins of Dictatorship and Democracy: Lord and Peasant in the Making of the Modern World**, Penguin University Books, 1974.
- Naughton, Barry, "A Political Economy of China's Economic Transition" Brandt, Loren ve Rawski, Thomas G., (Ed.), **China's Great Economic Transformation**, Cambridge University Press, 2008 içinde, 91-135.

Naughton, Barry, “Chinese Institutional Innovation and Privatization from Below”,
American **Economic Review**, 84 (2), 1994, 266-270.

Naughton, Barry, **The Chinese Economy: Transitions and Growth**, MIT Press,
London, 2007.

Oksala, Johanna, “From Biopower to Governmentality”, Falzon, Christopher, O'Leary,
Timothy ve Sawicki, Jana (Ed.), **A Companion to Foucault**, Blackwell
Publishing Limited, 2013 içinde, 320-336.

Oksala, Johanna, “Ordoliberalism as Governmentality”, Biebricher, Thomas ve
Vogelmann, Frieder (Ed.), **The Birth of Austerity: German Ordoliberalism
and Contemporary Neoliberalism**, Rowman&Littlefield, London&New York,
2017 içinde, 181-196.

Oktay, Fatih, **Çin: Yeni Büyük Güç ve Değişen Dünya Dengeleri**, Türkiye İş Bankası
Kültür Yayınları, 4. Basım, İstanbul, 2020.

Ong, Aihwa, “Neoliberalism as A Mobile Technology”, **Transactions of the Institute
of British Geographers**, 32(1), 2007, 3-8.

Peck, Jamie, “Explaining (with) Neoliberalism”, **Territory, Politics, Governance**, 1 (2),
2013, 132-157.

Peck, Jamie, “Geography and Public Policy: Constructions of Neoliberalism”, **Progress
in Human Geography**, 28(3), 2004, 392-405.

Peck, Jamie, Brenner, Neil ve Theodore, Nik, “Actually Existing Neoliberalism”, Cahill,
Damien; Cooper, Melinda; Konings, Martin ve Primrose, David (ed.), **The SAGE
Handbook of Neoliberalism**, Sage, London, 2018 içinde, 3-15.

Peck, Jamie, **Constructions of Neoliberal Reason**, Oxford University Press, New York, 2010.

Piovani, Chiara ve Li, Minqi, “One Hundred Million Jobs for the Chinese Workers! Why China’s Current Model of Development is Unsustainable and How a Progressive Economic Program Can Help the Chinese Workers, Chinese Economy, and China’s Environment”, **Review of Radical Political Economics**, 43(1), 2011, 77-94.

Plehwe, Dieter, Slobodian, Quinn ve Mirowski, Philip (Ed.), **Nine Lives of Neoliberalism**, Verso, London&New York, 2020.

Polanyi, Karl, **Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri**, Çeviren: Ayşe Buğra, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

Qian, Yingyi, “The Process of China’s Market Transition (1978-1998): The Evolutionary, Historical, and Comparative Perspectives.” **Journal of Institutional and Theoretical Economics**, 156(1), 2000, 151-171.

Rabinow, Paul (Ed.), **The Foucault Reader**, Pantheon Books, New York, 1984.

Rabinow, Paul, **Anthropos Today: Reflections on Modern Equipment**, Princeton University Press, 2003.

Read, Jason, “A Genealogy of Homo-Economicus: Neoliberalism and the Production of Subjectivity,” **Foucault Studies**, 6, 2009, 25-36.

Reinhoudt, Jurgen ve Audier, Serge, **The Walter Lippmann Colloquium: The Birth of Neo-Liberalism**, Palgrave MacMillan: Cham, 2018.

Rettinger, Lizzy, “The Human Rights Implications of China's Social Credit System”, **Journal of High Technology Law**, 21(1), 2021, 1-33.

Rose, Nikolas, “Governing ‘Advanced’ Liberal Democracies”, Barry, Andrew; Osborne, Thomas ve Rose, Nikolas (ed.), **Foucault and Political Reason: Liberalism, Neo-Liberalism and Rationalities of Government**, University of Chicago Press, Chicago, 1996, 37-64.

Rose, Nikolas, **Powers of Freedom: Reframing Political Thought**, Cambridge University Press, Cambridge, 1999.

Rüstow, Alexander, “State Policy and the Necessary Conditions for Economic Liberalism”, Biebricher, Thomas ve Vogelmann, Frieder (ed.), **The Birth of Austerity: German Ordoliberalism and Contemporary Neoliberalism**, Rowman&Littlefield, London&New York, 2017 içinde, 143-149.

Selden, Mark, “Jack Gray, Mao Zedong and the Poyitical Economy of Chinese Development”, **The China Quarterly**, No. 187, 2006, 680-685.

Sezen, Seriy, “Çin Halk Cumhuriyeti’nde Sosyalist Piyasa Ekonomisine Dönüşüm”, **Amme İdaresi Dergisi**, 40(1), 2007, 27-56.

Sezen, Seriy, **Çin’in İkinci Uzun Yürüyüşü**, 2. Baskı, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, Ankara, 2016.

Shambaugh, David, **China’s Leaders: From Mao to Now**, Polity, 2021.

Sheehan, Jackie, **Chinese Workers: A New History**, Routledge London and New York, 1998.

Siems, Mathias ve Schnyder, Gerhard, “”Ordoliberal Lessons for Economic Stability: Different Kinds of Regulation, Not More Regulation”, **Governance**, 27(3), 2013.

- Slobodian, Quinn ve Plehwe, Dieter, "Introduction", Plehwe, Dieter, Slobodian, Quinn ve Mirowski, Philip (Ed.), **Nine Lives of Neoliberalism**, Verso, London&New York, 2020 içinde 1-17.
- Song, Bing, "The West May Be Wrong About China's Social Credit System", **New Perspectives Quarterly**, 36, 2019, 33-35.
- Spence, Jonathan D., **The Search for Modern China**, New York: W.W. Norton&Company, 1990.
- Springer, Simon ve Birch, Kean, "Peak Neoliberalism? Revisiting and Rethinking the Concept of Neoliberalism", **Ephemera: Theory & Politics in Organization**, 19 (3), 2019, 467-485.
- Springer, Simon, "Neoliberalism and Geography: Expansions, Variegations, Formations", **Geography Compass** 4(8), 2010, 1025-1038.
- Springer, Simon, Birch, Kean ve MacLeavy, Julie (Ed.), **The Handbook of Neoliberalism**, Routledge, London, 2016.
- Steinhardt, H. Christoph ve Delhey, Jan, "Socio-Economic Modernization and the 'Crisis of Trust' in China: A Multi-Level Analysis of General and Particular Trust." **Social Indicators Research** 152(3), 2020, 923-49.
- Stigler, George J. ve Becker, Gary S., "De Gustibus Non Est Disputandum", **The American Economic Review**, 67(2), 1977, 76-90.
- Stoller, Matt, **Golliath: The 100-Year War Between Monopoly Power and Democracy**, Simon&Schuster: New York, 2020.
- Sum, Ngai-Ling, "Ordoliberal Authoritarian Governance In China Since 1978: World Market, Performance Legitimacy, and Biosovereign Ordering", **South Atlantic Quarterly**, 118(2), 2019, 381-400.

Suter, Victor, “Algorithmic Panopticon: State Surveillance and Transparency in China’s Social Credit System”, Chugunov, Andrei; Khodachek, Igor; Misnikov, Yuri ve Trutnev, Dmitrii (Ed.), **Electronic Governance and Open Society: Challenges in Eurasia**, Springer, 2020 içinde, 42-59.

Teixeira, Pedro Nuno, “Gary S. Becker”, Emmett, Ross B. (Ed.), **The Elgar Companion to the Chicago School of Economics**, Edward Elgar: Cheltenham, UK, 2010 içinde, 253-258.

Teixeira, Pedro Nuno, “Theodore William Schultz”, Emmett, Ross B. (Ed.), **The Elgar Companion to the Chicago School of Economics**, Edward Elgar: Cheltenham, UK, 2010 içinde, 326-330.

Tellmann, Ute, “Foucault and the Invisible Economy,” **Foucault Studies**, 6, 2009, 5-24.

Van Horn, Rob ve Mirowski, Philip, “Neoliberalism and Chicago”, Emmett, Ross B. (Ed.), **The Elgar Companion to the Chicago School of Economics**, Edward Elgar: Cheltenham, UK, 2010 içinde, 196-206.

Van Horn, Rob ve Mirowski, Philip, “The Rise of the Chicago School of Economics and the Birth of Neoliberalism”, Mirowski, Philip ve Plehwe, Dieter (Ed.) **The Road from Mont Pelerin: The Making of Neoliberal Thought Collective**, Harvard University Press: London, 2009 içinde, 139-178.

Venugopal, Rajesh, “Neoliberalism as Concept”, **Economy and Society**, 44(2), 2015, 165-187.

Virno, Paolo ve Hardt, Michael (Ed.), **Radical Thought in Italy: A Potential Politics**, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1996.

Vogel, Ezra F., **Deng Xiaoping and the Transformation of China**, Harvard University Press, USA, 2011.

- Walder, Andrew G., “Workers, Managers and the State: The Reform Era and the Political Crisis of 1989”, **The China Quarterly**, no.127, 1991, 467-492.
- Walters, William, **Governmentality: Critical Encounters**, Routledge, 2012.
- Wang, Guiguo, “Reform or Privatization of State-Owned Enterprise?”, **The Journal of World Intellectual Property**, 2(1), 1999, 131-153.
- Wang, Hui, “The Year 1989 and the Historical Roots of Neoliberalism in China”, **Positions: East Asia Cultures Critique**, 12(1), 2004, 7-70.
- Wang, Xiaolu, “China’s Macroeconomics in the 40 Years Reform”, Ross Garnaut, Ligang Song, and Cai Fang (Ed.). **China’s 40 Years of Reform and Development: 1978–2018**. ANU Press, Australia, 2018 içinde, 167-186.
- Weitzman, Martin ve Xu, Chenggang, “Chinese Township-Village Enterprises as Vaguely Defined Cooperatives”, **Journal of Comparative Economics**, 18 (2), 1994, 121-145.
- White, Gordon, “Corruption and Market Reform In China”, **IDS Bulletein**, 27(2), 1996, 40-47.
- White, Gordon, **Riding the Tiger: The Politics of Economic Reform in Post-Mao China**, Macmillan, London, 1993.
- Wong, Karen L. X. ve Dobson, Amy., “ We’re Just Data: Exploring China’s Social Credit System in Relation to Digital Platform Ratings Cultures in Westernised Democracies”, **Global Media and China**, 4(2), 2019, 220-232.
- Wu, Jinglian, **Facing the Era of Great Transformation: Essays on Deepening Reforms**, Palgrave Macmillan, Singapur, 2021.

- Wu, Jinglian, **Understanding and Interpreting Chinese Economic Reform**, OH: Thomson Higher Education, Mason, 2005, s. 140.
- Wu, Jingmei, “Reflections on China’s Credit Reporting Practice”, Everling, Oliver (Edt.), **Social Credit Rating: Reputation und Vertrauen beurteilen**, Springer Gabler, 2020 içinde, 3-22.
- Xing, Li, “The Chinese Culutural Revoluiton Revisited”, **The China Review**, 1(1), 2001, 137-165.
- Zamora, Daniel ve Behrent, Michael C. (Edt). **Foucault and Neoliberalism**, Cambridge, UK: Polity Press, 2016.
- Zamora, Daniel, “Foucault, the Excluded, and the Neoliberal Erosion of the State”, . Zamora, Daniel ve Behrent, Michael C. (Edt.) **Foucault and Neoliberalism**, Cambridge, UK: Polity Press, 2016, içinde, 62-83.
- Zhai, Xuewei ve Huang, Xiaoye, **China's Social Credit: Theoretical, Empirical Research, and Countermeasures**, Routledge, 2023.
- Zhang, Chenchen, “Governing (Through) Trustworthiness: Technologies of Power and Subjectification in China’s Social Credit System”, **Critical Asian Studies**, 52(4), 2020, 565-588.
- Zhongnian, Zheng, **Contemporary China: A History Since 1978**, Wiley-Blackwell, 2014.
- Zweig, David, “China’s Political Economy”, Joseph, William A. (Ed.) **Politics in China: An Introduction**, New York: Oxford University Press,, 2010 içinde, 192-224.
- Zweig, David, “Opposition to Change in Rural China: The System of Responsibility and People’s Communes”, **Asian Survey**, 23(7), 1983, 879-900.

İnternet Kaynakları

ABC News, “Leave No Dark Corner”, <https://www.abc.net.au/news/2018-09-18/china-social-credit-a-model-citizen-in-a-digital-dictatorship/10200278>, Erişim Tarihi: 19.10.2020.

Ahmad, Shazeda, “Cashless Society, Cached Data: Security Considerations for a Chinese Social Credit System”, <https://citizenlab.ca/2017/01/cashless-society-cached-data-security-considerations-chinese-social-credit-system/>, Erişim Tarihi: 27.07.2019.

Andreas, Joel, “Expropriation of Workers and Capitalist Transformation in China”, **China Left Review**, Issue 4, 2011, <http://chianaletreview.org/?p=477>, Erişim Tarihi: 30.01.2021.

Arsène, Séverine, “China’s Social Credit System: A Chimera with Real Claws”, Asie.Visions, No.110, Ifri, Kasım 2019, www.ifri.org/sites/default/files/atoms/files/arsene_china_social_credit_system_2019.pdf, Erişim Tarihi, 06.07.2020.

Asian Institute for Policy Studies, “Orwell’s Nightmare: China’s Social Credit System.”, 2017, <http://en.asaninst.org/contents/orwells-nightmare-chinas-social-credit-system/>, Erişim Tarihi: 24.04.2019.

Baltrusaitis, Justinas “China’s Share of Unbanked Population Is 2.8× Higher than the US, Morocco Tops the List”, Finbold, 2021, <https://finbold.com/chinas-share-of-unbanked-population-is-2-8x-higher-than-the-us-morocco-tops-the-list/>, Erişim Tarihi: 02.08.2021.

Bostman, Ratchel, “Big Data Meets Big Brother as China Moves to Rate Its Citizens ”, 2017, Wired, <http://www.wired.co.uk/article/chinese-government-social-credit-score-privacyinvasion>, Erişim Tarihi: 24.03.2019

Campbell, Charlie, “How China Is Using “Social Credit Scores” to Reward and Punish Its Citizens”, <https://time.com/collection-post/5502592/china-social-credit-score/>, Erişim Tarihi: 17.10.2019.

CEIC, “China Bank Card: Number of Issued: Credit Card”, 2021, <https://www.ceicdata.com/en/china/bank-card-statistics/bank-card-no-of-issued-credit-card.>, Erişim Tarihi: 02.08.2021.

Cheng, Eva, “China: Is Capitalist Restoration Inevitable?”, **Links: International Journal of Socialist Renewal**, Issue 11, 1999, <https://links.org.au/china-capitalist-restoration-inevitable>, Erişim Tarihi: 12.03.2022.

China Daily, “Modern Enterprise System Established in 1993”, http://www.chinadaily.com.cn/bizchina/2008-10/30/content_7169106.htm. Erişim Tarihi: 12.01.2021.

China Law Translate, “The State Council Guiding Opinions on Establishing and Improving Systems of Joint Incentives for Trustworthiness and Joint Disciplinary Action for Untrustworthiness and Accelerating the Establishment of the Social Credit System”, <https://www.chinalawtranslate.com/en/public-opinion-response/>, Erişim Tarihi: 01.09.2020.

China Law Translate, “Opinions on Accelerating and Advancing the Construction of Credit Supervision, Warning and Punishment Mechanisms for Judgement Defaulters”, <https://www.chinalawtranslate.com/en/credit-mechanisms/>, Erişim Tarihi: 01.09.2020

China.org.cn, “Market-Oriented Reforms of China’s Enterprises in Retrospect”, 2003,
<http://www.china.org.cn/english/2003chinamarket/79520.htm>, Erişim Tarihi:
16.02.2021.

ChinaPower, “How Influential is China in the World Trade Organization?”,
<https://chinapower.csis.org/china-world-trade-organization-wto/>, Erişim tarihi:
31.07.2019.

Chorzempa, Martin; Triolo, Paul ve Sacks, Samm, "China’s Social Credit System: A
Mark of Progress or a Threat to Privacy?", Peterson Institute for International
Economics Policy Briefs PB18-14, 2018,
[https://www.piie.com/publications/policy-briefs/chinas-social-credit-system-
mark-progress-or-threat-privacy](https://www.piie.com/publications/policy-briefs/chinas-social-credit-system-mark-progress-or-threat-privacy), Erişim Tarihi: 19.03.2019.

Clarke, Donald C., “China: Creating a Legal System for a Market Economy”, Asian
Development Bank, 2007,
[https://scholarship.law.gwu.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&arti
cle=2258&context=faculty_publications](https://scholarship.law.gwu.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=2258&context=faculty_publications), Erişim Tarihi: 12.10.2022.

Coase, Ronald ve Wang, Ning, “How China Became Capitalist”, Cato Policy Report,
35(1), 2013, [https://www.cato.org/sites/cato.org/files/serials/files/policy-
report/2013/1/cprv35n1-1.pdf](https://www.cato.org/sites/cato.org/files/serials/files/policy-report/2013/1/cprv35n1-1.pdf), Erişim Tarihi: 23.08.2021.

Credit Reference Center of the Peoples’s Bank of China,
http://www.pbccrc.org.cn/crc/zxgk/index_list_list.shtml, Erişim Tarihi:
10.06.2020.

Creemers, Rogier, “Social Credit And Digital Governance”, 2020,
[https://www.investmentofficer.nl/sites/default/files/Social%20Credit%20And%2
0Digital%20Governance.pdf](https://www.investmentofficer.nl/sites/default/files/Social%20Credit%20And%20Digital%20Governance.pdf), Erişim Tarihi: 01.01.2021.

Creemers, Rogier, “China's Social Credit System: An Evolving Practice of Control”

<http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3175792>, Erişim Tarihi: 12.04. 2019.

Dai, Xin, “Toward a Reputation State: The Social Credit System Project of China”,

<http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3193577>, Erişim Tarihi: 23.02.2020

Daum, Jeremy, “Far From a Panopticon, Social Credit Focuses on Legal Violations”,

China Brief, 21 (19), 2021, 6-11, https://jamestown.org/wp-content/uploads/2021/10/Read-the-10-08-Issue_PDF.pdf, Erişim Tarihi, 01.02.2022.

Daum, Jeremy, “Getting Rongcheng Right”, China Law Translate,

<https://www.chinalawtranslate.com/en/getting-rongcheng-right/>, Erişim Tarihi: 12.06. 2021.

Daum, Jeremy, “Rongcheng Municipal Credit Assessment Standards”, China Law

Translate, <https://www.chinalawtranslate.com/en/rongcheng-municipal-personal-credit-appraisal-standards/>, 12.06. 2021.

Daum, Jeremy, “Untrustworthy: Social Credit Isn't What You Think It Is”,

Verfassungsblog, <https://verfassungsblog.de/untrustworthy-social-credit-isnt-what-you-think-it-is/>, Erişim Tarihi: 02.08.2021.

Drinhausen, Katja ve Brussee, Vincent, “China's Social Credit System in 2021: From

Fragmentation Towards Integration”, MERICS,

[https://merics.org/sites/default/files/2021-](https://merics.org/sites/default/files/2021-03/MERICS%20ChinaMonitor%2067%20Social%20Credit%20System%20final%20%281%29.pdf)

[03/MERICS%20ChinaMonitor%2067%20Social%20Credit%20System%20final%20%281%29.pdf](https://merics.org/sites/default/files/2021-03/MERICS%20ChinaMonitor%2067%20Social%20Credit%20System%20final%20%281%29.pdf), Erişim Tarihi: 18.01.2022.

Engelmann Severin, Chen, Mo, Dang, Lorenz ve Grossklags, Jens, “Blacklists and

Redlists in the Chinese Social Credit System: Diversity, Flexibility, and

Comprehensiveness”, AIES '21: AAAI/ACM Conference on AI, Ethics, and Society, 2021, <https://doi.org/10.1145/3461702.3462535>, Erişim Tarihi: 07.01.2022.

European Chamber of Commerce in China, “The Digital Hand: How China’s Corporate Social Credit System Conditions Market Actors”, 2019, [https://static.europeanchamber.com.cn/upload/documents/documents/The_Digital_Hand_How_China_s_Corporate_Social_Credit_System_Conditons_Market_Actors\[709\].pdf](https://static.europeanchamber.com.cn/upload/documents/documents/The_Digital_Hand_How_China_s_Corporate_Social_Credit_System_Conditons_Market_Actors[709].pdf), Erişim Tarihi: 12.11.2019.

Ford, Cristie, "Seeing Like an Authoritarian State", Orgad, Liav ve Reijers, Wessel (Ed), A Dystopian Future? The Rise of Social Credit Systems, Robert Schuman Centre for Advanced Studies Global Citizenship Governance, European University Institute Working Papers 2019/94 içinde, s. 15, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3491179>, Erişim Tarihi: 01.02.2020.

Gan, Jie, Guo, Yan ve Xu, Chenggang, “What Makes Privatization Work? The Case of China”, The National Bureau of Economic Research's (NBER's) Working Group on China, Cambridge, MA., 3 October 2008, <https://core.ac.uk/download/pdf/37898604.pdf>, Erişim Tarihi: 21.02.2021.

Gazeteduvar, “Çin'de 'Dijital Diktatörlük' Test Ediliyor”, <https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya/2018/07/05/cinde-dijital-diktatorluk-test-ediliyor>, Erişim Tarihi: 17.10.2022.

Greenfiled, Adam, “China's Dystopian Tech Could Be Contagious”, The Atlantic, <https://www.theatlantic.com/technology/archive/2018/02/chinas-dangerous-dream-of-urban-control/553097/>, Erişim Tarihi: 03.05.2021.

Hatton, Celia, “China 'Social Credit': Beijing Sets Up Huge System”, BBC,
<https://www.bbc.com/news/world-asia-china-34592186>, Erişim Tarihi:
27.07.2019.

Hong, Kevin, “Big Data Meets Big Brother as China Moves to Rate Its Citizens”, Wired,
<https://www.wired.co.uk/article/chinese-government-social-credit-score-privacy-invasion>, Erişim Tarihi: 12.09.2019.

<https://www.chinalawtranslate.com/en/>.

Hürriyet, “Çin Vatandaşlarını Puanlıyor”, 2018,
<https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/cin-vatandaslarini-puanliyor-40973114>,
Erişim Tarihi: 17.10.2020.

Hvistendahl, Mara, “Inside China's Vast New Experiment in Social Ranking”, 2017,
Wired, <https://www.wired.com/story/age-of-social-credit/>, Erişim Tarihi:
24.03.2019.

Kshetri, Nir, "China's Social Credit System: Data, Algorithms and Implications" IEEE
IT Professional, 22(2), 2020, 14-18, <https://doi.org/10.1109/MITP.2019.2935662>,
Erişim Tarihi: 21. 02. 2021.

Langer, Paul F., “Lessons from China - The Formation of a Social Credit System:
Profiling, Reputation Scoring, Social Engineering”, The 21st Annual International
Conference on Digital Government Research, 2020, 164-174,
<https://dl.acm.org/doi/fullHtml/10.1145/3396956.3396962>, Erişim Tarihi:
03.04.2021.

Lee, Junyeop, “State-Owned Enterprises in China: Reviewing the Evidence”, OECD
Working Group on Privatisation and Corporate Governance of State Owned
Assets, Occasional Paper, 2009,

www.oecd.org/daf/ca/corporategovernanceofstate-ownedenterprises/42095493.pdf, Erişik Tarihi, 19.08.2021.

Li, Haili ve Kostka, Genia, “Accepting but Not Engaging with It: Digital Participation in Local Government-Run Social Credit Systems in China”, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4066462>, Erişim Tarihi: 12.06.2023.

Li, Tianxia, “Hùliánwǎng jīnróng de dà shùjù fēng kòng zhī shù”, (İnternet Finansmanına Yönelik Büyük Veri Risk Kontrol Teknikleri”), Zhihu, <https://zhuanlan.zhihu.com/p/24712959>, Erişim Tarihi: 05.06.2019.

Lin, Junyue, “Shèhuì xìnyòng tǐxì lǐlùn de chuánchéng mǎiluò yǔ chuàngxīn” (“Sosyal Kredi Sistemi Teorisinin Mirası ve Yeniliği”), 2016, <http://www.ccmprc.org.cn/policy/page/1368.html>, Erişim Tarihi:10.06.2020.

Lin, Junyue, “Wèishéme shuō shèhuì xìnyòng tǐxì jiànshè qǐ shǐ yú 1999 nián?” (“Çin’in Sosyal Kredi Sisteminin İnşası Neden 1999 Yılında Başladı?”), 2019, <https://m.credit100.com/xhxy/c/2019-09-09/535610.shtml>, Erişim Tarihi: 10.06.2019

Lin, Junyue, “Xìnyòng lifǎ hé chéngxìn guīzé tǐxì zǒngtǐ shèjì tóngděng zhòngyào” (“Kredi Yasaması ve Kredi Kuralları Sisteminin Genel Tasarımı Eşit Derecede Önemlidir”), 2021, <http://credit.fgw.sh.gov.cn/xyyj/20210402/f11bdb400f7048079014685e0f4c3dae.html>, Erişim Tarihi: 06.06.2021.

Lin, Junyue, “Zhōngguó shèhuì xìnyòng tǐxì jiànshè shíwǔ nián chéng jiù huísù” (“Çin’in Sosyal Kredi Sisteminin Geçtiğimiz On Beş Yıldaki Başarıları”), 2016, <http://www.ccmprc.org.cn/policy/page/1367.html>, Erişim Tarihi: 10.06.2019.

Liu, Chuncheng ve Rona-Tas, Akos, “Trusting by Numbers: An Analysis of a Chinese Social Credit System Infrastructure”, 2021, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4109446>, Erişim Tarihi: 12.12.2021.

Liu, Chuncheng, “Multiple Social Credit Systems in China”, Economic Sociology: The European Electronic Newsletter, 21 (1), 2019, 22-32, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3423057>, Erişim Tarihi: 12.10.2020.

Ma, Alexandra, “China Has Started Ranking Citizens With A Creepy ‘Social Credit’ System-Here’s What You Can Do Wrong, and The Embarrassing, Demeaning Ways They Can Punish You”, 2018, Business Insider, <https://www.businessinsider.nl/china-social-credit-system-punishments-and-rewards-explained-2018-4/#:~:text=China%20plans%20to%20rank%20all,down%20according%20to%20their%20behavior>, Erişim Tarihi: 24.03.2019.

Maddison, Angus, “Chinese Economic Performance in the Long Run”, Development Centre Studies, OECD Publishing, Paris, 2007, s. 44. https://www.oecd-ilibrary.org/development/chinese-economic-performance-in-the-long-run_9789264163553-en, Erişim Tarihi: 12.03.2020.

Maddison, Angus, “Evidence Submitted to the Select Committee on Economic Affairs”, House of Lords, <http://www.ggdc.net/maddison/oriindex.htm>, Erişim Tarihi: 14.06.2021.

Merriam-Webster.com Dictionary, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/de%20gustibus%20non%20est%20disputandum>, Erişim Tarihi 03.06.2023.

Moynihhan Harriet ve Patel, Champa, “Restrictions on Online Freedom of Expression In China”, <https://www.chathamhouse.org/2021/03/restrictions-online-freedom-expression-china/chinas-domestic-restrictions-online-freedom>, Erişim Tarihi: 03.05.2021.

New York Post, “China’s New ‘Social Credit System’ Is A Dystopian Nightmare”, <https://nypost.com/2019/05/18/chinas-new-social-credit-system-turns-orwells-1984-into-reality/>, Erişim Tarihi: 24.03.2019.

Nittle, Nadra, “Spend “Frivolously” and Be Penalized Under China’s New Social Credit System”, Vox, <https://www.vox.com/the-goods/2018/11/2/18057450/china-social-credit-score-spend-frivolously-video-games>, Erişim Tarihi: 12.06.2023

NTV, “Çin’de Vatandaşlar Davranışlarına Göre Puanlanacak (Sosyal Kredi Sistemi)”, 2020, <https://www.ntv.com.tr/ekonomi/cinde-vatandaslar-davranislarina-gore-puanlanacak-sosyal-kredi-sistemi,8E3rk-wtMUi7fuEExnRx1g>, Erişim Tarihi: 12.11.2020.

Ohlberg, Mareike, Ahmed, Shazeda ve Lang, Bertram, “Central Planning, Local Experiments: The Complex Implementation of China’s Social Credit System”, MERICS, 2017, <https://merics.org/en/report/central-planning-local-experiments>, Erişim Tarihi: 01.01.2019.

Orgad, Liav ve Reijers, Wessel, “How to Make the Perfect Citizen? Lessons from China's Model of Social Credit System”, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, Research Paper No.28, 2020, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3586503>, Erişim Tarihi: 12.03.2020.

Osetrova, Inna, “Digital Dictatorship: The System of Social Credit in China”, 2019, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3828279>, Erişim Tarihi: 11. 02. 2020.

People China, “Zhōngguó qǐyè měinián yīn shìxìn sūnshī yú 6000 yì” (“Çinli şirketler güven ihlali nedeniyle her yıl 600 milyardan fazla zarar ediyor”), 2014, <http://finance.people.com.cn/n/2014/0711/c1004-25267176.html>, Erişim Tarihi: 03.04.2019.

Reuters, “No More Loan Rangers? Beijing's Waning Support for Private Credit Scores”, <https://www.reuters.com/article/ant-financial-credit/no-more-loan-rangers-beijingswaning-support-for-private-redit-scores-idUSL3N1JO05W>, Erişim Tarihi: 27.07.2019.

Schaefer, Kendra ve Yin, Ether, “Understanding China’s Social Credit System”, Trivium China, 2019, <https://socialcredit.triviumchina.com/wp-content/uploads/2019/09/Understanding-Chinas-Social-Credit-System-Trivium-China-20190923.pdf>, Erişim Tarihi: 03.01.2020

Schaefer, Kendra, China’s Corporate Social Credit System: Context, Competition, Technology and Geopolitics. Trivium China, <https://socialcredit.triviumchina.com/report/chinas-corporate-social-credit-system-context-competition-technology-and-geopolitics/>, 2020, Erişim Tarihi: 02.01.2021.

T24, “Sosyal Kredi Sistemi Gündemde: Black Mirror Çin’de Gerçek Mi Oluyor?”, 2020, <https://t24.com.tr/haber/sosyal-kredi-sistemi-gundemde-black-mirror-cin-de-gercek-mi-oluyor,860578>, Erişim Tarihi: 17.10.2022.

Tarcan, Pınar, “Çin ve Silikon Vadisi’nin Sosyal Kredi Sistemi: Bir Nevi Black Mirror”, Bianet, <https://bianet.org/bianet/yasam/212302-cin-ve-silikon-vadisi-nin-sosyal-kredi-sistemi-bir-nevi-black-mirror>, Erişim Tarihi: 17.10.2022.

The Conversation, “China’s Dystopian Social Credit System Is A Harbinger of The Global Age of The Algorithm”, <https://theconversation.com/chinas-dystopian-social-credit-system-is-a-harbinger-of-the-global-age-of-the-algorithm-88348>, Erişim Tarihi: 24.03.2019.

The Economist, “China Invents The Digital Totalitarian State”, <https://www.economist.com/news/briefing/21711902-worrying-implications-its-social-creditproject-china-invents-digital-totalitarian>, Erişim Tarihi: 24.03.2019.

The Economist, China’s Digital Dictatorship, <https://www.economist.com/leaders/2016/12/17/chinas-digital-dictatorship>, Erişim Tarihi: 24.03.2019.

The Paper, “Guójiā fāgǎiwěi: Shèhuì xīnyòng fǎ cǎo'àn zhèng zhēngqiú gè dìfāng hé xiāngguān bùmén yìjiàn” (“Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu: Sosyal kredi kanunu taslağı için yerel yönetimlerin ve ilgili dairelerin görüşleri alınıyor”), 2020, https://www.thepaper.cn/newsDetail_forward_10401166, Eriřim Tarihi:12.11.2021.

TRT Haber, “Çin’de Yapay Zeka Destekli Puanlama Sistemi Bu Yıl Başlıyor”, 2020, <https://www.trthaber.com/haber/bilim-teknoloji/cinde-yapay-zeka-destekli-puanlama-sistemi-bu-yil-basliyor-460188.html>, Erişim Tarihi: 17.10.2022.

Von Blomberg, Marianne, “The Social Credit System and China's Rule of Law”, Mapping China Journal, 2018 (2), <https://ssrn.com/abstract=3877623>, Erişim Tarihi, 16.04.2019.

Wang, Guoxing, “China’s WTO Accession: A New Chapter in Economic Globalization”, China&US Focus, <https://www.chinausfocus.com/finance-economy/chinas-wto-accession-a-new-chapter-in-economic-globalization>, Erişim Tarihi: 01.08.2022.

Werbach, Kevin, “Orwell That Ends Well: Social Credit as Regulation for the Algorithmic Age”, University of Illinois Law Review, No. 1417, 2022, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3589804>, Erişim Tarihi: 10.10.2022.

Yu, Haiqing, “China’s Social Credit System as Method”, East Asia Forum, <https://www.eastasiaforum.org/2023/03/22/the-social-credit-system-as-method/>, Erişim Tarihi: 03.04.2023.

Zamora, Daniel, “How Michel Foucault Got Neoliberalism So Wrong”, **Jacobin**, 6 Eylül 2019, <https://jacobin.com/2019/09/michel-foucault-neoliberalism-friedrich-hayek-milton-friedman-gary-becker-minoritarian-governments>, Erişim Tarihi: 5.12.2023.

Zhou, Jiaquan, “Drones, Facial Recognition and A Social Credit System: 10 Ways China Watches Its Citizens”, South China Morning Post, <https://www.scmp.com/news/china/society/article/2157883/drones-facial-recognition-and-social-credit-system-10-ways-china>, Erişim Tarihi: 22.05.2020.

Zuo, Zhenbin, “Governance by Algorithm: China’s Social Credit System”, Working Paper, 2020, https://www.finance.group.cam.ac.uk/system/files/documents/GovernancebyAlgorithm_CERF_Zhenbin6.16.2020.pdf, Erişim Tarihi: 21.02.2021.

Resmi Dokümanlar

Beijing Review, “Communique of the Third Plenary Session of the 11th Central Committee of the Communist Party of China”, http://www.bjreview.com/Special_Reports/2018/40th_Anniversary_of_Reform_and_Opening_up/Timeline/201806/t20180626_800133641.html, Erişim Tarihi: 13.09.2021.

Beijing Review, “Decision of the Central Committee of the Communist Party of China on Reform of The Economic Structure”, October 29, 1984, 27 (44), I-XVI, <https://www.marxists.org/subject/china/peking-review/index.htm#1981> Erişim Tarihi: 23.06.2021.

Beijing Review, “Full Text of Jiang Zemin’s Report at 14th Party Congress”, March 29, 2011. http://www.bjreview.com.cn/document/txt/2011-03/29/content_363504.htm, Erişim Tarihi: 01.01.2021.

Beijing Review, “Hold High the Great Banner of Deng Xiaoping Theory for an All-round Advancement of the Cause of Building Socialism With Chinese Characteristics’ Into the 21st Century: Report Delivered at the 15th National Congress of the Communist Party of China on September 12, 1997”, http://www.bjreview.com.cn/document/txt/2011-03/25/content_363499.htm, Erişim Tarihi: 12.01. 2021

Çin Halk Cumhuriyeti Merkezi Halk Hükümeti, “Guānyú tuījìn shèhuì xìnyòng tǐxì jiànshè gāo zhiliàng fāzhǎn cùjìn xíngchéng xīn fāzhǎn géjú de yìjiàn”, (“Yeni Bir Kalkınma Yapısının Oluşumunu Desteklemek İçin Sosyal Kredi Sistemi’nin Yüksek Nitelikli Gelişimini İlerletmeye Yönelik Fikirler”), https://www.gov.cn/zhengce/2022-03/29/content_5682283.htm, Erişim Tarihi: 03.04.2022.

Çin Halk Cumhuriyeti Merkezi Halk Hükümeti, “Guówùyuàn bàngōng tīng guānyú shèhuì xìnyòng tǐxì jiànshè de ruò gàn yìjiàn” (“Devlet Konseyi’nin Sosyal Kredi Sisteminin İnşasına İlişkin Çeşitli Görüşleri”), 2007, https://www.gov.cn/zwgk/2007-04/02/content_569314.htm, Erişim Tarihi: 12.12.2019.

Çin Halk Cumhuriyeti Merkezi Halk Hükümeti, “Guówùyüàn guānyú yìnfā shèhuì xìnyòng tǐxì jiànshè guīhuà gāngyào (2014—2020 nián) de tōngzhī” (“Devlet Konseyi Sosyal Kredi Sistemi İnşa Planı Çerçevesi (2014-2020) İle İlgili Duyuru”), 2014, http://www.gov.cn/zhengce/content/2014-06/27/content_8913.htm, Erişim Tarihi: 10.01.2019, Giriş, Paragraf 1.

Çin Halk Cumhuriyeti Merkezi Halk Hükümeti, “Rénmíng yínháng yìnfā “guānyú zuò hǎo gèrén zhēng xìn yèwù zhǔnbèi gōngzuò de tōngzhī” (“Çin Halk Bankası, ‘Kişisel Kredi Soruşturma İşine Hazırlık Bildirisi’ yayınladı”), https://www.gov.cn/xinwen/2015-01/05/content_2800381.htm, Erişim Tarihi: 06.06. 2020.

Çin Halk Cumhuriyeti Merkezi Halk Hükümeti, “Zhōnghuá rénmin gònghéguó guómín jīngjì hé shèhuì fāzhǎn dì shíyī gè wǔ nián guīhuà gāngyào” (“Çin Halk Cumhuriyeti'nin Ulusal Ekonomik ve Sosyal Kalkınmasına İlişkin On Birinci Beş Yıllık Planın Ana Hatları”), 2006, http://www.gov.cn/gongbao/content/2006/content_268766.htm, Erişim Tarihi: 12.06.2019.

Çin Halk Cumhuriyeti Merkezi Halk Hükümeti, “Zhōngyāng guānyú shēnhuà wénhuà tízhì gǎigé ruògān zhòngdà wèntí de juédìng” (“Kültür Sistemi Reformunun Derinleştirilmesine İlişkin Çeşitli Önemli Konulara İlişkin Merkez Komite Kararı”), 2011, https://www.gov.cn/jrzg/2011-10/25/content_1978202.htm, Erişim Tarihi: 07.11.2020.

Çin Halk Cumhuriyeti Merkezi Halk Hükümeti, Gōnggòng xìnyòng zònghé píngjià zhìdù zhèngzài jiànli hé wánshàn zhī zhōng (Kapsamlı Kamu Kredi Değerlendirme Sistemi Kuruluyor Ve Geliştiriliyor), http://www.gov.cn/xinwen/2019-07/18/content_5411351.htm, Erişim Tarihi: 18 Mayıs 2019

Çin Halk Cumhuriyeti Yüksek Halk Mahkemesi Gazetesi, “Zuìgāo rénmin fǎyuàn guānyú xiànzhì bèi zhíxíng rén gāo xiāofèi de ruògān guīdìng” (“İcraya Tabi Kişilerin Aşırı Tüketiminin Sınırlandırılmasına İlişkin Çeşitli Hükümler Hakkında Yüksek Halk Mahkemesi Kararı”) <http://gongbao.court.gov.cn/Details/3428801e5872c885b0a421b4e30ece.html>, Erişim Tarihi: 09.04.2020.

Çin Halk Cumhuriyeti Yüksek Halk Mahkemesi Gazetesi, “Zuìgāo rénmin fǎyuàn guānyú gōngbù shìxìn bèi zhíxíng rén míngdān xìnxī de ruògān guīdìng” (Yüksek Halk Mahkemesi’nin İcraya Tabi Dürüst Olmayan Kişiler Listesine İlişkin Bilgilerin Yayınlanmasına İlişkin Çeşitli Hükümleri), <http://gongbao.court.gov.cn/Details/1c0baa9e69e6a21c809886144354b1.html>, Erişim Tarihi: 09.04.2020.

Çin Komünist Partisi Ulusal Kongreleri Veri Tabanı, “Zhōnggòng zhōngyāng guānyú wánshàn shèhuì zhǔyì shìchǎng jīngjì tǐzhì ruògān wèntí de juédìng” (“Çin Komünist Partisi Merkez Komitesi’nin Sosyalist Piyasa Ekonomisinin Gelişimine Dair Meselelerle İlgili Kararı”), 2003, <http://cpc.people.com.cn/GB/64162/64168/64569/65411/4429165.html>, Erişim Tarihi: 11.12.2020.

Jiang, Zemin, “Report To The 16th National Congress Of The Communist Party Of China: Build a Well-off Society in an All-round Way and Create a New Situation in Building Socialism With Chinese Characteristics”, Beijing Review, 2002, http://www.bjreview.com.cn/document/txt/2011-03/24/content_360557.htm, Erişim Tarihi: 10.06.2019.

People’s Daily Online, “Decision of the Central Committee of the Communist Party of China on Several Issues Concerning the Establishment of a Socialist Market

Economic

System”,

<http://www.people.com.cn/GB/shizheng/252/5089/5106/20010430/456592.html>.

Erişim Tarihi: 02.03.2021.

Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu, “Guójiā fāzhǎn gǎigé wěi rén míng yínháng guānyú jiāqiáng hé guīfān shǒuxìn liánhé jīlì hé shīxìn liánhé chéngjiè duìxiàng” (“Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu ve Çin Halk Bankası'nın Güvenilirliğe Yönelik Ortak Teşvikler ve Güvenilmezlere Ortak Cezalandırma Hedeflerinin Güçlendirilmesi ve Standartlaştırılmasına İlişkin Bildirisi”), https://www.ndrc.gov.cn/xxgk/zcfb/ghxwj/201711/t20171103_960925_ext.html, Erişim Tarihi: 09.04.2020.

Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu, “Zhōnghuá rén mín gònghéguó shèhuì xìnyòng tǐxì jiànshè fǎ” (xiàng shèhuì gōngkāi zhēngqiú yìjiàn gǎo”) (“Çin Halk Cumhuriyeti Sosyal Kredi Sistemi İnşa Yasası (Kamusal Görüşlerin Alınması İçin Taslak”)), 2022, <https://yyglxxbsgw.ndrc.gov.cn/htmls/article/article.html?articleId=2c97d16c-82cf3ac8-0184-74052a93-003e>, Erişim Tarihi: 16.11.2022.

Wilson Center, “Resolution on Certain Questions in the History of Our Party since the Founding of the People’s Republic of China”, <https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/resolution-certain-questions-history-our-party-founding-peoples-republic-china>, Erişim Tarihi: 12 Nisan 2022.

ÖZET

Bu tez, devasa parti aygıtı ve kamu örgütlenmesiyle her şeye muktedir olarak nam salmış Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki siyasi iktidarın, 2014 itibarıyla İnşa Planı Çerçevesi'ni yayınladığı ve ülke genelinde sistematik uygulamalarına başladığı Sosyal Kredi Sistemi'ne neden gereksinim duyduğu sorunsalından hareket etmektedir. Tezde, Sosyal Kredi Sistemi'ni bir dijital gözetim mekanizması ve devletin yasal ve idari yaptırım kapasitesini artırmaya yönelik bir mekanizma olarak ele alan yaklaşımların ötesine geçilmesi gerekmekte olduğu kabulünden yola çıkılmaktadır. Bu doğrultuda tezde, Sosyal Kredi Sistemi'ne içkin siyasi rasyonalitenin ne olduğu açığa çıkarılması ve Sosyal Kredi Sistemi'nin nasıl bir işlevle donatıldığının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Tezde, söz konusu amaca, Michel Foucault'nun College de France'ta verdiği derslerindeki formülasyonu takip edilerek ordoliberal ve neoliberal yönetimsellik kavramsallaştırmalarıyla ulaşılabileceği iddia edilmektedir. Bu bağlamda tez, Sosyal Kredi Sistemi'ni Çin'in 1978'den itibaren başlatmış olduğu kapitalist piyasa reformları çerçevesinde düşünülmesi gereken bir olgu olarak incelemektedir. Bu çerçevede tezde Sosyal Kredi Sistemi, Çin Komünist Partisi tarafından ülkede belirmiş olan neoliberal piyasa ekonomisi ekseninde toplumsalın yönetimi için geliştirilmiş inovatif bir neoliberal yönetimsellik tekniği olarak kavramsallaştırılmaktadır. Tezde, Sosyal Kredi Sistemi'nin oluşumu, bir taraftan ordoliberalizm/neoliberalizm tartışmalarında karşılaştığımız piyasanın düzenleyici ve güçlü devlete olan gereksinimi, diğer taraftan da piyasa güdümünde öznelere yaratılması açılarından incelenmektedir. Bu kuramsal ve kavramsal çerçevenin gösterdiği temel nokta, siyasi iktidarının Sosyal Kredi Sistemi yoluyla Çin'deki toplumsal ilişkileri, ordo/neoliberal bir yönetim rasyonalitesi temelinde piyasalar ekseninde yeniden biçimlendirildiğidir. Bu bağlamda tezde, Sosyal Kredi Sistemi'nin, ülkede 1978 yılında uygulanmaya başlanan makro ekonomik reformlarının toplumsal ilişkilere sirayeti için tedavüle sokulduğu ve siyasi işlevinin bir yandan

piyasanın etkin ve verimli işleyebilmesi için ihtiyaç duyulan kuralları yaratmak bir yandan da toplumsal entiteleri piyasa aktörleri olarak özneleştirmek olan bir yönetsel teknik olduğu iddia edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Kredi Sistemi, Çin Halk Cumhuriyeti, Yönetimsellik, Ordoliberalizm, Neoliberalizm

ABSTRACT

This thesis starts out from the problematic of why the political power in the People's Republic of China –notoriously omnipotent with its massive party apparatus and public organization– needs the Social Credit System, for which it published the Construction Plan Framework and began its systematic implementation across the country in 2014. The thesis moves from the assumption of it is needed to move beyond approaches that treat the Social Credit System as a digital surveillance mechanism and as a mechanism to increase the legal and administrative enforcement capacity of the state. Accordingly, it aims to reveal the political rationality inherent in the Social Credit System and to determine what kind of function that the Social Credit System is equipped with. The thesis argues that this goal can be achieved through the conceptualizations of ordoliberal and neoliberal governmentality, following Michel Foucault's formulation in his lectures at the College de France. In this context, the thesis examines the Social Credit System as a phenomenon that is needed to be considered within the framework of China's capitalist market reforms since 1978. In this framework, the thesis conceptualizes the Social Credit System as an innovative neoliberal governmentality technique developed by the Chinese Communist Party for the government of the social within the neoliberal market economy that has emerged in the country. In the thesis, the formation of the Social Credit System is analyzed in terms of the market's need for a regulatory and strong state, which we encounter in the ordoliberalism/neoliberalism debates, on the one hand, and the creation of market-conforming subjects on the other. The main point that this theoretical and conceptual framework demonstrates is that, through the Social Credit System, the political power is reshaping social relations in China around markets on the basis of an ordo/neoliberal governmental rationality. In this context, the thesis argues that the Social Credit System was put into effect in order for the macro-economic reforms that started to be implemented in the country in 1978 to permeate into social relations and its functions

as a governmental technique that creates the rules needed for the efficient and effective functioning of the market on the one hand and subjectivizes social entities as market actors on the other.

Keywords: Social Credit System, People's Republic of China, Governmentality, Ordoliberalism, Neoliberalism

